

Tanulmányok 5.

ÖRÖKSÉG ÉS BÜNTETŐJOG

Emlékkönyv Békés Imre tiszteletére

Szerkesztette
Belovics Ervin – Tamási Erzsébet –
Varga Zoltán

PPKE JÁK
Budapest 2011

Örökség és büntetőjog
Emlékkönyv Békés Imre tiszteletére

A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KARÁNAK
KÖNYVEI

TANULMÁNYOK 5.

Sorozatszerkesztő: *Szabó István*

ÖRÖKSÉG ÉS BÜNTETŐJOG

EMLÉKKÖNYV BÉKÉS IMRE TISZTELETÉRE

Szerkesztette

Belovics Ervin – Tamási Erzsébet – Varga Zoltán

PPKE JÁK
Budapest 2011

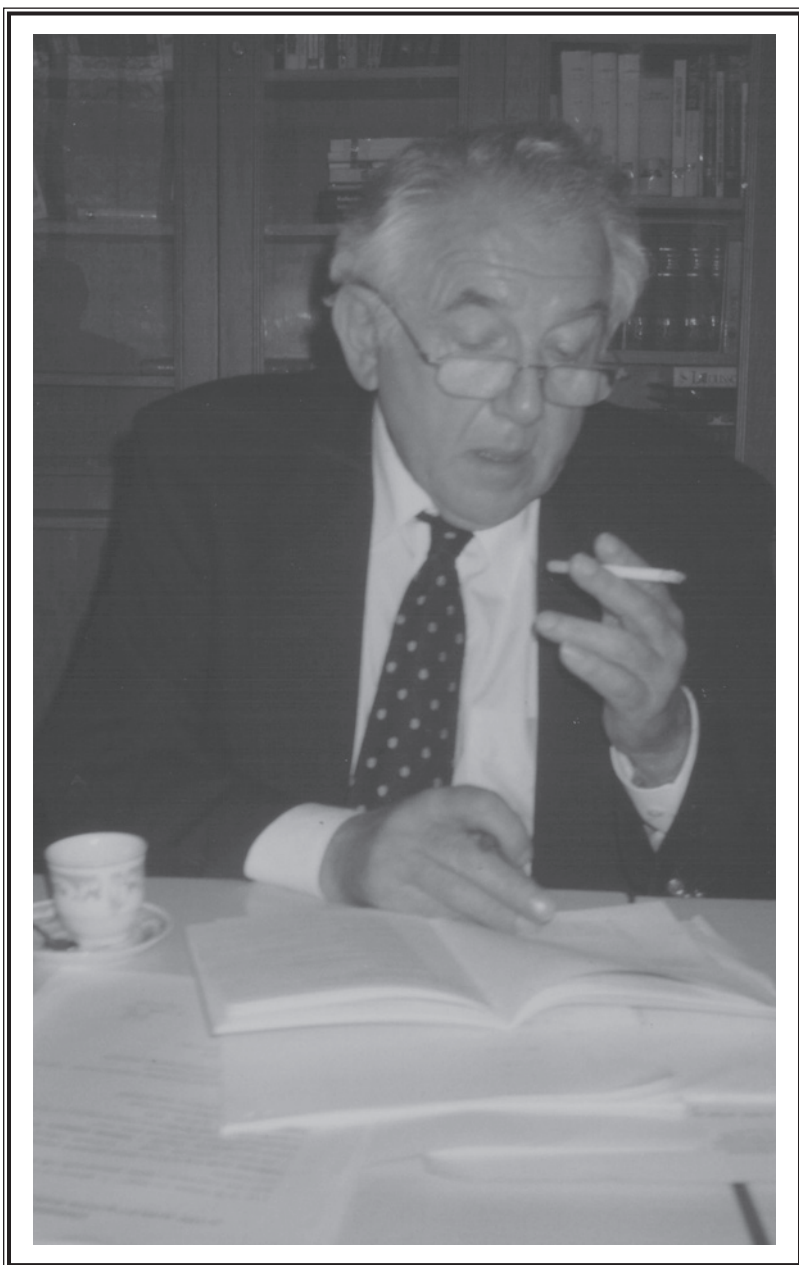
©Szerzők 2011
© Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar, 2011

ISSN 1417–7285 (fősorozat)
ISSN 2061–7240 (alsorozat)
ISBN 978-963-308-027-6

Kiadja: Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar
Budapest
Felelős kiadó: Dr. Schanda Balázs dékán

Korrektúra: Réti Anna
Szerkesztés, nyomdai előkészítés: Szakaliné Szeder Andrea

Nyomdai munkák: Pázmány Egyetemi Nyomda
Felelős vezető: Hesz Margit

Békés Imre
1930 – 2010

TARTALOM

Előszó	9
Békés Imre (1930–2010) – Búcsúlevél	11
 ELŐADÁSOK	
BELOVICS ERVIN A hatályos Büntetőeljárás Törvény kritikája	17
GYÖRGYI KÁLMÁN Kozma Sándor királyi főügyész munkásságáról	27
GELLÉR BALÁZS JÓZSEF A vád törvényességének egyes aspektusai	35
DOMOKOS ANDREA Törvénszegő fiatalok	49
BÁRD KÁROLY Az eljárási jogok közelítésének esélyei a Lisszaboni Szerződés tükrében	57
SINKU PÁL Ellentmondások a gazdasági bűncselekmények megítélésében	63
BÉKÉS ÁDÁM A jogállami büntetőjog elveinek érvényesülési lehetőségei az európai büntetőjogban	75

TANULMÁNYOK

BÁRÁNDY GERGELY

A nemzetiszocialista és kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása, avagy a holokauszt tagadása? 85

BUSCH BÉLA

Eutanázia és büntetőjog 105

CSÁK ZSOLT

Találgható-e a jogalkotó akarata? Gondolatok a pótmagánvád köréből 123

MOLNÁR GÁBOR MIKLÓS

Az adócsalás ítélkezési gyakorlatának legújabb irányai 139

TAMÁSI ERZSÉBET

Nemek és terrorizmus 155

TÓTH MIHÁLY

Utak, ösvények és „csapások” a visszaesés büntetőjogi szabályozásában 177

UJVÁRI ÁKOS

A jogos védelem és a végszükség elhatárolási kérdései 193

VARGA ZOLTÁN

A tanúvédelem és a tisztességes eljárás 205

VÓKÓ GYÖRGY

Gondolatok a büntetés-végrehajtás megújításához 219

Békés Imre szakmai életútja 237

Békés Imre tudományos munkáinak jegyzéke 241

A kötet szerzői 246

ELŐSZÓ

2010 tavaszán a PPKE JÁK Büntetőjogi tanszékén elhatároztuk, hogy Békés Professor Úr közelgő születésnapja tiszteletére ünnepi könyvet szerkesztünk. A tanszék oktatói nagy lelkesedéssel vettek részt a munkában, ám a nyár derekán váratlan dolog történt, Békés Professor Úr kórházba került. A munkát folytattuk, ismerve akaraterejét, bízunk a felgyógyulásában.

A sors azonban másként döntött, Békés Imre 2010. június 27. napján visszavonhatatlanul itt hagyott bennünket. 2010. november 5-én szakmai konferenciával tisztelegtünk el nem múló emléke előtt.

A tervezett ünnepi könyv helyett immár emlékkönyvet tart az olvasó a kezében.

2011. március

a szerkesztők

BÉKÉS IMRE (1930–2010) – BÚCSÚLEVÉL

Kedves Imre!

Kezemben tartom a naptáramat, amibe – mint minden évben, az ilyentájt szokásos és már várt telefonhívásod után – pár hete most is örömmel írtam be: június végén megint találkozunk Nálad, az immár hagyományos „büntetőjogi kerti partin”. Nagyon vártuk ezt az összejevetelt, hogy a szintén tradicionálisan remek marhapörkölt és vörösborok mellett részesei legyünk annak a megtiszteltetésnek, hogy ismét hallgathatunk Téged. Nagyon vártuk, hogy megint köréd ülhessünk és lessük a szavaidat, ahogy régi, gyarló tanítványok a nagy görög bölcsekét.

Mesélsz majd fiatal tanársegédi éveidről, hazai és külföldi professzor barátaidról, a Halálbüntetést Ellenzők Ligájáról, arról, hogyan lett az ELTE szemináriumi szobája az Ellenzéki Kerekasztal egyik bölcsője, felidézed strasbourgi élményeidet, a Pázmány Büntetőjogi Tanszéke és a Magyar Büntetőjogi Társaság megalakulásának zajos heteit-hónapjait.

Ez a június másként alakult.

Ám az előző évek élményei már örökké életünk részévé váltak, belénk ivódtak.

Illene most felidéznem gazdag életpályádat, kitüntetéseidet, méltatnom, műveidet. Ne haragudj rám, hogy ezt most nem teszem meg, Rólad én soha nem írok nekrológot, mert Te számomra nem mentél el, olyan maradsz, mint az a legendás cigaretta, amit folyton az ujjaid között morzsoltál, s mert soha nem gyújtottad meg, el sem égett. De mindig ott volt, s biztosan ma is megvan valahol...

Helyette felidézek néhányat azokból a mondatokból, amiket annak idején 75. születésnapodon mondhattam Neked el.

A 70-es évek elején ifjú joghallgatóként, igen sommásan, de egyszersmind talán nem igazságtalanul előszeretettel soroltuk különféle típusokba a nekünk előadó tanárokat.

Voltak, szép számmal, akik mindig ültek a katedrán (olykor csak a fejük látszott ki az asztal mögül), s száraz, monoton felolvasásukkal tömény unalmat árasztottak maguk körül; szinte bekezdésről-bekezdésre lehetett követni, s kipipálni mondandójukat az aktuális, akkor ráadásul még olcsón beszerezhető

jegyzetekben. Nem előadtak, általában csak álmosító módon reprodukálták azt, amit jobb esetben ők, rosszabb esetben mások már leírtak.

A második, gyéresebb számú egyedekből álló csoportba szintén nem tartoztak jó előadók. Sokukat alig lehetett hallani, semmi színt, semmi hangsúlyt, semmi érzelmeket nem vittek az előadásaikba, bár általában érdekes volt rájuk figyelni, mert olykor bizony mély bölcsességeket, tanulságos példákat, érdekes összefüggéseket lehetett tőlük tanulni. Mondanivalójuk színes tartalma gyakran sikeresen ellensúlyozta a színtelen formát. Esetükben nagyon mélyre kellett ásni az aranyért, de bizonyára megérte.

S végül a harmadik csoportba tartoztak – ám istenem, milyen kevesen voltak – az igazán remek előadók, a hallgatósággal együtt lélegző, annak minden rezdülésére figyelő szónokok, akik ugyanakkor mindig tartalmas, maig emlékeztető, mai szemmel nézve már akkor valóban nemzetközi színvonalú előadásokat tartottak.

Nos, Békés Imre egyöntetű véleményünk szerint ez utóbbi csoportba tartozott.

Nem véletlenül választották (választottuk) őt rendre az évfolyam legjobb előadójának, ha több évfolyamon is tanított, akkor mindegyikben.

Először azzal ragadott meg minket, hogy mintha soha, egy pillanatra nem állt volna meg, s mintha állandóan a föld fölött, úgy 20-30 centiméterrel, élő örökmozgóként vibrálna a katedra körül. Szenvedélyesen mély átéléssel beszélt, élénken gesztikulált, hangját néha kissé felemelte, néha halkabbra fogta, ahogy éppen a mondandó kívánta. Nem lehetett nem figyelni rá. S így tudatosult bennünk hamar az is, hogy minden egyes előadásának tartalma is remekelés volt, bizony több akadémiai székfoglaló tanúi voltunk a büntetőjogi iskolákról, a bűnösségről, vagy az elkövetői alakzatokról.

Tőle hallottam talán először a jogállami büntetőjogról, vagy az emberi jogok és a büntető eljárás összefüggéseiről tartalmasan beszélni – negyed századdal (!) azelőtt, mielőtt ezek a fogalmak sokszor mások lapos előadásainak frázistöltelékeivé alakultak volna.

Számára a jegyzet inkább az előadás ürügye, mint tárgya volt, magával ragadott minket személyisége és tudása, a büntetőjog iránti minden gesztusán, mozdulatán, mondatán átsütő elkötelezettsége.

S ezt az elkötelezettséget tanúsították későbbi hallgatói is (köztük nem egy, ma híres jogász vagy politikus), ez tükröződött ma is hézagpótlónak minősülő monográfiáiban, cikkeiben, ez sugárzott az igazságtétel kapcsán megfogalmazott, s a tisztánlátást nagyban segítő szakvéleményeiben, tanulmányaiban. Ez az elkötelezettség vezérelte a Strasbourghban, az Emberi Jogi Bizottságban végzett hat éves munkája során, s végül – hogy sokoldalúságát végképp igazoljam – magam ugyanezt tapasztaltam a tárgyalóteremben – noha nem egymás mellett, hanem egymással szemben ültünk, s érveltünk (én ügyészként, ő ügyvédként).

Imre, sajnos személyesen nem tanítasz, nem érvelsz tovább. Ám rendkívüli tudásod, szenvedélyes stílusod, s az évek során még tovább mélyült humanista bölcsességed, humorod, öniróniád egy percre sem fogja elfeledtetni velünk, milyen szerencsések voltunk és vagyunk, hogy mindezt szinte naponta megosztottad velünk.

S végül, büntetőjogászhoz méltó módon, még valami az utolsó szó jogán:

Tisztelt Bíróság, Tisztelt Közönség! Mi ártatlanok vagyunk, nem tehetünk semmiről! Ha sokunkból jogász, néhányunkból büntetőjogász lett, arról jelentős részben Békés Imre tehet. A 80 év nem enyhítő körülmény. Kérem azonban, vegyék figyelembe *fiatal felnőtt* korát, ami most már örökre így marad.

Köszönöm szépen! *Köszönjük szépen!*

Mindannyiunk nevében:

Tóth Mihály

Előadások

A HATÁLYOS BÜNTETŐELJÁRÁSI TÖRVÉNY KRITIKÁJA

BELOVICS ERVIN

tanszékvezető egyetemi docens (PPKE JÁK)

Az előzményekről

A Büntetőeljárás Törvény újrakodifikálásának szükségességével kapcsolatos viták már az 1980-as évek végén felélénkültek, és ennek során a büntető jogalkalmazással foglalkozó szakemberek többsége az akkor hatályos, tehát az 1973. évi I. törvény kisebb korrekciókkal történő hatályban tartása mellett érvelt, míg a kizárólag elmélettel-kutatással foglalkozók annak az álláspontuknak adtak hangot, hogy a büntető igazságszolgáltatásnak teljesen új törvényre van szüksége.

A teljes újrakodifikálás ellen érvelők főként arra hivatkoztak, hogy bár az Országgyűlés 1973-ban, vagyis a diktatórikus politikai viszonyok időszakában fogadta el a büntetőeljárás rendszerét szabályozó normákat, ennek ellenére a törvény domináns része jogállami keretek között is alkalmazható, és csak az azzal össze nem egyeztethető szabályok reparálását, kiiktatását tartották szükségesnek. Utaltak arra is, hogy a jogrendszer stabilitásához, az igazságszolgáltatás szervezetének egyenletes és zavartalan működéséhez fűződő érdekek is ezt a megoldást erősítik.

Az új kódex megalkotásának szükségessége mellett fellépők érvrendszerének a fókuszában az a tétel állt, amely szerint a büntető igazságszolgáltatásnak minden részletében kötődnie és igazodnia kell a nemzetközi normákhoz, így különösen az Emberi Jogok Európai Egyezményében deklarált elvekhez, és mindez kizárólag új törvény megalkotásával valósítható meg.

A vitát végül és egyértelműen a 2002/1994. (I. 17.) Korm. határozat döntötte el, amely elrendelte az új Büntetőeljárás Törvény tervezetének az elkészítését, és egyben meghatározta annak koncepcióját.

Eszerint

1. A büntetőeljárásban jobban kell érvényesülnie a feladatok elkülönítésének és ezen belül a funkciómegosztás elvének, ezért el kell határolni a rendőri, ügyészi és bírói teendőket.

2. Olyan eljárást kell kialakítani, amelyben a büntetőjogi felelősség kérdése a közvetlenség elvének tiszteletben tartásával a tárgyaláson dől el, és amelyben erőteljesebben előtérbe jut a kontradiktórius elv, ezen belül a felek rendelkezési joga.
3. A társas bíraskodás elvét fenn kell tartani, de szélesíteni kell az egyesbíró jogkörét.
4. Az alapjogok védelmében a tárgyalást megelőző szakaszban is biztosítani kell egyes eljárási cselekményeknél a bírói közreműködést.
5. A jogorvoslati rendszert úgy kell kialakítani, hogy biztosítani lehessen a kétfokú rendes jogorvoslat igénybevételének lehetőségét.
6. A büntetőeljárás során szélesíteni kell a sértett igényérvényesítési lehetőségeit és eljárási jogosítványait.
7. Ki kell alakítani azokat az egyszerűsített eljárásokat, amelyek lehetőséget adnak az ügyek differenciált elbírálására.

A koncepcióban meghatározottakon túl a szakmai előkészítés során általános követelményként került meghatározásra, hogy az új törvény legyen figyelemmel a külföldi példákra és a nemzetközi szinten kirajzolódó tendenciákra.

Amint arra a kodifikációs bizottság munkájában résztvevő Bócz Endre is utal egy a napokban megjelent írásában „ekkoriban központi kérdés volt az emberi jogok, a jogállamiság, a személyi szabadság védelme, a hatósági önkény elutasítása s a bírói függetlenség”¹.

Az új Büntetőeljárás Törvény elfogadására 1998-ban került sor, míg tényleges hatálybalépésére 2003. július 1-jén. Eközben az elfogadott, ámde még hatályba nem lépett törvényt több alkalommal is módosították, és ez a tendencia a mai napig változatlan, némi túlzással a módosítások száma meghatározhatatlan. Nota bene jegyzem meg, a túlzás valójában nem is tekinthető annak, hisz az eljárási törvényt számos alkalommal olyan törvények is korrigálták, amelyek más tárgykörben születtek. Így például a minősített adat védelméről szóló 2009. évi CLV. törvény vagy a magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról szóló 2009. évi CXXV. törvény.

Mindennek eredményeként megítélésem szerint a jogalkalmazóknak olyan törvény szabályait kell érvényre juttatniuk, amelynek rendelkezései egymásnak ellentmondóak, szövegezése terjengős, roppant nehézkes és bonyolult, ráadásul hemzseg a szükségtelen előírásoktól, a felesleges és más jogszabályokból egyértelműen következő részletektől, átfedésektől, utalásoktól. Bürokratikus szemlélete a jogállami követelményektől teljességgel függetlenített, a bűnözői érdekköröket kiszolgáló kötelezettségeket jelenít meg, valamint a józanész háttárait messze túllépő adminisztrációs terhet ró a nyomozó hatóságra, az ügyészre és a bíróságra.

¹ BÓCZ ENDRE: A szökés veszélye és a büntető jogalkalmazási gyakorlat. *Élet és Irodalom*, LIV. évf. 42. sz. 2010. október 22.

A büntető igazságszolgáltatás állami szerveinek figyelme pedig már-már nem a büntetőjogi főkérdés tisztázására fókuszál, hanem a technikai normák betartására és betartatására, miközben csak az szorul háttérbe, hogy milyen ok miatt folyik az eljárás, azaz mi is történt és ezért kit terhel felelősség. Valójában ugyanis a kormányhatározat megfogalmazásának a pillanatában elsikkadt a leglényegesebb kérdés, vagyis hogy mi képezi a büntető igazságszolgáltatás fundamentumát.

A választ már a kérdés magában foglalja, mert a büntető igazságszolgáltatás lényegi alapsajátosságát kizárólag az igazság érvényre juttatása képezheti, ám ez a kérdés – amint az a kormányhatározatból és az idézett Bócz Endre megállapításból kiderül – a törvény megalkotásakor másodlagossá vált.

Ezért a hatályos törvényt ebből a szempontból tehát az igazság megállapíthatóságának aspektusából kívánom áttekinteni.

A konkrét rendelkezések kritikája előtt azonban szükségesnek tartom leszögezni a következőket:

- Nem kívánok foglalkozni az igazság fogalmával kapcsolatos jogelméleti kérdésekkel és filozófiai vitákkal, így azzal sem, hogy melyek az igazság fogalmi elemei, illetve hogy a cselekmény jogi minősítése az igazság tartományába esik-e vagy sem. Az igazság fogalmát kizárólag az anyagi büntetőjog szempontjából releváns tények megállapítására vonatkoztatom, tehát az úgynevezett történeti tényállásra.
- Attribútumnak tekintem az Alkotmánybíróság 9/1992. (I. 30.) AB határozatában megfogalmazott azon tételt, amely szerint az Alkotmány jogot ad az igazság érvényre juttatásához szükséges eljárásra, vagyis hogy a büntetőeljárás szabályozásának az igazság érvényre juttatását segítő és nem gátló jellegűnek kell lennie, hiszen még az igazság érvényre juttatását támogató kodifikáció mellett sem garantálható, hogy a bírósági eljárás eredménye minden esetben helyes lesz.
- Természetesen a jogbiztonság primátusának elvéből fakadóan a jogalkalmazónak minden előírás betartása legális kötelessége, a normasértés mindig törvénysértésként jelenik meg még akkor is, ha az technikai jellegű, ha a rendelkezés bonyolult, avagy ha célszerűtlen is.

A kritikám valójában tehát a jogalkotónak szánt figyelemfelhívás.

Mindezek előrebocsátása után az alapvető rendelkezésekről szeretnék véleményt mondani.

A bíróság eljárásának alapja

A vád törvényességének fogalmi elemeit 2006. július 1-jei hatállyal a 2006. évi LI. törvény állapította meg. A törvényes vád fogalmát sem a korábban hatályos

Büntetőeljárás Törvény, sem az új Büntetőeljárás Törvény nem definiálta, annak követelményrendszerét azonban a jogalkalmazói gyakorlat egyértelműen kidolgozta. A törvényi meghatározás hiányát tehát az igazságszolgáltatás semmilyen formában nem érzékelte, és nem kifogásolta a törvényes vád fogalmi elemeinek törvényi meghatározatlanságát az Alkotmánybíróság sem a 14/2002. (III. 20.) AB határozatában. A jogalkotó azonban 2006-ban mindezek ellenére a fogalom törvényi megjelenítését szükségesnek tartotta. A formális és materiális elemeket egyaránt tartalmazó definíció hatálybalépését követően azonban lényegében mind a mai napig a törvényes vád problematikája, így különösen a tartalmi elemek kibontása jelenti az egyik legvitatottabb kérdést. E körben a jogalkalmazói testületi állásfoglalások kialakításakor olyan álláspontok is megjelentek, és egy ideig hatályosultak is, amelyek teljes egészében negligálták a korábbi, olykor több évtizeden át érvényesülő elvi tételeket. Így az ítélőtáblák és a megyei bíróságok büntető kollégiumvezetőinek tanácskozásán elfogadott ajánlás szerint nem tekinthető a vád tárgyához tartozónak a történeti tényállásban leírt olyan magatartás, amelyet a vádló nem minősít bűncselekménynek, illetve amely miatt nem indítványozza a megvádolt személy felelősségre vonását. Ezért a bíróság a vád szerinti történeti tényállásban leírt, de a vádló által nem minősített cselekményt nem bírálhatja el. A büntető kollégiumvezetők álláspontját több elméleti és gyakorlati szakember még azzal is kiegészítette, hogy ha a törvényes vád hiánya miatti megszüntető végzés jogerőre emelkedik, a kétszeri eljárás tilalma folytán ugyanazon cselekmény miatt újabb eljárás a terhelttel szemben már nem indulhat. E gondolatsorok megfogalmazását és megjelenítését a törvény váddal kapcsolatos definíciója gerjesztette, mert amint erre a kollégiumvezetők utaltak is, a törvényes vád fogalmának meghatározásával a jogalkotónak nyilvánvalóan az állt a szándékában, hogy még inkább kifejezésre juttassa az eljárási feladatok elválasztásának szükségességét.

Mindkét jogalkalmazói jogértelmezési álláspont az eljárási törvény materiális elemeiből táplálkozott, és valójában az igazság megállapítása elé kívánt gátat emelni. Az okfejtések maradéktalan érvényesülése esetén ugyanis a vádirat történeti tényállásában leírt magatartás minősítésének a hiánya büntetlenséget garantált volna az elkövető számára, ráadásul egy rendkívül súlyos logikai hibában szenvedő eszmefuttatás alapján. Ugyanis, amennyiben elfogadjuk azt a tételt, hogy nem tekinthető a vád tárgyához tartozónak a történeti tényállásban leírt olyan magatartást, amelyet a vádló nem minősít bűncselekménynek, akkor erről a bíróság ezért nem is döntött, tehát a cselekmény el nem bírált volta miatt a kétszeri eljárás tilalma szóba sem kerülhet. A tanácskozáson kialakított álláspont képtelenségét szerencsére a Legfelsőbb Bíróság is felismerte, és a Büntető Kollégium ülésén elfogadott vélemény szerint a vádemelésre jogosult indítványában leírt cselekmény akkor is a vád tárgyát képezi, ha a vádló annak

minősítését elmulasztotta, mert a vád törvényességének nem feltétlen tartalmi eleme a vád tárgyává tett cselekmény Btk. szerinti minősítése.²

A kifejtettek alapján úgy vélem, hogy a törvényes vád definiálására indokolatlanul került sor, az hosszú ideig sokkal inkább zavart, sem mint rendet idézett elő a jogalkalmazói gyakorlatban, ráadásul úgy, hogy a törvény már addig is lehetőséget adott a vádlói hibák orvoslására.

A jogorvoslati jog

Ugyancsak az alapvető rendelkezések körében szól a törvény a jogorvoslati jogról. Ennek keretei között a bírósági döntésrendszert érintően a törvény kétfokú rendes jogorvoslatot szabályoz. A harmadfokú bíróság eljárására vonatkozó normákat a 2006. évi LI. törvény iktatta be a Büntetőeljárás Törvény rendszerébe 2006. július 1-jei hatállyal. Ismeretes, hogy az 1998. évi XIX. törvény eredetileg is kétfokú jogorvoslati rendszert kívánt bevezetni oly módon, hogy szélesítette volna a másodfokú bíróság reformatórius jogkörét, csökkentve ezáltal azoknak az eseteknek a számát, amikor a másodfokú bíróság megalapozatlanság miatt helyezi hatályon kívül az első fokú bíróság ítéletét, míg a harmadfokú eljárásban a tényállás vizsgálatára nem kerülhetett volna sor, kizárólag jogkérdésben nyílt volna lehetőség eltérő döntésre. A 2002. évi I. törvény még a hatálybalépése előtt megváltoztatta azonban az említett rendelkezéseket azzal az indokkal, hogy a kétfokú rendes jogorvoslati rendszer bevezetése nem időszerű. A 1191/2002. (XI. 7.) Korm. határozat viszont elrendelte a Büntetőeljárás Törvény jogorvoslati rendszerének felülvizsgálatát, aminek eredményeként vezette be a 2006. évi LI. törvény 2006. július 1-jei hatállyal a kétfokú fellebbezési rendszert, igaz jóval szűkebb körben annál, mint amit az 1998. évi XIX. törvény az elfogadásakor tartalmazott. Némi egyszerűsítéssel élve, a jelenleg hatályos szabályok szerint tehát a másodfokú bíróság ítélete ellen csak akkor lehet fellebbezni, ha a büntetőjog szabályinak megsértésével olyan vádlott bűnösségét állapítja meg, akit az első fokú bíróság felmentett, vagy ha olyan vádlottat ment fel, akit első fokon elítéltek.³ A módosításra alapvetően az Alkotmánybíróság elvárásaira hivatkozva került sor, holott az Alkotmánybíróság minden határozatában arra mutatott rá, hogy az Alkotmány 57. §-ának (5) bekezdése szerinti jogorvoslatihoz való jog követelményét az egyfokú fellebbezési rendszer is kielégíti. Hivatkozási alap volt továbbá a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 2. cikkének 3. pontja is. Az Egyezségokmány említett pontja azonban csak annyit tartalmaz, hogy minden államnak fejlesztenie kell

² 1/2007. BK vélemény A/I/1. c) pont.

³ A pontos rendelkezéseket a Be. 386. §-a tartalmazza.

a „bírói jogorvoslat” lehetőségeit. Valójában a kétfokú rendes jogorvoslat követelményét előíró nemzetközi egyezmény nincs és nem is volt, és Európa legtöbb országában (Franciaország, Spanyolország, Olaszország) megelégszenek az egyfokú rendes jogorvoslat biztosításával. Ugyanakkor az Európai Emberi Jogi Egyezmény Strasbourgban 1984. november 22-én kelt 7. kiegészítő jegyzőkönyvének 2. Cikke arról rendelkezik, hogy a jogorvoslati jogot jogszabály korlátozhatja, mégpedig nemcsak akkor, amikor felmentő ítélet ellen benyújtott jogorvoslat folytán hoznak bűnösséget megállapító ítéletet, hanem akkor is, ha kisebb jelentőségű bűncselekmények tekintetében születik bírósági döntés.

A büntetőeljárás jelenlegi kétfokú rendes jogorvoslati rendszerét időszerűségi, pergazdaságossági okokból hátrányosnak, az igazság megállapítása szempontjából pedig szükségtelennek tartom. Ezen utóbbi érték érvényre juttatása érdekében ugyanis megfelelő lehetőséget biztosítottak a korábbi rendszernek a felülvizsgálatra vonatkozó törvényi szabályai, amelyek értelmében a bűnösséget vagy ártatlanságot megállapító másodfokú döntésekkel szemben a terhelt vagy az ügyész alanyi jogon kezdeményezhetett rendkívüli jogorvoslati eljárást.

A bizonyítási teher

Az alapvető rendelkezések között központi helyet foglalnak el a bizonyítási teherrel kapcsolatos előírások. E körben a törvény – elvitathatatlanul helyesen – úgy rendelkezik, hogy a vád bizonyítása a vádlót terheli. A vád bizonyíthatóságát azonban a bizonyításra vonatkozó olyan konkrét rendelkezések nehezítik, amelyek anélkül gátolják az igazság megállapítását, hogy bármilyen egyéb jogok védelméhez fűződő érdek azt megkívánná.

- a) Így az ügyek elkülönítésekor az igazság kiderítését jelentősen megnehezíti, hogy a törvény 82. §-a (1) bekezdésének b) pontja szerinti mentességi jog fennállása esetén a tanú a vallomástételt akkor is megtagadhatja, ha a kérdéses bűncselekmény elkövetését a bíróság már jogerősen megállapította a terhére, vagy vele szemben az ügyész a vádemelést elhalasztotta, ez utóbbi esetben mindaddig, amíg a vádhalasztás tartama eredményesen le nem telt.
- b) A tanú vallomástételével kapcsolatos az az észrevételem is, amely szerint a jelenlegi szabályozás szükségtelenül bonyolult, lényegében áttekinthetetlen, ugyanakkor a figyelmeztetések elmaradása a tanúvallomásnak a bizonyítékok köréből történő kizárását vonja maga után. Azt még teljeséggel elfogadható törvényi előírásnak tartom, hogy a tanú kihallgatásának az elején tisztázni kell, nincs-e a vallomásának törvényi akadály,

illetve, hogy figyelmeztetni kell arra, hogy köteles a legjobb tudomása és lelkiismerete szerint az igazat vallani, de a további előírások szükségessége erőteljesen megkérdőjelezhető. A mentő körülmény elhallgatásának törvényi következményére történő figyelmeztetést a 2006. július 1-jén hatályba lépett 2006. évi LI. törvény iktatta be a tanú kihallgatására vonatkozó szabályok közé.

A miniszteri indoklás a módosítás szükségességét igen szűkszavúan magyarázza, az mindössze annyit tartalmaz, hogy „a tanúkihallgatás elején követendő eljárást a törvény a hatályos szabályozáshoz képest azzal egészíti ki, hogy a figyelmeztetésnek ki kell terjednie a mentőkörülmény elhallgatásának tilalmára is”. A jogalkotó tehát semmilyen érdemi indokát nem tudta adni a figyelmeztetési kötelezettség kiterjesztésének, holott, ha csak csekély mértékben tisztában lett volna büntetőjogi dogmatikai kérdésekkel, akár még racionális indokot is találhatott volna, mert amennyiben a tanút mentességi jog nem illeti meg, és ennek ellenére nem tesz vallomást, a bírói gyakorlat szerint a hamis tanúzás bűncselekményét nem, míg a mentőkörülmény elhallgatásának delictumát megvalósíthatja.⁴ Ezzel az összefüggéssel azonban a jogalkotó – amint már említettem – nyilvánvalóan nem volt tisztában.

A kérdés egyébként csak az, hogy vajon miért nem kell akkor a tanút figyelmeztetni a kihallgatás elején a hatóság félrevezetésére vagy a hamis vádra. A tanúként kihallgatható személy által elvileg elkövethető bűncselekményi kör, és így a figyelmeztetési kötelezettség ugyanis szinte korlátlanul bővíthető (rágalmazás, becsületsértés stb.) teljesen indokolatlanul és értelmetlenül.

- c) Az említett figyelmeztetéseket, valamint a tanúnak a figyelmeztetésre adott válaszát szó szerint kell jegyzőkönyvbe venni, a figyelmeztetés és a figyelmeztetésre adott válasz szó szerinti jegyzőkönyvezésének elmaradása esetén pedig a tanú vallomása bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe. A hamis tanúzás következményeire vonatkozó figyelmeztetésnek és az arra adott válasznak a jegyzőkönyvezése már a korábbi büntetőeljárás törvény szabályai között is jelen volt, a szó szerintiség előírása, illetve a szó szerinti jegyzőkönyvezés elmaradásához kapcsolt jogkövetkezmény azonban nyilvánvalóan aránytalanul súlyos. A jogalkotó ezen szabályok törvénybe iktatásával fontossági sorrendet tévesztett és az igazság megállapításának érdekét háttérbe szorította még olyan esetekben is, amikor a kioktatás bizonyíthatóan és szabályszerűen megtörtént és pusztán annak dokumentálása hiányos. Megítélésem szerint e körben

⁴ RABÓCKI EDE (szerk.): *Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest: HVG-Orac, 569.

nagyobb szerepet kell biztosítani a bíróságnak annak értékelését lehetővé téve, hogy az esetleg normasértő tanúkihallgatás mennyiben hatott ki a vallomás tartalmi elemeire, vagyis hogy az adott körülmények között a vallomás figyelembe vehető, avagy sem.

Úgy gondolom ez a felfogás áll összhangban a Jogok és Szabadságok Kanadai Kartájával, amely szerint: ha a bizonyítékot a Kartában garantált jogok megsértésével szerezték, az ilyen bizonyítékot ki kell rekeszteni akkor, ha az összes körülmény mérlegelésével megállapítható, hogy a bizonyíték felhasználása az igazságszolgáltatás tekintélyvesztését eredményezné.⁵

d) A törvény 117. §-a szabályozza a terhelt kihallgatását. A tanúhoz hasonlóan a figyelmeztetés és a figyelmeztetésre adott válasz szó szerinti jegyzőkönyvezésének elmaradása esetén a terhelt vallomása bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe. Ez esetben is tehát a megvalósult, de hiányosan dokumentált kioktatás egyben a bizonyítási eszköz figyelmen kívül hagyásának kötelezettségével jár. Megjegyzem, hogy más kontinentális országok törvényi rendelkezései megközelítőleg sem ilyen szigorúak. Így a német büntetőeljárás törvénye is előírja, hogy a terhelt első kihallgatásakor a hatóságnak rá kell mutatnia arra, hogy a törvény szerint jogában áll eldönteni a gyanúsítással kapcsolatban, hogy nyilatkozik, avagy sem, és a bírói gyakorlat súlyos eljárási hibaként értelmezi ezen kioktatás elmaradását. Ugyanakkor azonban a Német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság több ítéletében kimondta, hogy a kioktatáskor nem kötelező a törvény szavait használni, a lényeg, hogy a kioktatás a vallomástételi szabadság vonatkozásában ne hagyjon kételyeket maga után.

e) A bizonyítás tekintetében külön kell szólni a titkos adatszerzésről, illetve a titkos információgyűjtés eredményének felhasználásáról. A jelenleg hatályos szabályok egyrészt csak szűk körben teszik lehetővé a titkos adatszerzés engedélyezését, másrészt a felhasználhatóságot érintően számtalan olyan korlát került beépítésre a törvénybe, ami jelentősen nehezíti a keletkezett adatok bizonyítékként történő értékelhetőségét, és ezáltal az igazság megállapítását.

Így nincs helye titkos adatszerzésnek a piactudományi viszonyokat ma már szinte alapjaiban megrendítő gazdasági veszteségek esetében. A 206. § (3) bekezdése szerint a titkos adatszerzés eredménye annak a bűncselekménynek bizonyítására és azzal szemben használható fel, amely miatt és akivel szemben a bíróság engedélyezte. A (4) bekezdés rendelke-

⁵ Canadian Charter of Rights and Freedoms 24. cikk 2. bekezdés.

zése szerint, akivel szemben a titkos adatszerzést a bíróság engedélyezte, annak eredménye olyan bűncselekmény tekintetében is felhasználható, amelyet az engedélyben nem jelöltek meg, feltéve, hogy a titkos adatszerzés engedélyezési feltételrendszere ezen bűncselekmény vonatkozásában is fennáll. Figyelemmel arra, hogy a 201. § (1) bekezdése szerint – főszabályként – az öt évig terjedő vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmény tekintetében van csak helye titkos adatszerzésnek. Így hiába jut a nyomozó hatóság tudomására egy a bűnösséget minden kétséget kizáróan bizonyító telefonlehallgatás, ez nem használható fel akkor, ha az öt évnél enyhébben büntetendő bűncselekménnyel kapcsolatos, és nem állnak fenn a 201. § b) pontjában szereplő további feltételek (üzletszerűség, bűnszövetség), illetve nem a c)-d) pontokban megjelölt delictumokról van szó. Ugyancsak kizárt a titkos adatszerzés során keletkezett olyan adatok felhasználása, amely harmadik személynek az engedéllyel nem érintett bármilyen bűncselekményére vonatkozik. További szűkítő rendelkezések találhatók a felhasználhatósággal kapcsolatban a titkos információgyűjtést érintően. Így a nem bűnüldözési célból folytatott információgyűjtés eredménye a büntetőeljárásban csak akkor használható fel, ha – túl azon, hogy a titkos adatszerzés engedélyezésének törvényi feltételeinek fenn kell állnia – a titkos információgyűjtést végző szerv a feljelentési kötelezettségének haladéktalanul eleget tett. A „haladéktalanság” meglehetősen szubjektíven értelmezhető fogalma épp a határozatlansága révén annak ellenére meggátolta több esetben is a bűncselekmény elkövetőjének felelősségre vonását, hogy a fogalom értelmezésére és az egységes jogalkalmazás megteremtésére a Legfelsőbb Bíróság is kísérletet tett. A nem bűnüldözési célból folytatott titkos információgyűjtés eredménye, továbbá kizárólag az engedélyben megjelölt személy bűnösségének a bizonyítására használható fel, vagyis az engedélyben nem szereplő személy tekintetében az ilyen adatok értékelése kizárt.

Zárógondolatok

Előadásomban arra kívántam rámutatni, hogy az ésszerűtlen, az alapjogok érvényesülését ténylegesen nem segítő adminisztratív jellegű előírások milyen nagymértékben képesek gátolni az igazságszolgáltatás tényleges működését. Szerettem volna felhívni arra is a figyelmet, hogy a sajnálatosan, de ténylegesen előforduló jogsértések abszolutizálása ugyancsak indokolatlanul hat az igazság megállapíthatósága ellen. Ugyanerre a következtetésre jutott 2009. július 2-án a Német Szövetségi Alkotmánybíróság második szenátusának második kamará-

ja, amikor megállapította, hogy önmagában egy kényszerintézkedés elrendelésének jogszerűtlen volta nem jelenti azt, hogy az ily módon megszerzett bizonyítékokat ki kellene zárni a felhasználható bizonyítékok köréből. Elsősorban ugyanis az ügyben eljáró bíróságok hivatottak annak eldöntésére, hogy a büntetőeljárás szabályok megsértésével szerzett bizonyítékok felhasználhatók-e vagy sem. Idegen a bírói jogalkalmazói gyakorlattól az a gondolat, hogy minden jogellenesen szerzett bizonyíték automatikusan felhasználhatatlan legyen. Ezt a problémát az eset speciális körülményeire, a jogsérelem mértékére és az ütköző érdekekre tekintettel kell eldönteni és feloldani.

A magam részéről csak egyetérteni tudok Bárd Károllyal, aki arra mutat rá, hogy a Kanadai Karta és a Római Statutum egyaránt az eredményre van figyelemmel, nevezetesen, hogy a törvénysértéssel szerzett bizonyítékokat akkor nem szabad felhasználni, ha ez az igazságszolgáltatás tekintélyvesztését eredményezné vagy azt, hogy a bizonyítékok megbízhatósága kétséges lesz. Ezzel szemben a hatályos törvény nem az eredményre, hanem az alkalmazott módszerre van tekintettel, és így szűkebbre vonja a bíróság mérlegelési lehetőségét és jogkörét.⁶

---

⁶ BÁRD KÁROLY: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában*. Budapest: Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007, 230.

KOZMA SÁNDOR KIRÁLYI FŐÜGYÉSZ MUNKÁSSÁGÁRÓL

GYÖRGYI KÁLMÁN
ny. legfőbb ügyész

Békés Imre professzor úrral éveken át oszthattam meg az Egyetem téri épület második emeleti szobáját. Amikor 1990-ben, legfőbb ügyésszé megválasztásom okán az Egyetem téri épületet felcseréltem a Markó utcai palotára, el kellett köszönnöm Békés professzor úrtól. Tőle kaptam azt a tanácsot, hogy ha a magyar ügyészség reformjára készülök, tanulmányozzam át azoknak a pályáját, akik a 19. század utolsó harmadában megteremtették Magyarországon a jogállamot. Békés professzor volt az első, aki Kozma Sándor munkásságának tanulmányozását a figyelmembe ajánlotta.

Magyarország 1990-ben a diktatúra évtizedei után tért vissza a demokrácia, a jogállam útjára. Természetesnek tűnt, hogy az ügyészség olyan eszmék hordozói közt kereste vezérszellemét, akik a maguk korában az európai haladás élvonalába kívánták felemelni Magyarországot. És természetesnek gondolom azt is, hogy ezt a szellemet a rendszerváltozás idején a magyar ügyészség Kozma Sándorban találta meg. Így adódott, hogy szinte a feledés homályából lépett elénk újból az alakja és válik mind teljesebbé a róla alkotott kép.

A királyi ügyészséget az 1971. évi XXXIII. törvénycikk hozta létre, megteremtve az egységes, centrálisan felépített, a bíróságtól független s az igazságügy-miniszter felügyelete alá helyezett államügyészséget. E törvénycikk része volt annak a nagyszabású törvényalkotásnak, amely az igazságszolgáltatás reformját tűzte ki célul. Magyarországon az 1848 előtti jogunkban nem létezett központosított ügyészi szervezet. A megyei és városi tiszti ügyészek, mint a törvényszék tagjai nemcsak vádlói, hanem vizsgálóbírói és védői teendőket is elláttak. A kormányhatalom kereseti jogát csupán a táblánál működő *causarum regalium director* képviselte, de ő is részben vizsgálóbírói szerepet töltött be. Egységes államügyészséget az önkényuralom idején, császári pátenssel 1853-ban vezettek be, de a magyar jog visszaállításával visszaállt a tiszti ügyészség is, amely törvényszékenként működött.

Horváth Boldizsár 1870. január 6-án terjesztette az országgyűlés elé a királyi ügyészség felállításáról szóló törvényjavaslatot.¹ Ennek indokolása kiemelte: „Általánosan el van ismervé annak szükségessége, hogy a bűnvádi perben működő közegek közt a teendők akként osztassanak fel, hogy bíró, közvádoló és védő külön természetű teendői elválasszassanak és egymástól független közegre bízassanak.” „A bűnvádi per három közege mindegyikének fontos hivatása van és éppen evégett elméleti és gyakorlati okok mellőzhetetlenné teszik, hogy e teendők külön önálló személyekre ruháztassanak.”²

Az ügyészség rendezése tekintetében a javaslat indokolása három kérdést tekintett alapvető fontosságúnak:

1. Kinek a közege legyen az ügyészség?
2. Hatásköre a közvádoló teendőkön kívül kiterjesztessék-e egyéb ügyekre?
3. Mily alapon szerveztessék az ügyészség?

Az első kérdésre a javaslat indokolásának válasza: „a közvádoló csak az állam közege lehet”³, tehát nem a törvényhatóságé.

A második kérdésben az indokolás szükségét érzi, hogy elhatárolja saját fel fogását a francia megoldástól, mert „ott a királyi ügyészség hatásköre [...] oly annyira kiterjesztett, hogy az a bírák függetlenségét veszélyezteti”. Ehelyett inkább a német illetve az osztrák rendszert tartotta szem előtt, anélkül, hogy azzal teljesen azonos lenne. Felmerült már ekkor, hogy a 316 királyi ügyész a törvénykezés minden területén „őrszemmel kísérje” az állam érdekeit. Ez lényegében a polgári ügyekben való ügyészi szereplés kérdéseit érintette. A javaslat azonban a kérdés megoldását nyitva hagyta, mondván: „ez irányban most még, az alaki jog gyökeres átalakítása s a szóbeli eljárás behozatala előtt szabatosan intézkedni nem lehet [...] E szerint azon kérdés eldöntése is, vajon a polgári ügyekben mily befolyás engedessék az ügyészségnek, a jövő feladataihoz tartozik.”⁴

A harmadik kérdés az ügyészség közjogi helyzetére vonatkozott. A javaslat szerint az ügyészség a bíróságtól független, önálló, egyenjogosított hatóságot képez, amely „az igazságügy-miniszternek közvetlenül alá van rendelve, és ennek utasításait teljesíteni köteles, sőt a miniszter a megbízást egyik vagy másik ügyésztől vissza is vonhatja.” A miniszteri utasítás jogát az indokolás a miniszteri felelősség elvéből folyónak mondja. „A miniszter első sorban léven köteles az állam érdekeinek védelméről gondoskodni, kell, hogy közegeit e

¹ Törvényjavaslat a Királyi Ügyészségről. In *Az Országgyűlés Képviselőházának irományai*. V. kötet. Pest, 1870.

² Indokok a királyi ügyészség felállításáról szóló törvényjavaslatokhoz. In *Az Országgyűlés Főrendi Házának irományai*. IV. kötet. 1871, 315–316.

³ Uo. 316.

⁴ Uo.

célra szabadon választhassa. Ezen alárendeltség természetes következménye a megbízás jogának, amellyel a megbízás visszavonásának joga karöltve jár.” Az ellenvetéseket megelőzendő, leszögezi: „ezen alárendeltség az igazságszolgáltatás függetlenségét nem sérti, minthogy az ügyész nem bíraskodik.” „Azok az okok, amelyek a bírák függetlenségét elkerülhetetlenné teszik, az ügyészekre nem alkalmazhatók.”⁵

Az országgyűlési vita során az ellenzék a leghevesebben a javaslat 5.§-át támadta, amely az ügyészség közvetlen igazságügy-miniszteri alárendeléséről szólt. Az ellenzéki szónokok az 1853. évi császári pátenssel bevezetett rendszer „valóságos hasonmását” ismerték fel a javaslatban, amely emlékeztet a porosz „kémrendszerre”, amely „rendőri állammá lesz képes Magyarországot alakítani”, s a királyi ügyészeket a bíróságok „ellenőreül”, „mentorjaként” sőt „zsandárként” kívánja létesíteni. Táncsics odáig ment, hogy azt mondja „azon törvények között, amelyek eddig megalkottattak, egy sem annyira veszélyes a nemzetre nézve, mint ezen jelenlegi törvényjavaslat.”⁶

Az ellenzék módosító javaslata így szólt: „a királyi ügyészség úgy a kormány, mint a bíróságtól független. Tagjainak egymás közti viszonyát, amennyiben a jelen törvény nem intézkedik: külön törvény határozza meg.”⁷ Ez a módosító indítvány elbukván, Györffy Gyula azt próbálta elérni, hogy az ügyészek egyes ügyekben az eljárás érdemére ne legyenek kötelező utasítással megköthetve, azt viszont megengedte, hogy a főügyész az ügyész általános eljárására nézve általános utasítást adjon.

A királyi ügyészségről szóló törvényjavaslatot a képviselőház és a felsőház egyaránt megszavazta, a király szentesítette és június 10-én az országgyűlés két házában kihirdették. Az ügyészségi törvény az új bírósági szervezetről szóló törvényekkel együtt 1872. január 1-jén lépett hatályba. Bittó István miniszter meghirdette a pályázatokat a törvényszéki elnöki és a királyi ügyészi állásokra. A királyi főügyészi állásokat nem pályázat útján töltötték be. Szeptemberre megszületett a döntés: a pesti tábla mellé Kozma Sándort, a marosvásárhelyi tábla mellé Gyarmati Sándort, ottani táblai bírót neveztek ki. A koronaügyészi állást ekkor nem tölthették be, mert a törvény akként rendelkezett, hogy „a szóbeli büntető és polgári eljárás bevezetéséig a koronaügyészi állomás nem töltetik be”. Az első koronaügyész Hammersberg Jenő majd a bűnvádi perrendtartás hatálybalépésével 1900. január 1-jén kezdi meg működését.

Kozma Sándor a Királyhágón inneni Magyarországon lett főügyész, rá hárult a szervezet megteremtése és szellemének meghatározása. A közvélemény figyelemmel kísérte a királyi ügyészek kinevezését. Aki vitán felül állt, az

⁵ Uo. 316–317.

⁶ *Az Országgyűlés Képviselőházának Naplója*. Tizenhatodik kötet. Pest, 1871.

⁷ Uo. 159–160.

Kozma Sándor személye volt. Dárdai Sándor szerint: „a kinevezett főügyészek, nevezetesen Kozma Sándor személyében olyan jellemzilárd egyéniséget tisztelhetünk, kiről nem tehetjük fel, hogy a királyi ügyészi kar az ő vezetése alatt bármely kormány kezeiben vak eszközül fogna használtathatni.”⁸

1872. január 1-jén megjelent Bittó István⁹ utasítása a királyi ügyészségek számára, amelyet Kozma Sándor az első körrendeletének csatolmányaként küldött meg a királyi ügyész uraknak.¹⁰

Ne feledjük, Magyarországnak ekkor nem volt sem írott büntető törvénykönyve, sem bűnvádi perrendtartása. Ahogy az egyik korabeli jogi író mondta: „Nálunk a királyi ügyészség nemcsak az alakszerű per reformja nélkül honossítatik meg, hanem a királyi ügyészek még az anyagi büntetőtörvények szilárd alapját is nélkülözendik; vagyis az úgynevezett 'criminalis praxis' végtelen zűrzavarában – valóságos chaosban kénytelenek posítot foglalni.”

Ezt felemlíti Kozma körrendelete is: „Büntető törvénykönyvünk, büntető eljárási szabályaink, amelyek az ügyész teendőit szabatosan, gyakorlatilag kimutatnák – nincsenek”. Erre figyelemmel is tartotta szükségesnek, hogy „a magyar királyi ügyészség eszméje, hivatása és annak az igazságszolgáltatás organizmusában kijelölt teendői felett nézeteit nyilvánítsa.” Érdekes írás ez a körrendelet, amelyben az új főügyész a királyi ügyészeket „bajtársi szeretettel üdvözlí”, nem utasít, hanem „nézeteit nyilvánítja”. Engedjék meg, hogy némely részeket felidézzek. A királyi ügyészlől úgy véli, hogy az „nem ügyfél, nem is pusztán közvádó [...] hanem az állam igazságszolgáltatásának olyan önálló közege-tényezője, amely közvetlen az államtól nyert felhatalmazása folytán, amidőn a bünt és bűnöst üldözöbe veszi – függetlenül, egyedül az anyagi igazság érdekében küzd és fáradozik.”

Az e körüli vita már a törvény képviselőházi vitájában elkezdődött és azóta tart. Kozma Sándor körrendeletében „függetlenségről” írt, pedig a magyar ügyészség a francia és az osztrák példát követve közvetlenül az igazságügyi miniszternek volt alárendelve. Ez a törvény nevezetes 5.§-án alapult. A parlamentáris demokráciákban az igazságügyi miniszter a kormányzó párt vagy a kormányzó pártok egyikének a politikusa. Fekete Ödön királyi ügyész a Magyar Igazságügy hasábjain 1874-ben terjedelmes dolgozatot tett közzé, amelyben kijelentette: „nincs ok az államügyészi hivatalnak a minister akaratától függővé tételére, nincs ok az államügyészség tagjainak caleidoscopicus változtatására.”¹¹ Az ügyészlégi törvényjavaslatnak a miniszteri felelősségre hivatkozó érveivel szemben Fekete így ír: „A ministeri felelősség [...] igen jól megfelelhet

⁸ Utasítás a királyi ügyészlégek számára. *Pesti Napló*, 1871. 10. hó 24.

⁹ Bittó István igazságügy-miniszter volt.

¹⁰ A királyi Főügyész körrendelete. *Jogtudományi Közlöny*, Pest, 1872. január 16.

¹¹ FEKETE ÖDÖN: Az államügyészlégek múltja s jelene és a magyar királyi ügyészlégek jövő fejlődése. *Magyar Igazságügy* 1874/I. 28–42., 290–366., 366–441.

a parlamentáris kormányzat formáságainak, a szigorú jog és igazság követelményeit azonban aligha kielégíti. A pártminister felett saját pártját nem tartjuk elég érdektelen bírónak.” Javaslat: „legyen a magyar kir. Ügyészség tisztán jogszolgáltató hatóság” – Finkey Ferenc koronaügyész a harmincas években írt jeles dolgozatának egyenesen ezt a címet adta: „Ügyészi függetlenség és anyagi igazság”.¹² Finkey megemlékezik arról, hogy a 19. század hetvenes-nyolcvanas éveiben tartott jogászgyűléseken többen hangoztatták az ügyészi függetlenség jelentőségét, közöttük elsősorban maga Kozma Sándor, aki úgy vélte, „az ügyész legyen mindig csak az államnak, de sohase legyen a – különösen alkotmányos országban – pillanatonként változtatható tetteges hatalomnak a közege.”¹³

Ugyanígy foglalt állást Vargha Ferenc¹⁴ koronaügyész, majd őt e hivatalban követő Magyar István koronaügyész is. Finkey azt javasolta, hogy az igazságügy miniszternek meglévő utasítási jogát ruházzák át a koronaügyészre, mint állandó és merőben igazságszolgáltatási szervre.¹⁵

Kozmának közvetlen tapasztalatokat volt módja szerezni a miniszteri utasítási jog gyakorlatáról. Különösen a nevezetes tisztaeszlári per kapcsán került visszatérően összeütközésbe Pauler Tivadarral, igazságügyi miniszterként a főnökével. Egy ízben a nyíregyházi ügyvédek a per kapcsán a közvádoló szereplésével való elégedetlenségüknek adtak hangot. Röviden: följelentették Szeiffert a miniszternél, ekképpen: „Eme felette nagy fontosságú bűnper közvádoló nélkül tárgyalatik, mert a közvádoló álarca alatt védő működik, ki is a helyett, mint azt a vádlottakhoz és tanukhoz intézett kérdései igazolják, a valódi igazságot összebonyolítani illetve eltakarni igyekeznek.” Pauler miniszter úr erre sietett Szeiffert Edét összeszidni, s a másolatot Kozmának is megküldte.¹⁶ Kozma keményen kiállt Szeiffert eljárása mellett. Paulernek azt írta: „Noha az államot képviselő kir. Főügyész helyettes s én a főügyész, a nyilvánosan, sajtóban úgy, mint a törvény védelme alatt álló tárgyaló teremben ellenünk intézett hallatlan inzultusok közepette, az azon helyről jövő helytelenítést, a honnét épen kötelességünk teljesítése közben bennünket érő szenvedéseinkre az elismerést reméltük – csak mély fájdalommal fogadhatjuk: mégis hálás köszönetre hív fel bennünket az a kegyesség, amellyel a magas rendszabályozás Nagyméltóságod részéről fogantatosított. Különben kötelességszerűen ki kell jelentenem, hogy

¹² FINKEY FERENC: Ügyészségi függetlenség és anyagi igazság. In CSEVÁR ANTAL (szerk.): *Emlékképek az ügyészség történetéből*. Ügyészek Országos Egyesülete, 1996. 165–194.

¹³ SZÉKELY ISTVÁN JÁNOS (főszerk.): *Almanach*. Budapest: Magyar Köztársaság Ügyészsége, 2010. február.

¹⁴ NÁNÁSI LÁSZLÓ (szerk.): *Emlékkönyv Vargha Ferenc születésének 150. évfordulójára*. Budapest: Legfőbb Ügyészség, 2008.

¹⁵ FINKEY i. m.

¹⁶ Pauler levele Kozmának, Magyar Országos Levéltár 1875.sz./1883.

ha az eszlári ügyben a közvádoló részéről ejtett egyes szavak, kifejezések, szóval némely egyéni momentumok, azé is, aki ott engem képvisel, – az álláspont, amelyet ő ott elfoglal, az enyém, s azokért a felelősséget én tartozom s én fogom viselni.”¹⁷

Az sem köznapi teljesítmény, hogy a perbeli közvádoló magatartás megítélésénél esze ágában sem volt a miniszteri véleményt elfogadni, hanem semleges ítélobíróként kért, mint az az egyenrangúak közötti vitában szokásos.

Így írt Kozma Paulernak: „álláspontomat – határozottan a törvényre s a törvényes gyakorlatra alapítottam, s annak idejében, ha majd a végzetes tárgyalás befejeztetik – azt az egyetlen kegyet fogom Nagyméltóságodtól kérni, hogy eljárásunkat egy, a Curia tanácselnökeiből alakítandó szakértő bizottság elé terjeszteni kegyeskedjék, hogy ezután az véleményt mondjon az iránt Exelenciádnak, vajon a tisztaeszlári ügyben követett ügyészi eljárásunkkal megvéttük-e a törvényt s megszegtük-e köteleességünket.”¹⁸

Ugyanezen ügyben Havas Imre királyi ügyész működése indította arra Paulert, hogy szigorú intézkedést kezdeményezzen. Akárhogy is próbálom csűrni-csavarni, ebben az ügyben az történt, hogy Kozma nagy jogi tudásával neveltségessé tette Paulert és intézkedését.

Az ügyben egy tanú kihallgatást illetően merült fel még kontroverzia. A miniszter a kihallgatás helyét kifogásolta. Kozma az érvelésben a megengedhető kifejezésmód végső határáig elment, amikor a következőket mondta: „[...] ha a közvádolónak még azt a jogot sem engednék meg, hogy az egy fontos bűnügyben fontos leleplezéseket ajánló tanút előnyomozatilag ott, ahol azt a leggyorsabban, legbiztosabban eszközölheti, – kihallgattassa: úgy ez országban nem volna többé se törvény, se törvényes gyakorlat, se ügyészségi intézmény, sem pedig büntető eljárás.”¹⁹

Végezetül hadd illesszem ide azokat a szavakat, amelyekkel Kozma Sándor nyugalomba vonulása alkalmából 1896. május 12-én a vezetése alatt álló királyi főügyészségektől búcsúzott, stílszerűen „kőriratban”.

„Öntudatom nyugodt, hogy megtettem köteleességemet, kivéve a részt önökkel együtt abból a munkából, mely a modern Magyarországnak lételt adott. Itt vagyok tehát az ellankadás perceiben, annál a forrásnál, melyre hivatalom elfoglalásakor 1872-ik évi január hó 1-én reá mutattam és az önök szeme láttára meríték abból igazat, enyhülést. A magyar kir. ügyészség – igaz – nem azzá lett, a mire bölcsőjénél gondoltam. Nem az az egyetemes testület, melyet valamikor független, egységes küzdelemre szólítottam az anyagi igazság érdekében, mint

¹⁷ Kozma válasza Paulernak, 1883. június 27. Magyar Országos Levéltár 6214.sz./1883.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

közege annak az erkölcsi hatalomnak, mely igazságot kutat és követel. Nem valószínű, hogy az első sejtélem szerűen álmodtam, hogy el fog láttatni időm haladtával azzal a hatalmi körrel is, amelynek állványán más művelt országokban ezen intézmény oly szembeűnően magasodik ki az egyéb jogi institucziók tömegéből. Ámde valószínűbb, hogy az intézmény kontemplálásánál részemen volt a tévedés. A kir. ügyészség szervezete így is fényesen bevált.”²⁰

Heil Fausztin így vontja meg a pálya mérlegét: „modern bűnper vívmányainak hazai joggyakorlatunkban érvényesűlése, eljársási törvények hiányában, nagyrészt a királyi ügyészség útján történt. Az érdem az első szervezéskor a királyi ügyészség fejevé kinevezett Kozma Sándor királyi főügyészt illeti meg;

A királyi ügyészség szervezése, fejlesztése, s első sorban szelleme körül kifejtett tevékenysége a magyar királyi ügyészség történetében monumentum aere perennius.”²¹

²⁰ *Budapesti Közlöny* 1896. április 30-i száma.

²¹ *Pallas Nagy Lexikona* X. kötet, 567.

A VÁD TÖRVÉNYESSÉGÉNEK EGYES ASPEKTUSAI¹

GELLÉR BALÁZS JÓZSEF
habilitált egyetemi docens (ELTE ÁJK)

A vád törvényességének és megalapozottságának kérdése túlmutat e rövid írás keretén, amely arra koncentrál, hogy lehet-e törvényes egy vád, ha túlnyomórészt vagy éppen teljes egészében jogellenesen beszerzett bizonyítékokon alapul. A problémakör rendkívül szerteágazó, így írásomat vitaindítóknak, problémafelvetésnek szánom.

A gyakorlatban két eljárási hiba következtében szembesültem a vád törvényességének értelmezésével. Egyrészt a nyomozati szakban jogellenesen figyelmeztetett tanúk vallomására épülő vád jelentette a problémát, de idesorolhatók azok az eljárási hibák is, amelyek a gyanúsított figyelmeztetéshez, a helytelen gyanúsításhoz vagy éppen a kötelező védelem hiányában történő gyanúsított kihallgatáshoz kapcsolódnak.

Legújabbban pedig a nyomozási bíró határozatának hiányában újra megindított büntetőeljárásban emelt vád veti fel a vád törvényességének témáját.

A hiányos tanúkioktatás és hatása a vád törvényességére

A 2006. évi LI. törvény 41. §-a a Be. 85. § (3) bekezdését 2006. július 1. napjától kezdődő hatállyal módosította. A módosítás értelmében, „ha a tanú vallomástételének nincs akadálya, figyelmeztetni kell arra, hogy köteles a legjobb tudomása és lelkiismerete szerint az igazat vallani, továbbá arra, hogy a hamis tanúzást és a mentő körülmény elhallgatását a törvény szabadságvesztéssel rendeli büntetni. A figyelmeztetést, valamint a tanúnak a figyelmeztetésre adott válaszát szó szerint kell jegyzőkönyvbe venni. A figyelmeztetés és a figyelmeztetésre adott válasz szó szerinti jegyzőkönyvezésének elmaradása esetén a tanú vallomása bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe”.

A kihallgatási jegyzőkönyv formanyomtatványok aktualizálásának hiánya miatt sok esetben 2006. július 1-jét követően sem történt meg a tanúknak a

---

¹ E cikk első változatának társszerzője dr. Bárányos Bernadett ügyvéd, tanársegéd, kedves kollégám volt. A jelen változat elkészítéséhez is nélkülözhetetlen segítséget nyújtott, és csak hiúságom okából került a lábjegyzetbe.

mentő körülmény elhallgatása következményeire való kioktatása, ez a mulasztás pedig több esetben az egész eljárás Achilles sarkává vált, ítéletek hatályon kívül helyezését eredményezve.

„A jegyzőkönyv adataiból megállapíthatóan egyes tanúk figyelmeztetésénél a „mentő körülmény elhallgatását” kitétel, azaz a figyelmeztetésnek ez a része elmaradt. Ezért a Be. 85. § (3) bekezdésének kötelező rendelkezése folytán az említett tanúk vallomásai bizonyítási eszközként nem vehetők figyelembe. Miután a tanúvallomások a törvény kifejezett tiltó rendelkezései szerint bizonyítékként nem vehetők figyelembe, azokat a tényállás megállapításakor mellőzni kellett. Ebben a helyzetben nincs olyan egyéb bizonyíték, amely az ítéleti tényállásban foglaltakat alátámasztaná, hiszen a kirekesztett tanúk a kérdéses eljárásban döntő szerepet játszottak, előadásaik mással nem pótolhatók. Tanúvallomásaik nélkül a tényállás a Be. 351. § (2) bekezdés a) pontja alapján megalapozatlan.”²

Hasonló megállapítást tett a Pest Megyei Bíróság, kiemelve, hogy „az elsőfokú bíróság a sértettet, [...] tanúkat nem a Btk. 243. §-a szerinti mentő körülmény elhallgatásának [...] következményeire figyelmeztette. Ezért e tanúk vallomása bizonyítékként nem vehető figyelembe. [...] A megalapozatlanság a tényállás túlnyomó részét érinti, így az a másodfokú eljárásban nem küszöbölhető ki”.³

A fenti végzésekből világosan látszik, milyen eljárásjogi következménnyel jár, ha a tényállás megállapítása alapjául szolgált vallomások megtételére a megfelelő törvényi figyelmeztetés hiányában került sor és ezt a hibát a bíróság a másodfokú eljárásban észleli.

A kérdés tehát az, hogy ha a vád teljes egészében vagy túlnyomó részében jogellenesen beszerzett, azaz fel nem használható bizonyítékokra épül, akkor az ilyen vád alapján folytatható-e a büntetőeljárás, megtartható-e a tárgyalás. Másképp fogalmazva, a vádnak mennyire kell törvényesnek, illetve megalapozottnak lennie ahhoz, hogy bírósági tárgyalás alapjául szolgálhasson, illetve mit jelent a vád törvényessége és megalapozottsága e vonatkozásban.

Ebből következően pedig felvetődik, hogy mi a következménye annak, ha a vádemelés alapjául szolgáló bizonyítékok a Be. 85. § (3) bekezdése alapján bizonyítási eszközként nem vehetők figyelembe.

A Be. 2. § (1) bekezdése értelmében „A bíróság az ítékezés során törvényes vád alapján jár el.

(2) Törvényes a vád, ha a vádemelésre jogosult a bírósághoz intézett indítványában meghatározott személy pontosan körülírt, büntető törvénybe ütköző cselekménye miatt a bírósági eljárás lefolytatását kezdeményezi”.

A törvényszöveg tehát nem említi kifejezetten a vád megalapozottságát, mint a vád törvényességének kritériumát. A vád megalapozottságának és törvényes-

² Fővárosi Ítéletábra 4.Bf.39/2007/10. számú végzés 5–6.

³ 3. Bf. 353/2007. számú végzés 3.

ségének összefüggését támasztják alá ugyanakkor az alábbi jogirodalmi álláspontok.

Király Tibor a Be. hivatkozott módosítása előtt írott munkájában a következőképpen nyilatkozik: „Nem tekinthető törvényesnek a vád, ha az eljárásnak bármilyen természetű akadálya van: akár büntetőjogi, akár büntető eljárásjogi, akár más természetű [...] Az eljárás akadályai a 6. § (3) bekezdésben, valamint a nyomozás megszüntetésének okai között található, és ezek többsége abszolút akadály, vagyis nem háríthatók el [...] A törvény olyan általános követelményt, hogy a vád legyen törvényes és megalapozott, kifejezetten nem fogalmaz meg, a törvény más rendelkezéseiből – az eljárás megindítására, a vádiratra, a nyomozás, az eljárás megszüntetésére, a felmentő ítéletre vonatkozó rendelkezések alapján – azonban az említett követelmények világosan előtűnnek. A 373. § kimondja, hogy a fellebbezési eljárásban hatályon kívül kell helyezni az ítéletet, „ha az elsőfokú bíróság törvényes vád hiányában járt el”⁴ „A jog az ügyésztől azt igényli, hogy megalapozott gyanú esetén emeljen vádat. Ez objektív kritérium és az ügyésznek a vádemelésben erről kell a bizonyítási eszközök felsorakoztatásával számot adnia.”⁵ Király professzor szerint továbbá „Megalapozott a vád, ha olyan bizonyítékokon alapul, amelyek törvényes bizonyítási eszközökből származnak”⁶ Következésképpen nem lehet megalapozott a vád, amely a Be. szerint figyelembe nem vehető bizonyítékokon alapul. A megalapozott vád tehát a törvényes vád része, csak a megalapozott vád lehet törvényes.

Erre utal ismételten Király professzor

„Törvényes a vád, ha

- a vádemelésre jogosulttól származik,
- azt bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja miatt emelik,
- azzal szemben, aki a magyar törvények szerint büntetőjogi felelősségre vonható”⁷
- törvényes bizonyítási eszközökből származó bizonyítékokon alapul.⁸

Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a nyomozás, így annak kulminációja, a vád sem üresítheti ki a bírósági szakot, mint ahogy a bírói szak sem helyettesítheti a nyomozati szakaszt. Vagyis a vád megalapozottsága nem jelenthet egyet az ítélet kétséget kizáró bizonyítottsági fokával, de meg kell haladnia a gyanúsítás „megalapozott gyanú” szintjét. Vagyis, „A bűncselekmény „megalapozott”

⁴ KIRÁLY TIBOR: *Büntetőeljárási jog*. 3. kiadás, Budapest: Osiris, 2003, 364.

⁵ KIRÁLY I. M. 365.

⁶ KIRÁLY I. M. 364. Vö. *A Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata*. III. kötet. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 258.

⁷ KIRÁLY I. M. 365.

⁸ KIRÁLY I. M. 364. Vö. *A Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata*. III. kötet. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 258.

gyanúja, amely már meghatározott személyre, mint bűnelkövetőre irányuló gyanú, a megalapozottság magasabb fokát feltételezi, mint a bűncselekmény „egyszerű” gyanúja... A vádemelés a gyanú megalapozottságának még magasabb fokát feltételezi: azt, hogy az ügyész szerint már elegendő bizonyíték van az ártatlanság vélelmének megdöntésére a bírósági eljárásban”.⁹

Természetesen az ítélet pedig a Be. 4. § (2) bekezdése alapján a kétséget kizáróság szintjére kell, hogy emelkedjen. Ez azt jelenti, hogy a büntetőeljáráson végigvonul a bűncselekmény, illetve az elkövető személyének valószínűsége az egyszerű gyanútól a megalapozott gyanún át, a vádemelésben megjelenő ügyési személyes meggyőződésen keresztül, mely arra irányul, hogy a bizonyítékok alkalmasak a kétséget kizáróság alátámasztására, a kétséget kizáróság bíróság általi megállapításáig (természetesen bűnösítő ítélet esetén). Vagyis, már önmagában ennek, azaz hogy a vádnak tartalmaznia kell azt az ügyési meggyőződést, hogy a bizonyítékok alkalmasak a vádlott bűnösségének kétséget kizáró bizonyítására, ki kellene zárnia a fel nem használható bizonyítékokra alapuló vád törvényességét. Ahhoz azonban, hogy ezt a megállapítást tudományos igényvel tehesük, részleteiben kellene tárgyalni a vád jellegét a bizonyítottság tekintetében, sőt, nagy jelentőséghez jutna a vád közjogi jellege, azaz a vádon keresztül megjelenő Magyar állam büntetőigénye, illetve a legfőbb ügyész és a vádat emelő ügyész közjogi és büntető eljárásjogi szerepe.

Itt csak jelezni kívánom ennek a kérdéshalmaznak az összetettségét, a nélkül, hogy akár csak megkísérelném a felszínes válaszadást.¹⁰

További iránymutatással szolgál a 2006. évi LI. törvény 121. §-ához fűzött miniszteri indoklás: „A törvényes és megalapozott vád a bírósági eljárás lefolytatásának nélkülözhetetlen feltétele. Fogalmát a törvény a Be. 2. §-ának új (2) bekezdésében, az alapvető rendelkezések között határozza meg. Törvényes vád hiányában bírósági eljárás nem indítható és nem folytatható le. Ezért a törvény a j) pont beiktatásával biztosítja, hogy törvényes vád hiányában a bírósági eljárás lefolytatására ne kerülhessen sor. A törvényes vád fogalma csak a vád legalapvetőbb alaki és tartalmi kellékeit határozza meg, és nem azonosítható a vád valamennyi törvényes követelményével. A vád nem csak akkor alkalmatlan arra, hogy annak alapján a bírósági eljárás lefolytatására kerüljön sor, ha nem felel meg a törvényes vád fogalmában írt alapvető követelményeknek, hanem akkor is, ha a Be.-ben meghatározott egyéb tartalmi követelményeknek nem

⁹ BERKES GYÖRGY (szerk.): *Büntetőeljárás jog. Kommentár a gyakorlat számára*. I. kötet, HVG-Orac, 2004–2008, 35.

¹⁰ Nem állom meg, hogy egy mondatban ne utaljak arra, miszerint a magyar államot képviselő ügyészség és a magyar államot képviselő bíróság antagonisztikus ellentétben áll a büntetőeljárás ezen szakaszában, mely egy, ha nem is döntő érvet szolgáltat a kormány alá rendelt ügyészség mellett.

felel meg. A szükséges tartalmi feltételeket a Be. 217. §-ának (3) bekezdése határozza meg.”

A vád és a bíróság kapcsolatát elemezve, az Alkotmánybíróság is leszögezi, hogy a bíróság igazságszolgáltatási tevékenységének előfeltétele a törvényes vád megléte. A vád törvényességét illetően az Alkotmánybíróság rögzíti, hogy „a közvád képviselőjének minden esetben konkrétan körülírt cselekmény miatt, annak a büntetőtörvény szerinti minősítését is tartalmazó, pontosan azonosítható személy felelősségre vonására irányuló megalapozott, a bizonyítékok megjelölését és indítványait is magában foglaló összefoglalt vádat kell ... a bíróság elé terjesztenie”.¹¹

Ennek a kritériumrendszernek azonban nem felel, nem felelhet meg az a vád, amely az eljárási szabályok megsértése miatt túlnyomó részében, vagy akár teljes egészében figyelembe nem vehető bizonyítékokra épül.

Összefoglalva megállapítható, hogy a Be. 2. § (2) bekezdése értelmében „a bíróság az ítélezés során törvényes vád alapján jár el”. A (2) bekezdés szerint „törvényes a vád, ha a vádemelésre jogosult a bírósághoz intézett indítványában meghatározott személy pontosan körülírt, büntető törvénybe ütköző cselekménye miatt a bírósági eljárás lefolytatását kezdeményezi.” A 6. § (2) bekezdése alapján „büntetőeljárás csak bűncselekmény gyanúja alapján, és csak az ellen indítható, akit bűncselekmény megalapozott gyanúja terhel.”

Ezek a rendelkezések azok, amelyek a vád törvényességét és megalapozottságát összekötik és a vád megalapozottságát a törvényes vád elemévé teszik még úgy is, hogy a törvényes vád fogalmát meghatározó 2. § (2) bekezdés a megalapozottságot külön nem említi. Tehát, a gyanú fokainak egymásra épülése követelményéből következik, hogy a vádban kötelezően megjelölendő bizonyítékoknak az ártatlanság vélelmének megdöntésére alkalmasnak kell lenniük. Abban az esetben, amikor 1) a vádirat nem jelöl meg bizonyítékokat, vagy 2) olyan bizonyítékokat jelöl meg kizárólag vagy többségükben, amelyeket ki kell rekeszteni az eljárásból, a vád megalapozatlan, így törvénytelen és nem csak a Be. 217. §-ának (3) bekezdésébe ütközik, hanem a Be. 1. §-ába, 2. § (2) bekezdésébe és 6. § (2) bekezdésébe is.

Elvileg felvethető lenne, hogy a tanúmeghallgatásokat a tárgyaláson a bíróság pótolja, ez azonban a Be. számos rendelkezését sértené.

a) A nyomozás hiányosságainak tárgyaláson való pótlása azt jelentené, hogy nyomozás, mint olyan nincs, hiszen minden nyomozati cselekményt a tárgyaláson kellene elvégezni.

A Be. 35. §-a, 28. § (5) bekezdése és 164. § (2) bekezdése ugyanakkor nem hagy kétséget a felől, hogy a nyomozást a nyomozó hatóságnak kell teljesítenie.

¹¹ 14/2002. (III.20.) AB határozat.

Kétségtelenül előfordul, hogy a bíróságnak további bizonyítási eszközöket is be kell szereznie, ez azonban csak a tényállás teljesebb felderítését szolgálhatja, s nem a nyomozó hatóság szerepkörének átvételét.

b) Említettem, a nyomozás hiányosságainak tárgyaláson való pótlása a Be.-nek a gyanú fokozataira épülő szerkezetével sem egyeztethető össze, értve ezalatt, hogy az ismeretlen tettes ellen elinduló eljárástól a megalapozott gyanún, majd a vádhatóság döntésén keresztül kerülhet az ügy tárgyalási szakba.¹² Többek között ez az egyik biztosítéka annak, hogy ne legyen bárki tárgyalásnak kitéhető.

A tanúmeghallgatások bíróság általi pótlásának megengedésével megfordulna a büntetőeljárás, hiszen a bíróság feladatává válna azoknak a bizonyítékoknak a beszerzése, amelyek már a megalapozott gyanú közléséhez és a vádemeléshez, mint a bírósági eljárás törvényi előfeltételéhez szükségesek lettek volna. Ezen álláspont tarthatatlanságát a Salgótarjáni Városi Bíróság már 2003-ban pregnánsan megfogalmazta.¹³

c) Sérülne továbbá és elsősorban a Be. 1. §-ában rögzített, az eljárási feladatok megoszlásának elve.

Már az 1896-os Bp. vívmányai között megjelent a vádelv, amelynek része a funkciómegosztás: a bűnüldözés, a vád, a védelem és az ítékezés szervezetszerű és személyi különválasztása. A vádelv nem csak a hatályos Be. alapelve,¹⁴ hanem a Magyar Köztársaság alkotmányos berendezkedésének is egyik alapja,¹⁵ mely biztosítja a hatalmi ágak elválasztását, a büntetőeljárási funkciók elkülönülését és a bíróságok függetlenségét.¹⁶

d) A problémának ebből következően alkotmányjogi és emberi jogi vonatkozásai is vannak, mivel az eljárás tisztessége és ezen belül a bíróság pártatlansága, mint alkotmányos és az Európai Emberi Jogi Egyezmény 6. cikke által is garantált jog, az eljárási funkciók elválasztásával mind az Európai Emberi Jogi

¹² BERKES i. m. 35., illetve a Be. 6. §-ához fűzött miniszteri indoklás.

¹³ „Az ügyészi érvelés elfogadása esetén általánossá válhatna az a felfogás, hogy törvényesen beszerzett bizonyítékok nélkül is sor kerülhet vádemelésre (annak reményében, hogy a még hiányzó bizonyítási eszközöket a bíróság majd beszerzi), holott a Be. 18. §-ának (4), 20. §-ának (1) és 131. §-ának (1) bekezdését összevetve nyilvánvaló: a bizonyítási eszközök [...] összegyűjtése alapvetően a nyomozó hatóság feladata, az ügyész csak a törvényben meghatározott feltételek fennállása esetén emelhet vádat (s az egyik ilyen feltétel, hogy a terhelttel szemben törvényesen beszerzett bizonyítékok álljanak rendelkezésre), a bíróságnak pedig a vádról [...] kell döntenie”. (B.8/2003/7. számú végzés, 15.)

¹⁴ 1. §, 2. § (1)–(2) bek., 28. § (3) bek.

¹⁵ Alkotmány 50. § (3) bek., 51. § (2) bek.

¹⁶ *A Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata*. III. kötet. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 52.; KIRÁLY i. m. 119–121.; BERKES i. m. I. kötet, 12–13.

Bíróság, mind az Alkotmánybíróság gyakorlatában szervesen és elválaszthatatlanul összefonódik.

Ahogy azt az Alkotmánybíróság kifejti, „A tisztességes eljárás követelményének alapfeltétele a vádlói és az igazságszolgáltatási funkciók szétválasztása. Az ügyészség és a bíróság feladatainak elkülönítése, az egyes tevékenységi körökre vonatkozó részletes szabályok, az eljárás alanyai számára előírt kötelezettségek és a részükre biztosított jogosultságok konstrukciója eljárási garanciákat is jelent a védelem számára”.¹⁷

Az Alkotmánybíróság a bíróság pártatlanságának alkotmányi követelményrendszerét első ízben vizsgáló határozatában rámutatott, „A pártatlan bírósághoz való alkotmányos alapjog az eljárás alá vont személy iránti előítélet-mentesség és elfogulatlanság követelményét támasztja a bírósággal szemben. Ez egyrészt magával a bíróval, a bíró magatartásával, hozzáállásával szembeni elvárás, másrészt az eljárás szabályozásával kapcsolatos objektív követelmény: el kell kerülni minden olyan helyzetet, amely jogos kétséget kelt a bíró pártatlansága tekintetében.”¹⁸

Ugyanezen határozatában az Alkotmánybíróság elemezte az Emberi Jogok Európai Bírósága által az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett Egyezmény 6. cikk 1. pontjában foglalt fair eljárás érvényesülésének vizsgálata során alkalmazott ún. kettős tesztet. „Az Európai Bíróság a szubjektív teszt keretében az eljáró bíró személyes magatartását, vagyis azt vizsgálja, hogy volt-e az eljárás során „olyan megnyilvánulása, amelyből a pártatlanságának hiányára lehet következtetni”. [67/1995. (XII. 7.) AB határozat, ABH 1995, 346, 347.] Az objektív megközelítés pedig: „annak vizsgálata, hogy függetlenül a bíró személyes magatartásától, a folyamodónak volt-e jogos, indokolt, objektíve igazolható oka a pártatlanság hiányának feltételezésére. Ehhez a Bíróság részletesen vizsgálja, hogy az adott jogrendszer szabályai szerint a bíró korábban milyen jellegű eljárásban, milyen feladatokat látott el, és milyen annak a szervezetnek a belső felépítése, amelynek keretében a pártatlanságát kétségessé tevő döntések születtek”.¹⁹

„Az Emberi Jogok Európai Bíróságának az objektív teszttel kapcsolatos gyakorlatából egyértelműen kitűnik, hogy az eljárás során a bíró által ellátott funkciók vizsgálata alapvető kérdés. A funkcióhalmazódás, vagyis azon eset, amikor a bíró ítélezésen kívüli, a vizsgálattal vagy a váddal kapcsolatos feladatokat is ellát, a Bíróság szerint jogos kételyeket ébreszt a pártatlanságával kapcsolatban. Alapvető kérdés, hogy a bíró, aki a felek felett áll, a felektől különüljön el. A büntetőeljárás feltétele a vád, amelyet a védelem támad, ezért

¹⁷ 14/2002. (III. 20.) AB határozat.

¹⁸ 67/1995. (XII. 7.) AB határozat, ABH 1995, 346. és 347.

¹⁹ 67/1995. (XII. 7.) AB határozat, ABH 1995, 346 és 348.

a bíró elkülönültsége úgy biztosítható, ha a vádat nem ő fogalmazza meg, a váddal kapcsolatos feladatokat egy tőle elkülönült személy látja el. A vád és az ítélezés feladatainak egy eljáráson belül azonos személy által történő ellátása önmagában alkalmas a bíró pártatlanságának megkérdőjelezésére, függetlenül attól, hogy milyen személyes magatartást tanúsított. (Eur. Court H. R., Case of De Cubber v. Belgium, Ser. A-86.; Eur. Court H. R., Case of Piersack v. Belgium, Ser. A-53.)

Mindebből az következik, hogy az ügyészség és a bíróság feladatainak elkülönítése nem pusztán a vádemelés - vádképviselő szabályainak formális betartását jelenti, hanem súlyozott szerepe van a vád tartalmi értelemben vett törvényessége szempontjából is. A bírói és ügyészi tevékenységre vonatkozó részletes eljárási szabályok, az eljárás alanyai számára előírt kötelezettségek és a részükre biztosított jogosultságok konstrukciója a tisztességes eljárás követelménye szempontjából alapvető jelentőségű. Az eljárási funkciók közötti „átjárhatóság” lehetőségének megteremtése, [...] a vád tartalmi törvényességét kérdőjelezi meg, és ekként sérti a tisztességes eljárás követelményét.

A közvádloi és a bírói szerep összemosása, a bíróságnak a vád oldalán történő beavatkozása az eljárásba, a szabályozás lényegéből fakadóan alkalmas lehet arra, hogy kételyeket ébresszen a bíróság pártatlansága tekintetében”.²⁰

Az Alkotmánybíróság arra is rámutatott, hogy a bírósági eljárásnak nem lehet célja a nyomozás vagy a vádemelés szakaszában elkövetett jogsértések, mulasztások korrekciója:

„A váddal való rendelkezésből fakadó eljárási feladatok teljesítése vagy elmulasztása kizárólag az ügyész hivatásbeli felelőssége. [...] Az állami büntető igény érvényesítése az ügyész alkotmányos kötelezettsége és ennek a szakmai, hivatásbeli mulasztásból eredő elenyészése kockázatát is az ügyész viseli. A kockázat csökkentéséhez fűződő érdek semmiképp nem lehet erősebb, mint a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesítése. Ez utóbbinak viszont alapvető feltétele az eljárásbeli funkciók tiszta elkülönítése.

A közvádlo oldalán jelentkező vétkes vagy vétlen mulasztások, esetleges szakmai hibák kiküszöbölésére szolgáló korrektívumok azonban semmiképpen sem eredményezhetik a vád és az ítélezés eljárási funkcióinak összemosását.

A büntető igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó egyes funkciókat az Alkotmány is elkülöníti, s a már említett ítélezési tevékenységen kívül az 51. § (2) bekezdésében nevesíti az ügyészség vádmonopóliumát, az 57. § (3) bekezdésében pedig a védelemhez való jogot. A Be. 9. § (1) bekezdésében rögzített funkciómegosztás elvének tehát közvetlenül alkotmányi alapja van. Ezek az alkotmányi rendelkezések egyben olyan garanciái is az ítélezés, a vád és védelem közötti

²⁰ 14/2002. (III. 20.) AB határozat.

egyensúlyteremtésnek, amelyek a fair eljárás alapvető biztosítékai, s amelyeknek az eljárási törvényben is töretlenül érvényesülniük kell”.²¹

e) Végül jelentős az is, hogy amennyiben a jogellenesen beszerzett bizonyítékok miatt a vád már a bírósági tárgyalás előtt nem bukik el törvénytelen vádként, akkor elveszítjük a legfontosabb szankciót, amely valójában megakadályozza, hogy a hatóságok jogellenesen szerezzenek be bizonyítékokat: az ilyen bizonyítékok kizárása az eljárásból. Ugyanis, ha még a bíróság úgy is döntene, hogy ezeket a bizonyítékokat nem teszi a tárgyalás anyagává és így arra ítéletet nem alapozhat, ezeknek az újbóli beszerzése szükségessé válik, mely azonban számos újabb problémát vet fel. Így mi történik akkor, ha a tanú fel nem használható korábbi vallomásával ellentétes vallomást tesz a tárgyaláson (már önmagában ennek a kérdésnek száz implikációja lehet), vagy a tanú meghal és a korábbi fel nem használható vallomását kellene ismertetni.

Közhelyszerű az a megállapítás, hogy a jogellenes bizonyítékok beszerzésének (akár a kényszervallatás is) büncselekménnyé nyilvánítása, de a fegyelmi szankciók sem akadályozták meg olyan hatásosan e nyomozati visszaélést, mint az így beszerzett bizonyítékok kizárása az eljárásból. Ez az említett szankció válna megkerülhetővé, nemcsak a fent említett problémákat generálva, de felvetve azt a kérdést is, hogy mennyire tudná az eljáró bíróság az értékeléséből valóban kihagyni az így megismert nagy mennyiségű jogellenes bizonyítékot.

Ezek a szempontok voltak azok, amelyek a Be.-nek a jelen probléma szempontjából ugyancsak jelentőséggel bíró 75. § (1) bekezdésének²² módosításához vezettek.

Ahogy azt a 2006. évi LI. törvény 37. §-ához fűzött miniszteri indoklás kiemeli, „Tekintettel arra, hogy a független és pártatlan bíróság eljárási helyzetétől idegen követelmény lenne a vádat alátámasztó bizonyítékok hivatalból történő beszerzésének és megvizsgálásának kötelezettsége, az ügyészség feladatának viszont szerves része e bizonyítékok felkutatása, beszerzése és vizsgálata, a törvény egyértelművé teszi, hogy a vádat alátámasztó bizonyítékok beszerzésére és megvizsgálására vádlói indítvány hiányában a bíróság nem köteles.

Az eljárási feladatok megoszlásának követelményéből (Be. 1. §) fakad, hogy a vádat a vádlónak kell bizonyítania...

A Be. rendszerében az ügyész bizonyítási kötelezettsége az elsődleges, különösen, ha bizonyítási eszközök felkutatása szükséges. Az ügyész nem csak a terhelő és a súlyosító, hanem a mentő és az enyhítő körülményeket is köteles felderíteni [Be. 28. § (1) bek.] és figyelembe venni. A bíróság nem nyomoz.

²¹ Uo.

²² „A bizonyítás azokra a tényekre terjed ki, amelyek a büntető és a büntetőeljárás jogszabályok alkalmazásában jelentősek. A bizonyítás során a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására kell törekedni, azonban, ha az ügyész nem indítványozza, a bíróság nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök beszerzésére, és megvizsgálására.”

Független és pártatlan szerv, melynek feladata a bizonyítékok szabad értékelése és az ügy érdemét illetően a jogszabályoknak megfelelő, igazságos döntés meghozatala.

A váddal való rendelkezésből fakadó eljárási feladatok teljesítése vagy elmulasztása kizárólag a vádló (rendszerint a közvádoló, az ügyész hivatásbeli) felelőssége.”

Amennyiben tehát a bíróság átveszi a nyomozó hatóságok feladatát és maga végez nyomozati cselekményeket, pótolva így a nyomozás és szükségszerűen a vád hiányosságait, nemcsak a nyomozati szakban való védekezéstől foszthatja meg a terheltet, hanem ennél sokkal jelentősebb sérelmet okoz: a felvilágosodás során kialakult vívmányt veszi el, megsértve a hatályos Alkotmányt és Be.-t is, csorbítva a hatalmi ágak elválasztását, a büntetőeljárás funkciók elkülönülését, a bíróságok függetlenségét, a vád és védelem fegyveregyenlőségét.

Másrészt, a jogellenesen beszerzett bizonyítékok felhasználását tiltó törvényi rendelkezések válnának megkerülhetővé, és egyben értelmüket is vesztenék, ha a jogsértés folytán figyelembe nem vehető bizonyítékoknak a bírósági eljárásban való utólagos pótlására lehetőség lenne.

A vád ilyen jellegű törvénytelenége és annak jogkövetkezményei ellen érvelők alappal mutathatnak rá, hogy a gyakorlatban szinte mindennapi esetnek számít, hogy az első- vagy akár a másodfokú bírósági eljárás során új bizonyíték merül fel, például egy új tanú neve kerül elő, akinek a meghallgatása szükséges a tényállás teljes körű felderítéséhez. Azzal érvelnek, hogy nincs lényegi különbség a között, hogy azért kell egy új tanút meghallgatni, vagy egy új bizonyítékot a tárgyalás anyagává tenni, mert az korábban nem került a nyomozó hatóság látókörébe, illetve a között, hogy azért kell ismételt meghallgatni a tanút, mert korábbi vallomása nem vehető figyelembe.

Ezzel a felvetéssel nem értek egyet, hiszen egyrészt a korábban említett sérelmő alapelvek nagy része ebben az esetben sértetlen marad abban az esetben, ha egy további bizonyíték a tényállás teljesebb felderítését szolgálja és nem a bűnösség vagy felmentés közötti különbséget dönti el. Még talán azt is megengedhetőnek tartom, hogy a bűncselekmény megfelelő, adott esetben súlyosabb minősítéséhez járuljon hozzá. Ugyanakkor a büntetőjogi alapkérdés, felmentés, elítélés nem alapulhat csupán a tárgyaláson előkerülő bizonyítékokra. Ekkor már a korábban említett alapvető sérelmek ugyancsak fennállnak.

A kötelező védelem hiányában történő gyanúsított kihallgatás

Hasonló problémát vet fel a kötelező védelem hiányában történő gyanúsított kihallgatás. Mint ismert, a Be. 46. § (1) bekezdés a) pontja alapján „a védő részvétele kötelező, ha a törvény ötévi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztést

rendel”. A Be. 179. § (3) bekezdés alapján pedig „a gyanúsítottat figyelmeztetni kell arra, hogy védőt választhat, illetve védő kirendelését kérheti. Ha az eljárásban védő részvétele kötelező, a gyanúsított figyelmét arra is fel kell hívni, hogy ha három napon belül nem hatalmaz meg védőt, az ügyész, illetve a nyomozó hatóság rendel ki védőt. Ha a gyanúsított kijelenti, hogy nem kíván védőt meghatalmazni, a nyomozó hatóság, illetve az ügyész nyomban védőt rendel ki.”

Ám mi a helyzet akkor, ha a gyanúsítási jegyzőkönyvből kiderül, hogy a gyanúsítás alkalmával védő nem vett részt. Bár az idézett szakasz alapján felhívják a terhelt figyelmét, hogy a védő részvétele kötelező, ám az idézett Be. 46. § (1) bekezdés a) pontja ellenére a gyanúsítás megtörténik, és a kihallgatás befejeződik védő részvétele nélkül.

Véleményem szerint védő hiányában a gyanúsítás nem volt törvényes. Ellenérvként persze felhozható az, hogy a Be. 179. §-a sorrendiséget tartalmaz, azaz a 179. § (2) bekezdése értelmében először megtörténik a gyanúsítás közlése, amely ellen a gyanúsított panasszal élhet, majd a 179. § (3) bekezdése alapján figyelmeztetik a védőválasztás jogára. A jogszabály ilyen értelmezése azonban a védelemhez való alkotmányos jogot sérti.

Az Alkotmány 57. § (3) bekezdése értelmében „A büntetőeljárás alá vont személyeket az eljárás minden szakaszában megilleti a védelem joga.”

A Be. 5. § (1) bekezdése értelmében „a terheltet megilleti a védelem joga. A (3) bekezdés szerint a terhelt személyesen védekezhet, és a védelmét az eljárás bármely szakaszában védő is elláthatja. A bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság biztosítja, hogy az, akivel szemben a büntetőeljárást folytatják, az e törvényben meghatározottak szerint védekezhessenek. A (4) bekezdés pedig azt mondja, hogy a védő eljárása az e törvényben meghatározott esetekben kötelező.

Az egyén a gyanúsítás közlésével válik terheltté, azaz már a nyelvtani értelmezés szerint is a gyanúsítás közlésétől kezdve megilleti a védelemhez való jog²³, ami a kötelező védelem eseteiben a hatóságra meghatalmazott védő hiányában a védőkirendelés kötelességét rója.

Ezt támasztja alá a Be. 179. § (3) bekezdés utolsó mondata is, mely szerint, ha a gyanúsított kijelenti, hogy nem kíván védőt meghatalmazni, a nyomozó hatóság, illetve az ügyész nyomban védőt rendel ki.

„A védelemhez való jog alkotmányos büntetőeljárás alapelve az eljárás egész menetében számtalan részletszabályban ölt testet. A védelemhez való jog a büntetőeljárás alá vont személy azon jogaiban, illetve a hatóságok azon kötelezettségeiben realizálódik, amelyek biztosítják, hogy a vele szemben érvényesített büntetőjogi igényt megismerje, arról álláspontját kifejtthesse, az igénnyel szembeni érveit felhozhassa, a hatóságok tevékenységével kapcsolatos észrevételeit és indítványait előterjeszthesse, továbbá védő segítségét vehesse igénybe.

²³ „A terheltté válás a gyanúsítás közlésével történik, ezért a védő részvétele is ettől kezdve válik kötelezővé.” BERKES i. m. 176.

A védelemhez való jog tartalmát képezik a védő azon eljárási jogosítványai, illetve a hatóságok azon kötelezettségei, amelyek részéről a védelem ellátását lehetővé teszik”.²⁴

Az is egyértelmű az Alkotmánybíróság gyakorlata alapján, hogy „a védelemhez való jog alkotmányos megítélése csakis a terhelt és a védő jogainak együttes szemlélete alapján lehetséges”²⁵, valamint, hogy az Alkotmánybíróság nem elégszik meg a védelemhez való jog formális biztosításával, hanem annak hatékony érvényesülését is megköveteli.²⁶

A védő feladata, hogy az eljárás egyéb szereplőitől független és pártatlan személyként védencének professzionális jogi segítséget nyújtson. Arról, hogy ezt a segítséget igénybe kívánja-e venni, a terhelt általában belátása szerint, szabadon dönthet. Az eljárásoknak azonban van egy olyan köre, ahol a törvény a cselekmények tárgyi súlya vagy egyéb, jellemzően a terhelt személyében, helyzetében lévő ok miatt kiveszi ezt a döntést a terhelt kezéből, és kötelezővé teszi a védő eljárását. Ez nem jelent mást, minthogy a törvény vélelmezi, hogy az adott körülmények között a terhelt nem tudja a védelmét megfelelően ellátni.

Kötelező védelem esetében a terhelt, még ha akarna, akkor se mondhatja le a védővel való eljárásról, döntési szabadsága mindössze abban áll, hogy ő maga dönt a védő személyéről (meghatalmazás) vagy megelégszik azzal, hogy a hatóság rendel ki számára valakit. A kötelező védelem tehát mindhárom irányban köteletséget jelent: köteletség a terhelt részére, hogy védővel járjon el, köteletség a védő részére, hogy védői tevékenységet fejtson ki, és végül köteletség a hatóságok, bíróságok számára, hogy a terhelt részére a védőt biztosítsák. Ahogy Berkes György fogalmaz, „a kötelező védelem azt fejezi ki, hogy a terhelt nem maradhat védő nélkül”.²⁷

„A gyanúsítottal a kihallgatás elején közölni kell a gyanúsítás lényegét az arra vonatkozó jogszabályok megjelölésével. Az eljárásnak ez a momentuma igen nagy jelentőségű, mert a gyanúsított ettől a pillanattól kezdve gyakorolhatja több fontos jogát, így a vallomástételt, illetve a vallomástétel megtagadását. A gyanúsított kihallgatása az a nyomozási cselekmény, amellyel vele szemben az eljárás formális értelemben is megindul.”²⁸

A professzionális jogi segítség első eleme ezért a gyanúsítás megtörténtét követően a gyanúsítás elmagyarázása, majd a panaszjog gyakorlásáról és a vallomástételről való döntés.

²⁴ 25/1991. (V.18.) AB határozat.

²⁵ 6/1998. (III.1.) AB határozat.

²⁶ 25/1991. (V.18.) AB határozat.

²⁷ BERKES i. m. 177.

²⁸ BERKES i. m. 523.

Amennyiben helytálló lenne az az értelmezés, miszerint a Be. 179. §-a sorrendiséget határoz meg a hatóságok számára, az azzal a következménnyel járna, hogy a gyanúsított a gyanúsítás megértésében, a panaszjog gyakorlásában és a vallomástételről való döntésben, azaz a védekezési taktika megválasztásában is korlátozva lenne, mivel ezek a cselekmények megelőzik a védőválasztás jogáról való figyelmeztetést.

Ez az értelmezés továbbá arra a tarthatatlan eredményre vezetne, hogy a nyomozó hatóság a védőválasztásra nyitva álló három napra hivatkozással a kötelező védelem ellenére védői jelenlét nélkül foganatosíthatna kihallgatásokat, azaz a kötelező védelemre vonatkozó szabályokat kiüresíthetné.

Az Európai Emberi Jogi Bíróság is megerősítette, nem mindegy, hogy a védőt mikortól biztosítják a terhelt részére. Adott esetben ugyanis nem elegendő, ha a védő nemhogy csak a bírósági eljárásban, de akár a nyomozati szaknak is csak egy későbbi szakaszában kapcsolódik be az ügybe.²⁹

Álláspontom szerint a nyelvtani, a rendszertani és a teleológiai értelmezés alapján is, a Be. 46. §-ára is figyelemmel, a Be. 179. §-a csak akkor felel meg az alkotmányos követelményeknek, ha a gyanúsított számára a meggyanúsítás pillanatától kezdve biztosított a védői jelenlét. A fő kérdés tekintetében pedig ez azzal a következménnyel jár, hogy amennyiben a nyomozati szakban a gyanúsítás védői jelenlét mellett nem kerül pótlásra, gyanúsítás jogszerűen nem is történt meg, így vádemelésre sem kerülhet sor, és az így emelt vád, következtetésképpen törvénytelen.

Vádemelés a nyomozási bíró határozata hiányában

A Be. 191. § (1) bekezdése alapján a nyomozás megszüntetése – ha e törvény kivételt nem tesz – nem akadályozza annak, hogy ugyanabban az ügyben utóbb az eljárást folytassák.

Ilyen kivételt fogalmaz meg a Be. 191. § (3) bekezdése, mely szerint „ha a nyomozás megszüntetése ellen nem éltek panasszal, illetve az ügyész vagy a felettes ügyész nem rendelte el a nyomozás folytatását, utóbb azt csak a bíróság rendelheti el az ellen, akivel szemben a nyomozást korábban megszüntették”.

„Garanciális jelentősége van annak, ha nyomozás megszüntetése ellen senki nem élt jogorvoslattal, vagy az eredménytelen volt, utóbb csak a nyomozási bíró rendelheti el a nyomozás folytatását”.³⁰

„Ha a nyomozás megszüntetése után [...] az eljárás folytatását megalapozó újabb bizonyíték merült fel a gyanúsítottal szemben, vagy az állapítható meg,

²⁹ GRÁD ANDRÁS: *A strasbourg-i emberi jogi bíróságról szóló kézikönyv*. Strasbourg BT., 2005, 335.

³⁰ HOLÉ KATALIN – KADLÓT ERZSÉBET – ERDEI ÁRPÁD: *A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata*. III. kötet, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 99.

hogy a nyomozást megalapozatlanul, vagy törvénysértő módon szüntették meg, az eljárás folytatása iránt indítványt nyújt be a nyomozási bíróhoz (LÜE.311.).³¹

Az eljárás folytatásának tehát konjunktív feltételei vannak. A kérdéses ügyben a városi ügyészség nyomozást megszüntető határozatát a megyei főügyészség, majd a Legfőbb Ügyészség is jogszerűnek tartotta. A nyomozás folytatását semmilyen szerv nem rendelte el, a terhelttel szemben mégis vádemelésre került sor. Való igaz, hogy a kérdéses terhelt egy folyó büntetőeljárás III. r. gyanúsítottja, majd vádlottja volt. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy vele szemben úgy került vádemelésre sor, hogy ellene korábban a büntetőeljárást megszüntették és azt újra nem indították meg.

Úgy gondolom, a nélkül, hogy ezt az intézményrendszert tovább vizsgáljam, alappal feltehető, hogy itt is a törvénytelen vád egyik esetével állunk szemben.

V. Összefoglalás

Szakmai beszélgetések és konferenciák során sok neves kolléga azon véleménynek adott hangot, hogy a törvényes vád fogalma olyan felesleges követelményt jelent a Be.-ben, amely valódi tartalommal igazából nem rendelkezik, így táptalaja az ellentétes jogalkalmazásnak és a legcélravezetőbb a törvényből való kiiktatása lenne. A fentiekből következően úgy hiszem, hogy a helyzet ennek épp ellenkezője. A törvényes vád olyan garanciális alapelv, amely a büntetőeljárás központja, a nyomozási szak célja és a bírói szak bölcsője. Nem kiiktatni kell a törvényből, hanem tovább munkálkodni azon, hogy tartalmát még pontosabban, a jogalkalmazás számára még hozzáférhetőbben fogalmazzuk meg.

³¹ BERKES i. m. 545.

TÖRVÉNYSZEGŐ FIATALOK

DOMOKOS ANDREA

habilitált egyetemi docens (Széchenyi István Egyetem)

Előadásomat két 2010-ből származó törvény: az LVI-os és a LXXXVI-os egyes rendelkezései ihlették. A 2010. évi LVI. törvény 6. §-ában, illetve a 2010. évi LXXXVI. törvény 1. §-ában foglaltak mögött ugyanaz a jelenség és az arra történő állami reagálás áll.

A 2010. évi LVI. törvény 6. §-a az alábbiak szerint változtatta meg a Közfeladatot ellátó személy elleni erőszak törvényi tényállását:

230. § (1) A 229. § rendelkezései szerint büntetendő, aki az ott meghatározott cselekményt közfeladatot ellátó személy ellen követi el.

(2) Aki a 229. § (1)-(3) bekezdés szerinti bűncselekményt a közoktatásról szóló törvényben meghatározott közfeladatot ellátó pedagógus, vagy a nevelő és oktató munkát közvetlenül segítő alkalmazott sérelmére követi el, az (1) bekezdés esetén egy évtől öt évig, a (2) bekezdés esetén két évtől nyolc évig, a (3) bekezdés esetén öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A 2010. évi LXXXVI. törvény a közbiztonság javítása érdekében született.

1. §-a a Szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény 14. § (2) bekezdését eképp módosítja:

„(2) Az elzárás legrövidebb időtartama egy nap, leghosszabb tartama – a 24. § (1) bekezdésében foglaltak kivételével – hatvan nap, fiatalkorú esetén harminc nap. Az elzárás végrehajtása során a fiatalkorút a felnőtt korútól el kell különíteni.”

A két rendelkezést a mögöttük álló büntetőpolitika, illetve a magyarországi bűnözés egy sajátos területe: a gyermek- és fiatalkori bűnözés köti össze.

A magyar büntetőpolitika ismét fordulatot vett: a 2010. évi LVI. törvény Általános Indoklása tartalmazza azt a megállapítást, hogy az igazságügyi kormányzat visszatért a 2003 előtti büntetőpolitikához. A törvény indoklása szerint választói akarat kötelezi az Országgyűlést erre a fordulatra. Ismerős lehet ez az indoklás, hiszen 1998-ban is a laikus társadalom szigorítás iránti igénye volt az alapja az akkor életbe lépett büntetőjogi szabályozásnak.

Elevenítsük fel, hogy mi volt az a büntetőpolitika, amelyhez 2010-ben visszatér az igazságügyi kormányzat. 1998-ban a következőket olvashattuk:

„A kriminálpolitika kialakításánál a korlátozó-beavatkozó rendszerre építkezünk, ehhez kiegészítő elvként társul a segítő-támogató rendszer, amely így képes lehet arra, hogy a korlátozó-beavatkozó alternatíva jó néhány hibáját, fogyatékosságát korigálja. A segítő-támogató elképzelés elsősorban a bűnmegelőzés kriminálpolitikán kívüli eszközei között, továbbá a kriminálpolitikán belül a büntetés-végrehajtás alatt, a büntetés mellett felajánlott szolgáltatásként, illetve a büntetés végrehajtása után a helyi érdekek védelmében alkalmazott támogatásként lelhet fontos szerepre.”¹

Az 1998. évi LXXXVII. törvény általános indoklása kifejtette, hogy a büntetőjoggal szembeni követelmények egyike az, hogy legyen. Az igények másik része arra irányul, hogy alkalmazható legyen, és alkalmazzák is. Ebből következően a büntetőjog iránti igények nem pusztán a jogalkotó felelősségét érintik, hanem az állami működés minden résztvevőjének feladatot szabnak, és teljesítésüknek a közvélemény által legitimálnak kell lennie, találkozniuk kell a társadalom érzületével.

2010-ben úgy érzi a jogalkotó, hogy a társadalmi érzület ismét korlátozó-beavatkozó, a szankciórendszert szigorító intézkedéseket vár el tőle. Az LVI.-os törvény 6. §-ához fűzött indoklás szerint a törvény a közoktatásban dolgozó pedagógusok fokozott büntetőjogi védelmét kívánta megteremteni azzal, hogy a közfeladatot ellátó pedagógus, illetőleg a nevelő és oktató munkát közvetlenül segítő alkalmazott sérelmére elkövetett bűncselekmények esetében megemelte a büntetési tételt.

Általános Indoklása szerint a választói akarat támogatta az új büntetőpolitikai intézkedéseket, így például a tanárok fokozottabb védelmét. Az utóbbi időszakban elszaporodtak a tanárok elleni erőszakos cselekmények, amelyek jelentős részét gyermek- és fiatalkorúak, elenyésző részét pedig felnőtt hozzátartozóik követték el. Maga az Általános Indoklás is elismeri, hogy az iskolai erőszak összetett probléma és komplex megoldást igényel, azonban a reagálás részét kell, hogy képezze a büntetőjog eszközszerkezete is. A korábbi büntetőjogi védelem nem volt elég visszatartó erő az ilyen bűncselekmények megelőzésére, ezért szükség volt arra, hogy a Büntető Törvénykönyv fokozottabban védje a közoktatásban dolgozó pedagógusokat.

A 2010. évi LXXXVI. törvény 1. §-ához fűzött indoklás szerint a törvény azért szünteti meg a fiatalok elzárásának tilalmát, mert esetükben pénzbírságot nem lehet kiszabni és így alig van szankcionálási lehetősége a hatóságnak, amennyiben a fiatalok szabálysértést követ el. Hangsúlyozza az indoklás, hogy mind tartamában, mind helyileg elkülönül a felnőtt korúak elzárásától

¹ IRK FERENC – FINSZTER GÉZA – HAJAS GÁBOR – KEREZSI KLÁRA – KISS ANNA – MÁRKI ZOLTÁN: *Magyar kriminálpolitikai és rendvédelmi koncepció*. (Kriminológiai Közlemények 57.) Budapest: OKRI, 1999, 15.

az intézmény, hiszen a felnőttekéhez képest csak fele időtartamban és külön helyen lehet végrehajtani a fiatalkorúak elzárását.

Mindkét törvényi rendelkezés az egyértelmű szigorítás büntetőpolitikájába illik bele. Határozott álláspontom, hogy a mai bűnözési helyzet egyes elkövetői, illetve egyes sértetti kategóriák sürgős, erőteljes és hathatós társadalmi, állami reagálást igényelnek. E téren teljesen egyetértek a 2010-ben megfogalmazott büntetőpolitikával: reagálni kell, lépni kell, ugyanis évről-évre rosszabb a lakosság közérzete. A reagálás módját azonban jóval inkább a társadalomba ágyazottan kell végrehajtani véleményem szerint, ha épp a választói akaratra, épp a választók közösségére hivatkozik a jogalkotó – magát a társadalmat kellene jobban bevonni azoknak az antiszociális magatartásoknak a kezelésébe, amelyek végül kriminális cselekedetekbe torkollnak.

Nincs még egy olyan területe a kriminalitásnak, amely annyira érzékenyen reagál egy társadalom mentális, erkölcsi állapotára, mint a gyermek- és fiatalkorúak bűnözése. Míg a felnőtt társadalom elképedve nézi a gyermek- és fiatalkorú elkövetők egy részének brutalitását, bestialitását, addig kevesen gondolnak bele abba, hogy minden a társadalmi környezeten, a felnőttek értékrendszerén múlik. Magam a neoklasszikus büntetőpolitikai irányzatot, miszerint a jogépségi büntetésnek van létjogosultsága, nem vetem el. Ha bűnt követtek el, azt megfelelő szankciónak követnie kell. Am büntetőpolitikai értelemben vett naivitásnak gondolom azt a gondolatmenetet, hogy fiatalkorú lányok biszu lopása (2010-ben megtörtént szabálysértési ügy) esetén az elzárás szankció azért szükséges, mert megelőzheti a későbbi brutális, esetleges személy elleni erőszakos bűncselekményeiket.

A globalizáció világában, a fogyasztói társadalom eltorzult értékrendjében valóban vannak olyan gyermek- és fiatalkorúak, akik úgy érzik, hogy szabadjára engedhetik devianciájukat, akár agresszív hajlamaikat is. Erre azonban ne az ultima ratioként számon tartott szabálysértési jog és büntetőjog legyen az első reagálás. Ha gyökeres változást akarunk, a helyes válasz természetesen a szociálpolitika és az oktatáspolitikai területén keresendő.

A fiatalkorúak esetében ráadásul létezik egy protokoll, amit be kell tartani abban az esetben, ha ügyét nem lehet elterelni a büntető útról. Elsőként szabadságelvonással nem járó intézkedést kell választania a bírónak, második lehetőség a szabadságelvonással nem járó büntetés, harmadik körben alkalmazza a bíró a szabadságelvonással járó intézkedést és csak végső esetben a szabadságvesztés büntetést.

Mindezt nem új tudományos kutatások dolgozták ki, hosszú évtizedek óta kriminológiai közhely a fiatalok családban, társadalmi közösségben tartásának hasznossága. Sőt, az is tudományos közhelynek minősül immár, hogy a gyermek, a fiatal nem „kicsi felnőtt”, hanem sajátos értelmi-érzelmi világgal rendelkezik. 25 éves korunkig alakulnak az agy azon részei, amelyek a döntéshozásért,

felelősségvállalásért felelnek. Ezzel nem a fiatalkor határát szeretném kitolni a 18. évtől felfelé, hanem jelezni kívánom, hogy nemcsak „mennyiségileg”, hanem „minőségileg” is kisebb, más a fiatal. Shakespeare a Téli regében írja:

„Bárcsak ne is élne az ember
a 10. meg a 23. esztendeje között.
Vagy legalább átalunnák ezt
a fiatalok.
Mivelhogy ebben az időben
egyebet se mívelnek, mint
...ingerkednek az öregekkel,
meg lopnak,
meg verekszenek...”

Balogh Jenő, aki 100 évvel ezelőtt kezdeményezte a Csemegi Kódex első novelláris változtatását, a „felesleges és ártalmas szabadságvesztés büntetés mellőzését” javasolta.² Véleménye szerint „nem elég az elméleti bűvárok tevékenysége”, de a törvényhozási reform sem elég, ha a jogalkalmazók vonakodnak követni. Társadalmi támogatás nélkül sem működik a fiatalkorúak bűnözésének megelőzése, szükséges a patronázs intézménye. A fiatalkorúak kriminalitásának növekedését nem deressel és nem bitófával kell visszaszorítani – mondja 1909-ben –, hanem „a büntetést egészen mellőző nevelési eszközökre” van szükség.

Az 1-2 hónapi fogháznak semmi eredménye és hatása nincs, céltalan és értelmetlen. A rövid tartamú szabadságvesztés nem alkalmas arra, hogy a fiatalkorúak züllésének és bűncselekményének okait és tényezőit elhárítsa. Nem fér meg sem az emberiséssel, sem az okossággal. Kegyetlen, céltalan s az elítéltre és az államra is egyformán káros.

Jogeseteken mutatja be a rövidtartamú szabadságvesztés értelmetlen voltát. „A kolozsvári, elhagyatott árva fiú [...] tudva és akarva lopott [...] Enyhébb büntetést, néhány napi fogházat szabtak ki rá.” „A játszó gyermekek minek vitték el a gyárnak felügyelet nélkül hagyott raktárából a kereket (avégből, hogy azt az utcán gurítsák)? A kötelesség parancsának követésére kellett volna magukat határozni, nem pedig az erkölcstelen hatások sugallata szerinti cselekvésre.” Idéz az ítéletek indoklásából. Ők is fogházba kerültek.³ A laikus közvélemény azt hiszi – hívja fel a figyelmet Balogh –, hogy a 2-3 napi fogház kiszabásával a fiatalkorú megkapta megérdemelt, igazságos büntetését, a jogrend helyreállt. Balogh szerint épp ellenkezőleg: ez a néhány napi elzárás vagy fogházbüntetés „többet árt, mint amennyi kedvező hatása lehetséges”. Akár egy napi fogház is örök bélyeg marad rajta, „kitaszítja őt a tisztességes társadalomból”.

² BALOGH JENŐ: *Fiatalkorúak és büntetőjog*. Budapest: Athenaeum, 1909. 203.

³ BALOGH i. m. 143.

„A patronage-tevékenység körében száz számra észleljük, hogy társadalmunk a fogházból szabadult, különösen a többször büntetett fiatalokkal szemben mekkora bizalmatlansággal viseltetik!”⁴

Balogh nem azt fogalmazza meg, hogy nem éri el a célját, továbbmegy: annak káros, kontraproduktív hatásaira hívja fel a figyelmet. Szerinte a teológus és a morálpedagógus munkája sokkal többet ér, mint a legnagyobb gonddal keresztülvitt börtönrendszer.

Angyal Pál, hasonlóan Balogh Jenőhöz a megelőzés egyik módjának a fiatalok esetében a vallás erkölcsi nevelést tartotta. Az erkölcsi nevelés fontosságának elismerése, a reszocializáció, a patronázs támogatása első helyen szerepelt a fiatalok kriminalitására való reagálásában Angyalnál.⁵

A fiatalok bíróságairól szóló vita során Vámbéry is elismeri, hogy még csak kísérleti stádiumban vannak: „kísérletezni kell, hogy megtaláljuk a helyes utat.”⁶

Szilágyi Artur Károly a fiatalok bíróságával kapcsolatos törvényjavaslatról azt mondja, hogy közelít az eszményi célhoz, a fiatalok ne csak az in concreto cselekményért lakoljon, hanem a lehető legrövidebb időn belül ismét visszaadassék a szabad társadalomnak, mégpedig megnyugvással. Szerinte minden azon dől el, hogy a bírót szakszerűen képezzék ki és személyében is alkalmas legyen a munkájára. Szilágyi a következőképpen képzei el a fiatalok bírójának kiképzését: büntetőjogi, kriminológiai, lélektani és neveléstani szempontból egyaránt felkészültnek kell lennie. Az elméleti kiképzést pedig gyakorlatinak kell követnie, olyan helyeken, mint például árvaház vagy gyermekvédő intézet.⁷

A korabeli viszonyok között liberálisnak számító Vámbéry kritizálta a konzervatívnak minősülő Baumgartent, amiért az elvetette a fiatalok bírójáról szóló törvényjavaslatot, mondván, hogy nem a német példát másolja. Vámbéry szerint, amikor Baumgarten félti a magyar jogállamot a fiatalok bírójától, az olyan, mint amikor sokan rettegetek a Halley üstökös ciángázától, ami majd elpusztítja a földet, és a csillagászok pedig kiderítették, hogy a föld már túl is volt addigra a Halley üstökösrel való találkozásra.⁸

Ha a mostani adatokat⁹ tekintjük, az elmúlt 10 évben megfigyelhető, hogy a fiatalok kétszer nagyobb arányban vesznek részt a bűnözésben, mint a felnőtt korúak. Ebben az időszakban a teljes népesség részvételi aránya változatlan maradt az erőszakos bűnözésben, ezzel szemben a fiatalok erőszakos bűnözésbeli aktivitása folyamatos növekedést mutat. Az évtized elején a fiatal-

⁴ BALOGH i. m. 144.

⁵ ANGYAL PÁL: *A Büntető Novella Magyarázata*. Budapest, 1911.

⁶ *A fiatalok bírójáról és a fiatalok bűnügyeiben követendő eljárásról szóló törvényjavaslat*. 1912. december 21/február 1. Budapest: Franklin, 1913.

⁷ Uo. 21.

⁸ Uo. 29.

⁹ ERÜBS <http://crimestat.b-m.hu>

korúak arányaiban még csak kétszer, 2009-ben azonban már négyszer múlták felül a teljes lakónépesség erőszakos bűnözésben való részvételét.

A 14. és a 17. életév között lévő fiatalok a népesség átlagánál háromszor gyakrabban követnek el erőszakos bűncselekményt.

Az iskolai erőszak jelensége is ráirányítja a figyelmet arra, hogy a gyermek- és fiatalkori bűnözésre leginkább a „kortársagresszió” jellemző. Mindez a médiában jelentős figyelmet kap, így a társadalmi érdeklődés központjába került ez az igazán káros, a társadalom, a fiatalság erkölcsi, morális állapotát negatív módon érzékeltető jelenség.¹⁰

Míg általában a büntetés célja hármasságban fogható fel napjaink elfogadott büntetőpolitikai irányvonala szerint: a társadalomvédelmi, a prevenció és a megtorló funkció egyenlő mértékben kap szerepet a szankciók kialakítása és alkalmazása során, addig a fiatalkorúak esetében, már csak pragmatikus szempontból is elsőbbséget élvez a bűnmegelőzés, a prevenció és azon belül is leszűkítve, a differenciálás és egyéniesítés szellemében a speciális prevenció.

Az igazán brutális és bestiális fiatalkorú elkövetőknél természetesen a törvény lehetőségei szerinti legszigorúbb büntetést kell alkalmazni. Létezik ilyen elkövetői kör is Magyarországon. A média fel is kapja ezeket az eseteket. Régen, ha egy baráti társaság egy tagja kivált a csoportból, akkor a visszamaradt csoporttagok legfeljebb gúnyolták új társasága, új zenei stílusa miatt. Ma hallunk olyan esetekről, amikor kivégzik a társaságból kiváló barátot. Régen, ha egy lány szakított a barátjával, a fiú elfogadta a tényt, ma van egy-két eset, amikor a fiatal tarkón lövi, vagy leszúrja a tőle elszakadni kívánó partnerét. Kivételes jelenségről van szó, amely azonban kivételesen szigorú elbírálást kíván. A büntetőjog szigorú reagálása mellett pedig ismét visszatérünk a szociálpolitika és az oktatáspolitikai felelősségére. Meg kell szüntetni azt az oktatáspolitikát, amely szerint a gyermekeket nem szabad erkölcsi célok felé terelni, hanem kizárólagosan az aktuális alkalmazkodási technikákat kell megtanítani számukra. Az iskolában semmilyen retorziója nem volt például az egymásközti agresszióknak.

Shakespeare Szeget szeggel c darabjában, amikor Lucio megkérdezi Claudiót, hogy mi juttatta rabságra, az így felel:

„A nagy szabadság,
Úgy ám, a szabadság...”

Alapjaiban kell újraképezni a rendszert és nem szabad eltekinteni az oktatás-nevelés szimbiózisától.

Ma különösen fontos visszatérnünk a régi értékekhez, rég megfogalmazott célokhoz, hisz a globalizáció világában minden anyagiassá válik – szisztematikusan gerjesztett az eldologiasodás. Ezzel párhuzamosan kulturális elszegényedés megy végbe.

¹⁰ Uo.

„Az emberben mindig működött a rossz iránti vágyakozás. Azt a belső rendezetlenséget, ami az emberben van, Szent Ágoston konkupiszcenciának nevezte. Szent Pál pedig így fogalmazott: „tudom, hogy tenni kell a jót, mégis a rosszat teszem.” Erőt kell venni magunkon és az erkölcsöt, a morált kell választani – mert ez a fennmaradás útja. Értékválságos, értékzavaros időkben nemcsak az erkölcsösség hiányzik, hanem az ennek alapjául szolgáló belső szabadság is. A globalizáció uniformizálódása az egyéni felelősség csökkenésével jár. Vissza kell térni a felelősségvállaláshoz. Vissza kell állítani azt a világot, amelyben az erkölcsi normák, jogi normák az egyén tudatában olyan korlátot jelentenek, mint a városfalak: muri sancti. A szankció kifejezés innen eredeztethető.

Angyal írta 1928-ban a Rendtörvény Kommentárjának Előszavában (1921. évi III. tv. Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről) „Ha egy nemzetben a fegyelmezettség meggyengül, ha az összetartás kapcsai meglazulnak és ennek folytán széthúzó, romboló erők kerekednek felül, megbomlik az erkölcsi és gazdasági élet rendje, és napokon belül tönkremegy, amit századok alatt építettek.”¹¹

Határozott álláspontom, hogy a „nulla tolerancia” elve éppen a fiataikorúak kriminalitásánál nem célravezető, esetükben a magyar büntetőjogászok, kriminológusok által már száz éve megfogalmazott elvek érvényesítése ajánlott: az egyéni bánásmód, a differenciálás, a társadalomba visszavezetés, a patronálásuk, felkarolásuk érheti el a büntetőpolitika által kitűzött célt.

Fel kell ismerni, hogy a szabálysértést elkövető fiatal nem feltétlenül válik brutális személy elleni erőszakos cselekményt megvalósító bűnözővé, ezért mind a kriminalitásukra történő társadalmi reakció, mind a szankciórendszer külön tartása az indokolt. A „nulla tolerancia” elvének akkor lenne létjogosultsága, ha a kriminálstatisztikák, empirikus kutatások egyértelműsíték, hogy a bizsulopástól egyenes út vezet a rablásig vagy nyereségvágyas emberölésig, tekintettel azonban arra, hogy mai tudásunk szerint erről a jelenségről szó nincsen, nem látszik helyénvalónak a szabálysértést elkövető fiatalok rövid tartamú szabadságelvonása.

Mind társadalmi (patronálás), mind állami (pártfogó felügyelet, megfelelő szakismerettel rendelkező bírák) szinten a fiatalkori sajátosságok még teljesebb megismerése vezethet el ahhoz, hogy a XXI. század elején a megváltozott technikai, társadalmi viszonyok közepette felnövő fiatalkorúak megváltozott világát megértse a felnőtt társadalom és az illetékes hatóságok. Újabb tudományos kutatások, szociológiai felmérések, kriminológiai vizsgálatok szükségesek. A fiatalkorúakkal foglalkozó valamennyi szakember számára biztosítani kell a legújabb tudományos eredmények megismerését, a legfrissebb kriminálstatisztikai adatok ismeretében kell munkájukat végezni. Hiszen nincs másról szó, mint új idők új erkölceiről egy hihetetlenül felgyorsult globális világban.

¹¹ ANGYAL PÁL: Előszó. Rendtörvény Kommentárjának Előszavában 1921. évi III. tv. Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről. In *Rendtörvény Kommentár*. 1928.

AZ ELJÁRÁSI JOGOK KÖZELÍTÉSÉNEK ESÉLYEI A LISSZABONI SZERZŐDÉS TÜKRÉBEN

BÁRD KÁROLY
egyetemi tanár (ELTE ÁJK)

Írásomban megkísérlem felvázolni, hogy miképp alakulhat a terhelti jogok szabályozása a Lisszaboni Szerződést követően. Abból indulok ki, hogy az egyes nemzeti büntetőjogokat az Európai Unión belüli jogalkotás egyértelműen a közelítés irányába tereli. Az Unió keretében kötött egyezmények, valamint az Európai Tanács kerethatározatai eredményeképpen a nemzeti büntetőjogok olyan hasonlóan körülírt tényállásokkal bővültek, mint a közösségi vagy külföldi tisztviselők vesztegetése, vagy a magánszektorban elkövetett korrupció.

Azonos elvek alapján rendelkeznek a tagállamokban a pénzmosásról, a jogi személy büntetőjogi felelősségéről vagy a bűncselekményből származó haszon elkobzásáról. Az európai elfogatóparancsról szóló kerethatározat – noha a nemzetközi bűnügyi együttműködés kérdéseivel foglalkozik – ugyancsak a tagállamok anyagi büntetőjogának harmonizációját eredményezheti. A kerethatározatban tételesen felsorolt cselekmények esetében ugyanis a kettős inkrimináció követelménye nem érvényesül: ha a kibocsátó államban a kérdéses magatartás büntetendő, a végrehajtó állam nem tagadhatja meg az elkövető átadását arra hivatkozással, hogy saját joga szerint viszont a cselekmény nem bűncselekmény. Ezért várható, hogy a szuverenitás megőrzése, de legalábbis látszatának fenntartása végett a tagállamok előbb utóbb büntetendővé fogják nyilvánítani a kerethatározatban tételesen felsorolt magatartásokat.

Az anyagi büntetőjogok közelítésére törekvés nem korlátozódik az Európai Unióra – az Európa Tanács, illetve globális szinten az ENSZ keretében elfogadott nemzetközi egyezmények –, bár elsődlegesen a nemzetközi együttműködés könnyítését célozzák, az anyagi jogok harmonizációját is elősegítették.

Míg az anyagi büntetőjogok harmonizációja egyértelműen kimutatható, addig a büntető eljárási jogról ez jóval kevésbé mondható el. Még az Unió tagállamainak eljárási jogaiban is jelentősek az eltérések olyan alapvető kérdésekben, mint a kényszerintézkedések elrendelésének feltételei, a bizonyítékok összegyűjtése és értékelése, az eljárás előkészítő szakasza és a bírósági fázis közötti

viszony, a gyanúsított jogok vagy például abban, hogy az ügyész milyen körben teheti célszerűségi megfontolásoktól függővé a vádemelést.

A perjogok ellenállását az egységesítési kísérletekkel szemben általában azzal indokolják, hogy azok igazodnak az igazságszolgáltatási szervezet jellegéhez. Az igazságszolgáltatási rendszer sajátosságai pedig – egyebek mellett – kulturális tényezőkkel, az adott közösség politikai tapasztalataival, társadalom-lélektani jellemzőivel magyarázhatók. A jogközelítés tehát a perjogok területén nehéz vállalkozás. Mindenesetre úgy tűnik, hogy a lisszaboni reformszerződés nem adja fel a harmonizáció esélyét. A továbbiakban azt kísérlem meg vázolni, hogy milyen irányba megy majd a harmonizáció folyamata.

Mielőtt azonban a témám szempontjából releváns rendelkezés, az Európai Unió működéséről szóló szerződés 82. cikkének elemzésébe fognék, leszögezem, hogy e rendelkezés csak a jogi keretet adja meg: pusztán kilátásba helyezi a harmonizációt egyes területeken, beleértve a terhelti jogokat. Arról nem igazít el a rendelkezés, hogy miképp néz majd ki a harmonizált büntetőeljárás, illetve, hogy milyen terjedelemben biztosítandók a terhelti jogok. A reformszerződés tehát csak a keretet adja meg, azt a tagállamok, illetve az Unió szervek fogják majd tartalommal megtölteni.

Ugyanakkor a Lisszaboni Szerződés egészének áttekintésével, értékelésével mégiscsak kaphatunk valamiféle képet az Unió által kívánatosnak tartott jogközelítés jellegéről. A „rendszerteremtő” mellett segítséget nyújthat a „történeti” megközelítés: leltárt készíthetünk arról, ami eddig történt, és ebből próbálhatunk előrejelzést készíteni a jövőről, amely túlmegy a puszta spekuláción.

Ennek alapján az a feltételezésem, hogy továbbra is a biztonság- paradigma lesz a domináns. Több biztonság, azaz még erőteljesebb beavatkozás az egyének szabadságzférájába. A bünyügyi együttműködés alapja továbbra is a kölcsönös elismerés elve, e mögött pedig a hatékonyság növelésének célja húzódik meg: a bírói döntések szabad mozgása és kölcsönös elismerése a bűnüldözés hatékonyságát gátló akadályokat hivatott eltávolítani.

Az Európai Unióról szóló szerződés némely rendelkezése ugyanakkor azt jelzi: van törekvés arra, hogy az emberi jogok fokozott tiszteltével korlátot állítsanak a biztonság- paradigmának. A szerződés 6. cikke, amellyel, hogy elismeri az Alapjogi Chartát, azt is hozzáteszi, hogy a Charta ugyanolyan jogi kötéserővel rendelkezik, mint maguk a szerződések. A 6. cikk szól arról is, hogy az Unió csatlakozik az Európai Emberi Jogi Egyezményhez, és hogy az abban foglalt jogok az uniós jogrend részét képezik, mint annak általános elvei.

Az Európai Unió Bírósága jogkörének bővítése is az alapjogok iránti fokozott érzékenységről tanúskodik, és figyelemre méltó az Unió működéséről szóló szerződés azon rendelkezése, amely kimondja, hogy a Bíróság a lehető legrövidebb időn belül határoz, ha egy tagállami bíróság előtt folyamatban lévő ügyben olyan kérdés merül fel, amely fogva tartott személyt érint.

Miképp már említettem, az Unió működéséről szóló szerződés 82. cikke teremti meg a harmonizáció jogi alapját, ami korábban nem létezett – legalábbis számos tagállam tagadta az uniós hatáskör létezését a terheltek jogairól szóló kerethatározat tervezet körüli vita során.

A jogalkotás várható tartalmát illetően úgy tűnik, hogy az a kölcsönös elismerés elvének erősítését fogja szolgálni, ezt is említettem korábban. Az új szerződés megalkotói azonban felismerték, hogy bár a kölcsönös elismerés elvét alapjában a hosszadalmas és sokak által kilátástalannak ítélt harmonizáció alternatívájaként tüntették fel, ahhoz, hogy az elv valóban működjék, szükséges a nemzeti jogok bizonyos szintű harmonizációja.

A kölcsönös elismerés elve és a harmonizáció tehát nem alternatívák, legalábbis annyiban nem, hogy nem zárják ki kölcsönösen egymást. A kölcsönös elismerés feltételezi a bizalmat egymás jogrendjében, ennek feltétele pedig az, hogy valamennyi nemzeti jogrend tartson tiszteletben bizonyos minimális mércéket. Az európai elfogatóparancs végrehajtásával kapcsolatos nehézségek nyilvánvalóvá tették, hogy a tagállamok korántsem bíznak egymás igazságszolgáltatási rendszerében. Paradoxnak tűnhet, de így van: amíg keveset tudtunk egymásról, addig létezett a bizalom, mihelyt megismerkedtünk azzal, hogy miképp működik a másik fél igazságszolgáltatási rendszere, a bizalom megingott.

Az Unió működéséről szóló szerződés 82. cikke levonja a tanulságot, amennyiben az inkább technikai és gyakorlati jellegű területek mellett, amelyek egyébként a kölcsönös bizalom erősítését is szolgálják – ilyen pl. a bírák, ügyészek képzésének támogatása- kilátásba helyezi az eljárási jogok közelítését is.

Azok a területek, amelyeken a harmonizáció érdekében uniós jogalkotást helyez kilátásba a 82. cikk azt jelzi, hogy az alkotók megszívelték azokat a bírálatokat, amelyek a „kölcsönös elismerés” elvének az igazságügyi együttműködés területén történő alkalmazhatóságát vitatták. A bírálat lényege az, hogy míg az áruk szabad mozgása liberalizációhoz és társadalmasításhoz vezet, bővíti a magánszférát és növeli az egyének szabadságát, addig az igazságügyi együttműködés területén ugyanezen elv a kormányzati beavatkozás erősödését eredményezi. Ennek ellensúlyozására van szükség eljárási minimumstandardokra. Ezt felismerve nevesíti a 82. cikk a terheltek jogait is, a bizonyítékok kölcsönös elfogadhatósága és a sértettek jogai mellett olyan területként, amelyen szabályozási minimumok megalkotására kerülhet sor.

A terheltek minimum eljárási jogait rögzítő munkálatok a Bizottság Zöld Könyvével kezdődtek 2003-ban, ezt követte 2004-ben egy kerethatározat-tervezet kidolgozása. A tervezet alapvetően a külföldi terheltek jogaira összpontosított, de tartalmazta a különös figyelmet érdemlő terheltek sajátos jogait is. A tervezetet több tagállam részéről heves bírálat érte. Egyes tagállamok azt is vitatták, hogy az Unió jogalkotási kompetenciája kiterjedne a tisztán nemzeti eljárások szabályozására. Most a szerződés ezt a kompetenciát megteremti:

noha a 82. cikk elsősorban a határokon átnyúló ügyeket tartja szem előtt – hiszen alapvető célja a bírósági döntések kölcsönös elismerésének előmozdítása –, az uniós szabályozás elvben a tisztán nemzeti eljárásokra is vonatkozhat.

A kerethatározat körüli vitákból az uniós szervek levonták a következtetést és a Tanács 2009. évi határozata a terheltek eljárási jogait erősítő menetrendről vagy ütemtervről (Roadmap) egy óvatosabb, lépésről-lépésre haladó stratégiát helyezett kilátásba, amely első lépcsőben a külföldi terheltek jogainak szabályozásának adott elsőbbséget. Megjegyzem, időközben 2010 októberében el is fogadták a fordításhoz és a tolmácshoz való jogról szóló –most már– irányelvet.

Említettem, hogy az Unióról szóló szerződés szól arról, hogy az Unió csatlakozik az Európai Emberi Jogi Egyezményhez, és az Egyezményben biztosított jogok az uniós jogrend általános elveit képezik. Ha figyelembe vesszük, hogy minden uniós tagállam egyben az Egyezményben részes állam, valamint a strasbourgi Bíróság terjedelmes esetjogát, amellyel a tisztességes eljáráshoz való jogot garantáló 6. cikket értelmezi, okkal kérdezhetjük: van-e egyáltalán szükség a terheltek jogainak közelítésére uniós jogalkotás révén.

Egyesek úgy vélik, az uniós jogalkotás, ami ugyanarra a tárgyra vonatkozik, mint ami az Európai Emberi Jogi Egyezményben szerepel, nehezíteni fogja a nemzeti bírák dolgát, akik nem tudják majd az alkalmazandó joganyagot kiválasztani, és ezzel veszélyezteti a jogbiztonságot. A jogbiztonságot veszélyeztetheti az is, ha a strasbourgi és a luxemburgi bíróságok eltérően értelmezik majd egy adott jog tartalmát vagy terjedelmét. Végül vannak, akik attól tartanak, hogy az uniós jogalkotás az európai sztenderd leszállásához is vezethet. Így például az Unió a terrorista bűncselekmények üldözés érdekében hajlandó engedélyezni az átlag mércétől való eltérést, miközben a strasbourgi joggyakorlat szerint minden terhelten azonos szintű védelem illeti meg, legyen bár erőszakos közöszlélssel, gyilkossággal vagy terrorista bűncselekménnyel vádolva.

Ezek jogos aggályok, de kétségtelen, hogy az uniós jogalkotás mellett is felhozhatók erős érvek. Mindenekelőtt hozzájárulhat ahhoz, hogy az uniós tagállamok fegyelmezettebben hajtsák végre a strasbourgi esetjogot, illetve törvényhozási szinten gondoskodjanak a jövőbeli Egyezmény-sértések elkerüléséről. Megjegyzem, ez nem egyszer azért sem megy, mert a strasbourgi Bíróság – ezt jól tudjuk – egyedi eseteket vizsgál, és az „eset összes körülményei” megközelítést alkalmazza, ebből pedig nehéz az általános szabály szintjén a tanulságot levonni.

Az uniós jogalkotás előnye lehet tehát, hogy az az általános szintjén és kellő pontossággal képes meghatározni a terheltek jogait. Ezen kívül megfogalmazhatók olyan jogok is, amelyek kifejezetten nem szerepelnek az Európai Emberi jogi Egyezményben, bár megjegyzem, a strasbourgi Bíróság elismerésre méltó módon számos ún. implicit jogot emelt a tisztességes eljáráshoz való jog részzogosítványai közé.

Végezetül két megjegyzést teszek a már sokszor idézett 82. cikkel és a 2010 októberében elfogadott, ugyancsak már említett – a tolmácshoz, illetve a fordításhoz való jogot deklaráló–irányelvvel kapcsolatban. Az irányelv– az én értelmezésemben– valójában nem járul hozzá a terheltek jogi státuszának közelítéséhez, pusztán megteremti az olyan büntetőeljárás alapvető feltételét, amelyben a terheltet alanyként elismerik és nem pusztán annak tárgyaként tekintik. Vagyis a tolmács igénybevételének és a legfontosabb iratok hozzáférésnek garantálásával a per infrastruktúrájáról gondoskodunk, akárcsak azzal, hogy tárgyalótermeket alakítunk ki.

Mégis fontosnak és üdvözlendőnek tartom, hogy az ütemterv, a szerződés 82. cikke, valamint az irányelv a külföldi terheltek jogaira koncentrálnak, mégpedig azért, mert éppen a nemzetközi együttműködést igénylő, külföldi elemet is tartalmazó ügyekben gyengén fejlett a strasbourgi esetjog. Kicsit sarkosan fogalmazva: a strasbourgi Bíróságot az az eljárás érdekli, amelynek során a büntető vádról határoznak, de az nem, hogy annak mi volt az előzménye, korrekt módon jártak-e el a hatóságok a bűnügyi együttműködés során. Úgy tűnik, a strasbourgi Bíróság még mindig a *male captus bene iudicatus* elvét fogadja el olyan esetekben, amikor a szabályok megsértésével juttatják egymás kezére a gyanúsítottakat.

Ugyancsak „gyenge” a strasbourgi joggyakorlat a bizonyításra vonatkozó szertenderdek megfogalmazásában. A Bíróság ítéleteiben hangsúlyozza, hogy a bizonyításra vonatkozó szabályok megalkotása a nemzeti törvényhozás dolga, azok alkalmazása pedig a nemzeti hatóságok feladata. Ezért az uniós jogalkotás komoly előrelépést eredményezhet az eljárási jogok harmonizációja felé a bizonyítási jog területén. A szerződés 82. cikke kifejezetten szól arról, hogy a Parlament és a Tanács irányelvekben állapíthat meg szabályozási minimumokat a bizonyítékok tagállamok közötti kölcsönös elfogadhatóságáról. A 2009-ben a Bizottság által előterjesztett Zöld Könyv a bizonyítékok egyik tagállamból való megszerzéséről, illetve a bizonyítékok biztosításáról egy egységes dokumentum megalkotását javasolja, amely felváltaná a jelenleg hatályban lévő a jogsegéllyel foglalkozó egyezményeket, illetve kerethatározatokat. A Zöld Könyv inkább csak kérdéseket fogalmaz meg, de várható, hogy a bizonyítékok biztosításáról és átadásáról szóló irányelv – bár a nemzetközi együttműködést hivatott elsődlegesen biztosítani – a bizonyítási jog területén fog közeledést eredményezni, egy olyan területen tehát, amelyen a nemzeti sajátosságok erejét hagyományosan hangsúlyozni szoktuk.

ELLENTMONDÁSOK A GAZDASÁGI BŰNCSELEKMÉNYEK MEGÍTÉLÉSÉBEN

SINKU PÁL
mestertanár (PPKE JÁK)

Az elmúlt időszak tapasztalatai arra utalnak, hogy egyes gazdasági bűncselekményekhez kapcsolódó eddig egységesen megítélt anyagi és eljárásjogi kérdések tekintetében a bírói gyakorlat átalakulóban van. Az ennek kapcsán meghozott, esetenként teljesen új szemléletet tükröző bírósági döntésekben foglalt jogértelmezést az ügyészség gyakran nem osztja és jogalkalmazói tevékenysége során konzekvens módon törekszik álláspontjának érvényre juttatására.

A gazdasági élet szinte folyamatos változásai következtében a gazdasági bűnözésben is új tendenciák, elkövetési formák jelennek meg, amelyek a megítélésükhöz kapcsolódó egyes jogkérdések tekintetében eltérő értelmezésekhez vezetnek.

Ez a tendencia természetesnek tekinthető például a számítástechnika térhódítása következtében megjelenő eddig ismeretlen elkövetési magatartások esetében, de eddig egységesen megítélt, több évtizedes, dogmatikailag kiérlelt elveken nyugvó gyakorlat kapcsán is merültek fel vitás kérdések.

Ügyintézési tapasztalataink szerint az utóbb említett jelenség leginkább markáns formában az adócsalás jogi minősítése kapcsán jelenik meg.

Az eddig töretlen gyakorlat szerint az említett bűncselekmény rendbeliségét, ebből következően az elkövetési értéket, vagyis az adóbevétel csökkenését, valamint a jogi minősítést az adójogviszonyok száma határozza meg. Ennek elsődleges kiindulópontja az a körülmény, hogy az elkövető magatartása hány adónemben okozott adóhiányt.

Az egyes adónemekről rendelkező törvények az adó alanyát általában meghatározzák. Például a 2007. évi CXXVII. törvény áfa tv./ 5. §-ának (1) bekezdésében rögzített főszabály szerint adóalany az a jogképes személy vagy szervezet, aki (amely) saját neve alatt gazdasági tevékenységet folytat.

Az 1996. évi LXXXI. törvény 2. §-ának (2) bekezdése szerint a társasági adó alanya a gazdasági társaság (ideértve a nonprofit gazdasági társaságot is), az egyesülés, az európai részvénytársaság (ideértve az európai holding részvénytársaságot is), az európai szövetkezet, a szövetkezet, az állami vállalat, a tröszt,

az egyéb állami gazdálkodó szerv, az egyes jogi személyek vállalata, a leányvállalat, az ügyvédi iroda, a végrehajtói iroda, a szabadalmi ügyvivői iroda, a közjegyzői iroda, az erdőbirtokossági társulat, a Munkavállalói Résztulajdonosi Program szervezete (a továbbiakban: MRP), a vízitársulat, az alapítvány, a közalapítvány, a társadalmi szervezet, a köztisztviselő, az egyház (ideértve e szervezetek alapszabályában, illetve alapító okiratában jogi személyiséggel felruházott szervezeti egységeket is), a lakásszövetkezet és az önkéntes kölcsönös biztosító pénztár, az egyéni cég stb.

A Ptk. 29. §-ának (3) bekezdése alapján a jogi személy nevében a képviselő ír alá. Attól azonban, hogy egy természetes személy (elkövető) esetlegesen több szervezet nevében jogosult aláírásra, az adójogviszonyok száma nem változik.

Ebből az következik, hogy az adójogviszonyok számát, így az adócsalás rendbeliségét az adónemek számán túlmenően az érintett adóalanyok, a gyakorlatban előforduló tényállások túlnyomó többségében az érintett gazdasági társaságok, nem pedig a képviselők – azaz az elkövetők száma határozza meg. Így egy elkövető tettesi cselekménye általában annyi rendbeli adócsalás lehet, ahány adóalany nevében eljárva és amennyi adónemben az értékhatárt meghaladó összegű adóhiányt okoz. (Ezzel ellentétes álláspontot tükröz a BH 2004. évi 270. számú eseti döntés.)

A 6/2009. BJE indoklásának III/2. pontja szerint következetes az ítélkezési gyakorlat abban, hogy az egymást követő adóbevallási időszakokban a különböző adónemekre (Szja, Eho, áfa, társasági adó) folyamatosan, több adóbevallási időszakon keresztül elkövetett adócsalás adónemenként 1-1 rendbeli folytatlagosan elkövetett adócsalásnak minősül.

A jogegységi határozatban rögzítettekkel eltérően, álláspontunk szerint nem lehet az ott felsorolt valamennyi adónemre egységes megállapítást tenni. A folytatlagosság törvényi fogalmából következik, hogy az elkövetési magatartásokat rövid időközönként kell kifejteni.

A különböző adónemek befizetési határidőit, bevallási időszakait az Art. 2. számú melléklete határozza meg, amelyből látható, hogy a bevallási időszak nem minden esetben egyező és az egyes adónemekben sem egységes minden adózóra nézve. Több adó (például személyi jövedelemadó, társasági adó) vonatkozásában az adóbevallás lehet éves periódusú, ebből következően két, ugyanazon adónemre elkövetett adócsalás elkövetési ideje között egy évhez közeli, vagy azt meghaladó idő is eltelhet.

Az eddig irányadó és más bűncselekményeknél töretlenül érvényesülő jogalkalmazói gyakorlat szerint a rövid időköz alatt az egy évhez közeli időtartamot nem lehet érteni, az ennél lényegesen szűkebb. Ugyanakkor nem megengedhető, hogy az általánosan követettekkel egyes bűncselekmények esetében a gyakorlat eltérjen és ugyanazon fogalmat másképpen értelmezzen. Az ügyészség által követett alkotmányos büntetőjog legfontosabb elveit, a kiszámíthatóságot

és jogbiztonságot ásná alá, ha a rövid időköz fogalmát, például a vagyon elleni, illetve a pénzügyi bűncselekmények esetében másként értelmeznénk, holtott ezt, a folytatólagos más szóval törvényi egység meghatározásának egyik alapjául szolgáló fogalmat a Büntető Törvénykönyv Általános része minden büntető törvényi tényállásra általánosan érvényes jelleggel határozza meg. Nem vitás, hogy a jogalkotó a „rövid” szónak mint jelzőnek a normaszövegben való szerepeltetésével a jogalkalmazói gyakorlat számára kívánt viszonylag tág teret biztosítani, de ebből nem következik a fogalom értelmezésének a szó nyelvtani jelentésével is ellentétes szélsőségesen kiterjesztő értelmezésének lehetősége.

A leírtak miatt a 6/2009. büntető jogegységi határozat indokolásában szereplő álláspont nem fogadható el minden, ott szereplő adónem egymást követő bevallási időszaka vonatkozásában. A folytatólagos egység megállapításának csak akkor lehet helye, ha a Btk. 12. §-ának (2) bekezdésébe foglalt feltételek mindegyike – különös tekintettel az elkövetések rövid időszakára – maradéktalanul teljesül. A BH 2010. évi 60. számú eseti döntés I. pontjában foglaltak is ezzel a kiegészítéssel alkalmazhatók.

A Btk. 310. §-ának (5) bekezdésébe ütköző adócsalás tekintetében egyértelműnek tekintjük, hogy ez a bűncselekmény csak abban az esetben követhető el, ha a cégnek (adózonak) van vagyona. Az említett bűncselekményt megvalósító magatartás akkor tényállásszerű, ha a megtevesztés, mint elkövetési magatartás a már megállapított adó meg nem fizetése céljából történik, és annak eredménye az adó behajtásának jelentős késleltetése, vagy megakadályozása. Az eredmény-bűncselekmények kapcsán alapvető fontosságú tétel, hogy azok megállapítására csak akkor van lehetőség, ha az elkövetési magatartás, illetve az eredmény között okozati összefüggés mutatható ki. Ebből megítélésünk szerint az is következik, hogy az elkövetési magatartásnak objektíve alkalmasnak kell lennie az eredmény bekövetkezésének előidézésre. Nyilvánvaló, hogy a végrehajtás alá vonható vagyon hiánya az utóbb említett esetkörbe vonható, így a bűncselekmény megvalósulása nem jöhet szóba. Itt kell említést tennünk arról is, hogy a bűncselekmény az adó-végrehajtási eljárás megindítása után követhető el, hiszen az eredmény az adó *behajtásához* kapcsolódik. Az adózás rendjéről szóló 2003. évi XCII. törvény értelmében a behajtás az adó végrehajtásához kapcsolható fogalom, a behajtás az adó tartozásnak megfelelő összeg adóhatóság általi bevételezésének realizálását szolgálja, feltétele az Art-ben meghatározott végrehajtható okiratok megléte.

Ez a nézet több szempontból is vitatható, hiszen az adó tartozás behajtásának alapjául szolgálhat egy adóbevallás, vagy kivetéses adózás esetén az adó megállapító határozat. Amennyiben az elkövető ennek ismeretében az adó tartozása megfizetésének elkerülése érdekében pld. „fantomizálja” cégét, vagyis magatartásának következményeként az adóhatóság számára lehetetlenné teszi

a behajtást, a magatartás akkor is tényállásszerű, ha erre azt megelőzően kerül sor, hogy az adó-végrehajtási eljárás formálisan megindult volna. Ez az eljárás egyébként alakoszerű határozat meghozatalát nem igényli, végrehajtási cselekménnyel indul meg.

A jelenlegi bírói gyakorlat az utóbb vázolt felfogást követi.

Az adócsalás és más bűncselekmények halmazata kapcsán gyakran felmerül az a kérdés is, hogy ha a gazdálkodó szervezet árukészletét értékesítik, azonban a befolyó ellenértéket pld. ügyvezető, vagy más személy számlájára utalják, aki azzal sajátjaként rendelkezik, mi a magatartás helyes büntetőjogi minősítése.

Ez esetben általában vagyon elleni bűncselekményt, többnyire sikkasztást lehet megállapítani. A céghez kapcsolódó adócsalás nyilvánvalóan nem jöhet szóba, hiszen az árbevétel a gazdasági társasághoz nem folyt be, így annak adóköteles jövedelme sem keletkezett. Az ügyvezetőnek a sikkasztás útján megszerzett pénz után személyi jövedelemadó kötelezettsége keletkezik, azonban, ha ennek nem tesz eleget, úgy terhére az adócsalást az önvádra kötelezés tilalma folytán nem lehet megállapítani. Az ilyen esetekben a jogalkalmazónak fokozott körültekintéssel kell eljárnia, hiszen ha a gazdálkodó szervezet fizetéseképtelen és a fent írt bűncselekményt az annak vagyonával rendelkezni jogosult személy követi el, a specialitás elve folytán nem sikkasztás, hanem csődbűncselekmény megállapításának van helye.

A készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélések kapcsán a gyakorlatban felmerült a különböző utalványok és üdülési csekk jogi természetének, illetve ehhez képest a büntető joggyakorlatban felmerülő problémáknak a vizsgálata. Az ezekre elkövetett cselekmények minősítése képviselt ügyészségi álláspont a következő.

A Btk. 313/E. §-a a készpénz-helyettesítő fizetési eszközök körében a Hpt.-ben írtakra utaláson túl az utazási csekket és a váltót nevesíti.

Az utazási csekk a csekk speciális fajtája, rendelkeznie kell a csekk törvényes kellékeivel – általában a kiállítás helye és kelte kivételével –, melyek a csekkjogi szabályok közzétételéről szóló jogszabályokban található [1965.évi 2. sz. tvr., 1/1965.(I.24.) IM rendelet]. A megfelelő formában kiállított utazási csekk készpénz-helyettesítő fizetési eszköznek minősül.

A fentiekből következően bármely kibocsátó által ilyen néven kiadott csekk, tekintettel arra, hogy az értelmező rendelkezés külön nem nevesíti, abban az esetben tekinthető készpénz-helyettesítő fizetési eszköznek, ha egyrészt a csekk fogalma alá vonható, vagyis mindenben megfelel a csekkjogi előírásoknak, másrészt a másolás, hamisítás, jogosulatlan felhasználás ellen védett; vagyis mind a háttérjogszabály, mind a Btk. rendelkezéseinek megfelel.

Az előbbi feltételek hiányában azonban elnevezésétől függetlenül a csekk – bár nyilvánvalóan arra szolgál, hogy készpénz helyett felhasználva szolgálta-

tás ellenértékét egyenlítsé ki vele a birtokosa –, nem minősül készpénz-helyettesítő fizetési eszköznek.

Konkrét ügy nyomozása kapcsán a fentiekén túl azt is meg kell vizsgálni, hogy az adott utalvány, csekk stb. kibocsátója arra jogosult pénzügyi intézmény-e, amennyiben igen, szükséges lehet a felügyeleti engedély beszerzése is.

Amennyiben készpénz-helyettesítő fizetési eszközök körébe tartozó dologra követik el a cselekményt, a Btk. 313/B-D. §-aiban írt tényállások specialitásukra tekintettel előtérbe lépnek.

A 313/B. §-ban szabályozott készpénz-helyettesítő fizetésieszköz-hamisítás – tekintettel az előbbre hozott, felhasználástól független büntetendőségre – a magánokirat-hamisítással nem állhat halmazatban.

Amennyiben a felhasználás következtében károkozás is megállapítható, a 313/C. §-ban szabályozott készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés állapítható meg. A 313/C. § (7) bekezdésében szabályozott II. alapeset a magánokiratra elkövetett okirattal visszaéléshez képest speciális tényállás, halmazatban történő megállapításuk kizárt.

Abban az esetben, ha az elkövetési tárgy nem felel meg az ismertetett kritériumoknak, megjelenési formája alapján a magánokirattal azonos megítélés alá esik, és a magánokiratra elkövethető bűncselekmények (magánokirat-hamisítás, magánokirattal visszaélés) elkövetési tárgya lehet.

A készpénz-helyettesítő fizetési eszköznek nem minősülő utalványok, így a különböző étkezési utalványok is a Btk. 333. § 1. pontjában írt dolog fogalomnak felelnek meg (olyan vagyoni jogosultságot megtestesítő okirat, mely a benne tanúsított vagyoni érték vagy jogosultság feletti rendelkezést önmagában biztosítja), ezért eltulajdonítás, sajátkénti rendelkezés, haszonszerzési célzatú tévedésbe ejtés vagy tévedésben tartás esetén vagyon elleni bűncselekmény elkövetése állapítható meg.

A Magyar Nemzeti Üdülési Alapítvány által kibocsátott, üdülési csekk néven nagy tömegben (2009-ben összesen mintegy 50 milliárd Ft értékben) forgalomba kerülő utalványok büntetőjogi megítélése kapcsán az alábbiakat kell figyelembe venni.

Ezeket az üdülési csekket a kifejezetten erre a célra a kormány és szakszervezetek által létrehozott közhasznú civil szervezetként működő Magyar Nemzeti Üdülési Alapítvány bocsátja ki a forgalmazásra létrehozott, az alapítvány kizárólagos tulajdonában lévő Nemzeti Üdülési Szolgálat Kft. közreműködésével.

Az üdülési csekk az Szja tv. 3. §-a 87. pontja szerint, névre szóló, kizárólag a törvényben taxative felsorolt célokra beváltható utalvány. Nem tekinthető ugyanakkor a Magyar Nemzeti Üdülési Alapítvány által kibocsátott „üdülési csekk” az ún. kereskedői kártya egy fajtájának, mivel a Btk. 313/B. §-ának (2) bekezdésén, illetve a 313/C. §-ának (8) bekezdésén alapuló büntetőjogi védelem

kiterjesztése a gazdálkodó szervezetek által kibocsátott olyan kártyákra vonatkozik, amely a kibocsátó saját áruja árának kiegyenlítésére alkalmas. Az üdülési csekk nem a kibocsátó szervezet, a Magyar Nemzeti Üdülési Alapítvány, hanem a vele szerződéses viszonyban álló számtalan más gazdálkodó szervezet áruja, szolgáltatása ellenértéke kiegyenlítésére alkalmas.

A Magyar Nemzeti Üdülési Alapítvány által kibocsátott üdülési csekk kizárólag névre szólóan hozható forgalomba. Az üdülési csekk felhasználására a nevesített személy jogosult, más személyre át nem ruházható, vagyis korlátozottan forgalomképes. Ugyanakkor a jogosultnak lehetősége van a szolgáltatások bármelyikét vele közösen igénybe vevő magánszemélyek költségeit is a nevére szóló üdülési csekkel kifizetni.

A csekk nevesítése az alábbi módokon történhet: 1) nyomdai úton a gyártáskor, a forgalmazó Kft. által, 2) ún. anonim csekk esetén kézzel, az üdülési csekket a forgalmazótól megvásárló által, a jogosult részére történő átadáskor, ez esetben a kiadás szabályosságára nézve előzetes kötelezettségvállalást kér a forgalmazó Kft. Az általános üzleti feltételek azonos módon kezelik a két különböző módon névre szólóvá tett okiratot, egyformán tiltják átruházásukat, és kizárólag a csekkben megnevezett felhasználó számára teszik megengedhetővé az igénybe vett szolgáltatás ellenértékének kiegyenlítése céljából történő beváltást. Az üdülési csekk elfogadásának általános szerződési feltételei értelmében pedig a forgalmazó nem téríti meg az utalvány ellenértékét, ha az a beküldött elszámolásban nincs nevesítve.

Az így létrejött okirat nem tekinthető olyanak, amely a benne tanúsított vagyoni érték vagy jogosultság feletti rendelkezést önmagában biztosítaná, ebből következően a Btk. 333. §-ának 1. pontjában írt dolog fogalomnak nem felel meg, illetve a kibocsátás módjára, a mögötte álló gazdasági konstrukcióra tekintettel készpénz-helyettesítő fizetési eszköznek sem tekinthető.

Az ilyen üdülési csekk jogtalan eltulajdonítása (megszerzése) a Btk. 277. § (2) bekezdésében meghatározott visszaélés okirattal vétségének megállapítására lehet alkalmas.

Amennyiben az így megszerzett üdülési csekket megtévesztéssel (meghamisítással) használják fel, csalás és magánokirat-hamisítás bűncselekményeknek a halmazata állapítható meg.

Előfordulhat olyan eset is, hogy az üdülési csekk jogosultja, annak felhasználása előtt aláírja az okiratokat. Az ilyen okirat megszerzése szintén a Btk. 277. § (2) bekezdésében meghatározott bűncselekmény megállapítására lehet alkalmas.

Az irat megtévesztő módon történő felhasználása esetén (figyelemmel arra, hogy a magánokirat valódi), a csalás mellett halmazatban az okirattal visszaélés vétsége állapítható meg.

A számvitel rendje megsértésének a felszámolási eljárás során elkövetett vétségével összefüggő illetékességi kérdések tekintetében tapasztalataink szerint az utóbbi időben eltérő joggyakorlat alakult ki.

A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága, a Pesti Központi Kerületi Bíróság, valamint a Miskolci Városi Bíróság között kialakult negatív illetékességi összeütközés feloldásának tárgyában hozott Bkk. I. 714/2010/2. számú végzésében úgy foglalt állást, hogy az említett bűncselekmény elkövetési helye a felszámolás alatt álló gazdálkodó szerv székhelye, amennyiben ennek ügyvezetője a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvényben (a továbbiakban: Csődtv.) előírt számviteli és egyéb kötelezettségeinek nem tesz eleget.

A végzés indokolásában kifejtettek szerint a felszámolást végző szervezet székhelyének az illetékesség szempontjából nincs jelentősége, mert a felszámoló, tevékenységét a felszámolás alatt álló szervezet székhelyén végzi és a volt ügyvezetőnek is ott kell teljesítenie a Csődtv.-ben írt kötelezettségeit. A bíróság rámutatott, hogy ez abban az esetben is irányadó, ha a felszámoló az iratanyagok saját irodájába történő megküldését kéri.

A végzésben foglalt – az eddig töretlen joggyakorlattal ellentétes – döntést nem tartjuk követendőnek a következők miatt.

A felszámolás egészben vagy részben történő meghíúsulásában álló eredménnyel – közvetlen okozati összefüggésbe hozható elkövetési magatartások kivétel nélkül a Csődtv. 31. §-a (1) bekezdésének a-g) pontjaiban meghatározott kötelezettségek megszegésével valósíthatók meg, amelyek tartalmuk szerint egyaránt a legtágabb értelemben vett tájékoztatási kötelezettség körébe esnek, és a bűncselekmény védett jogi tárgyával összhangban a felszámolóknak az eredményes eljárásához szükséges információkkal való ellátását célozzák.

Általános érvennyel elfogadott – és a Legfelsőbb Bíróság végzésében is tükröződő – jogdogmatikai elvnek tekinthető, hogy a mulasztással megvalósított bűncselekmény elkövetési helye az a hely, ahol az elmulasztott kötelezettséget teljesíteni kellett volna.

Az eddig töretlen bírói-ügyészi jogértelmezés szerint a felszámolási eljárás a felszámolóhoz és nem az adós gazdálkodó szervezethez kötődik. A Csődtv. 31. §-a (1) bekezdésének a) pontjában írt tevékenységet lezáró mérleget, zárómérleget és adóbevallást a felszámolóknak és az adóhatóságnak kell átadni. Ezeket a kötelezettségeket nyilvánvalóan nem a cég székhelyén kell teljesíteni, amint a Csődtv. 31. §-a (1) bekezdésének c) pontjában meghatározott nyilatkozat megtételét sem. A hitelezőknek a Csődtv. 28. §-a (2) bekezdésének f) pontja szerint, ismert követeléseiket a felszámoló felé kell bejelenteniük, amely a felszámolót terhelő nyitó felszámolási mérleg készítési és egyéb kötelezettségek teljesítéséhez hasonlóan, ugyancsak a felszámoló és nem a felszámolás alatt álló gazdálkodó szerv székhelyéhez köthető.

A fent írtak egyértelműen arra utalnak, hogy a számvitel rendje megsértésének a felszámolási eljárás során elkövetett vétségének elkövetési helye a felszámoló székhelye, amely az illetékesség meghatározásának alapja.

Gyakori kérdésként merül fel az is, hogy a számvitel rendje megsértésének a felszámolási eljárás során elkövetett vétsége a bűncselekmény többi fordulatával alkothat-e valóságos bűnhalmazatot. Erre a kérdésre nemleges válasz adható, annak ellenére, hogy azok időben szükségszerűen elkülönülő és eltérő háttérjogszabályokban előírt kötelezettségek elmulasztását pönalizálják. Az ítélezési gyakorlat következő, hogy általában a törvényi tényállásban szereplő különböző magatartások természetes egységbe olvadnak.

A számvitel rendje megsértésének halmazati kérdései kapcsán szeretnék arra is kitérni, hogy ez a bűncselekmény gyakran együtt valósul meg a számviteli kötelezettségekkel érintett gazdálkodó sérelmére elkövetett vagyon elleni bűncselekményekkel. Ebben az esetben is különös figyelmet kell fordítani a két bűncselekmény kapcsolatára. Ha a számviteli szabályok megsértése ugyanis a vagyon elleni bűncselekmény leplezését szolgálja, a számvitel rendje megsértésének megállapítását a jogtárgyak különbözősége ellenére is kizárja az önvádra kötelezés tilalma. Mindez azonban nem érvényesül, ha az elkövető a vagyon elleni bűncselekmény leplezéséhez feltétlenül szükséges magatartáson túlterjedik és a többletmagatartás önmagában is tényállásszerű.

A Btk. 277. § -ának (1) bekezdésében meghatározott közokirattal visszaélés vétsége és a Btk. 316.§-ának (1) bekezdésében meghatározott lopás vétsége elkövetési magatartásainak az irányadó bírói gyakorlat szerinti megkülönböztetése szükségessé teszi a Btk. 313/C.§-ának (7) bekezdésében foglalt készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés vétségének ehhez igazodó értelmezését.

A jelenlegi bírói gyakorlat (1/2009. BJE szám, amely megerősíti az EBH 3/1999-ben és EBH 397/2001-ben foglaltakat) szerint az okirattal visszaélés vétsége törvényi tényállásában szereplő megszerzés a lopásnál írt elvétellel nem tekinthető azonos elkövetői magatartásnak. A jogalkotói szándéknak megfelelőek a törvényi tényállásokban használt eltérő szavak ezért nem pusztán formai, hanem tartalmi különbség is van a két cselekvést kifejező ige között.

A lopás elkövetési magatartásaként definiált elvétel fogalmilag a dolog pillanatnyi birtokbavételét jelenti. Ezzel ellentétben a megszerzés, mint elkövetési magatartás ennél tartósabb, a tényleges uralmat és a rendelkezés lehetőségét is magában rejtő birtoklást jelent.

A közokirattal visszaélés vétsége – hasonlóan a készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés vétségének szóban forgó fordulataihoz – eshetőleges szándékkal is elkövethető. A lopás gyakori elkövetési tárgyának tekinthető pénztárca, irattárca a készpénz mellett bizonyos közokiratok és bankkártyák, hitelkártyák szokásos és köztudomású helye. A pénztárca ellopása esetében az elkövető

tudata átfogja annak lehetőségét is, hogy az általa eltulajdonított tárgyban nem csupán készpénz, hanem közokiratok és bankkártyák is lehetnek.

A bírói gyakorlat szerint az „elvételel” mozzanata a közokirat megszerzésének azonban csak az első (lehetséges) fázisa. A „megszerzéshez” az is kell, hogy az eshetőleges szándékkal elvett közokiratot az elkövető viszonylag tartósan birtokolja is. Az eshetőleges szándéknak a közokirat viszonylag tartós birtoklására is ki kell terjednie. Amennyiben az elvételt követően csak rövid ideig birtokolja az elkövető az elvett közokiratot, majd felhagy annak birtoklásával – pl. eldobja azt –, nem vonható megnyugtató következtetés arra, hogy a közokirat elvétele is hosszabb ideig tartó, és valóságos rendelkezési lehetőséget megteremtő birtokbavétel szándékával történt. Amikor az elkövető a lopott pénztárcával együtt a benne lévő közokiratot is elveszi, majd annak birtoklásával úgy hagy fel, hogy a sértett részéről annak visszaszerzését lehetővé teszi, sem a tényállásban írt „megszerzés”, sem a „megszerzésre” irányuló eshetőleges szándék, sem a bűncselekmény kísérlete nem állapítható meg.

A Btk. 313/C.§-ának (7) bekezdése a) és b) pontjaiban írt „megszerzés” elkövetési magatartása mindenben megfelel a közokirattal visszaélés vétségének törvényi tényállásában szabályozottaknak. Ezért amennyiben a lopás elkövetése során a fentiekben írt – a közokiratokkal megegyező – módon jut az elkövető a készpénz-helyettesítő fizetési eszköz birtokába, a bírói gyakorlatot ezekben az esetekben is követendőnek tartjuk.

Végezetül, a bevezetőben említettekre visszautalva, szeretnék még foglalkozni egy olyan jogértelmezési problémával, amelyet – úgymond – a bűnözés technikai eszköztárának kibővülése hozott felszínre, és amely eklatáns példája annak, hogy az ilyen jelenségre a jogalkalmazásnak azonnal reagálnia kell, de a kérdés végső és megnyugtató megoldásához a jogalkotó közreműködése is elengedhetetlen.

Az ügyészségi jogalkalmazói gyakorlatban felmerült a követendő álláspont kialakításának igénye a gépkocsik lopás elleni védelmét szolgáló elektronikai rendszerek kiiktatásával elkövetett cselekmények büntetőjogi minősítésével kapcsolatban. E problémák körében a Legfőbb Ügyészség a következő állásfoglalást alakította ki.

A lopás, valamint a számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény halmazati kérdéseinek megítélése szempontjából az elkövetés időpontjának elsődleges relevanciája van.

A Btk. 2009. augusztus 9-i hatállyal történő módosítását megelőzően elkövetett cselekmények tekintetében a következő megállapítások tehetők.

Amennyiben a járműnek a bűncselekménnyel érintett elektronikai rendszere megfelel a Btk. 300/F. §-a (3) bekezdésébe foglalt értelmező rendelkezésben írtaknak, és az elkövető a törvényi tényállásnak megfelelő elkövetési magatartást

fejt ki – azaz például a rendszer átkódolásával iktatja ki az elektronikus védelmet –, a Btk. 300/C. §-a (2) bekezdése b) pontjának utolsó fordulata szerinti bűncselekmény és a lopás bűncselekménye valóságos anyagi halmazatot képez, tekintettel arra, hogy a bűncselekmények különböző jogi tárgyat sértenek és közöttük nem áll fenn szükségszerű kapcsolat. Ez esetben tehát az elkövető külön is büntetendő az adat megváltoztatásáért vagy az adat beviteléért, mint elkövetési magatartásért.

Más a helyzet azonban akkor, ha az elkövetési magatartás a kód bármilyen módon történő megszerzésében és egyszerű felhasználásában merül ki (például a frekvencia bármilyen eszközzel való rögzítésével és reprodukálásával). Ez a magatartás nem tényállásszerű, mert nem kerül sor a számítástechnikai rendszer adatállományának megváltoztatására, illetve az elkövető nem a számítástechnikai rendszerbe lép be, hanem a gépkocsihoz való hozzáférése válik akadálytalanná.

A Btk-t az említett időponttól módosító büntető novella a dolog elleni erőszak fogalmát kiterjesztette és a Btk. 316. §-a (2) bekezdése d) pontjának utolsó fordulata a fent vázolt halmazatot törvényi egységbe foglalta. A szóban forgó esetben az elkövető a dolog eltulajdonításának megakadályozására szolgáló eszközt a dolog eltulajdonításának megakadályozására alkalmatlanná teszi, ami teljes egészében átfedi a számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény szóba jöhető fordulatában meghatározott elkövetési magatartást. A fentiekből következően a halmazat kizárt és csak a vagyon elleni bűncselekmény minősített esetét lehet megállapítani.

A járművek elektronikai rendszerébe történő behatolásra alkalmas és lopási cselekményekre, vagy azok megkísérlésére bizonyítottan felhasznált eszközök szakértői vizsgálatát általában indokoltnak tartjuk, mert ez más bűncselekmények felderítését is eredményezheti. [A jelentések között olyan eset is szerepelt, hogy a terheltek a gépkocsi központi zárjának nyitására használt speciális készülékkel hatoltak be különböző járművekbe, majd az utastérben tárolt értékeket eltulajdonították. A kirendelt szakértő az elkövetés eszközéről megállapította, hogy az titkosszolgálati eszköznek minősül, amelynek megszerzése és felhasználása a haditechnikai termékek gyártásának és a haditechnikai szolgáltatások nyújtásának engedélyezéséről szóló 2005. évi CIX. törvény (Httv.) szerint engedélyhez kötött, így – a szakértő szerint – a cselekmény a Btk. 263/B. §-a (1) bekezdésének b) pontjába ütköző haditechnikai termékkel és szolgáltatással, illetőleg kettős felhasználású termékkel visszaélés büntetnének törvényi tényállását is kimerítette.]

Önálló kérdésként vetődött fel, hogy mi a követendő eljárás abban az esetben, ha a hatóság tagjai a lopási cselekményt megelőzően közúti gépjármű ellenőrzés során, vagy más hatósági cselekmény foganatosítása során számítástechnikai programot, jelszót, belépési kódot, vagy számítástechnikai rendszerbe tör-

ténő belépést lehetővé tevő adatot tartalmazó eszközt találnak. Ez a magatartás – mint sui generis előkészületi cselekmény – a Btk. 300/E. §-a (1) bekezdésének b) pontjába ütköző bűncselekményt akkor valósítja meg, ha az előkészületi magatartás a Btk. 300/C. §-ában részletezett bűncselekmény megvalósítására irányul. Ha az előkészület – az adat birtoklás stb. – célja a lopás, a Btk. 300/E. §-a szerinti előkészület – tényállási elem hiányában – nem állapítható meg.

A JOGÁLLAMI BÜNTETŐJOG ELVEINEK ÉRVÉNYESÜLÉSI LEHETŐSÉGEI AZ EURÓPAI BÜNTETŐJOGBAN

BÉKÉS ÁDÁM
adjunktus (PPKE JÁK)

Édesapámnak

I. A jogállam fogalmának aktualitása

Gustav Radbruch „Törvényes jogtalanság vagy törvényfeletti jog” című munkája óta tudjuk,¹ hogy a jogállam fogalmát meghatározni és a jelenre vetíteni több annál, mintsem érvényes alaki szabályokat egymás mellé helyezve, azok szövetét a jogállam jól csengő és biztonságot sugalló kifejezésével hitelesíteni. A jog egy élő szövet, amelyet saját szerkezete egy bizonyos fejlettségi szintre determinál, azonban alapvető hatással van rá egy nemzet kultúrája, történelme, polgárainak erkölcsé; és hatással vannak rá a körülötte lévő államok jogrendszerei és jogpolitikái. A jogállam tartalmi meghatározása tehát nem szűkül elvek és ismérvek taxatív felsorolására, bármennyire is tetszetős megoldást kínál ez a módszer a jogalkotó vagy a jogalkalmazó számára.

Azonban a jelen tanulmány kérdésfelvetésének nem is az a lényege, hogy a jogállam fogalmára ismételt definíciót találjon, hanem hogy a jogállam ismérveit az uniós jog – amely megnevezést a Lisszaboni Szerződésre tekintettel használok, beleértve a közösségi jogot – és az európai büntetőjog viszonylatában elhelyezze. Tanulmányomban a jogállam fogalmát – a három alapvető megközelítés közül – abban az értelemben használom, amelyben az államnak tiszteletben kell tartania az állampolgárok jogi egyenlőségét és szabadságjogait, korlátozva ezáltal saját tevékenységét és megakadályozva a jogállammal ellentétes politikai törekvéseket.

Az uniós jog ugyanis nem feltétlenül rendelkezik mindazon ismérvekkel, mint amelyek egy nemzeti jogrendszerben megtalálhatóak, és amelyre a jogállam fogalmát a XX. századi jogtudósok modellezték. Pedig a jogállam kritériumainak gyakorlati érvényesítése a büntető anyagi- és eljárásjog terén a legfontosabb, ahol az Európai Unió teljesen új szereplőként jelenik meg jogalkotóként.

¹ FOGARASSY EDIT: A Radbruchi formula jelentősége. *Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica*, 2002/1. 59–72.

2009. december elseje óta az Európai Unió aktív alkotója lehet az európai büntetőjognak, törvényi tényállásokat és büntetéseket állapíthat meg². Indokolt tehát, hogy a jogalkotási potenciál határait és tartalmi korlátait vizsgáljuk.

Békés Imre professzor jogtudósi pályája rendkívül fontos állomásokat tudhatott maga mögött akkor, amikor 1993-ban az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága őt az Emberi Jogok Európai Bizottságának tagjává választotta. Monográfiák, tudományos rangok, dékánhelyettesi és tanszékvezetői kinevezések voltak pályájának mérföldkövei, beleértve Antall József miniszterelnök felkérésére tudóstársaival készített szakvéleményt is.³ Ez utóbbinak a legalitásról, legitimitásról és a jogrendszer kontinuitásának elvéről szóló megállapításai a mai napig hatást gyakorolnak. A gazdag életpályából azért tartom fontosnak e szakvéleményt és a strasbourgi megválasztást kiemelni, mert azt az időszakot jelölik, amikor Békés Imre professzor érdeklődése a jogállami büntetőjog tartalmi meghatározásának irányába fordult.⁴ Ezt követő publikációiban,⁵ az általa oktatott tárgyak tematikájában mind hangsúlyosabb helyet foglal el a jogállami büntetőjog és az emberi jogok bünyügyi tudományokat érintő dimenziójának magyarázata.

Strasbourgi munkája során az általa addig alkalmazott és tanított büntetőjogi elvek elkezdtek nemzetközi dimenzióban élni, feltárva ezáltal újabb összefüggéseket és jelentéstartalmakat. Sokszor említette, hogy milyen egyszerű érzés egy volt szocialista országból érkezve a Lordok Háza döntését felülvizsgálni, vagy éppen államfők és uralkodók ügyében dönteni. Azon túl, hogy a kívül töltött hat évet életének egyik legszebb időszakaként és pályája csúcsaként élte meg, az ott szerzett tapasztalatokat és jogtudósi eredményeket igyekezett a publikációkon kívül az oktatói pályáján keresztül, új diszciplínával a joghallgatók számára kézzelfoghatóvá tenni. A strasbourgi joggyakorlatról tartott előadásai arra a következtetésre engedték a hallgatót, hogy a jogállami büntetőjog nem csupán a jog nemzeti szövetében megjelenő ismérv és zsinórmérték, hanem az emberi jogokat meghatározó nemzetközi egyezményekben és annak bírói gyakorlatában jelenlévő és folyamatosan fejlődő normahalmaz. Gondoljunk csak az Emberi Jogok Európai Egyezményének (EJEE) néhány cikkelyére, az élethez való jogról, a kínzás tilalmáról, szabadsághoz és biztonsághoz való jogról vagy a tisztességes eljárásról, amelyek normaszövegei alapján számos döntés született az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) előtt.

² BÉKÉS ÁDÁM: A jogforrási hierarchia újragondolása. *Ügyészek Lapja*, 2010/1. 15–19.

³ BÉKÉS IMRE – BIHARI MIHÁLY – KIRÁLY TIBOR – SCHLETT ISTVÁN – VARGA CSABA – VÉKÁS LAJOS: Szakvélemény. *Magyar Jog*, 1991/11. 641–645.

⁴ BÉKÉS IMRE: A jogállami büntetőjog bűncselekménytani alapjai. In KISFALUDI ANDRÁS – MARGITÁN ÉVA (szerk): *Nyugat-európai hatások a magyar jogrendszer fejlődésében*. Budapest: ELTE ÁJK, 1994. 9–30.

⁵ BÉKÉS IMRE: A magyar jogtudományi gondolkodás helye Európában. In ERDEI ÁRPÁD (szerk.): *Tanulmányok Király Tibor tiszteletére*. Budapest: KJK, 1995. 109–122.

II. A jogállami ismérv az uniós jog viszonylatában

Az állam jogot alkot, amely meghatározza az állam, társadalom és egyének egymáshoz való viszonyát, az állam intézményeinek feladatát és mozgásterét. A jogrendszer zárvéként jelentő büntetőjog segédtudományát jelentő büntetőpolitika az állam igénye szerint alakul. Az állam ezen keresztül van hatással a büntetőjog-alkotásra, amelynek eredménye aztán a büntetőjog-alkalmazásban teljesedik ki. Ha a jogalkalmazás maga vagy az állam a jogalkalmazással szemben más, vagy további elvárásokat támaszt, akkor az állam a büntetőpolitika eszközához nyúl, ezzel generálva jogalkotást. Természetes, hogy a büntetőjogtudományban a büntetőpolitika, a jogalkotás és a jogalkalmazás folyamatosan egymásra ható, egymást befolyásoló kölcsönhatásban vannak. Mégis ezek az egymásra ható erők sosem billentik ki a kényes egyensúlyt, mert működésük kereteit az emberi jogok határozzák meg. Az így kialakuló és működő jogrendszer nevezhetjük jogállami jogrendszernek.

Azonban több mint ötven évvel az Európai Közösségek megalakulása és azóta tartó folyamatos fejlődése után már nem gondolkodhatunk kizárólag csak a nemzeti jogrendszerek keretei között. Az Európai Unió joga is önálló jogrendszert alkot. Túl az elméleti megközelítéseken, e ténynek az elismerésére utal az Alkotmánybíróság 32/2008 (III. 11.) számú határozatából való idézet is: „Az Alkotmánybíróság az elmúlt években hozott határozataiban rámutatott arra, hogy az Európai Unió jogrendszere nemzetközi jogi eredete ellenére önálló jogrendszer, amelyben az Alkotmánybíróság az ún. eredeti jogot, azaz „szerződési eredetük dacára, az Európai Unió alapító és módosító szerződéseit nem nemzetközi szerződésként kívánja kezelni.”

Az Európai Unió joga nem egyszerűen egyik része a nemzetközi jognak, amelynek indokai önmagukban is kirajzolják az önálló jogrendszerként való értékelését. A nemzetközi jog és az uniós jog különbözőségeként a teljesség igénye nélkül említhetők olyan tulajdonságok, amelyekben egyértelműen elentétes jelleggel bírnak. Így példaként lehet említeni, hogy míg a nemzetközi jog alapvetően multilaterális egyezményeken alapul, és a jogalkotás nemzetek, illetve nemzetek szövetsége által történik, addig a közösségi/uniós jog az Európai Közösségek és az Unió intézményei által alkotott, a nemzetek felett álló jog. A nemzetközi jog tipikusan a nemzeti jog részévé, annak törvény általi kihirdetésével válik, míg az uniós jog a transzformáció nélküli, közvetlen hatály és közvetlen alkalmazhatóság elvén alapul. Míg a nemzetközi jogra tipikusan államok viszonylatában lehet hivatkozni, addig az uniós jog állam és állampolgárok, valamint az állampolgárok közötti jogviszonyában is alkalmazható és alkalmazott. További különbség, hogy a nemzetközi jog értelmezése az egyes részes államok joga és feladata, míg az uniós jog viszonylatában az uniós jog értelmezésére és kontrolljára kizárólag az Európai Bíróság van felhatalmaz-

va. Különbséget lehet találni vertikális értelemben is, hiszen míg a nemzetközi jogot egymásnak mellérendelt államok jogi aktusai hozzák létre, addig az uniós jogot az Európai Unió, mint önálló jogi személy intézményrendszere alkotja, fölérendeltségi viszonyban a tagállamokhoz képest.

A Római Szerződés és alapszerződések maguk, valamint az uniós jog egésze a közvetlen hatály elve alapján magyar jogrendszer részét képezi, ahogy a fenti Alkotmánybírósági határozat szövege a továbbiakban fogalmaz: „[...] ezek a szerződések, mint elsődleges jogforrások és az Irányelv, mint másodlagos jogforrás közösségi jogként a belső jog részei, mivel a Magyar Köztársaság 2004. május 1-jétől az Európai Unió tagja. Az Alkotmánybíróság hatáskörének szempontjából a közösségi jog nem minősül az Alkotmány 7. § (1) bekezdésében meghatározott nemzetközi jognak.” Nincs két különálló jogrendszer jelenleg a Magyar Köztársaság területén, hiszen a magyar jog részét képezik az uniós normák. Ezért is hangsúlyoztam már korábban, hogy a jogforrási hierarchia rendszere megérett az újragondolásra. A nemzetközi jog és az Alkotmány közé beékelődik az uniós jog. Az azonban nem lehetséges, hogy egy jogállami jogrendszernek része legyen egy nem jogállami jogrendszer. Bár egyikünkben sem merül fel az a kétely, hogy a közösségi jog vagy uniós jog nem felel meg a jogállami elveknek, mégis érdemes a kérdést részletesebben vizsgálni.

Az utóbbi két évtizedben az uniós jog jó értelemben vett burjánzása egyre inkább érzékelhetővé tette azt a deficitet, amely az uniós jog és az emberi jogok kapcsolatát jellemezte. Az alapszerződések egyike sem tartalmazta az alapvető emberi jogok listáját. Természetesen az egyetemes értékek preambulum szintű említése sosem maradt el, azonban a részletszabályok hiányoztak. A Lisszaboni Szerződést megelőzően az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikke említette csak az emberi jogokat, azok formális elismerésével.⁶

Persze az emberi jogok taxációjának hiánya nem volt annyira kézzelfogható, hiszen az uniós tagállamok egyben már tagjai voltak az Európa Tanácsnak is, amelynek keretében az EJEB is működik. Formálisan azonban a deficit jelen volt. Nem véletlen tehát, hogy a kilencvenes évek második felétől egyre erőteljesebb volt az igény az Európai Bizottság részéről, hogy az emberi jogok meghatározására az uniós jogon belül is sor kerüljön. Az áttörés azonban csak 2000-ben történt meg az Alapjogi Charta megalkotásával.⁷ A Charta fejlődés-

⁶ 6. cikk (1) Az Unió a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok és az alapvető szabadságok tiszteletben tartása és a jogállamiság elvein alapul, amely alapelvek közösek a tagállamokban. (2) Az Unió a közösségi jog általános elveiként tartja tiszteletben az alapvető jogokat, ahogyan azokat az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, 1950. november 4-én Rómában aláírt európai egyezmény biztosítja, továbbá ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból erednek.

⁷ Az Alapjogi Charta kidolgozásának igénye elsőként az 1999. június 3–4-i kölni csúcson vetődött fel, majd az októberben Tampereben összehívott rendkívüli bel- és igazságügyi csúcson határozták meg az előkészítő csoport (Konvent) összetételére és működésére vonatkozó szabá-

története azt mutatja, hogy az Európai Unió nem kívánt az EJEE helyetti katalógust alkotni az alapvető emberi jogokról, azonban biztosítani kívánta ezen jogok uniós jogban való érvényesülését. E tekintetben az uniós jogalkotás lényegében követte az Európai Bíróság gyakorlatát, amely már korábban az uniós jog részének tekintette az Egyezmény rendelkezéseit, lásd pl. Maria Pupino-ügyet. Az Európai Bíróság a C-105/03. szám alatt hozott ítéletének indokolásában a következő szerepel: „Továbbá az EU 6. cikk (2) bekezdése értelmében az Unió a közösségi jog általános elveiként tartja tiszteletben az alapvető jogokat, ahogyan azokat az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, 1950. november 4-én Rómában aláírt európai egyezmény (a továbbiakban: az egyezmény) biztosítja, továbbá ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományyaiból erednek.”

A Charta 53. cikke meghatározza az alapjogi védelem szintjét, amely szerint a Charta egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, amely bármely értelemben szűkítené, vagy hátrányosan érintené az EJEE alkalmazását vagy az alapvető jogok tekintetében az Unió jogát, a nemzetközi jogot, illetve a tagállamok alkotmányos rendelkezéseit. A Charta megalkotása egészen új értelmet nyer akkor, ha tekintettel vagyunk a Lisszaboni Szerződés 8. Kiegészítő Jegyzőkönyvére. Eszerint az Európai Unió csatlakozott az EJEE-hez. Első hallásra talán ez a csatlakozás formálisnak és protokollárisnak tűnhet. A Jegyzőkönyvek hivatalos és formalizált mondatai között elvész az esemény jelentősége, és a mindennapi jogalkalmazásra és jogalkotásra gyakorolt súlya. Az uniós jog magába olvasztotta az EJEE rendelkezéseit és az EJEB joggyakorlatát. Utóbbihoz való csatlakozás azonban nem egyértelmű és némi aggályt is ébreszt. A Lisszaboni Szerződés általi alávetés jelentheti-e azt, hogy az EJEB kontrollt gyakorolhat az uniós jog felett, illetve újabb bírói fórum jelenik meg az uniós jogban? A válasz egyértelmű és határozott nem.

A Lisszaboni Szerződés 6. cikk (2) bekezdése világossá teszi, hogy „Ez a csatlakozás nem érinti az Uniónak a Szerződésekben meghatározott hatásköreit.”, továbbá ezt erősíti meg a 8. Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. cikke. Valójában azonban az Egyezmény rendelkezései is kizárják az Európai Uniót, mint annak lehetséges részesét. Elfogadva azt a tényt, hogy az Unió jogi személy, azonban nem tekinthető államnak, ily módon nem tagja az Európa Tanácsnak, amelynek eredményeként nem lehet Magas Szerződő Fél sem az Egyezmény vonatkozásában. Ennek ellenére meg kell említeni azonban, hogy a csatlakozás jelentőségét és tényét az

---

lyokat. Végül a 2000 decemberében tartott nizzai csúcstalálkozón fogadták el a Konvent által kidolgozott Chartát. A dokumentum azonban nem emelkedett kötelező jogi erőre, ugyanis nem vált az alapítószerződések szerves részévé. A Charta a nizzai kihirdetést követően tehát csupán politikai deklaráció volt, amely a tervezett Európai Alkotmány második részét képezte volna. Az Európai Parlament 2007. november 29-én hagyta jóvá az Európai Unió Alapjogi Chartáját, amelyet az uniós intézmények vezetői 2007. december 12-én írtak alá.

Európa Tanács is elismerte az Emberi Jogok Európai Egyezményének 14. kiegészítő jegyzőkönyvében, amely nem oly régen, 2010. június 1-jén lépett hatályba.

Mindez mennyiben érezhető a nemzeti jogalkalmazó számára, jelent-e valamilyen előnyt vagy hátrányt? Az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett EJEE vitathatatlanul a magyar jog része. A Magyar Köztársaságnak 1992-ben az Európa Tanácshoz való csatlakozása tény. Mindazonáltal az EJEB joggyakorlatának ismerete sajnos nem emelkedett olyan szintre, hogy a jogalkalmazók a mindennapok tevékenységében azt a készség szintjén alkalmazzák. Persze az indokok sokrétűek lehetnek, hivatkozva a távolságra, a megismerhetőség korlátozottságára és az ítéletek absztrakt következtetéseire, amelyek aprópénzre váltása nyilván odafigyelést kíván. Mindazonáltal az itt felsorolt indokok csak önmagunknak a jogászai lelkiismeretünk előtti formális felmentéséhez szolgálnak. Tudjuk, hogy az emberi jogok gyakorlatának ismerete úgy a büntetőjogásznak, mint a civilistának vagy az alkotmányjogásznak elemi szükséglete lenne. Az Európai Uniónak az EJEE-hez való csatlakozása itt nyeri el egyik valóságos értelmét. Az emberi jogok bírói gyakorlata nem csupán az EJEB döntéseinek magyarországi publikációjaként fog megjelenni, hanem az uniós jog mint egyfajta hordozóanyag – saját maga részeként – is közvetíteni fogja a nemzeti jogalkalmazó felé a nagy jelentőségű precedensjogot.

Azonban az Alapjogi Charta és az EJEE-hez való csatlakozás az uniós jogon belül is, a jogalkotónak is korlátokat fog szabni, de legalábbis zsinórmértékül fog szolgálni. Az Alapjogi Chartának az uniós jogi hierarchiában elfoglalt helye ugyanis azt is jelenti, hogy az uniós jog a Chartában hivatkozott emberi jogokkal ellentétes nem lehet. Ennélfogva tehát az európai büntetőjog normáinak megalkotásakor az Európai Bizottságnak, Tanácsnak és Parlamentnek tekintettel kell lennie implicite a strasbourgi joggyakorlatra is. A strasbourgi alávetéssel az Európai Bíróság gyakorlata is változni kényszerül, még akkor is, ha a változás szó csak finomítást jelent. Az Európai Bíróság az uniós jog egyedüli autentikus értelmezője. Munkája során az Alapjogi Chartát teljes egészében alkalmaznia kell, így döntéseibe a már említettek folytán a strasbourgi joggyakorlat észrevétlenül, de beépül. Az előzetes döntéshozatali eljárásokban a nemzeti jog és az uniós jog viszonylatában a Bíróságnak nem csupán saját ítéleteire illik tekintettel lennie, hanem az Alapjogi Chartával együtt beépült EJEB precedens értékű ítéleteire is. Békés Imre ennek a precedens jognak tudója és hat éven át alakítója volt.

III. Nullum crimen sine lege versus uniós jog

Az Unió jogalkotása az állampolgároktól nagyon távol van, nem csupán földrajzi értelemben, hanem elérhetőség, érthetőség és befolyásolhatóság szempont-

jából is. Ezt a választópolgároktól való elszigeteltséget szokás demokratikus deficitként említeni. Nyilvánvaló, hogy az uniós jog demokratikus deficitjével kapcsolatos kritikai gondolatok az európai büntetőjog jogállami jellegét támadják, kétségbe vonva annak jogállami alapelvekkel való összeegyeztethetőségét. Kérdés, hogy az európai büntetőjog néven emlegetett jelenlegi normaösszeség összeegyeztethető-e a legalapvetőbbnek tekinthető jogállami alapelvvel, a nullum crimen sine lege elvével. E jogelméleti kérdésnek a megválaszolása nagy merészséget igényel. A nullum crimen sine lege elve ugyanis igényli a legitim hatalom által alkotott büntető törvényt, annak dogmatikailag egyértelmű rendelkezéseit, és ezek időben való teljes körű megismerhetőségét. Mindenekelőtt azonban kérdés, hogy van-e egyáltalán „lege” a jelenlegi uniós jogrendszerben az európai büntetőjog területén?

Ennek megválaszolása elsődlegesen magának a kérdés létjogosultságának megkérdőjelezésével kezdődik. Szabad-e feltenni egyáltalán ezt a kérdést az uniós jog és a nullum crimen sine lege elve viszonylatában. A kérdés első része ugyanis, hogy az uniós jog részét képező európai büntetőjog létezik-e egyáltalán jelenleg, mint a 'lege' fogalmi ismérveinek megfelelő norma.

A Lisszaboni Szerződés hatálybalépése előtt az Európai Tanácsnak felhatalmazása volt kerethatározatokat alkotni.⁸ míg 2009. december 1. óta a Lisszaboni Szerződés hatálybalépésével a büntetőjogi területen irányelv alkotására nyílik mód. A kerethatározatok alkotta normahalmaz és a későbbi irányelvek együttesen képezik az európai büntetőjogot. Az európai büntetőjog fogalma is ezt tükrözi, amint azt Karsai Krisztina kiemelte: „bár politikailag jól cseng, nem felel meg a jog által támasztott egzaktusági követelményeknek, már amennyiben ezt a kifejezést jogi kategóriaként kívánjuk alkalmazni”,⁹ így formáljogi értelemben európai büntetőjogról nem lehet beszélni.

Az európai büntetőjogot, amennyiben nem a nemzeti jog pozitivista tesztjének vetjük alá, hanem mint az Európai Unió büntetőpolitikájának célját és egyben eszközét tekintjük, akkor helyes lesz az a megállapítás, hogy az európai büntetőjog leginkább az Európai Unión belüli bűnügyi és rendőrségi együttmű-

⁸ EUSZ 31. cikk: A büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködésre vonatkozó közös fellépés magában foglalja: a) a tagállamok hatáskörrel rendelkező minisztériumai és igazságügyi vagy annak megfelelő hatóságai közötti együttműködés megkönnyítését és meggyorsítását az eljárások lefolytatása és a határozatok végrehajtása terén, beleértve – amikor az helyénvalónak bizonyul – az Eurojuston keresztül történő együttműködést is; b) a kiadatás megkönnyítését a tagállamok között; c) a tagállamokban alkalmazandó szabályok olyan mértékű összeegyeztethetőségének biztosítását, amely az ilyen együttműködés javításához szükséges; d) a tagállamok közötti joghatósági összeütközések megelőzését; e) olyan intézkedések fokozatos elfogadását, amelyek a szervezett bűnözés, a terrorizmus, valamint a tiltott kábítószer-kereskedelem területén szabályozási minimumokat határoznak meg a bűncselekmények tényállási elemeire és a büntetési tételekre vonatkozóan.

⁹ KARSAI KRISZTINA: Magyar büntetőjog az európai integráció sodrában. *Jogtudományi Közöny*, 2001/3.

ködést szabályozó normák halmaza. Ezt a halmazt az Unió büntetőpolitikája motiválja és irányítja. Bárd Károly kiemeli,¹⁰ hogy európai büntetőjog létezésre csak akkor adhatunk igenlő választ, amennyiben a büntetőjog nem kötődik a nemzeti tradíciókhoz, egy ország, egy nép jogi kultúrájához, hogy az egységsítés vagy regionális harmonizáció eleve kudarcra lenne ítélve.

Mindezek alapján a *nullum crimen sine lege* elve terminológiájában az európai büntetőjog bizonyára nem létezik. Nincs európai büntetőtörvény, nincs olyan egyértelmű anyagi szabályozás, amelyet az uniós szervek legitim módon alkottak volna, és amely a tagállamok állampolgárai számára közvetlenül alkalmazhatóak lennének. Ellenkező válasz esetén szembekerülnénk az Európai Unió jogrendszerének korábbi hárompilléres felépítésével, amelynek lényege volt a bűnügyi területre vonatkozó kötelező érvényű uniós normaalkotás tilalma. Ha tehát a kérdést úgy tennénk fel, mintha a *nullum crimen sine lege* elvét egy nemzeti jellegű büntetőjogra értelmeznénk, úgy a válasz az, hogy maga a kérdés helytelen.

Más megközelítést alkalmazva és a kérdést úgy árnyaljuk, hogy a jelenlegi bűnügyi tárgyú normák a jogállami büntetőjog elveinek tág értelemben megfelelnek-e, úgy a válasz igenlő lesz. Nem vitatható ugyanis, hogy az Európai Tanács az Európai Unióról Szóló Szerződés 31. cikke alapján jogosult volt kerethatározatot alkotni; hogy ezt a kerethatározatot az Európai Bíróság a 35. cikkely szerint jogosult vizsgálni; és az sem vitatható, hogy az Európai Bíróság legitim bírói testület, amelynek ítéletei kötelező érvényűek.

Azonban a hárompilléres rendszer megszüntetésével a Lisszaboni Szerződés – 83. cikk (1) bekezdése – az Európai Uniót felruhazza a *ius puniendi* körébe tartozó jogalkotással, így tehát várhatóan meg fog jelenni az uniós jogban egy-egy törvényi tényállás megfogalmazása, és az ehhez tartozó büntetés típusának és tételének hozzárendelése. Új értelmet nyernek a jogállami büntetőjog alapelvei, hiszen ennek minden eleme kitágul az uniós jogi vetülettel.

A *nullum crimen sine lege* elve inentől kezdődően nemcsak a magyar büntetőtörvény viszonylatában értelmezhető, hanem egyidejűleg és szükségszerűen az uniós jogra is vonatkoztatható. Az *ultima ratio*-s elv az állam büntető hatalmának szükséges és arányos gyakorlásán túlmutat az uniós jogrendszer védelme érdekében. Az időbeli hatály értelmezése jóval összetettebb feladatot hárít a jogalkalmazóra. A relevánsnak tekinthető jogban való tévedés – társadalomra veszélyességben való tévedés – esetei vélhetően halmozódást mutatnak az uniós jognak az értelmezési nehézségei miatt. Az analógia tilalmát vertikálisan az uniós jogra is ki kell terjeszteni.

¹⁰ BÁRD KÁROLY: Az Európai Emberi Jogi Egyezmény szerepe az „európai” büntetőjog kialakításában. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2003/3. 4.

Tanulmányok

A NEMZETISZOCIALISTA ÉS KOMMUNISTA RENDSZEREK BŰNEINEK NYILVÁNOS TAGADÁSA, AVAGY A HOLOKAUSZT TAGADÁSA?

BÁRÁNDY GERGELY
országgyűlési képviselő

A szólásszabadság, a közösségek emberi méltóságának védelme érdekében történő korlátozása körében, a gyűlöletbeszéd, a gyalázkodás büntethetőségének megteremtése mellett, a holokauszt tagadásának büntetendővé nyilvánításával kapcsolatos viták váltották ki a legnagyobb érdeklődést a közéletben. Míg a gyalázkodás kapcsán – tekintettel arra, hogy ilyen tényállás sosem lépett hatályba – a hangsúly a tervezett büntetőjogi norma elemzéséről az alkotmányjogi és nemzetközi jogi vonatkozások irányába kell, hogy toljódjon, a holokauszt, illetőleg a nemzetiszocialista és kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása alcímet viselő bűncselekmények 2009-ben, illetve 2010 júliusában a Büntető Törvénykönyvünk részévé váltak. Ezért, tanulmányomban csak a témához szorosan kapcsolódóan foglalkozom a terület nemzetközi vonatkozásaival, valamint azzal a máig lezáratlan kérdéssel, hogy milyen terjedelemben korlátozható a véleménynyilvánítás szabadsága az emberi méltóság, azon belül is a közösségek emberi méltóságának védelme érdekében.¹ A témák természetesen nem kerülhetők meg, nem is teszem ezt, de elemzésemben, első sorban a konkrét, két hatályba lépett – illetve áttekintve a harmadik, hatályba nem lépett – büntetőjogi törvényi tényállással, lehetséges alkalmazási problémáival, valamint e rendelkezések továbbfejlesztési lehetőségeinek irányával foglalkozom. S figyelembe véve azt, hogy a jogszabály utólagos normakontrollját több beadványozó is kérte az Alkotmánybíróságtól, magától értetődő módon nem kerülöm meg a testület várható döntésének prognózisát sem.

---

¹ A közösségek emberi méltóságának védelmében fennálló nemzetközi jogi kötelezettségeink, valamint a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozhatóságáról szóló álláspontom legbővebben lásd: BÁRÁNDY GERGELY: *A gyűlöletbeszéd Magyarországon* (Scolar Kiadó, 2010) című monográfiámban.

Szükséges-e, és ha igen, miért szükséges, a holokauszttagadás bűncselekményé nyilvánítása? „Nemzetközi” érvek

A világháborút követően, nemzetközi szervezetek megalakulásuk idején azt a célt tűzték maguk elé, hogy a második világháborúhoz hasonló események a jövőben ne következzenek be. Ez a kívánalom tette lehetővé az integrációt, a fokozott nemzetállami közeledést. Ahogyan az államok közötti együttműködés egyre szorosabbá vált, úgy kerültek előtérbe azok a törekvések, amelyek arra irányultak, hogy ne csupán fizikai, hanem emberi mivoltában is oltalomban részesítsék a társadalom egykor üldözött, vagy valamilyen specifikumánál fogva különböző jellemvonásokkal rendelkező csoportjait. A nemzetközi és európai jogforrások, bár az előzőekben tételezett célt minden szervezet alapokmánya vagy kibocsátott aktusa tartalmazza, a holokauszt tagadásáról, vagy a nemzetiszocialista rendszer által elkövetett népirtás vagy más emberiség elleni bűncselekmény tagadásáról kifejezett és kizárólagos rendelkezést javarészt nem tartalmaznak. Megfogalmazásuk átfogó, a védelemben részesített csoportok érdekében a szabályozási területet nem diverzifikálják. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya² a nemzeti, faji vagy vallási gyűlölet bármilyen – megkülönböztetésre, ellenségeskedésre vagy erőszakra izgató – hirdetését tiltja,³ az ENSZ-egyezmény pedig tiltja minden faji – értve ez alatt a színt, leszármazást, nemzetiségi vagy etnikai származást is – felsőbbrendűsége, illetve gyűlöletre alapozott eszme terjesztését, az ilyen megkülönböztetésre való izgatást, illetve a fajgyűlölő tevékenység mindenfajta támogatását. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 68/30. számú határozata a faji, nemzeti és vallási gyűlölet felkeltésével szembeni intézkedésekről, valamint R (97) 20. számú ajánlása is minden fajgyűlöletet, idegengyűlöletet, antiszemitizmust vagy intolerancián alapuló másfajta gyűlöletet terjesztő, igazoló, támogató vagy arra izgató kifejezés tiltásáról szól.

Csupán az ECRI 9. számú ajánlása tartalmaz kifejezett rendelkezéseket a holokauszt tagadásáról akként, hogy kiemeli azt, de rögzíti közvetlenül előtte egyfelől a zsidók ellen elkövetett más népirtás, emberiség elleni és háborús bűncselekmény tagadásának tilalmát, másfelől a 7. számú ajánlásában foglaltakra hivatkozással azt, hogy az antiszemitizmussal szembeni küzdelem javasolt intézkedéseit a rasszizmus és az intolerancia elleni fellépést célzó intézkedések rendszerébe következetesen illeszkedve kell biztosítani, vagyis a népirtás és más emberiség elleni bűncselekmények tagadása nem csak a holokauszt, nemcsak a zsidóság kontextusában, hanem valamennyi hasonló bűncselekmény vonatkozásában tilos.

² Egyezségokmány 20. cikk. S. JOSEPH – J. SCHULTZ – M. CASTAN: *The International Covenant on Civil and Political Rights. Cases, Materials and Commentar.* Oxford: Oxford UP, 2000. 410.

³ Uo.

Az Európai Unió Kerethatározata gyakorlatilag utaló szabályt alkalmaz, amikor a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumára, illetve a Nemzetközi Katonai Törvényszék Londoni Egyezményhez csatolt chartájára hivatkozással definiálja a büntetendő cselekmények körét, ezek között a népiertást, az emberiség elleni bűncselekményeket és a háborús bűncselekményeket.

Az Európai Parlament egyes dokumentumai sem csupán a holokausztról szólnak, hanem a náci, illetve más totalitárius rendszerek által elkövetett bűnök összességéről. A teljesség igénye nélkül említhető meg az Európai Parlament 1993-ban elfogadott, a náci koncentrációs táborok és történelmi emlékművek európai és nemzetközi védelméről szóló állásfoglalása,⁴ a rasszizmus, az idegengyűlölet és a szélsőjobboldali erőszak újjáéledésének veszélyéről szóló állásfoglalása,⁵ a rasszizmusról, idegengyűlöletről és antiszemitizmusról szóló állásfoglalásai,⁶ a holokausztról való megemlékezésről, az antiszemitizmusról és a rasszizmusról szóló állásfoglalás,⁷ A szélsőségesség fokozódása elleni küzdelem Európában című 2007. évi állásfoglalása,⁸ az európai lelkiismeretről szóló 2009. évi állásfoglalás.⁹

Annak, hogy a holokauszttagadás büntetendővé nyilvánításának igényét expressis verbis csupán az Európai Unió szervei által kibocsátott dokumentumok tartalmazzák, nyilvánvalóan az az oka, hogy a jelenség koncentráltan Európában jelentkezett, európai problémát és európai megoldási módszert kívánva az egyes nemzetállamoktól. Mindemellett az Európai Parlament európai lelkiismeretről szóló állásfoglalásában rögzíti, hogy indifferens az áldozatok szempontjából, hogy mely rendszer ölte meg, kínozta, vagy fosztotta meg őket szabadságuktól, s az önkényuralmi rendszerek elleni egységes fellépés követelménye egyértelműen kifejezésre jut.

Az Amerikai Egyesült Államokban a probléma másként jelentkezett, mint ahogyan ismét másként számos más, egykor gyarmati uralom alatt állt, Európán kívüli országban. Azok a dokumentumok tehát, amelyek világméretű integráció

⁴ European Parliament Resolution on European and international protection for Nazi concentration camps as historical monuments. *OJ* 1993/C 72/118.

⁵ European Parliament Resolution on the resurgence of racism and xenophobia in Europe and the danger of right-wing extremist violence, *OJ* 1993/C 150/0127; KOLTAY ANDRÁS: A holokauszttagadás büntethetősége és a véleménynyilvánítás szabadsága. *Magyar Jog*, 2004/4, 227–228.

⁶ European Parliament Resolution on racism, xenophobia and anti-semitism *OJ* 1994/C 323/154; *OJ* 1995/C 126/75; *OJ* 1995/C 308/140; *OJ* 1997/C 55/17; *OJ* 2000/C 377/366.

⁷ *HL* 2005/C 253E/37.

⁸ *HL* 2008/C 323E/494.

⁹ European Parliament Resolution of 2 April 2009 on European conscience and totalitarianism. http://old.yhrm.org/download/european_conscience_and_totalitarianism.doc – A letöltés ideje: 2009. augusztus 29.

ra törekvő szervezetek égisze alatt jöttek létre, a specifikus differenciálás igénye nélkül, szélesebb körű megfogalmazását adják a büntetendő cselekményeknek.

Mindent összevetve láthatjuk, hogy a nemzetközi és európai jog megköveteli a holokauszt tagadása elleni egységes fellépést, de a tagállamokkal szemben támasztott követelmények az említettek szerint nem korlátozódnak csupán erre a területre.

A témakör szabályozását tagállami szinten vizsgálva látható, hogy az egyes államok a gyűlöletbeszéd speciális aspektusaként, de legalábbis azzal együtt, azzal párhuzamosan, gyakorlatilag egymásra építve kezelik a holokauszt és más népirtás, emberiség elleni bűncselekmény tagadását, jelentéktelen színben való feltüntetését, támogatását.¹⁰ Azt, hogy a holokauszt (más népirtás, emberiség elleni bűncselekmény) tagadása (relativizálása, védelmezése) a gyalázkodásban benne foglaltatik, jelzi például az Emberi Jogi Bizottságnak a Faurisson-ügyben hozott döntése.¹¹ Az ECRI 7. és 9. számú általános ajánlásai, mint látuk, a népirtás, emberiség elleni vagy háborús bűncselekmények tagadásának, relativizálásának, támogatásának büntetését a gyalázkodással párhuzamosan írják elő, de mindez az ajánlásokban rögzített magatartások sorrendjéből is következik.¹² A német és a francia jogot vizsgálva is azt láthattuk, hogy a gyűlöletbeszéd – korábban már létező – tilalmára¹³ épül a nemzetiszocialista rendszer bűneinek tagadása,¹⁴ illetve a német jogban emellett – az egyszerű Auschwitz-hazugság esetében – a nemzetiszocialista, vagy más önkényuralmi rendszer általi üldöztetéssel összefüggő sértés.¹⁵

A holokauszttagadás büntetését – akár erre vonatkozó speciális büntető törvényi tényállás, akár más jogszabály alapján – számos állam jogrendje lehetővé teszi, s az ilyen magatartások elleni büntetőjogi fellépés igénye kifejeződik a nemzetközi és európai jogi okmányokból is. A hatályos magyar szabályozás alapján azonban a holokauszt tagadása – hacsak nem valósította meg egyúttal valamely más bűncselekmény törvényi tényállását is – a közelmúltig általános-

¹⁰ P. IGANSKI: Legislating against hate: outlawing racism and antisemitism in Britain. *Critical Social Policy*, Volume 19, No.1., 1999. 136.

¹¹ Communication No 550/1993 : France. 16/12/96. CCPR/C/58/D/550/1993. (Jurisprudence) <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/4c47b59ea48f7343802566f200352fea?Opendocument> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 26.

¹² Az ECRI 7. számú, a rasszizmus és a faji megkülönböztetés elleni küzdelem a nemzeti jogalkotásban című ajánlása. II. 3. pont. http://www.europatanaacs.hu/pdf/ECRI_7.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

¹³ *Strafgesetzbuch*. Bundesrepublik Deutschland. 130.§ (1)–(2) bekezdés. K. LACKNER – K. KÜHL: *Strafgesetzbuch mit Erläuterungen*. München, 2001. 556–562.

¹⁴ *Strafgesetzbuch*. Bundesrepublik Deutschland. 130.§ (3) bekezdés *Strafgesetzbuch*. April 1 2008, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 78–79.

¹⁵ *Strafgesetzbuch*. Bundesrepublik Deutschland. 185.§ *Strafgesetzbuch*. April 1 2008, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 101–102.

ságban kívül esett a magyar büntetőjog szabályozási körén, a véleménynyilvánítás szabadságának védelmét élvezte, bármennyire is vitán felüli, hogy az ilyen jellegű megnyilvánulás – a gyűlöletbeszéd speciális formájaként – alkalmas a közösségek méltóságának megsértésére.

A holokauszt fogalma – holokauszttagadás

A holokauszttagadás büntetőjogi szankcionálásának igénye Magyarországon is időről időre felvetődött, és már számos alkalommal történt kísérlet – a gyűlöletbeszéddel együtt – e cselekmény hatékony kezeléséhez szükséges jogszabályi háttér megteremtésére. A holokauszttagadással szembeni büntetőjogi fellépés megteremtésének igénye 2009. április 18. napján a Budai Várban tartott neonáci rendezvényt követően ismételten reflektorfénybe került, s ez az esemény korábban e témakörben nem tapasztalt aktivitást váltott ki az országgyűlési képviselőcsoportokban. A kormány egyik minisztere a holokauszttagadást bűncselekménnyé nyilvánító törvény megalkotását kezdeményezte. Valamennyi frakció egyetérteni látszott a kérdésben, hogy az ilyen jellegű magatartásokra a jogalkotónak valamilyen módon reagálnia kell, azonban a probléma megoldásának módját illetően eltérő javaslatok fogalmazódtak meg.

Mielőtt a „probléma megoldásának módjával” – vagyis az arra tett kísérletekkel – részletesen foglalkoznék, szükségesnek tartom definiálni magát a „problémát”.

A görög holokausztum szó eredeti jelentése ’teljesen eléggő áldozat’. Héber nyelvű megfelelője azonban jobban kifejezi annak lényegét: a Soá szó ugyanis azt jelenti: ’romlás, pusztulás, tömeges szerencsétlenség’. Általánosságban a holokausztról, mint a náci rendszer idején a Német Birodalom által kontrollált területeken a második világháború ideje alatt végrehajtott, a nemzetiszocialista német kormány által megtervezett és irányított népirtásról beszélhetünk. Ennek során közel hatmillió zsidó származású személy halt meg. Rajtuk kívül az „alacsonyabb rendű” szlávok, a faji alapon üldözött színes bőrűek, az „aszociális” cigányok, az „erkölcsi ideállal összeegyeztethetetlen” homoszexuálisok, az Aktion T4, a hitleri eutanáziaprogram keretében az „életre méltatlan” fogyatékosok tömeges kivégzésére is sor került. Tény emellett az is, hogy ugyanúgy koncentrációs táborokba kerültek a nemzetiszocialista rendszer politikai üldözöttei.¹⁶

A holokauszttal kapcsolatos jogszabályi háttér megalkotásánál figyelmet érdemel a kezdeti időpont meghatározása. Amikor ugyanis Hitler 1925-ben megírta Mein Kampf című könyvét, csupán véleményét nyilvánította ki, pusztán a

¹⁶ A nemzetiszocializmus nem zsidó üldözöttei. <http://www.hdke.hu/index.php?menu=0703&mgroup=1&app=info&page=main&artid=00f0bee96f642897a7329491266594e8> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 28.

zsidó faj iránti ellenérzéseiről beszélt, kiirtásukról nem.¹⁷ A nácik 1933. január 30. napján kerültek hatalomra, ezt követően kezdődött meg a zsidó származású emberek társadalomból való kizárása. Amikor a zsidótörvényeket meghozták, és a zsidó, valamint cigány származásúak területi elkülönítése elkezdődött, az „pusztán” diszkrimináció, és nem „kiirtásra” irányuló szándék volt. 1938-ban Franciaországban meggyilkoltak egy német diplomatát. Erre Németország „központilag szervezett” választ adott: az 1938. november 9. napjáról 10-ére virradó úgynevezett Kristályéjszakán 267 zsinagógát kiraboltak, és közel 7500 zsidó tulajdonban lévő üzletet felgyújtottak. A német rohamosztag zsidóellenes hisztériát keltve, és maga is aktívan részt véve a mézárásokban, egyetlen éjszaka alatt közel száz zsidót gyilkolt meg, és több mint harmincezer személyt hurcolt koncentrációs táborokba. A holokauszt kezdetének ezt tartjuk ma.¹⁸ Látjuk, hogy ez a folyamat sem akként kezdődött, hogy valaki, vagy valakik expressis verbis azt mondták, hogy a zsidókat meg kell gyilkolni, mégpedig szervezeten, és azonnal. A holokauszt egy véleménnyel kezdődött, a szélsőjobb hatalomra kerülésével folytatódott, és a „zsidókérdés végső megoldásával” tetőzött be. Ha napjaink eseményeit szemléljük, érdemes belegondolni, hogy ma nagyon hasonló gazdasági folyamatoknak vagyunk tanúi, mint hetven évvel ezelőtt. A gazdasági válság társadalmi válságot szül. A társadalmi válság elégedetlenséget, az elégedetlenség pedig könnyen fanatizálható tömeget, ez utóbbi végül a folyamatot kihasználó „vezető”¹⁹ által „elrendelt” erőszak potenciális veszélyét hordozza magában.²⁰ Példát a történelem már sokat szolgáltatott.

A holokauszt tagadása – abban a körben: a holokauszt revizionizmusa – a holokauszt tényének tagadását, avagy a holokauszt relativizálását, jelentőségének kisebbitését jelenti, annak állítását, hogy a holokauszt egyáltalán nem történt meg, vagy nem követelt annyi áldozatot, a koncentrációs táborokban nem használtak gázkamrákat²¹ a zsidók megölésére, azok nem haláltáborok,²² hanem mun-

¹⁷ Érdekes elemzését nyújtja Kurt Wimmer a „mű” egyes államokban való hipotetikus megítélésének, amikor tanulmányában azt írja, hogy a Mein Kampf-ot ma Németországban vagy Franciaországban betilthatnák, de a szólásszabadság védelme kiterjedne rá az Egyesült Államokban és Ausztráliában. KURT WIMMER: *Toward a World Rule of Law: Freedom of Expression. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, Volume 603, 2006. 203.

¹⁸ HERBERT SCHULTHEIS: *Die Reichskristallnacht in Deutschland nach Augenzeugenbereichten*. Bad Neustadt a.d. Saale: Rotter, 1985.

¹⁹ A „gyűlöleti konfliktusok” kialakulásában betöltött fokozott politikusi felelősségről bővebben: G. RABRENOVIC: *When Hate Comes to Town: Community Response to Violence Against Immigrants. American Behavioral Scientist*, Volume 51, No. 2, 2007. 357–358.

²⁰ Lásd erről még: L. LEETS: *Responses to Internet Hate Sites: Is Speech Too Free in Cyberspace? Communication Law and Policy*, Volume 6, No 2, 2001.301.

²¹ M. SHERMER – A. GROBMAN: *Denying History*. University of California Press, 2002. 101.

²² M. G. SCHMIDT – R. VOJTOVIC: *Holocaust denial and freedom of expression*. In ORLIN ROSAS (ed.): *The Jurisprudence of Human Rights Law: a Comparative Interpretive Approach*. Turku–Abo:

katáborok voltak, ahol a halálesetek többségét járványok, illetve a túlhajszoltság okozta,²³ továbbá a holokauszt egyáltalán nem egyedi jelenség,²⁴ hiszen a történelemben lezajlott más népirtás is.²⁵ Emellett e problémakörhöz tartozik – akár a holokauszt tényének tagadása, relativizálása, akár a holokauszt megtörténtének elismerése mellett is – annak állítása, hogy a „holokauszt mítoszt” anyagi-erkölcsi előnyök megszerzése érdekében a zsidóság mesterségesen tartja fenn.²⁶

A holokauszt nyíltan, származási alapon több népcsoport teljes kiirtására törekedve sok millió áldozatot követelt. Bár zsidók elleni tömeges gyilkosságok máskor is zajlottak a világban,²⁷ ehhez hasonló volumenű nem volt a világtörténelemben.²⁸ Ugyanakkor önmagában, csak és kizárólag a holokauszt tagadásának büntetése, álláspontom szerint legfeljebb rész megoldásnak tekinthető, az e jelenséggel szembeni hatékony fellépéshez messze nem elegendő. Hogy a holokauszt megtörténtét nem lehet „vitatható történelmi tézisnek” nevezni, az indokolja, hogy – éppen a zsidótörvények előírásai, a numerus clausus, és a dokumentációs, bejelentési kötelezettség miatt – a holokauszt az egyik legjobban dokumentált történelmi tény. Mindezt azért szükséges előrebocsátani, mert a holokauszttagadás pönalizálása ellen felhozott érvek között az első sorban áll az, amely szerint a tudomány szabadság kiterjed valamennyi történelmi hipotézis, ekként a holokauszt vitatására. Példa volt erre Robert Faurisson ügye. A történész arra hivatkozott, hogy holokausztrevizionizmusa mögött sok éves kutatómunka áll, amellyel szemben nem ellenérveket hozott fel a jogalkotó, hanem egyszerűen elmarasztalni kívánta őt.

Egyesek²⁹ szerint a holokauszttagadókkal szemben a leghatásosabb, ha érvekkel szemben érvek, állításaikkal szemben tények állnak, és vitában kerekedik felül az igazság. Magam ezzel kapcsolatban azt gondolom, hogy a fanatizált, „tetre kész” tömegnek nincsenek tudományos érvei, miként az elvakult szélsőjobboldali szónoknak sem. Annak ellenére, hogy a holokauszttagadók ma-

---

Institute for Human Rights–Abo Akademi University, 2000. 134.

²³ S. J. ROTH: Denial of the holocaust as an issue of law. In Y. DINSTEN – M. TABORY (eds.): *Israel Yearbook on Human Rights*, Volume 23. Dordrecht–Boston–London: Martinus Nijhoff P., 1993. 217–218.

²⁴ D. LIPSTADT: *Denying the Holocaust*. New York: The Free Press, 1993.

²⁵ A történelem során megvalósult más népirtásokról lásd: IGANSKI i. m. 139.

²⁶ KOLTAY i. m. 220–221.

²⁷ A 15. században Tomás de Torquemada inkvizítor által vezényelt mézszárlások során több ezer zsidót gyilkoltak meg, és ennek többszörösét üldözték el. J-CH. ATTIAS – E. BENBASSA: *A zsidó kultúra lexikona*. Budapest: Balassi, 2003, „Spanyolország a középkorban” szócikk.

²⁸ Például a ruandai népirtásról ír: S. STRAUS: What Is the Relationship between Hate Radio and Violence? Rethinking Ruanda's „Radio Machete”. *Politics & Society*. Volume 35, No. 4., 2007.614.

²⁹ Például S. FISH: Holocaust denial and academic freedom. *Valparaiso University Law Review*, Vol.35., 2000. 499.

gukat a történeti elemzések revizionistájának kívánják beállítani, a túlélők és családjaik olvasatában egyértelmű az üzenetük: „az ilyen állításokban kifejeződő szándék a haláluk becsmérése és a Soá zsidók által kitalált hazugságkénti beállítása.”³⁰

A kulturált vita „terepe” hiányzik, a vélemények szabad piaca ugyanis már nem létezik. Ebből következően el kell fogadni azt a szükségletet, hogy a másokat gyalázó, a haláltáborokat megjárta emberi méltóságába tipró embernek nem elmagyarázni kell, hogy mit és miért ne tegyen. Az ilyen jellegű megnyilvánulásokat meg kell tiltani. Kérdés persze, hogy milyen körben.

Szabályozási nehézségek

A holokauszt áldozatainak számát, tehát a holokauszt relativizálását illetően a történészek becslései között is igen nagy eltérések mutatkoznak. A holokauszt megtörténtét vitathatatlanak tartják, de egyes vélemények szerint az áldozatok száma a hivatalosan közölnél jóval kevesebb, felmerül a kérdés, hogy ebben az esetben az adott személy elköveti-e a holokauszt tagadását vagy sem. Magam azzal az állásponttal értek egyet, hogy az ilyen jellegű számlálgatás az áldozatok emlékéhez méltatlan, mindazonáltal a probléma vizsgálata fontos. Ezt felismerve számos ország nemzeti jogalkotása alkalmazza azt a kódex-szerkesztési technikát, hogy a tagadás körében nem az „áldozatok száma”, hanem az „áldozatok nagyságrendje” kifejezést használja.

Az eddigiekből is látszik, hogy a holokauszt – és más népiirtás, emberiség elleni bűncselekmény – tagadása, súlyosan jelentéktelen színben történő feltüntetése, vagy védelmezése gyakorlatilag a gyalázkodás, a közösségek megsértésének egyik speciális alakzata. Speciális annyiban, hogy az előbbi a gyűlöletbeszédhez képest tárgyát és elkövetési magatartását tekintve szűkebb, egzaktabb módon meghatározott.³¹

Ha csupán a holokauszt – és más népiirtás, emberiség elleni bűncselekmények – áldozatainak védelméről gondolkodunk, akkor is látnunk kell azt, hogy amennyiben a törvényhozó egzakt fogalmak használata mellett zárt taxációval minden elkövetési magatartást felsorol, a szabályozás pillanatok alatt kijátszhatóvá válik. A tényállásban rögzítettek megkerülő, de a közösségek méltóságának ugyanolyan sérelmét előidéző magatartásokkal szembeni védelem – a gyűlöletbeszéd szembeni párhuzamos fellépési lehetőség hiányában – nem lesz biztosított, a szabályozás nem lesz hatékony. A jogalkalmazónak ugyanis nincs lehetősége a büntető törvény szövegének kiterjesztő értelmezésére, amennyi-

³⁰ N. ASQUITH: In terrorem: 'with their tanks and their bombs, and their bombs and their guns in Your head'. *Journal of Sociology*, Volume 40, No. 4, 2004. 405.

³¹ A holokauszttagadás szabályozhatóságának problémájáról lásd: IGANSKI i. m.136–139.

ben viszont a szabályozás célját szem előtt tartva mégis ezt tenné, úgy a jogalkalmazás önkényesnek bizonyulna. Abban az esetben viszont, ha a holokauszt tagadásának tényállását túlzottan szélesen, túlzottan általánosan határozná meg a jogalkotó, úgy tartalmilag a gyalázkodás tényállásához jutnánk el.

Lehetséges tehát a holokauszt, vagy más népiirtás, illetve emberiség elleni bűncselekmény tagadását, relativizálását, támogatását – mint a közösségek emberi méltósága megsértésének egyik speciális esetét – külön tényállás keretében büntetni, ugyanakkor látnunk kell, hogy e tényállás önmagában nem elegendő a hatékony jogvédelem biztosításához.

Egyetértek azzal az állásponttal, miszerint semmivel sem sérti kevésbé a holokauszt áldozatainak méltóságát, ha valaki azt mondja, hogy a „holokauszt egyenlő Istennek tetsző áldozat”, avagy „nem tagadom a holokausztot, sőt szeretném végre befejezni”,³² ahogyan az sem, ha valaki úgy vélekedik, hogy nem történt holokauszt, azt sem, hogy nem volt annyi áldozata, nem védelmezi, nem helyesli e tetteket, és nem kívánja azok folytatását, csak éppen a folyamat legelső lépéseként emberi méltósághoz, becsülethez való jogukat semmibe véve, tagadva, kétségbe vonva gyalázza a holokauszt túlélő áldozatait.

Ugyanígy igaz ez más népiirtás vagy emberiség elleni bűncselekmény áldozataira. Nyilvánvaló, hogy sokkal veszélyesebb, ha valaki nemcsak a múltat, hanem a jelent és a jövőt gyalázza, valamely – és bármely – csoport, közösség jelenét és jövőjét tagadja.³³ Megjegyzem, vonatkozik ez a lakosság olyan más csoportjára is, amely volt olyan szerencsés – eddig –, hogy még sosem esett népiirtás, vagy emberiség elleni bűncselekmény áldozatául.

Az első, hatályba nem lépett, illetve a második hazai koncepció

A T/9861. számú törvényjavaslat³⁴ előterjesztői a holokauszttagadás jelentette társadalmi probléma kezelésére válaszként a Btk. módosítását javasolták. A törvényjavaslat alapján a Btk. közrend elleni bűncselekményeket szabályozó fejezete, közelebbről e fejezet köznyugalom elleni bűncselekményekről szóló 2. címe egy új 269/C. §-sal, a holokauszttagadás tényállásával egészült volna ki, a következők szerint:

(1) Aki mások előtt

a) a holokauszt történelmi tényét, pusztítását vagy az áldozatok nagy-

³² Ld. Szabó Zoltán képviselő felszólalását a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról szóló T/9584. számú törvényjavaslatához az Országgyűlés 217. (2009. 06. 15.) ülésnapján.

³³ KARTAL ZSUZSA: Miért épp a holokauszt? *168 óra*, 2009. május 1. 22–23.

³⁴ T/9861. számú törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról.

- ságrendjét kétségbe vonja vagy tagadja, vagy
- b) a holokauszt áldozatait e minőségükben becsméri, vagy
  - c) a holokauszt elkövetőit dicsőíti vagy tetteiket helyesli, vagy
  - d) a holokauszt megismétlésére felhív,
- büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
- (2) A büntetés öt évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1) bekezdésben írt bűncselekmény elkövetésére nagy nyilvánosság előtt került sor, vagy az erőszakos cselekményhez vagy a köznyugalom súlyos megzavarásához vezetett.

A törvényjavaslat indokolása értelmében a holokauszt tagadásának fentiek szerinti tiltását szükségessé teszi az Európai Unió Tanácsa által elfogadott, a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni, büntetőjogi eszközökkel történő közdelemről szóló 2008/913/IB Kerethatározatnak való megfelelés. Másfelől e szabályozást különösen is indokolja a magyar kormányzatnak – a zsidótörvények bevezetésére és az államhatalmi eszközöknek a náci Németország rendelkezésre bocsátására tekintettel – a holokauszt Magyarországot érintő eseményei vonatkozásában fennálló felelőssége is. A részletes indokolás azonban az egyes tényálláselemek felsorolásán kívül a szabályozás célját, értelmezését illetően nem ad eligazítást.

A holokauszttagadás és a gyalázkodás egybevetése során mindenekelőtt értékelni kell azt, hogy a védett jogi tárgy azonos, avagy különböző, illetve mely cselekmény esetében mely csoport, annak mely tagjai tekinthetők sértetteknek.³⁵

A törvényjavaslat a holokauszt tagadásának bűncselekményét a Btk. közrend elleni bűncselekményekről szóló fejezetének köznyugalom elleni bűncselekményeket szabályozó 2. címén belül, a közösség elleni izgatás, a nemzeti jelkép megsértésének és az önkényuralmi jelkép használatának tényállását követően kívánta elhelyezni.

Meg kell jegyezni, hogy valóban létezik olyan szabályozási megoldás, ilyen a német büntető törvénykönyv, amely a közrend elleni bűncselekmények között – a gyűlöletbeszédet követően³⁶ –, a gyűlöletre uszításról szóló cikkén belül rendeli büntetni azt, aki a nemzetiszocialista rendszer bűneit védelmezi, tagadja, vagy

³⁵ Érdekes álláspontot képvisel Laura Leets, aki szerint a sértetti kör mikénti meghatározásánál figyelemmel kell lenni arra, hogy a zsidókkal ellentétben, akik számára a védelmi mechanizmus a második világháború óta is biztosított, a homoszexuálisok gyakran nem jelentenek olyan jogilag elismert kisebbségi csoportot, mely részesülhet az alkotmány által a diszkriminációval szemben biztosított védelemben. L. LEETS: Experiencing Hate Speech: Perceptions and Responses to Anti-Semitism and Antigay Speech. *Journal of Social Issues*, Volume 58, No. 2, 2002. 343.

³⁶ *Strafgesetzbuch*. Bundesrepublik Deutschland. 130. § (1)–(2) bekezdés, *Strafgesetzbuch*. April 1 2008, München, Deutscher Taschenbuch Verlag. Ss.78–79.

súlyosan jelentéktelen színben tünteti fel.³⁷ Ugyanakkor rögtön utalni kell arra is, hogy a német büntető törvénykönyv megoldása is felemás, hiszen az előbbiekben írt „minősített Auschwitz-hazugsághoz” képest az „egyszerű Auschwitz-hazugságot” már a becsületsértés tényállásához kapcsolódóan bünteti.³⁸

Ahhoz, hogy a szabályozási koncepció helyénvalóságát megítéljük, választ kell adnunk a következő kérdésekre: kit, vagy kiket sért a holokauszt tagadása? Vannak-e konkrét sértettek? Mi az oltalomban részesítendő jogi tárgy? És végül: van-e kapcsolat a holokauszttagadás és a közösség elleni izgatás vagy a gyalázkodás között?

Sokan írtak és beszéltek már arról, hogy mit és kit sért az, ha valaki a holokauszt tényét tagadja. A holokauszt halottainak emlékét, a kegyeleti jogokat, az élőket, az emberi méltóságot, a becsületet, a közérdeket.³⁹ Annyi bizonyos: jóval több ez annál, mint ha valaki valamilyen nyilvánvaló, köztudomású tényt tagad, például nem ismeri el, hogy a Föld nem lapos. Számtalan oka, motívuma, kihatása, célja lehet a holokauszt tagadásának. Erről érdemes érdemi vitát folytatni akkor, ha a jogalkotás társadalmi szükségességéről kell döntenünk. Ezt a jogalkotó helyesen, vagy helytelenül, de megtette.

Bár szerkezetileg nem, tartalmilag mindenképpen ide kívánkozik álláspontom kifejtése a törvényjavaslat (1) bekezdésének b) pontját illetően. A „holokauszt áldozatainak becsmérése” alakzat több problémát is felvet. Először is kik a holokauszt áldozatai? A holokauszt során megölt zsidók összessége, vagy a holokauszt túlélői együttesen, esetleg a túlélők külön-külön, vagy a túlélők leszármazottai együttesen vagy külön-külön, netán mindezek együttesen, vagy mindezek külön-külön is? Másodszor, az Alkotmánybíróság gyakorlatának ismeretében felmerül az a kérdés is, hogy vajon e magatartás közzéadás bűncselekményként történő szabályozása nem sérti-e az önrendelkezési jogot? Harmadszor, nem világos a becsmérés tartalma sem. A Btk. jelenleg hatályos szövege ezt a terminust sehol nem használja, az nem illik a törvény fogalmkultúrájába. Vélhetően a becsületsértés, rágalmazás, esetleg a kegyeletsértés speciális alakzatára, vagy egy ilyenszerű cselekményre gondolhattak az előterjesztők, ugyanakkor az alkotmányos büntetőjog elve ennél mindenképpen egzaktabb meghatározást követel.

A holokauszttagadás és a közösség elleni izgatás közötti kapcsolatot illetően látható, hogy a holokauszt tagadása sokszor párosul olyan kijelentésekkel, amelyek uszítást, a zsidó közösség elleni tevékeny gyűlöletre ingerlést is tartal-

³⁷ *Strafgesetzbuch*. Bundesrepublik Deutschland. 130. § (3) bekezdés *Strafgesetzbuch*. April 1 2008, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 78–79.

³⁸ *Strafgesetzbuch*. Bundesrepublik Deutschland. 185. § *Strafgesetzbuch*. April 1 2008, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, Ss. 78–79.

³⁹ KOLTAY i. m. 221–222.; lásd még Répássy Róbert képviselő felszólalását az H/9491. számú határozati javaslatához az Országgyűlés 207. (2009. 05. 04.) ülésnapján.

maznak. Mégsem mondhatjuk azonban, hogy ez valamennyi esetben így lenne. A védett jogi tárgy szétválasztása épp erre jelent megoldást. Abban az esetben ugyanis, ha az adott kijelentés nem éri el az uszítás szintjét, tehát nem jár a közrend konkrét veszélyeztetésével, nem jelenti azt, hogy az élethez és az emberi méltósághoz való alkotmányos alapjogot sem sérti. Mint tudjuk, a közösségek méltósága a véleménynyilvánítási szabadság korlátját jelentheti. Ebben az esetben – miként a gyalázkodásnál – éppen ez sérül. Álláspontom szerint a célszerű megoldás ismét csak az lenne, ha a törvényalkotó a tárgyalat cselekményt mint a gyalázkodás speciális esetét rendelné büntetni. A probléma megítélésének módjához nyilván azzal is számolnunk kell, hogy az Alkotmánybíróság vajon – nyilvánvalóan nem tisztán jogi alapon – el kíván-e térni a gyalázkodással kapcsolatban kialakított merev álláspontjától, s rokon természetük ellenére az önkényuralmi jelképek tiltásához hasonlóan a holokauszt tagadását is mestersegesen eltávolítja a gyűlöletbeszédtől. Ha eltávolítja, nincs kizárva, hogy a 14/2000 (V. 12.) AB határozat logikáját követve alkotmányosnak találja majd a holokauszttagadás bűncselekménnyé nyilvánítását.

A holokauszt tagadása a gyűlöletbeszéd speciális formája, amint azt kifejtettem, külön kiemelve, hogy a védendő jogtárgy itt elsődlegesen az emberi méltóság, helyesebben a közösségek méltósága. Álláspontom szerint megfelelőbb volna a holokauszt tagadásának tényállását a szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmények fejezetében, a rágalmazás és a becsületsértés – és a gyalázkodás – tényállását követően tárgyalni.

A törvényjavaslat büntetni rendelte volna a holokauszt történelmi tényének, pusztításának, vagy az áldozatok nagyságrendjének kétségbevonását, az áldozatok becsmélését, a holokauszt elkövetőinek dicsőítését, tetteinek helyeslését, és a holokauszt megisméltésére történő felhívást.

Az előzőekben kifejtettek fényében helyes és támogatandó megoldás az, hogy a tagadáson túl a holokauszt relativizálását, illetve támogatását is büntetni rendeli a törvényjavaslat. Ugyanakkor – figyelemmel az európai uniós Kerethatározat jogi természetére is – amennyiben az előterjesztők a törvényjavaslat indokolása által hivatkozott Kerethatározatban foglalt kötelezettségeink teljesítését tűzik célul, szerencsésebbnek tűnik ragaszkodni az ott használt terminológiához, esetleg más vonatkozó nemzetközi, vagy európai jogi okmány szóhasználatához. A Kerethatározat jóval szélesebb körben állapít meg tilalmat, ebből következően e tekintetben nemhogy a Kerethatározat egészének, de még csak egy részletének, egy „egész” pontjának sem felelt volna meg a törvényjavaslat elfogadása eredményeképp a magyar jog. Ugyan efféle kifejezett követelmény a Kerethatározat jogi természetéből nem következik, mégis célszerű az abban rögzített, egyébként tartalmilag szorosan összefüggő cselekményeket egy átfogó lépés keretében átültetni, nem pedig foltozgatni a törvényt, különösen nem a büntető törvényt. Másfelől viszont messze túllép a törvényjavaslat

a Kerethatározaton, hiszen más magatartásokat is szankcionál, illetve hallgat a Kerethatározat szerinti azon követelményről, miszerint a cselekmény akkor büntetendő, ha az a Kerethatározatban meghatározott valamely csoport, vagy e csoport tagja elleni erőszakra vagy gyűlöletre izgatásra alkalmas. Nyilvánvaló, hogy nem kívánom vitatni: a holokauszt, avagy más népirtás, emberiség elleni bűncselekmény tagadása erőszakra, vagy gyűlöletre izgatásra alkalmasság hiányában is eléri a társadalomra veszélyességnek már büntetőjogi fellépést kívánó fokát. Az előbbi okfejtés célja annak megvilágítása, hogy a Kerethatározatnak való megfelelés a törvényjavaslatban foglaltakhoz képest többet – és részben mást – kíván.

A d) pont szerinti magatartást, a holokauszt megismétlésére, vagyis a népirtás elkövetésére felhívást a hatályos törvény is büntetni rendeli, általánosságban mint a népirtás előkészületét, tehát felesleges erről még egyszer rendelkezni. Ráadásul a népirtás előkészületét a hatályos törvény sokkal súlyosabb büntetéssel – a törvényjavaslat szerinti három évig terjedő szabadságvesztés helyett kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel – fenyegeti.⁴⁰ Aránytalanságot és inkohereenciát jelentene az a szabályozás, amely egyébként a többi népirtás közül, annak egyediségére tekintettel kiemelt holokauszt tagadását, kétségbevonását, az elkövetők dicsőítését, tetteinek helyeslését büntetni rendelné, ugyanakkor az összes népirtás előkészületi cselekményei közül egyetlen, a holokauszt megismétlésére felhívást enyhébben büntetné.

A törvényjavaslat szerinti minősített eseteket illetően kétségtelen, hogy még az elkövetési magatartások pontos ismeretének hiányában is, a törvényjavaslat rokon vonásokat hordozhat mind a közösség elleni izgatással, mind pedig az önkényuralmi jelképek használatának tilalmával. Ugyanakkor mindkét említett törvényi tényállás eleme a nyilvánosság olyan foka, amely a mások előtti elkövetésnél mindenképpen szélesebb kört jelent. A közösség elleni izgatás csak nagy nyilvánosság előtt követhető el, az önkényuralmi jelképek használata pedig az ilyen jelkép terjesztése, nagy nyilvánosság előtti használata, avagy közszemlére tétele esetén bírhat büntetőjogi relevanciával. A holokauszt tagadásának a gyűlöletbeszéd speciális eseteként történő meghatározására tekintettel szükséges utalni a vonatkozó négy alkotmánybíróági határozatra is, amelyek a gyalázkodást – annak tényállási elemeként rögzített – nagy nyilvánosság előtti elkövetés esetében sem ítélték alkotmányosan büntethetőnek. A törvényjavaslat változatlan tartalommal történő elfogadása esetén viszont a holokauszt tagadása miatt büntetendő lett volna az is, aki magánlakásában mások – azaz két családtagja, vagy vendége előtt, például a közös vacsora alkalmával – kétségbe vonta volna a holokauszt áldozatainak nagyságrendjét. Nyilvánvaló, hogy ez nem éri el a társadalomra veszélyesség olyan fokát, amely a büntetőjog beavatkozását

⁴⁰ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 155. § (2) bekezdés.

kívánna. Utalok itt az ENSZ faji megkülönböztetés elleni modelltvényére is, amely ugyan nem kifejezetten az ilyen magatartás vonatkozásában, mégis a véleménynyilvánításhoz való jog gyakorlása útján elkövetett, büntetni javasolt cselekményekkel kapcsolatban általános érvennyel leszögezi, hogy nem bűncselekmény az olyan magatartás, amely magánlakásban valósul meg, s amelyet csak a magánlakásban tartózkodó egy vagy több személy észlel.⁴¹ Mindezek fényében kívánatos a holokausz – és más népirtás vagy emberiség elleni bűncselekmény – tagadása, relativizálása vagy támogatása vonatkozásában a nagy nyilvánosság előtti elkövetés alaptényállási elemként történő értékelése.

Az első, a holokausztagadást pönalizálni javasoló indítvány végül nem kapta meg a szükséges többséget az Országgyűlés plenáris ülésén, így az nem lépett hatályba.

Az első e tárgykörben megfogalmazott és hatályba lépett javaslatot az Országgyűlés az előző ciklus utolsó napján fogadta el. A javaslat így szólt:

„269/C. § Aki nagy nyilvánosság előtt a holokausz áldozatának emberi méltóságát azáltal sérti, hogy a holokausz tényét tagadja, kétségbe vonja vagy jelentéktelen színben tünteti fel, büntetést követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

A T/11705. számú törvényjavaslat – bár továbbra is fenntartom azon álláspontomat, hogy a holokausz tagadását a gyalázkodás egyik eseteként kell szankcionálni – valamivel jobban sikerült. Először is nem önmagában a holokausz tagadását rendeli büntetni a javaslat, hanem azt, ha valaki az emberi méltóságot sérti ezáltal. Értelmezésem szerint – és ezt nagyon helyesnek tartom – nem tarthat a büntethetőség körébe az, ha valaki egy zártkörű, neonáci rendezvényen tagadja a holokausz tényét. Ez összhangban van a strasbourgi bíróság gyakorlatával, ami többek között a Vajnai ügyben is tükröződik. További pozitívumként kell kiemelni, hogy a javaslat megköveteli a nagy nyilvánosság előtti elkövetési módot. Ennek jelentőségére az előzőekben már igen bőven utaltam. A korábbi javaslatához képest azonban hiányzik belőle az az elkövetési magatartás, amely büntetni rendeli azt, aki a holokausz elkövetőit dicsőíti, vagy tetteiket helyesli. Márpedig ez a magatartás éppen úgy alkalmas az emberi méltóság megsértésére, mint a másik három, pönalizált magatartás. Komoly hibája a javaslatnak, hogy míg nevesítetten az emberi méltóság védelme a célja, mégis a közrend elleni bűncselekmények között helyezték el. Itt sem ismételném korábbi érveim, csak emlékeztetek: a bűncselekményt, jogi tárgyára tekintettel, a szabadság és

⁴¹ Model National Legislation for the Guidance of Governments in the Enactment of Further Legislation Against Racial Discrimination. Model Law Against Racial Discrimination. Part III. A. 23–28. <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Discrimination962en.pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

az emberi méltóság elleni bűncselekmények fejezetében kellett volna elhelyezni. Az elfogadott törvényt a köztársasági elnök – az önkényuralmi jelképek használatával kapcsolatos alkotmánybíróági döntésre, illetve annak indokaira tekintettel – aláírta, így az hatályba is lépett. Ez lett azonban a magyar történelem egyik legkevesebb ideig hatályos tényállása.

Holokausztagadás, önkényuralmi rendszerek, esetleg nemzetiszocialista és kommunista rendszerek által elkövetett népirtás és emberiség elleni bűntett

A holokauszt nyilvános tagadásáról szóló törvényt a Magyar Köztársaság 5. (2006-2010) országgyűlési ciklusának utolsó ülésnapján fogadta el a Parlament. Az új kormánynak és parlamenti többségnek egyik első dolga volt, hogy – az ún. három csapásról rendelkező Btk. módosítással egyidejűleg (T/25. számú törvényjavaslat), a törvényjavaslatba kicsit sem illő módon – hatályon kívül helyezze a rendelkezést, s helyébe „A nemzetiszocialista és kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása” alcímet viselő tényállást iktassa. E szerint:

„269/C.§ Aki nagy nyilvánosság előtt a nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek által elkövetett népirtás és más, emberiség elleni cselekmények tényét tagadja, kétségbe vonja vagy jelentéktelen színben tünteti fel, bűntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Ennek a döntésnek, akárcsak a sietségnek, előzménye van. Az alkotmánybíróági gyakorlatra tekintettel az akkori kormánytöbbség olyan javaslattal állt elő, hogy a szólásszabadságot korlátozó egyes cselekmények – így a holokausztagadás – büntetőjogi büntethetőségét, illetve annak kötelezettségét az Alkotmány deklarálja. E javaslat parlamenti tárgyalásakor a viták homlokterében az állt, hogy a tilalom tárgya csupán a holokausztagadás, avagy az önkényuralmi rendszerek által elkövetett népirtás és emberiség elleni bűntett kell, hogy legyen. Látni kell, hogy amennyiben a tilalom az önkényuralmi rendszerek által elkövetett népirtásra vonatkozik, az sokkal nagyobb mértékben vezet a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozásához, egy sokkal kevésbé egzakt büntethetőségi kört jelent, mint ha csupán a holokauszt tagadásának tilalmáról beszélünk.

Holokauszt tagadásról beszélt mindenki, pedig az előterjesztés nem így szólt. Büntethetővé tette volna a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási gyűlölet keltését, valamint a fajgyűlöletre alapozott eszmék terjesztését, emellett minden, az önkényuralmi rendszerek által elkövetett népirtás, más emberiség elleni cselekmények nyilvános tagadását, kétségbe vonását, jelentéktelen színben való

feltüntetését. Ez a megközelítés még távol sem áll tőlem, bár a politikai motivációja a napnál is világosabb volt: ha tiltunk valamit egy jobboldali diktatúrával kapcsolatban, a jobboldali ellenzék csak akkor támogatja a kétharmados többséget igénylő alkotmánymódosítást, ha ugyanez a baloldali diktatúrákra is érvényes. A javaslatot jó szívvel támogathatónak tartottam, mert van benne igazság. A népirtás, a jogfosztás sehol, semmikor és semmilyen ideológia mentén sem elfogadható. Tényként kell kezelni, hogy a holokauszt – s ezt még a jobboldali parlamenti vezérszónok is elismerte⁴² – valami egészen más, semmihez sem hasonlítható jelenség. Ilyen más önkényuralmi rendszerben – sem jobboldaliban, sem baloldaliban – nem történt. A holokauszt – mint azt kifejtettem – egy államilag meghirdetett és jól szervezett népirtás volt, amely nyíltan származási alapon egyes népcsoportok teljes kiirtására törekedett, s rövid idő alatt sok millió áldozatot követelt. Tudomásom szerint ilyen nem volt több a világtörténelemben, s ezért mással nem összehasonlítható. Mindez azért nem életidegen egy jogi tárgyú tanulmánytól, mert meggyőződésem, hogy az Alkotmány esetleges felhatalmazása alapján, avagy – ma már tudjuk – anélkül megalkotásra került büntetőjogi törvényi tényállás esetében differenciálni kellett volna a holokauszt tagadása, és az összes egyéb népirtás kétségbe vonásának megítélése között. Például úgy, hogy a holokauszt tagadása a bűncselekmény minősített esete lesz. A parlamenti vitában javasoltam is ekképpen módosítani a jelenleg hatályos szabályozást. Hozzá kell tenni, a dogmatikai érveken felül indokolta volna ezt az is, hogy a korábbi javaslatban önmagában a holokauszttagadás kifejezés tényállási elemként szerepeltetése sok embernek okozott megnyugvást és elégtételt, s a módosító javaslat elfogadása esetén ez így is maradt volna a ma hatályos rendelkezésben is. Rá lehet ugyan hagyni a bírói gyakorlatra, hogy értékelje majd súlyosító körülményként, ha akarja, de ez kevésbé jó megoldás. Egyrészt jogalkotói feladat annak megjelenítése, hogy egy jelenséget általában súlyosabban ítél meg másoknál. Másrészt hiba a bíróságokra bízni egy borítékolhatóan politikai vitákat kiváltó döntést.

Ugyanígy kérdésként merült fel, ha már támogatható az, hogy ne csak a holokauszt tagadását, hanem minden önkényuralmi rendszer által elkövetett népirtást büntetni lehessen, miért kell azt leszűkíteni az önkényuralmi rendszerekben elkövetettekre, s miért ne lehetne kiterjeszteni az összes népirtásra.⁴³ Ráadásul olyan félelmüknek is hangot adtak egyesek, hogy az „önkényuralmi” kifejezés alkotmányba emelése visszaélésekre adhatna alapot, s bizonyos politikai változások mentén az önkényuralmi szó nehezen definiálható természete miatt alkotmányosan megalkothatóak lennének olyan jogszabályok, amelyek a baloldali politikai szereplőket korábbi, a rendszerváltozás előtt betöltött tisztsé-

⁴² Ld. Répássy Róbert képviselő felszólalása a T/9584. számú törvényjavaslatához az Országgyűlés 216. (2009. 06. 09.) ülésnapján.

⁴³ T/9584/10. számú módosító javaslat.

geik miatt kizárnák a közéletből, esetleg valamiféle utólagos felelősségre vonást tennének lehetővé. Őszintén szólva – bár természetesen nem zárom ki, hogy valaki képes volna erre – bármennyit is gondolkodtam, nem sikerült felállítanom olyan, logikailag zárt érvrendszert, amely alapján erre az Alkotmányt módosító javaslat szerinti szöveggel lehetőség lenne. Meggyőződésem, hogy a betervezett törvényjavaslat alapján ezt csak akkor lehetett volna megtenni, ha mind a jogalkotó, mind pedig az Alkotmánybíróság visszaélészerűen alkalmazta volna a jogot. Ezt pedig feltételezni sem szeretném. Ha pedig ez bekövetkezik, nem ez lesz a legfőbb probléma. Persze, ha ezt az indokot figyelmen kívül hagyjuk, van logika a javaslatban. Miért is ne vonatkozzon a tiltás minden népirtásra és emberiség elleni büntetetre? Nem sorolnám magam a korlátlan szólásszabadság hívei közé, de nem tartanám jónak, hogy például a maják által esetlegesen elkövetett népirtásokat, történések ne vitathassák. Ez valóban a véleménynyilvánításnak a szükségtelen korlátozását jelentené, bár alkotmánymódosítás esetén – technikailag – kétségkívül lenne mód erre.

Tagadhatatlan, hogy az önkényuralmi kifejezés is hordoz némi bizonytalanságot. Szubjektív annak megítélése, hogy mikor mit tekintenek ilyen rendszernek. Vannak egyértelműen ilyennek minősíthetők, mint a hitleri Németország, avagy a sztálini Szovjetunió. De mi a helyzet mondjuk a Horthy-korszakkal, avagy a késői Kádár-korszakkal? Ugyan mondhatjuk, hogy akkor nem volt népirtás, de a fogalom nehezen meghatározható mivoltát érzékeljük. Az Alkotmányt módosító javaslatot az Országgyűlés nem fogadta el, a Büntető Törvénykönyv módosításakor azonban a jogalkotó az „önkényuralmi” fogalom definíciós problémáiból adódó értelmezési vitákat megelőzte azzal, hogy leszűkítette a kört a nemzetiszocialista és a kommunista rendszerekre. Az értelmezési nehézségek körét valóban szűkítette a javaslat, bár teljesen nem küszöbölte ki. A javaslat a fent jelzett „önkényuralmi” jelző jelentette értelmezési bizonytalanságot tekintve, legalábbis részben, mindenképpen előrelépést jelent. A nemzetiszocialista rendszerek meghatározása különösebb gondot nem okoz, mivel lényegét tekintve ilyen egy volt. Bár érdemes megjegyezni, hogy nem tekinti mindenki nemzetiszocialista rendszernek a nyilas korszakot. Természetesen nem vitatva a sztálini, illetve Rákosi korszakban történt ide vonatkozó eseményeket, mégis megjegyzendő, hogy a kommunista rendszerek meghatározásához kapcsolódóan – tekintettel arra, hogy ezen rendszereknek a térbeli és időbeli nagyobb fokú elterjedése okán is számos különféle, puhább illetve keményebb, formája alakult ki – hasonló probléma, bizonytalanság merülhet fel, mint az önkényuralmi rendszerek definiálása kapcsán. Kérdés továbbá, hogy ilyen meghatározás mellett vajon nem állhat-e elő hasonló helyzet, mint az önkényuralmi jelképek tilalma, a horogkereszt, illetve a vörös csillag kapcsán? Itt utalok az Emberi Jogok Európai Bíróságának Vajnai Attila ügyében hozott ítéletére, melyben a Bíróság hangsúlyozza, hogy minden korlátozás alkalma-

zásakor, abban az esetben azonban, ha többféle jelentéssel bíró szimbólumokról van szó, fokozott gondossággal kell eljárni. Ugyanis „ilyen helyzetekben fennáll annak a kockázata, hogy az ilyen szimbólumok kategorikus tiltása a szimbólumok olyan kontextusban történő használatát is korlátozza, amelyben a korlátozás nem lenne igazolható”,⁴⁴ tehát aránytalan volna az elérni kívánt törvényes céllal. A Bíróság rögzíti azt is, hogy „a kommunizmus konszolidálása céljából [...] Magyarországon is alkalmazott szisztematikus terror súlyos seb marad Európa lelkében és szívében. [...] E]gy olyan szimbólum használata, amely e rezsimek uralma alatt mindenütt jelen volt, kellemetlen érzéseket kelt a volt áldozatokban és hozzátartozóikban [...]. A Bíróság azonban úgy véli, hogy az ilyen érzelmek, bármennyire is érthetőek, önmagukban nem határozhatják meg a véleménynyilvánítás szabadságának határait.”⁴⁵ A hivatkozott ítéletből kiindulva egyes önkényuralmi rendszerek jelképei, egyáltalán egyes szimbólumok között egyenlőségjel objektíve aligha tehető. Kérdésként merül fel, hogy a hivatkozott ítélet vajon szigorúan, s kizárólag csak a jelképekre vonatkozik, avagy kiterjeszhető-e általában a különbségtételre, így a nemzetiszocialista és a kommunista rendszerek közötti különbségtételre is, vajon különbséget kell-e, lehet-e tenni az egyes önkényuralmi rendszerek erkölcsileg súlyosan elítélendő cselekedetei között jogilag, vagy akár történelmi, társadalmi értelemben?

Visszalépést jelent e törvény abból a szempontból is, hogy kikerült belőle az emberi méltóság megsértése, de még az arra irányuló szándék is. Márpedig így – ha egyáltalán valaha is alkalmazni lehet majd – lehet gondja a magyar államnak Strasbourgban az e tényállás alapján meghozott ítéletek miatt.

Természetesen, ami a legfontosabb, megkapta a „pofont” a jobboldali diktatúra mellett a baloldali is. Talán elég lett volna a szabályozást a XX. századi önkényuralmi rendszerekre leszűkíteni, avagy a XX. században elkövetett népirtások és emberiség elleni bűntettek tagadására. A ma hatályos szabályozásnál tágabb kört jelentett volna, az összes ilyen cselekmény szankcionálásához képest pedig lényegesen szűkebb kört. Fel kell vetni ugyanis azt a kérdést, hogy a korábbiak tagadása vajon sérthet-e emberi méltóságot? Vajon egy olyan kor népirtásának (emberiség elleni bűntettének) tagadása – például a keresztes hadjáratok valamely felvonása – amelynek nemhogy egyetlen túlélője sincs már, de az is kizárt, hogy olyan ember legyen az élők sorában, aki még ismert ilyen túlélőt, vajon sértheti-e bárki emberi méltóságát. Sértheti-e a csoporthoz tartozók emberi méltóságát az, ha olyan népirtást tagadnak, amely akár több száz évvel ezelőtt történt, de azt a társadalmi, esetleg vallási csoportot érintette, amihez a magát sértettnek érző személy tartozik? Nos, ennek eldöntésére objektív szempontrendszert állítani aligha lehet. Meggyőződésem ugyanakkor, hogy a szólás-

⁴⁴ Az Emberi jogok Európai Bírósága Második Szekciójának a 33629/06. sz. kérelem tárgyában a Vajnai kontra Magyarország ügyben 2008. július 8. napján hozott ítélet 51. pontja.

⁴⁵ Uo. 57. pont.

szabadságnak ilyen nagymértékű korlátozása szükségtelen, nem áll arányban azzal a társadalmi előnnyel, aminek az elérésére a javaslat törekszik.

A jogszabály értelmezése a fentieken túlmenően is feladat elé állítja majd a jogalkalmazót, ugyanis a „nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek által elkövetett népirtás és más, emberiség elleni cselekmények” tényének tagadása kétféleképpen is értelmezhető. Lehet, hogy e két önkényuralmi rendszer által elkövetett népirtást, és más, általuk elkövetett emberiség elleni cselekményeket kell tagadni. De lehet az is, hogy a két megnevezett rendszer által elkövetett népirtást, és más, valamely rajtuk kívüli rendszer által elkövetett emberiség elleni cselekményt kell tagadni. Ha a meglehetősen lakonikus stílusban megírt indokolást elolvassuk, a jogalkotó akarata szerinti – sokszor vitatott – értelmezési mód alkalmazásával az első megoldás mellett kell állást foglaljunk. Egy dolog azonban nem lehet kérdés: a jogszabály nyelvtani értelmezése alapján, mindkét esetben egyszerre kell tagadni a népirtást, és más emberiség elleni cselekményeket. Ha tehát a szónok figyel arra, hogy az egyik nagygyűlésen egyiket tagadja csak, a következőn pedig csak a másikat, nem kerülhet bajba. Így értelemszerűen kikövetkeztethető az is, hogy a szándék ellenére önmagában a holokauszt tagadása ma sem bűncselekmény.

Bár mélységesen egyetértek azzal, hogy a holokausztot, avagy az önkényuralmi rendszerek legsúlyosabb bűneit tagadókat, azokat, akik ezzel sértik mások emberi méltóságát, büntetni kell, úgy gondolom, sajnos félmunkát, gyakorlatilag alkalmazhatatlan jogszabályt alkotott az Országgyűlés. Csupán a holokauszt – és más népirtás, vagy emberiség elleni bűncselekmény – tagadásának, kétségbe vonásának és jelentéktelen színben való feltüntetésének büntetőségét teremtette meg, könnyen kijátszható jogszabályt alkotott, ugyanakkor e jelenséget külön kezelte a gyalázkodástól. Sem a nemzetközi, sem pedig a hazai elvárásoknak nem tettünk eleget ezzel. Nem is beszélve arról, hogy a rosszul megfogalmazott jogszabályi rendelkezés a jogalkotói akarat ellenére beépített konjunktív feltételek követelményének alkalmazási kényszere miatt, véleményem szerint nem teremtik meg ma sem a holokauszttagadás büntetőségét.

EUTANÁZIA ÉS BÜNTETŐJOG

BUSCH BÉLA

habilitált egyetemi docens (PPKE JÁK)

Történetileg viszonylag korán kialakult az öregek, betegek és életképtelen személyek elpusztításának gyakorlata, amely – noha árnyaltabb formában – a fejlettebb társadalmakban is tovább élt. Ezt szokták görög-római kultusznak is nevezni.

Ezt a kereszténység élettisztelete (az élet mint nem embertől való dolog) váltotta föl, amelynek következtében nemcsak, hogy megtagadta az egyház az öngyilkosok szertartásszerű temetését,¹ hanem a puszta temetésre is csak útkereszteződéseknél, éjszaka kerülhetett sor. Egyes közösségekben a feltámadás kizártságára további rituális szokások utaltak, így az öngyilkosok szívét karóval szúrták át és kövel a fejükön temették el őket.²

Egészen 1961-ig az öngyilkosság az angol jog szerint bűncselekmény volt. A büntetendőség egészen Blackstone kommentárjáig nyúlik vissza, és csak az 1961-es öngyilkosságról szóló törvény szüntette meg a kriminalizációt.

Jelenleg az öngyilkosságban közreműködés az angol jog szerint éppúgy büntetendő, mint a magyar jog szerint. Hasonlóképpen a kívánatra (kívánságra) ölés is bűncselekmény, mint ahogy az a magyar jogban.

1993-ban a bíróságok a tárgyban talán a leghíresebb precedens ügyet döntöttek el.³ Az ügyben az volt a kérdés, hogy egy 21 éves embertől, aki visszafordíthatatlan agykárosodást szenvedett és így egy állandó vegetatív állapotba került, amelyből sohasem gyógyulhatott ki, a kórház a mesterséges táplálással, illetve az antibiotikumok adásával felhagyhat-e, így elősegítve halálát, természetesen a szülők és barátok jóváhagyásával. Az etikai kérdéseket Lord Justice Hoffman tárgyalta legaprólékosabban, és elismerte, hogy Ronald Dworkinnal is egyeztetett az ügyvel kapcsolatban. Végül is a Lordok Háza úgy döntött, hogy Blandet jogszerűen hagyni lehet meghalni, és ha egy mondatba össze kellene foglalni az ítéletet, azért, mert ez szolgálja legjobban az érkeket. A Lordok Háza arra ju-

¹ Irodalmi hivatkozásként ld. Shakespeare Hamlet-jében Ophelia temetését.

² GEOFFREY ROBERTSON QC: *Freedom, the individual and the law*. London: Penguin Books, 7th ed. 1993. 456.

³ Airedale NHS Trust v. Bland (1993), 1 All ER 821.

tott, hogy nincs olyan jogi vagy etikai kötelesség, mely alapján egy kilátástalan kezelést fenn kell tartani.

A Re T-ügyben⁴ a Court of Appeal megállapította, hogy kötelező egy Jehova tanúnak vérátömlesztést adni. Jogkérdésben igazából nem írta át a Bland döntést, mert a bíróság újra megerősítette azt, hogy a beteg akaratát messzemenő-kig tiszteletben kell tartani, inkább arról volt szó, hogy abban a ténykérdésben alakult ki vita, mi ez az akarat.

E tekintetben azonban, mintha úgy tünne, miszerint egy új doktrínát fektetett le a bíróság, az élet védelmében való tévedést, azaz, amennyiben nem tűnik kétséget kizáróan bizonyítottnak, hogy valóban a halál választása a beteg akarata, akkor a bíróság az életfenntartást vélelmezi, mint valós akaratot.

A későbbiekben az eutanázia inkább a gyógyíthatatlan betegekkel kapcsolatban merült fel, és így vonult be a közgondolkodásba is.

A XX. század elején Binding és Hoche közösen írt eutanáziát támogató tanulmányának lehetünk tanúi. Későbbiekben az addig bizonyos humanisztikus jelleget viselő eutanázia alap gondolatához az eugenika és a fajbiológia szemlélete társult, amelynek tragikus következményei jól ismertek.⁵

Törő Károly szerint az eutanázia fogalomjelölés használhatatlan, mert nem egyértelmű, bizonytalanságokat eredményez, a jog számára nem mond semmit, sokértelműségével vissza lehet élni, mint ahogy már sokan eddig is megtették.⁶

Vannak, akik az eutanázia fogalmába a társadalom számára értéktelen személyek elpusztítását, a gyógyíthatatlan betegek halálának aktív cselekvéssel elősegítését – a beteg kívánságára vagy anélkül –, reménytelennek látszó esetekben az intenzív orvosi kezelés mellőzését, kizárólag tüneti kezelés, illetőleg fájdalomcsillapítás alkalmazását sorolják.

Mások eutanáziának tekintik a haldokló részére olyan humánus körülmények megteremtését, amelyek lehetővé teszik a „könnyű halált”, az élettől való megválás, a halál borzalmának enyhítését.

Ismét mások e fogalom körébe vonják a klinikai halál állapotában lévők újjászületésének a mellőzését és a gépi úton fenntartott életműködés esetében a gépezet kikapcsolását.⁷

A Törő-féle kritika szerint az eutanázia fogalomjelölés elmosza a határt a szándékos cselekedet és az egyszerű mulasztás között, és egyaránt vonatkozik arra az esetre, amikor megfosztanak valakit az élettől, illetve amikor reménytelen esetben nem folytatják a haldokló beteg intenzív kezelését, továbbá teljesen

⁴ Re T (1992), 4 All ER 649.

⁵ DEZSŐ LÁSZLÓ: *Az orvos büntetőjogi felelőssége*. Budapest: BM Könyvkiadó, 1979. 170–171.

⁶ TÖRŐ KÁROLY: *Az orvosi jogviszony*. Budapest: KJK, 1986. 102.

⁷ Uo.

indokolatlanul azonosítják a jelenleg egyelőre még gyógyíthatatlan betegeket a haldoklókkal.

Azonosítják az élet értelmét tagadó cselekedetet a haldoklás humánus körülményeinek a megteremtésével, ami valójában az élet tiszteletét jelenti.⁸

Az eutanázia Janus-arcú jelenség. Egyrészt magában foglalja az életfenntartó ellátások visszautasítását és az ebben való közreműködést (*passzív eutanázia*), másrészt szintén jelenti az öngyilkosságban aktívan történő segítségnyújtást (*aktív eutanázia*).

Az előbbi – a fentebb ismertetetteknek megfelelően – azon az alapon közelíthető meg, hogy a betegeket az Eütv. alapján megilleti az ellátás visszautasításának joga, amely személyes önrendelkezési joguk gyakorlásának egyik megnyilvánulási formája.

Az eutanázia problematikája tulajdonképpen akkor vetődik fel, amikor a betegen kívülálló harmadik személy, nevezetesen az orvos kerül a beteg halálához vezető folyamatba történő bevonásra.

Az öngyilkosság és az eutanázia között ugyanis hasonlóság egyáltalán nincs, elsősorban azért, mivel az eutanázia a beteg aktivitását nélkülözi.

„Az öngyilkosság elkövetésekor ugyanis a cselekményt maga az öngyilkos hajtja végre, míg az eutanázia esetén az orvosra hárul az aktív szerep.”⁹

Ferencz Zoltán és Korinek László szerint a büntetőjogi megítélésben is meg kell különböztetnünk „[...] a klasszikus értelemben vett eutanáziát – amely esetén tehát a beteg az orvostudomány jelenlegi álláspontja szerint gyógyíthatatlan, ugyanakkor elviselhetetlen fájdalmai vannak, de természetes halála csak a jövőben, bár a közeljövőben áll be” attól az orvostudomány fejlődése által felvetett esettől, amikor a beteg eljutott a halál beálltának az időpontjához, életfunkcióit pedig már kizárólag a reanimációs készülék tartja fenn, amelynek kikapcsolása automatikusan a halált jelenti (*aktív és passzív eutanázia*).¹⁰

Dworkin leszögezi, hogy érdekes módon mindazok, akik az eutanázia ellenzői, mind pedig akik támogatják azt, az *egyéni önrendelkezésre* építik az érvelésüket.

Akik az egyén önrendelkezési jogának teljességében hisznek, azt mondják, hogy az ítélőképességük birtokában lévő betegeknek lehetőséget kell adni arra, hogy a halálukról dönthessenek, amely magában foglalja azt az esetkört is, amikor egy orvos segítségével történik a halálba segítés.

Így amennyiben döntésük racionális, az embereknek joguk van a saját életük feletti fontos döntéseket meghozni.¹¹

⁸ TÖRŐ i. m. 103.

⁹ DEZSŐ i. m.

¹⁰ FERENCZ ZOLTÁN – KORINEK LÁSZLÓ: Etikai és büntetőpolitikai megfontolások az eutanázia értelmezésében. *Jogtudományi Közlöny*, 1978/6. 315.

¹¹ RONALD DWORKIN: *Life's Dominion – An Argument about Abortion and Euthanasia*. London:

Az eutanázia ellenzői ezzel szemben azt állítják, amennyiben az emberek fel lennének jogosítva arra, hogy orvosi segítséget vehessenek igénybe saját haláluk előidézéséhez, felmerül annak a lehetősége, hogy olyan személyek is „emberölés” áldozatai lennének, akik valójában nem akarnak meghalni. Ez pedig nem más, mint az egyéni önrendelkezési joggal teljes mértékben ellentétes lehetőség.¹² Bár a laikusok számára egy életfenntartó gyógyszer be nem adása, illetve egy halálos gyógyszer beadása között elmosódhat a határvonal, jogi szempontból ez egyáltalán nem mindegy. Emiatt sok országban a betegének halálához aktívan hozzájáruló orvosnak az öngyilkosságban közreműködés büntetőjogi vádjával kell szembenéznie.

Nemzetközi kitekintés

Nemzetközileg először is az Emberi Jogok Európai Bíróságának fentebb már hivatkozott *Pretty v. the United Kingdom* döntése lehet érdekes.

Az eset tényállása szerint Mrs. Pretty, a kérelmező 43 éves hölgy volt, aki motoros neuron betegségben szenvedett, amely a központi idegrendszer motoros idegsejtjeinek a betegsége. A betegséghez komoly izomgyengeség társul, és annak kifejlődésével tulajdonképpen a légzőizmok is oly mértékben elgyengülnek, hogy a beteg halálát a fulladás és tüdőgyulladás okozza. Jelen állás szerint nincs gyógymód erre a betegségre.

A kérelmező egészségi állapota gyors romlásnak indult a kérelem benyújtását megelőzően. Ténylegesen nyaktól lefelé megbénult, és túlélési esélyei jelentősen lecsökkentek. Emellett azonban intellektusa ép maradt, és döntéshozatali képessége is teljesen fennállt. A szörnyű haláltól való félelmében arra a következtetésre jutott, hogy szeretné saját maga meghatározni halála körülményeit és idejét. Emiatt, bár az angol jog szerint az öngyilkosság nem számít bűncselekménynek, a kérelmező nem tudott volna egymaga – betegségéből adódóan – véget vetni az életének.

Az öngyilkosságról szóló 1961-es törvény szerint azonban az öngyilkosságban közreműködés bűncselekmény az angol jog szerint. Minekutána Mrs. Pretty a férjét kérte meg arra, hogy halálba segítse őt, ügyvédjén keresztül kérelmet intézett a főügyészséghez azzal, miszerint a férjének biztosítsanak mentességet a büntetőeljárás alól, ha segít neki. Természetesen a főügyészség elutasította a kérelmét.¹³

Harper Collins Publishers, 1993. 109.

¹² Uo.

¹³ ECHR, *Pretty v. the U.K. judgment*, 29 April 2002, §§ 7–12.

Az Emberi Jogi Bírósághoz címzett kérelmében Mrs. Pretty egyebek mellett megjelölte az Európai Emberi Jogi Egyezmény 2., 3., 8. cikkeit kérelme alapjául. A Bíróság döntésében úgy találta, hogy a kérelmező esetében ezen jogok egyike sem sérült. Az élethez való jogot tartalmazó 2. cikkel kapcsolatosan kifejtette a bíróság, hogy az állam életvédelmi kötelezettsége azt követeli meg, hogy megfelelő lépéseket tegyen annak érdekében, hogy területén halálos eredménnyel járó magatartást ne fejtsenek ki.¹⁴ Azt is leszögezte a Bíróság, hogy az élethez való jogból nem következethetünk arra, hogy halálhoz való jog is volna.

A kínzás és embertelen, megalázó bánásmód tilalmát tartalmazó 3. cikkre hivatkozást a Bíróság azzal utasította el, hogy a jelen esetre nem alkalmazható, mivel nem az állam, illetőleg állami szervek magatartása embertelen, hanem maga Mrs. Pretty helyzete.¹⁵

A 8. cikk sérelmére hivatkozásban a Bíróság a már fentebb ismertetetteket fejtette ki az önrendelkezési joggal kapcsolatosan.¹⁶

Érdekes álláspontot képvisel a holland példa és szabályozás, amelyet a köztudatban a liberális eutanáziakoncepcióként emlegetnek.

A jelenlegi szabályozás hosszú folyamat eredménye, amely 1994-ben került jogi szabályozásra.¹⁷

A hollandok a *vis maior* fogalmával közelítik meg az eutanázia problémáját, amely a beteg egészségromlása és az orvos kezelési kötelezettsége közötti egyensúly megbomlásán alapszik.¹⁸

Az orvosok tevékenysége azonban nem minden kontroll nélküli.

Az 1994 óta alkalmazott rendszer szerint valamennyi halálba segítséssel kapcsolatos esetet jelenteni kell az ügyészségnek, mert elképzelhető, hogy az orvos tevékenységét büntetőjogi felelősségre vonás kíséri, ám az ügyészség elejti a vádat, ha bebizonyosodik, hogy megfelelő körültekintéssel és a jogi előírások betartása mellett hajtották végre a cselekményt.¹⁹

A jelentésnek tartalmaznia kell az egészségügyi dokumentációt, a beteg beleegyezésének igazolására szolgáló iratokat, a közeli hozzátartozókkal történő kötelező konzultációra vonatkozó adatokat, továbbá azt, hogy az élet elvétele miért

¹⁴ Uo. §§ 37–42.

¹⁵ Uo. § 53.

¹⁶ Vö. 3. fejezet; uo. §§ 61–78.

¹⁷ Lásd Leeuwarden Kerületi Bíróság döntése 1970-ben, Rotterdami Kerületi Bíróság döntése 1981-ben, Legfelsőbb Bíróság 1984. [Az eseteket ismerteti NÉMETH IMRE: *A criminal law perspective of patients' medical autonomy within the European legal space*. Helsinki: University of Helsinki, 2004. 67.]

¹⁸ Uo.

¹⁹ HERMAN NYS: A Presentation of the Belgian Act on Euthanasia Against the Background of Dutch Euthanasia Law. *European Journal of Health Law*, 2003/10. 241.

volt indokolt, és végül megfelelő iratokat arra vonatkozóan, hogy az eljáró orvos egy másik olyan orvossal konzultált, aki személyesen megvizsgálta a beteget.

Bár a liberális eutanáziamodellel szemben számos kritikát megfogalmaztak amiatt, hogy nem zárható ki annak az esélye, miszerint olyan személy essen áldozatul, akinél a fenti feltételek nem állnak fenn, mégis a holland inkvizitórius büntetőeljárású modell és az ügyészség reputációja, valamint függetlensége az egyik olyan elem, amely miatt az eutanázia felügyelő testületeként sikeresen működhet.²⁰

Filó Mihály írja le, hogy a német jog nem ismeri az eutanázia fogalmát, és az élet végén hozott döntések kérdéseit sem rendezi külön törvény.

*A személy elleni bűncselekmények körében kiemelkedő sajátosság a kívánságra való ölés sui generis, privilegizált tényállásként (StGB 216 §) való szabályozása, továbbá az, hogy az öngyilkosságban való közreműködés és felbujtás – számos jogrendszerrel eltérően – alapvetően büntetlenséget élvez.*²¹

A német szövetségi orvosetikai rendtartás értelmében az orvos köteles az élet megtartására törekedni.

Emellett a büntetőjog veszélyhelyzetben többlet kötelezettséggel terheli az orvosokat, mert magasabb szintű segítségnyújtás várható el tőlük. Ha egy orvos elvállalta páciense kezelését, helyzete sajátossá válik, mert a megfelelő intézkedések elmulasztásáért – amennyiben azok halált okoznak – gondatlanságból elkövetett (vagy adott esetben szándékos) emberölésért felel.

Ha azonban laikusról van szó, és hasonló esetben nem tesz meg minden tőle elvárhatót, úgy segítségnyújtás elmulasztása miatt vonható felelősségre.²²

Németországban, ha az öngyilkosságra a sértett szabad akaratából, felelős mérlegelése alapján kerül sor, úgy az aktív segítségnyújtás és felbujtás nem alapoz meg büntetőjogi felelősséget. Ha azonban a sértett nem önkéntes elhatározásából lesz öngyilkos, úgy az elkövető magatartása már közvetett tettesként elkövetett szándékos emberölést valósít meg.²³

A német gyakorlat az „*indirekt eutanázia*” fogalma alatt azt az esetsoportot foglalja össze, amikor a betegség végső stádiumában alkalmazott fájdalomterápia mellékhatásaként a páciens halálával kell számolnia a kezelőorvosnak.

A BGH 1996-os állásfoglalása értelmében „... *az orvosilag indikált, a haladókó kifejezett vagy feltételezhető kívánalmának megfelelő fájdalomcsillapítás akkor sem jogellenes, ha az – elkerülhetetlen, számításba vett, de nem szándékos következményeként – a halál bekövetkezését siettetheti.*”²⁴

²⁰ CONSTANTIJN KELK: *Euthanasia in the Netherlands: a centrifugal movement*. Utrecht University, 2004. kézirat, 3.

²¹ FILÓ MIHÁLY: Az eutanázia a német büntetőjogi gondolkodásban. *Magyar Jog*, 2002/8. 479.

²² Uo..

²³ Uo.

²⁴ FILÓ i. m. 481.

Az elmélet szerint az ilyen kezelés ugyan formálisan kimeríti a büntető kódex tényállását, azonban a büntetendőséget kizárja az emberi méltóság értéke.

A haldoklás folyamatában egymásnak feszülő társadalmi érdekek ugyanis – egyrészt az életvédelem, másrészt a fájdalom nélküli létezés – kollíziója esetén a büntetőjognak a német büntető törvény alapján az orvos büntetlenségével kell a beteg döntését tiszteletben tartania.²⁵

Az időfaktor azonban továbbra is a kérdések kereszttüzeiben áll, hiszen már a terminális állapotot megelőzően – különösen daganatos megbetegedéseknél – súlyos kínok állhatnak elő. Roxin álláspontját kiemelve Filó aláhúzza, hogy ilyen esetekben a hatékony fájdalomcsillapítás lehetősége nem vonható meg a betegtől, ha tájékoztatták a lehetséges kockázatokról.²⁶

Összegezve tehát: az öngyilkosság büntetlensége nem azt jelenti, hogy a büntetőjog támogatná az öngyilkosságot, legfeljebb szemet huny fölötté és kriminálpolitikai okokból nem bünteti.

Az öngyilkosságot illető negatív értékítélet azonban abban jut kifejezésre, hogy az öngyilkosságban való közreműködés büntetendő cselekmény.

Emiatt – ahogyan fentebb a *Pretty v. the U.K.* esetben az Emberi Jogok Európai Bírósága is kifejtette – a törvényhozás ebben a vonatkozásban sem ismeri el az élet feletti rendelkezés jogát, azonban büntetőpolitikai megfontolásból mellőzi az öngyilkosság bűncselekménnyé nyilvánítását.

Az eutanázia megítélése Magyarországon

Az eutanázia görög eredetű kifejezés, amely „jó halált”, könnyű halált, rendkívüli fájdalmak nélküli halált jelent.

Az eutanázia lehet aktív és passzív, olyan cselekedet (vagy mulasztás), amely természete vagy szándéka szerint közvetlenül halált okoz, tehát úgy szabadítja meg a gyógyíthatatlan beteget szenvedéseitől, hogy saját kérésére megöli.

A Hittani Kongregáció 1980-ban megjelent nyilatkozata szerint *„Az emberi életet a legtöbb ember szentnek tartja, a keresztények pedig egyenesen Isten szeretetének ajándékát látják benne [...] Korunkban nagyon fontos, hogy megvédjük az emberi személy méltóságát és az élet keresztény értelmét, éppen a halál órájában, minden technicizálódással szemben. A természetes halálhoz való jogon azt értjük, hogy mindenkinek joga van emberi és keresztény módon meghalni.”*

Éppen ezért az eutanázia kérdése a főként keresztények lakta Európában – így Magyarországon – igen érzékeny megítélés alá esik.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo.

A Csemegi-kódex (1878. évi 5. sz. tc.) 282.§-a szerint „Aki valakinek határozott és komoly kívánsága által bíratott arra, hogy őt megölje: 3 évig terjedő börtönnel büntetendő.”

Azt látjuk tehát, hogy Csemegi átvette az 1871-es RStGB kívánságra ölésnek definícióját, és így alakította ki a valóban igen enyhe, privilegizált bűncselekményt.

Amint azt Angyal és Isaák megállapítja,²⁷ a Btk. 282.§ alapján a büntett alkotóeleme az, hogy a megölt személy határozott és komoly felhívása legyen az egyedüli indoka az ölés elhatározásának.

Érdekességként érdemes megemlíteni, hogy a Csemegi-kódex 283.§-a büntette az öngyilkosságra rábírást és az öngyilkossághoz segítségnyújtást, ugyancsak 3 év szabadságvesztéssel, igaz nem börtön, hanem fogház fokozatban.

Kétségtelen, miszerint a német jog szerint is minden személy maga döntheti el, hogy testi integritását érintő beavatkozásokhoz hozzá járul-e vagy sem, amíg cselekvőképessége fennáll, addig e kérdésekben döntési autonómiát élvez.²⁸

A büntetőjogi megjelenése a betegakaratra az, hogy beleegyezés hiányában minden orvosi beavatkozás büntetőjogi vonzatot hordoz: emberölés, testi sértés vagy éppen emberen végezhető kutatás szabályainak megszegése, illetve egészségügyi önrendelkezési jog megsértése vagy emberi test tiltott felhasználása bűncselekményt követne el magyar viszonylatban.

Igazi problémát azonban a ki nem fejezett, feltételezett akarat jelent, így a Kempten döntésben²⁹ a Legfelsőbb Bíróság első szenátusa azt az álláspontot képviselte, hogy az életfenntartó kezelés megszüntetése vélelmezett betegbeleegyezés esetén sem jogszerűtlen kivételes esetben.

Magyarországon a jog eszközei tiltották az eutanáziát, és 1993-ban alkotmánybírói beadvány készült, amely arra kérte a bírakat, engedélyezzék, hogy bizonyos, jól körülhatárolt esetekben az eutanázia alkalmazhatóvá váljon.

Kérték az Alkotmánybíróságtól az 1993-ban hatályos egészségügyi törvény (1972. évi II. törvény) azon rendelkezésének megsemmisítését, amely az orvos kötelességévé tette az általa gyógyíthatatlannak tartott beteg esetében is a legnagyobb gondossággal történő gyógyítást.

Érvelésük szerint ez az előírás ellentétes az alkotmány 54.§-ában biztosított emberi méltósághoz való joggal, amely magában foglalja az élet méltó befejezéséhez, az eutanáziához való jogot is.

Ugyanezen az alapon kérték mulasztásban megnyilvánuló alkotmányelle-

²⁷ ANGYAL P. – ISAÁK GY.: *Büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről. Jegyzetekkel, utalásokkal és joggyakorlattal.* Budapest: Grill, 1937.

²⁸ POPP A.: Patientenvérfügung, mutmaßliche Einwilligung und prozedurale Rechtfertigung. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 2006/118. 641.

²⁹ Kempten-Urteil (BGHSt. 40, 257).

nesség megállapítását is, mert a törvényhozó a Btk. emberölésről és öngyilkosságban való közreműködésről szóló rendelkezései között nem szabályozta megengedett kivételként azokat az eseteket, amikor az orvos vagy például egy hozzátartozó – természetesen részletesen körülírt garanciális feltételek esetén – a gyógyíthatatlan beteg kívánságára segít halála bekövetkezésében.

Az indítványozók azt is kérték, hogy az Alkotmánybíróság mondja ki: az Alkotmány emberi méltóságot és ezen belül önrendelkezési jogot tartalmazó paragrafusából következik az államnak az eutanázia mind passzív, mind pedig aktív változatának törvényi garantálására vonatkozó kötelezettsége.³⁰

1997-ben elfogadásra került az új egészségügyi törvény (Eütv.), amely a passzív eutanáziát – bizonyos jól körülhatárolt esetekben – engedélyezte, de továbbra is kérdéses volt, hogy az aktív eutanázia elfogadható-e.

Az Alkotmánybíróság tagjai 2003-ig vártak, mielőtt döntést hoztak volna arról, miszerint megkérhetik-e a súlyos, gyógyíthatatlan betegek orvosait arra, hogy vessenek véget szenvedéseiknek, magyarul fosszák meg őket életüktől.³¹

Az Alkotmánybíróság a határozat I. részében idézi az indítványt, miszerint az indítványozók az Eütv. egyes rendelkezései alkotmányellenességét azzal indokolják, hogy „Az élethez való jog és az emberi méltóság alkotmányos elvének normatartományába a ’méltó’, ’jó’, ’emberi’ halálhoz: az eutanáziához való jog is beletartozik”.³² Továbbá az életnek az emberi méltósággal összeegyeztethető befejezéséhez való jog korlátozása az indítványozók szerint alkotmányellenes, mert egy alapjog lényeges tartalmának korlátozását eredményezi, ezt pedig az Alkotmány 8.§ (2) bekezdése tilalmazza.

Az indítványozók szerint az emberi méltóságot az annak lényegi tartalmát képező önrendelkezési jog ellenében védeni nem lehet. Az indítványozók elvárása az állam felé, hogy bár a különféle világfelfogások, vallások, ideológiák, illetőleg ezek követői eltérő, gyakran egymással szöges ellentétben lévő álláspontot képviselnek az eutanáziáról, az államnak az eutanázia megítélésében is világnézetileg semlegesnek kell lennie.

Mindebből azt vezetik le, hogy az államnak nem szabad büntetnie sem az aktív, sem a passzív eutanáziát, ezért három irányú elvárást fogalmaztak meg:

Az Alkotmánybíróság a határozat III. részében nemzetközi kitekintést ad az eutanázia jogi megítéléséről, és elismeri, „bár a világ legtöbb országában tilalmazzák, hogy az orvos bármilyen indokból, akár a beteg vagy hozzátartozója kérésére elősegítse betege halálát, az utóbbi évtizedekben a tudomány, illetőleg a törvényhozás egyre inkább teret szentel az arról való gondolkodásnak is, hogyan lehetne a súlyos, gyógyíthatatlan, gyakran nagy fájdalommal küszködő

³⁰ Vö.: HALMAI G.: Eutanázia: az élethez való jog része vagy korlátozása? *Élet és Irodalom*, 47. évf. 19. sz.

³¹ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat.

³² I. Rész.

betegek számára az élet méltó befejezéséhez való jogot biztosítani anélkül, hogy az élet kioltására vonatkozó tilalom oldása nem kívánt hatásokkal járjon.”³³

Az Alkotmánybíróság megfelelőnek ítélte az Eütv. hatályos rendelkezéseit a passzív eutanázia terén: „A magyar szabályozás is azt az utat járta be, hogy a teljes tilalmazás hosszú időszakát követően a törvényhozó csak 1997-ben tette lehetővé, a Törvény azon előírását hatályon kívül helyezve, hogy az orvos még az általa gyógyíthatatlannak vélt beteget is a legnagyobb gondossággal köteles gyógyítani, hogy a gyógyíthatatlan beteg visszautasítsa az életmentő vagy életfenntartó beavatkozást, azaz – legalábbis e körben – érvényesíthesse az önrendelkezési jogát. Ezzel a törvényhozó lehetővé tette e betegek számára, hogy maguk dönthessenek életüknek az emberi méltóságukkal összeegyeztethető befejezéséről. A törvényhozó egyidejűleg több rendelkezéssel segítette elő, hogy a beteg a döntését annak következményei ismeretében, befolyástól mentesen hozza meg.”³⁴

Az Alkotmánybíróság kimondta, az, hogy jogszabály tilalmazza, miszerint a gyógyíthatatlan betegségben szenvedő személy kívánságára az orvos – valamely szer vagy készítmény beadásával, rendelkezésére bocsátásával vagy más módon – cselekvőleg idézze elő halálát, valóban az önrendelkezési jognak az Alkotmány 8.§ (2) bekezdés értelmében vett korlátozása.

Hasonlóan ennek a jognak a korlátozása, hogy a gyógyíthatatlan betegeknek az életfenntartó, életmentő orvosi beavatkozás visszautasítására vonatkozó jogának gyakorlását a törvény meghatározott feltételekhez köti.³⁵

Az Alkotmánybíróság megvizsgálta, hogy e korlátozások megfelelnek-e az alapjogok korlátozásához megkívánt alkotmányos követelményeknek, és arra jutott, hogy a gyógyíthatatlan betegek önrendelkezési jogának az indítványozók által kifogásolt korlátozását az élethez való jog védelme indokolja és a korlátozás terjedelme a korlátozással védett érdek kiemelkedő alkotmányos értéke folytán nem tekinthető aránytalannak, ezért a szabályozás nem alkotmányellenes.³⁶

Az indítványozók a Btk. 166-168.§-aival kapcsolatban kétféle alkotmányosági kifogást fogalmaztak meg. Egyrészt, álláspontjuk szerint a Btk.-nak az emberölés különféle eseteit büntetni rendelő rendelkezései 1989-et követően is hatályban maradtak, és változatlanul büntetéssel fenyegetik a gyógyíthatatlan betegek halálát kívánságukra vagy esetenként anélkül is elősegítő orvosokat. A törvényhozó – álláspontjuk szerint – elmulasztotta a Btk. vonatkozó rendelkezéseit az Alkotmányhoz hozzáigazítani. Másrészt alkotmányellenesnek tartják, hogy a nem önrendelkezéssel aktív halálba segítés bizonyos eseteit a törvény-

³³ III. Rész, 7. pont.

³⁴ VI. Rész, 3. pont.

³⁵ VII. Rész.

³⁶ VIII. Rész, 6. pont.

hozó „méltányossági ölésként” nem különíti el az emberölés törvényi tényállásától és nem kezeli privilegizált tényállásként azt az esetet „[...] ha valaki a gyógyíthatatlan és szenvedő beteget kifejezett akarata hiányában méltányolható számalomból segíti a halálba”.³⁷

Az Alkotmánybíróság álláspontja az, miszerint az élethez való jog kiemelkedő alkotmányos értékére tekintettel semmiképpen nem tekinthető indokolatlannak, hogy a törvényhozó e tilalom megszegőivel szemben büntetőjogi szankciókat is kilátásba helyezzen.³⁸

Az Alkotmánybíróság megállapítja: minthogy az Alkotmány szövegébe az 1989. évi alkotmánymódosítás során beiktatott emberi méltósághoz való jog nem szolgál alapul olyan következtetés levonásához, hogy a törvényhozó ennek alapján köteles volna elkülöníteni az önrendelkezéses aktív halálba segítséget az emberölés büntetőjogi tényállásától, továbbá, hogy a korábbinál enyhébben kellene szankcionálnia a gyógyíthatatlan beteg iránti számalomból elkövetett ölési cselekményeket, nem következett be mulasztásban álló alkotmányértés. A gyógyíthatatlan beteg halálának előidézésében közreműködő személyek indítékait a bíróság a büntetés kiszabás körében értékelheti.

Ezért az Alkotmánybíróság a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenes helyzet megállapítására irányuló indítványokat elutasította.³⁹

A taláros testület tagjai végül is elutasították a *passzív eutanáziára* vonatkozó beadványokat. A döntés három érdemi különvélemény mellett született meg.⁴⁰ Egyhangúan utasították el azonban azokat a beadványokat, melyek bizonyos, jól körülhatárolt esetekben lehetővé tették volna, hogy az embertelen fájdalomtól gyötört betegek szenvedéseiknek és életüknek orvosi segítséggel vessenek véget (*aktív eutanázia*).

Az Alkotmánybíróság határozatával tehát azt erősítette meg, hogy a beteg önrendelkezési jogánál fontosabb az élethez való jog. A testület az emberi méltósághoz való jog védelmében döntött.

A Btk. szabályozása – ennek megfelelően – változatlan maradt, és a törvény szigorúan bünteti az eutanáziát, azaz az öngyilkosság elkövetéséhez nyújtott segítséget, illetve durvább esetekben az emberölést.

A Btk. 168.§ szerint: *Aki mást öngyilkosságra rábír, vagy ennek elkövetéséhez segítséget nyújt, ha az öngyilkosságot megkísérlik vagy elkövetik, büntetett követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*

A bűncselekmény jogi tárgya az emberi élet védelme, pontosabban a más ember életének védelméhez fűződő társadalmi érdek, mert bár az öngyilkosság

³⁷ X. Rész, 1. pont.

³⁸ Uo. 2. pont.

³⁹ Uo. 3. pont.

⁴⁰ Ezeket Bihari Mihály, Kukorelli István és Holló András neve fémjelezte.

bűncselekményt nem valósít meg, azonban a más személy öngyilkosságában való közreműködést a törvény büntetni rendeli.⁴¹

Ennek megfelelően a passzív alany kizárólag élő, természetes személy lehet. A passzív alany életkora, beszámítási képessége irreleváns, azaz, ha gyermekkorú vagy beszámítási képességgel nem rendelkező kóros elmeállapotúnak nyújt segítséget az elkövető, nem emberölést, hanem a Btk. 168. §-a szerint öngyilkosságban közreműködésért felel.⁴²

A bűncselekmény tettese bárki lehet, kivéve természetesen azt a személyt, aki az öngyilkosságot elköveti. Mivel a cselekmény sui generis felbujtói, illetve bűnsegédi magatartást nevesít, ahhoz kapcsolódóan fogalmilag kizárt, hogy részesi cselekmények járuljanak, mert az öngyilkossághoz nyújtott részesi magatartás kifejtésével az elkövető tulajdonképpen önálló tettese lesz a bűncselekménynek. Társtetteséggel elképzelhető.

Ha közösen követnek el öngyilkosságot, a túlélő személy a bűncselekmény miatt önálló tettesként felelősségre vonható.

Az elkövetési magatartás másnak arra rábírása, illetve ahhoz való segítségnyújtás, hogy öngyilkos legyen. A rábírás fogalmilag felbujtást jelent, azaz a rábírónak kell a passzív alanyban az öngyilkossági szándékot kialakítania. Ez természetesen nem kötött semmiféle alakszerűséghez, így szóban, írásban vagy ráutaló magatartással is megvalósítható.

Amennyiben a passzív alanyban már korábban kialakult a szuicid szándék és elhatározását csupán megerősíti a bűncselekmény tettese, úgy nem az első, hanem a második fordulat szerint vonható felelősségre, mert magatartása nem rábírás, hanem fogalmilag segítségnyújtás, méghozzá pszichikai segítségnyújtás.

Az elkövetési magatartás szempontjából rendkívül lényeges, hogy a passzív alany rendelkezik-e teljes beszámítási képességgel.

Ahogy az a Legfelsőbb Bíróság a BH 1983. 7. sz. döntésében leszögezte, ha az öngyilkosságban közreműködés rábírással valósul meg, és az elkövető beszámítási képességgel nem rendelkező olyan személyt vesz rá az öngyilkosság elkövetésére, aki azt végrehajtja (vagy megkísérli): a rábíró személy mint (közvetett) tettes valósítja meg az emberölést (kísérletét) – segítségnyújtással valósul meg, a fizikai vagy pszichikai segítséget nyújtó elkövető – az öngyilkosságot megvalósító (megkísérlő) személy beszámítási képességétől függetlenül – öngyilkosságban közreműködés büntetettét valósítja meg.

Több szerző e fenti gyakorlatot helyesbítendőnek minősíti azon az alapon, hogy a közvetett tetteségről formailag csak akkor lehet szó, ha az elkövető büntetőjogi felelősséggel nem tartozó személyt eszközként használ fel bűncse-

⁴¹ BELOVICS E. – SINKU P. – MOLNÁR G.: *Büntetőjog. Különös rész.* Budapest: HVG-Orac, 2003. 98.

⁴² Uo.

lekmény elkövetésére. Maga az öngyilkosság viszont nem minősül bűncselekménynek, ezért valójában a gyermekkorú, avagy a beszámítási képességgel nem rendelkező kóros elmeállapotú személyt öngyilkosság elkövetésére rábíró, az emberölésnek nem közvetett, hanem közvetlen tettese, csak az elkövetési magatartást pszichés úton valósítja meg.⁴³

Amennyiben többen, szándékegységben, egymás tevékenységéről tudva közösen valósítják meg az elkövetési magatartások bármelyikét, társtetteségről van szó. Mindkét elkövetési magatartás vonatkozásában lehetséges felbujtás, illetve bűnsegély is.⁴⁴

A bűncselekmény befejezettsége az öngyilkosság elkövetéséhez, illetve megkísérléséhez igazodik, ugyanis a büntethetőség objektív feltétele, hogy az öngyilkosságot elkövessék, vagy megkíséreljék. Ezen objektív feltétel hiányában felelősség kérdése szóba sem kerülhet.⁴⁵

A bűncselekmény immanens eredménye lehet tehát, hogy a passzív alany meghal. A halálfogalom tisztázása ebből a szempontból rendkívül fontos. Azt a kérdést, hogy van-e különbség a halál orvosi és jogi fogalma között, már számos szerző feltette.⁴⁶

Genersich a halál fogalmát és tényét a központi idegrendszer pusztulásával kapcsolta össze. Az agyműködés végleges kiesését számosan már önmagában is a halállal tartják egyenértékűnek. Ők úgy vélekednek, hogy az emberi élet központja az agy, amelynek halála egyet jelent az ember halálával.

Dezső László összegzi, hogy G. Thurston szerint nem lehet különbség a halál orvosi és jogi meghatározása között, mert csak az orvos képes felismerni a halál beálltát jeleinek együtteséből és a betegség vagy sérülés következményeinek ismerete alapján.

Más szerzőkre hivatkozva Dezső László kifejti, hogy a halál bekövetkeztének meghatározása olyan mértékben orvosi problémát képez, hogy a legtöbb jogalkotó lemond e fogalom törvényi meghatározásáról, mert a jogászok esetenként önkényesen vonhatják meg az élet és a halál határát.

Mások szerint az orvostudomány feladata, hogy a jogász számára használhatóan és megbízhatóan kidolgozza a halál kritériumait és a halál bekövetkezésének idejét.⁴⁷

A hazai szakirodalomban Horváth Tibor és Viski László nézete szerint a halál fogalma olyan természetes fogalom, amely „nem interpretálható jogi, illetve csak jogi eszközökkel...” A „halál fogalma a büntetőjog világában olyan termé-

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo. 99.

⁴⁶ Lásd például: KERESZTY ÉVA: A halál orvosi és jogi fogalmai. *Jogtudományi Közöny*, 2002. szeptember, 386–396.

⁴⁷ DEZSŐ i. m. 155–156.

szetes fogalomként jelentkezik, amelyre nézve a jog nem lehet szuverén, hanem mindenkor kötve van a korabeli természettudományos felfogáshoz”.⁴⁸

Dezső László leszögezi, hogy nincs különbség a halál orvosi és jogi fogalma között, illetve a halál fogalma elsősorban orvosi kérdés, a jogi megítélésének pedig ezen kell alapulnia.

Mindenesetre az orvostudomány megkülönbözteti a klinikai és a biológiai halál fogalmát. A klinikai halál ma már reverzibilis állapot, és akkor áll be, ha átmenetileg megszűnik a légzés, a keringés vagy az agy működése. A biológiai halálról akkor beszélünk, amikor a légzés, a keringés és az agyműködés teljes megszűnése miatt megindul a szervezet visszafordíthatatlan felbomlása.

Az agyhalál akkor következik be, amikor az agy és az agytörzs működése teljesen és visszafordíthatatlanul megszűnik. A központi idegrendszer működésének végleges leállása tehát szükségszerűen az ember halálát eredményezi, mert bár az orvostudomány a bomlási folyamat lassítására is képes, és egyes szervek túlélhetnek néhány órán át a szervezet halálát, a túlélő szervek azonban csak egy működő központi idegrendszer irányításával képesek funkcionálni.⁴⁹

A klinikai és a biológiai halálhoz fűződő jogi konzekvenciák rendkívül jelentősek. Ilyen következmény, hogy a büntetőjog az emberi életet a biológiai halál bekövetkeztéig védi. Ebben az esetben az ún. intermedier életben az emberi élet még tárgya lehet az élet elleni bűncselekményeknek. Ennek megfelelően az ebben az időszakban az újraélesztés terén elkövetett orvosi hiba büntetőjogi felelősséget alapozhat meg.⁵⁰

A büntetőjog tehát a biológiai halál, vagyis gyakorlatilag az agyhalál bekövetkezéséig védi az embert, ezért a klinikai halál állapotában lévő személy passzív alanya lehet az emberölésnek.⁵¹

A biológiai halál bekövetkeztének pontos ideje egzakt módon nem határozható meg, miután az orvostudomány nincs abban a helyzetben, hogy olyan definíciót adjon, amely alkalmas lenne a kérdés kapcsán felmerülő büntetőjogi problémák eldöntésére. Az agyhalál pedig nem azonosítható a biológiai halállal.

Horváth Tibor és Viski László felvetik az agyhalálból a biológiai halálba történő átsegítés bizonyítási kérdéseit is.

Nem vitatott, hogy a szakszerűen elvégzett újraélesztés sem jár mindig pozitív eredménnyel, amelynek egyenes következménye a biológiai halál bekövetkezése.

Az ilyen esetekre sajnos az orvostudomány sem tud mindig kielégítő választ adni, azaz az esetek többségében nem tudja megmagyarázni.

⁴⁸ HORVÁTH TIBOR – VISKI LÁSZLÓ: A biológia és az orvostudományok fejlődésének hatása a büntetőjogra. *Állam- és Jogtudomány*, 1969/4. 627.

⁴⁹ BELOVICS–MOLNÁR–SINKU i. m. 84.

⁵⁰ DEZSŐ i. m. 161.

⁵¹ BELOVICS–MOLNÁR–SINKU i. m. 84.

Emiatt azt sem lehet egzakt módon kimutatni, hogy okozati összefüggés áll fenn adott esetben a szabályszegő magatartás és a biológiai halál bekövetkezése között.

Horváth és Viski ezt úgy összegzi, hogy a szabályszegő orvos büntetőjogi felelősségének megállapítása kizártnak vehető, illetve az a büntetőjogi álláspont, amely a halál biológiai fogalmára alapozná az emberi élet védelmét, a joggyakorlatban a maga elé kitűzött célt nem érheti el, ezzel szemben társadalmi kihatásokban olyan helyzetet teremt, amely az orvostudomány továbbfejlődését veszélyezteti, vagy egyenesen meggátolja.⁵²

Amennyiben az emberi élet büntetőjogi védelmét a klinikai halál beálltaig terjedően határozzuk meg, úgy az alkalmazható lenne az emberölés, illetve a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés tényállása vonatkozásában.

Ebben az esetben azonban az újraélesztési eljárások alkalmazásának, vagy hibás orvosi magatartások tekintetében nem adna a halálfogalom kielégítő alapot, hiszen a klinikai halál bekövetkezése után az újraélesztés keretében tanúsított bármely orvosi magatartás a büntetőjog számára már megfoghatatlan volna.

Dezső László véleménye szerint ez utóbbi felfogás negatívuma, hogy a klinikai halál fogalmára épített büntetőjogi megítélés szabályozatlanul hagy olyan területeket, ahol a büntetőjogi védelem nagyon is indokolt lenne.⁵³

Horváth és Viski felfogásának lényege ez utóbbi alternatívával kapcsolatban az, hogy az élet elleni bűntettek vonatkozásában büntetőjogi védelem továbbra is a klinikai halál bekövetkeztéig terjedjen, míg az orvosi beavatkozás vonatkozásában – figyelemmel az újraélesztésre – új típusú szabályozás kialakítása lenne szükséges.

Olyan sajátos, ún. „*orvosi bűntettet képező büntetőjogi normákat indokolt létrehozni, amelyek szabályoznák az eljáró orvos felelősségét abban az esetben, ha az orvos a) az indikált reanimációt az adott helyzetben felróhatóan elmulasztja; b) a reanimáció szabályait tudatosan vagy hanyagságból megsérti*”.⁵⁴

Indokolt tehát, hogy a büntetőjog a klinikai halál fogalmára építve fejtsse ki védelmező funkcióját az élet elleni bűncselekmények esetén.

Ezzel szemben az orvosi beavatkozás büntetőjogi értékelésénél részben a klinikai halál fogalmából, részben – újraélesztés és szervátültetés esetén – a „törvényi halálnak” is nevezhető, a „halál beállta megállapításának feltételeiből” kell kiindulni.⁵⁵

A bűnösséget illetően megjegyzendő, hogy kizárólag szándékosan, méghoz-

⁵² HORVÁTH–VISKI i. m. 633.

⁵³ DEZSŐ i. m. 162–163.

⁵⁴ HORVÁTH–VISKI i. m. 629–630.

⁵⁵ DEZSŐ i. m. 163.

zá mind egyenes, mind pedig eshetőleges szándékkal elkövethető a bűncselekmény. Az elkövető szándékának át kell fognia, hogy magatartása folytán a passzív alany öngyilkosságot fog megkísérelni, és legalább ebbe belenyugodva kell cselekednie.

Az elhatárolási kérdésekben irányadó a fentiekben kifejtettek szerint az emberölés közvetett, illetve közvetlen tettesként történő elkövetésétől a passzív alany beszámítási képességére figyelemmel való elkülönítés. Ugyancsak irányadók a klinikai halál állapotában történő biológiai halálhoz vezető cselekménynek emberölésként minősítésére vonatkozóan kifejtettek.

Véleményem szerint, miután a hatályos magyar büntetőjog nem ismeri az emberölés privilegizált eseteként az ún. kívánságra vagy méltányosságból ölést, ezért az eutanázia mindkét formája, az aktív és a passzív eutanázia is emberölésnek minősül.

A Btk. 166.§-ban meghatározott emberölés „aki mást megöl” törvényi tényállása ún. nyitott törvényi tényállás, amely aktív magatartással, tevészel és passzív magatartással, mulasztással is megvalósulhat.

Amikor az orvos vagy az orvosi személyzet aktív magatartással, gyógyszer, injekció stb. beadásával a halálba segíti a gyógyíthatatlan beteget, vagy amikor megszünteti az élet fenntartásához szükséges kezelést és így okozza a halál beálltát, mindkét magatartás aktív, illetve passzív módon előidézti a sértett halálát, vagyis megvalósítja az emberölést.

A halált okozó magatartás megállapítása mellett kiemelkedően fontos az elkövetési tárgy, vagyis a passzív alany meghatározása, amely csak élő személy lehet.

E vonatkozásban releváns és döntő tényező a halál időpontjának megállapítása, amely álláspontom szerint az irreverzibilis, visszafordíthatatlan agyhalál állapota.

A biológiai halál beálltának az ún. egészségügyi deliktumok esetében van fokozott jelentősége, mert jogi engedély birtokában sem lehetséges a szervek és szövetek felhasználása, hiszen ekkor már megindult azok lebomlása.

A halott ember megölése pedig a legújabbban kialakult elmélet és gyakorlat szerint nem bűncselekmény, mert hiányzik a védett jogi tárgy és az elkövetési tárgy.

Tárgyi, objektív oldalon tehát szükséges a védett jogi tárgy (az emberi élet), az elkövetési tárgy (a konkrét személy élete), az elkövetési magatartás, vagyis a halálba segítség aktív magatartással és az élet fenntartásának megszüntetése, passzív magatartással, továbbá a magatartás és az eredmény közötti okozati összefüggés egyértelmű megléte.

Alanyi, szubjektív oldalon pedig szükséges a bűnösség, vagyis a szándékoság vagy a gondatlanság megállapítása, fennállása.

Az eutanázia, mint lehetséges emberölés esetében a szándékoság azt jelenti, hogy az elkövető, vagyis az orvos vagy orvosi személyzet előre látja a magatartása lehetséges következményeit, nevezetesen a halál beállta előidézésének közeli voltát, ez az értelmi, tudati oldal, továbbá azt kívánja (egyenes szándék,

dolus directus), vagy abba belenyugszik (eshetőleges szándék, dolus eventualis), ez pedig az érzelmi, akarati oldal.

A gondatlanság pedig azt jelenti, hogy az elkövető előre látja a magatartása lehetséges következményeit, de könnyelműen bízik azok elmaradásában (tudatos gondatlanság, luxuria), avagy azért nem látja előre a magatartása következményeit, mert a tőle elvárható körültekintést vagy figyelmet elmulasztja (hanyagosság, negligentia).

Az eutanázia alkotmányos tilalmából következik, hogy a halál előidézése ily módon is bűncselekménynek, nevezetesen emberölésnek minősülhet.

Záró gondolatként foglalkozni kell az Eü.tv.-ben biztosított lehetőséggel, nevezetesen hogy a gyógyíthatatlan beteg bizonyos feltételek mellett visszautasíthatja az életmentő beavatkozást, kezelést, műtétet.

E lehetőséget több szerző úgy értékeli, hogy az nem más, mint a passzív eutanázia lehetséges és törvényes esete.

Álláspontom szerint ez nem más, mint a beteg alkotmányos önrendelkezési jogának megvalósulása, amely jog azonban nem jelent az orvos számára más kötelezettséget, mint ennek tiszteletben tartását, és semmiképpen nem jogosítja fel beavatkozásra.

Ebben az esetben ugyanis az orvosi tevékenység, a gyógyítás nem maradhat el, hanem csupán az elviselhetetlen szenvedést, fájdalmat csökkentő kezelésre szorítkozik, és nem ad lehetőséget az ún. „gyógyítási düh” kifejtésére.

Természetesen hiányoznak az emberölés bűncselekmény törvényi tényállási elemei is, hiszen a halál beállta a természetes betegség lefolyásának és nem pedig az orvosi kezelés elmaradásának a következménye, vagyis nincs büntetőjogi értelemben vett mulasztás, nincs olyan jogi kötelezettség, amelyet ki kellett volna fejteni, sőt a jogszabály ad felmentést ez alól, vagyis nincs tényállásszerű magatartás, és végképp nem áll fenn az okozati összefüggés a halál és az orvosi mulasztás között.

Alanyi szubjektív oldalon pedig hiányzik a bűnösség, a szándékosság és a gondatlanság, hiszen az orvosi személyzet sem tudatilag, sem érzelmileg nem azonosul a halál bekövetkezésének lehetőségével, időpontjával, azt nem határozza meg, hanem az a betegség természetes lefolyásának eredménye.

Összefoglalva a jelenlegi magyar jogi helyzetet, az állapítható meg, miszerint az eutanázia minden formája tilalmazott és az bűncselekménynek minősülhet, de nem vitás, hogy a visszafordíthatatlanul gyógyíthatatlan betegségben elviselhetetlen gyötrelmek, fájdalmak közepette szenvedők helyzete és állapota nem csupán orvosi és humán segítséget, hanem jogi megoldásokat is igényel.⁵⁶

⁵⁶ BUSCH BÉLA: Az orvos büntetőjogi felelőssége. In SÓTONYI P. (szerk.): *Orvosi felelősség*. Semmelweis Kiadó, 2006.

TALÁLGATHATÓ-E A JOGALKOTÓ AKARATA? GONDOLATOK A PÓTMAGÁNVÁD KÖRÉBŐL

CSÁK ZSOLT

kollégiumvezető-helyettes tanácselnök (Fővárosi Bíróság)

Az elmúlt két évtizedben felgyorsult jogalkotási folyamat jelentős kérdés elé állítja a jogalkalmazót: hol húzható meg a jogalkalmazói jogértelmezés határa, illetve milyen eszközökkel és milyen mértékben tárható fel a jogalkotó akarata. Jelentős problémát okoz ez abban az esetben, ha a törvényi szabályozás – és így módon a jogalkotói szándék – viszonylag nehezen minősíthető áttekinthetőnek és ezért ennek feltárása a gyakorlat számára rendkívüli nehézségeket okoz. A jelzett probléma különös jelentőséggel bír az ismételten bevezetett pótmagánvád jogintézménye kapcsán.

Régi-új jogintézményről van szó, amely a Bünvádi Perrendtartásban szabályozott előzményeket követően az 1998. évi XIX. törvénnyel lett ismételten a jogrendszerbe iktatva.

A pótmagánvádló meghatározása a Be. 53. §-ában található meg. E szerint a sértett a törvényben meghatározott esetekben pótmagánvádlóként léphet fel. A szabályozásból következően a sértett ebben az esetben közvádas ügyben a vádat képviselő személy, amennyiben az ügyész nem lép fel a vád képviselőjeként. A jogszabály azonban a pótmagánvádló fellépését nem biztosítja általánosan, hanem feltételekhez köti, így módon csak abban az esetben van lehetőség pótmagánvádlói fellépésre, amennyiben:

- a) az ügyész vagy a nyomozó hatóság a feljelentést elutasította, vagy a nyomozást megszüntette,
- b) az ügyész a vádemelést részben mellőzte,
- c) az ügyész a vádat (akár a tárgyalás előkészítése során, akár a tárgyalás során) elejtette,
- d) az ügyész a nyomozás eredményeként közvádra üldözendő bűncselekményt nem állapított meg és ezért nem került sor a vádemelésre, illetve a vád képviselőtét – a magánvádas eljárásban elrendelt nyomozás eredményeként – nem vette át,
- e) az ügyész a tárgyaláson a vádat azért ejtette el, mert megítélése szerint a bűncselekmény nem közvádra üldözendő.

Pótmagánvádlóként – főszabály szerint – kizárólag a sértett léphet fel. A Be. 53. §-ának (2) bekezdése a sértett halála esetén biztosítja harminc napon belül egyenesági rokon, házastárs, élettárs vagy törvényes képviselő helyettesítő fellépését.

A Be. 56. §-ának (4) bekezdése alapján ugyanakkor a pótmagánvádló ügyvédi képviselete kötelező, azon egyetlen esetet kivéve, ha a természetes személy pótmagánvádló jogi szakvizsgával rendelkezik. Tárgyalási szakban a képviselő távolléte feltétlen hatályon kívül helyezést eredményező abszolút eljárási szabálysértés.

Nyomatékosan szükséges utalni arra, hogy a pótmagánvádló fellépésének lehetőségét – az előzőekben foglalt feltételeken túlmenően – az ügyész negatív állásfoglalása alapozza meg a vád képviseletét illetően. A Be. 199. §-ának (2) bekezdésében foglaltak szerint, amennyiben az ügyész, vagy a felettes ügyész a sértettnek a nyomozást megszüntető határozata ellen az eljárás folytatásának elrendelése iránt bejelentett panaszát elutasította, a sértett pótmagánvádlóként léphet fel. A törvény ugyanakkor kizáró okokat állít fel, melyek megléte esetén a pótmagánvádlói fellépésre nincs törvényes lehetőség.

A törvény szabályait levezetve megállapítható, hogy a feljelentés elutasítása vagy az eljárás megszüntetése esetében a sértett pótmagánvádlóként akkor léphet fel, ha:

- 1) a nem katonai bűncselekményeknek van konkrét sértettje, katonai bűncselekmény esetében a sértett ugyanakkor természetes személy,
- 2) a feljelentés elutasítása, illetve a nyomozás megszüntetése a törvényben tételesen felsorolt okokon alapult,
- 3) a sértett a feljelentést elutasító, vagy a nyomozást megszüntető határozat ellen azok közlésétől számított nyolc napon belül panaszt jelentett be,
- 4) panaszt a nyomozás elrendelése, illetve az eljárás folytatásának az elrendelése érdekében nyújtotta be,
- 5) az ügyész vagy a felettes ügyész a panaszt elutasította,
- 6) elkövetőként a sértett konkrét személyt tud megjelölni,
- 7) az elkövető nem fiatalkorú,
- 8) az elkövető még életben van.

A fentiekben felsorolt feltételek megléte esetén a Be. 229. és 233. §-ában szabályozott rendelkezések betartásával a sértett pótmagánvádlóként vádindítványt nyújthat be.

A vádindítvány tartalmi elemeit a törvény a vádirattól eltérően az ott foglalt szabályozást lényegében könnyítve határozza meg.

A vádindítvány kapcsán lényeges törvényi feltétel, hogy beterjesztését követően a bíróságnak döntenie kell annak elfogadása, illetve elutasítása felől. Az elutasítás feltételeit a törvény tételesen szabályozza. A jelen dolgozat szem-

pontjából a legfontosabb elutasítási ok, hogy a vád nem törvényes, illetve nem tartalmazza a törvényben meghatározott kötelező tartalmi elemeket.

A szabályozás módjából egyesén vonható le az a következtetés, hogy a sértett fellépésének alapvető jogszabályi feltétele az ügyész nemleges állásfoglalása, a közvád képviselőjét illetően. A bírói gyakorlat számára azonban a mindennapos jogalkalmazás során alapvető nehézséget jelent ezen ügyészi állásfoglalás – és a mögöttes jogalkotói akarat – értelmezése. Számos esetben fordul elő ugyanis, hogy az ügyész nem konkrét személy, hanem ismeretlen tetsző személlyel szemben folytatott eljárás alapján a gyanú tárgyát képező cselekmény tekintetében dönt az ügyészi fellépés mellőzéséről, míg a sértett mind feljelentésében, mind a bíróság felé benyújtott vádindítványában – lényegében a Be. 2. §-ában foglalt vádelvnek megfelelően – meghatározott személlyel szemben kezdeményezi az eljárást. A dolgot tárgya ezen eset gyakorlati értelmezése.

Alapvető kérdésként merül fel, hogy a törvényi szabályozás módja megfelelő-e, alkalmas-e a jogalkotói akarat érvényesítéséhez a sértetti jogok kiszélesítését illetően. Nem lehet vitás, hogy megfelelő szabályozása és alkalmazása hozzájárulhat az anyagi igazság érvényesítéséhez, illetve a sértetti jogok kiteljesedéséhez.¹ Sajnálatos probléma azonban, hogy a jelenleg hatályos törvény-szövegben elszórva találhatók meg a pótmagánvádlóra és magára az eljárás rendjére vonatkozó szabályok, amely a jogalkalmazást és a jogalkotói akarat értelmezését jelentősen megnehezítik. Messzemenően egyetérthetünk Tremmel Flóriánnal abban, hogy „a járulékos vádképviselőről nagyon szétszórta (széttöredezett), és részben nem egyértelmű utalásokkal tarkított szabályozást tartalmaz a törvény.”²

A jogszabály fogyatékosága ellenére is megállapítható, hogy a jogintézmény rendkívüli fontossággal bír. A pótmagánvád ugyanis a sértett eljárási jogállásának erősítését célzó sajátos jogorvoslati eszköz, melynek keretében a közvádra üldözendő bűncselekmény sértettjének meghatározott feltételek esetén joga van a vádemelésre és a vádképviselőre, ha arra az ügyész részéről nem kerül sor. Amennyiben a közvádló szerint indokolatlan vagy alaptalan a bírósági eljárás megindítása, úgy a pótmagánvádló ezen szabályokkal elérheti, hogy az ügy a fentiek ellenére is bíróság elé kerüljön. A jogalkotó tehát a sértett irányába áttörte a vádmonopóliumot.³

Sajnálatos tényként állapítható meg, hogy a terhelti jogok törvényi kiszélesítése és gyakorlati érvényesítése mellett a sértett jelentős mértékben háttérbe szorult. A Bünvádi Perrendtartást követő, de az 1998. évi XIX. törvényt megelőző jogi szabályozásra vitán felül alkalmazható Bárd Károly minősítése:

¹ POLT PÉTER: Magánvád, Pótmagánvád, Mentelmi jog. *Magyar Jog*, 2010/ 7. 391.

² TREMMEL FLÓRIÁN: A pótmagánvádas eljárás „külön eljárás” jellegéről. In *Tanulmányok Horváth Tibor 80. születésnapja tiszteletére*. Miskolc, 2007. 428.

³ *A Büntetőeljárás Törvény magyarázata*. Budapest: Komplex Kiadó, 2009. 794.

„A sértett rég trónfosztott szereplője a büntetőjognak és az igazságszolgáltatás rendjének. [...] a sértett a modern eljárási rendszerekben alig több mint a tanúk egyike.”⁴

Aligha lehet ugyanakkor vitás, hogy a törvénynek és a jogalkalmazásnak alkotmányos feladata, hogy azok számára is igazságot szolgáltatson, akik a büntető bírói ítélet jogerőre emelkedését követően is ártatlannak minősülnek.

A sértetti jogok törvényi kiterjesztésének vitathatatlan eszköze a hatályos eljárási törvénnyel szabályozott pótmagánvádló intézménye, még abban az esetben is, hogy ha lehetőségei az ügyésznél lényegesen korlátozottabbak, illetve még a Bünvádi Perrendtartásnál is szűkebb lehetőségeket biztosítanak. Az érdemi előrelépés ténye azonban nem vitatható. A pótmagánvád jogintézménye nyilván alkalmas arra, hogy megszüntesse a sértett másodlagos viktimalizációját, jogainak elhanyagolását, illetve a bűncselekmény bekövetkezése miatt történő nem formális felelősségre vonását.⁵

A fenti bevezetést követően az írás szándéka annak a kérdésnek a tisztázása, hogy a törvényhozói akarat a jogszabály megteremtésekor kívánt-e szándékosan nem egyértelmű fékeket építeni a törvénybe a pótmagánvádló fellépése elé, illetve hogyan tárható fel a jogalkotói akarat azon esetekben, amikor a törvény egyértelmű választ nem ad. Alapvető kérdésnek tekintjük, hogy hogyan értelmezhető az ügyész vádképviselőt mellőzésére vonatkozó akarata és a pótmagánvádló fellépésének lehetősége abban az esetben, ha az ügyész nem foglal konkrétan állást meghatározott személy felelősségéről a megalapozott gyanú tárgyát képező bűncselekmény tekintetében.

További kérdés – a fentiek tükrében –, hogy ellensúlyozza-e a pótmagánvádló fellépése a vádemelés megtagadásával, illetve a vádelejtéssel előálló, a vádhoz kötött bírósággal szemben érvényesülő ügyészi „túlhatalmat”. [42/2005. (XI.14.) AB. Határozat]

Az ügyészi vádmonopólium feloldása – a törvényes vád kérdése

A pótmagánvád intézményének bevezetésétől függetlenül a hatályos Be. az ügyészi vádmonopólium további fenntartásán alapul. A törvény kivételesen, feltételhez kötötten engedi meg a sértett magánvádlói, illetve pótmagánvádlói fellépését.

Általános polgári vádjogot azonban sem a hatályos, sem a korábbi törvények nem ismertek. Ugyanez a szemlélet érvényesült a Bünvádi Perrendtartás hatálya alatt is. A Kúria jogegységi tanácsa mutatott rá arra, hogy: „Törvényhozásunk

⁴ BÁRD KÁROLY: „Alkalmazott” viktimológia Észak-Amerikában. *Magyar Jog*, 1984/1. 21.

⁵ KEMÉNY GÁBOR: Sértetti jogok, kötelezettségek az új Büntetőeljárás Törvény tükrében. In *Emlékkönyv Varga László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára*. Bécs, 2003. 158.

azonban az általa elfogadott vegyes rendszer értelmében a vád emelését és a vád képviselőjét elsősorban állami tennivalónak tekinti, és ehhez képest a Bp. 2. §-a kimondja, hogy a vádat rendszerint a királyi ügyészség képviseli.” (K.I. 2839/1928. sz.)

A hatályos törvény is egyértelmű rendelkezést tartalmaz arra vonatkozóan, hogy a vád állami képviselőjének eldöntését az ügyész hatáskörébe utalja. Az ügyészségnek tehát önállóan és objektív módon kell kialakítania azt a véleményét, hogy valamely büntetőügyben a felelősségre vonást a bíróság előtt kezdeményezi-e vagy sem.⁶

Abban az esetben azonban, ha a vádmonopóliummal az ügyész nem kíván élni, a törvényben meghatározott esetben a sértett pótmagánvádlóként léphet fel. A törvényi szabályozás azonban – az Alkotmány alapján – kizárja, hogy a sértett fellépése a közhatalmi szervezetek ügyészséget megkerülő fellépését eredményezze és korlátozza vagy gyengítse az ügyészség alkotmányos jogállását.⁷

A fenti szabályokból ugyanakkor az is következik, hogy a pótmagánvádló fellépése esetén is maradéktalanul érvényesülnie kell a Be. 2. §-ában foglalt alapelvnek, azaz a bíróság eljárásának alapja a sértett fellépése esetén is csak a törvényes vád lehet. Így a vádindítvány benyújtása esetén a bíróság elsődleges feladata a törvényes vád értelmezése, hiszen a kérdés pozitív eldöntése alapján fogadhatja csak be a vádindítványt. Megállapítható ugyanakkor, hogy a legtöbb eljárásjogi értelmezési probléma a Be. 2. §-ához a törvényes vád fogalmához kapcsolódik, amikor is azt a pótmagánvádra vonatkozó 231. § (2) bekezdés d) pontjával kell összevetni.

A Be. 2. §-a szerint a vád csak akkor törvényes, ha vádemelésre jogosult, a bírósághoz intézett indítványában meghatározott személy pontosan körülírt, Büntető Törvénykönyvbe ütköző cselekménye miatt kezdeményezi a bírósági eljárás lefolytatását. Amennyiben a vádindítvány ezen feltételnek nem felel meg, a bíróság a Be. 231. § (2) bekezdés d) pontja alapján azt elutasítja.

A bírói gyakorlat álláspontja szerint a vádindítvány benyújtását követően a bírónak alapvetően azt kell vizsgálnia, hogy a vádindítvány tartalmaz-e megfelelően megfogalmazott tényállást, meghatározott személy büntetőjogi felelősségének megállapítását indítványozva. Nem szigorúan kell értelmeznie azt, hogy a tényállásban leírtak megvalósítanak-e bűncselekményt, hanem azt kell vizsgálni, hogy formai szempontból a Be. 2. §-ának megfelel-e a vádindítvány.

Megállapítható tehát, hogy a vádindítvány alaki kellékeinek vizsgálata általában megelőzi a tartalmi kérdések vizsgálatát. A vádindítvány beérkezésekor a bíróságnak arról kell döntenie, hogy fennáll-e a sértetti fellépés lehetősége (a vádlói legitimáció), és fennáll-e a törvényes vádnak a Be. 2. § (2) bekezdésében

⁶ POLT i. m. 389.

⁷ TÓTH MIHÁLY (szerk): *Büntetőeljárás-jog*. (Hatodik átdolgozott hatályosított kiadás.) Budapest: HVG-Orac, 2009. 355.

írt tartalmi, illetve a pótmagánvádlóra vonatkozó különös formai kelléke a 230. § (2) bekezdése alapján.

A törvényes vád fogalmából a meghatározott személy kitételt kívánjuk kihangsúlyozni. Alapvető kérdésként merül fel, hogy törvényes-e a vádindítvány abban az esetben, ha formailag a Be. 2. § (2) bekezdésében, illetve a 230. § (2) bekezdésében foglaltaknak mindenben megfelel, ugyanakkor olyan ügyé-szi panaszt elutasító állásfoglaláson alapul, amely nem foglalkozott konkrétan meghatározott személy büntetőjogi felelősségével.

Kérdés tehát, hogy abban az esetben, ha a sértett meghatározott személlyel szemben nyújt be feljelentést, majd a vádindítványt, azonban a nyomozás ismeretlen tettel szemben folyt és az ügyész ismeretlen tettes vonatkozásában fejt ki álláspontját, úgy jogalkotói akaratnak megfelelően jár-e el a közvádló, ha a sértetti fellépést, a pótmagánvádlói jogosultságot korlátozza az elutasító határozatában. További kérdés, hogy ilyen esetben a Be. 2. §-ának látszatra megfelelő vádindítvány esetén a bíróságnak az elutasításról vagy a befogadásról kell-e döntenie. A gyakorlat álláspontja szerint ugyanis a vád törvényességének vizsgálata során a bíróságnak az eljárási kérdésekre kell koncentrálnia és ezek tükrében döntenie a vád törvényessége felől.

Mindezek alapján tehát az eldöntendő kérdés az, hogy törvényes-e a vádindítvány, ha a törvény alaki kellékeinek megfelel, ugyanakkor ismeretlen tettes szemben folytatott nyomozáson alapul.

Ismeretlen-e a tettes?

A vádindítvány benyújtását követően tehát a bíróságnak döntenie kell a befogadás, illetve az elutasítás felől. A Be. 231. §-ában taxatív felsorolt esetekben a vádindítvány elutasításáról, elfogadásáról, esetlegesen áttételéről lehet döntenie. A bíróság vizsgálatának legfontosabb szempontja azon kérdés eldöntése, hogy a vád törvényes-e vagy nem.

Nem lehet vitás, hogy a vád törvényi kellékeinek megfelel az a vádindítvány, melyet meghatározott személlyel szemben nyújtanak be még abban az esetben is, ha a nyomozás ismeretlen tettel szemben folyt. A kérdés azonban, hogy maradéktalanul törvényes-e az így előterjesztett vádindítvány. Kétségtelen, hogy a vád perjogi rendeltetése, hogy a bíróság számára a büntetőjogi felelősség kérdésében való érdemi vizsgálat, illetve döntés lehetőségét biztosítsa, és így a bizonyítási eljárás anyagi jogi értékelés alapját képezze. A vád alaki vagy tartalmi követelményeinek hiányában minősíthető-e vád nem törvényesnek, ha külső megjelenésében minden törvényi feltételnek eleget tesz. Ismételtlen rög

zíthetjük tehát, hogy a vád törvényessége alaki feltételeinek vizsgálata megelőzi a tartalmi követelmények vizsgálatát.⁸

A bíróság tehát a vádindítvány elutasításáról dönt, ha azt állapítja meg, hogy a vádindítvány – a törvényben tételesen felsorolt – alaki vagy tartalmi hiányosságai miatt alkalmatlan a pótmagánvádas eljárás megindítására és így a bíróság nincs abban a helyzetben, hogy a büntetőjogi felelősség tekintetében érdemben dönthessen. Ehhez kapcsolóan a vád csak akkor törvényes, ha abból a vádlott személyazonossága – a Be. 117. §-ának (1) bekezdésében meghatározott egy vagy több adat hiányában is – kétséget kizáróan megállapítható.⁹

A Be. 231. §-ának (2) bekezdése tételesen felsorolja azon feltételeket, melyek esetében a bíróság a vádindítványt elutasítja. A d) pont rögzíti a vád törvényességének, illetve kellékeinek hiányát.

A fentieket szem előtt tartva megállapítható, hogy a jogalkotó a törvény szabályozása kapcsán adós marad annak a kérdésnek a megválaszolásával, hogy a törvényes vád hiányának minősül-e egyértelműen a meghatározott személlyel szemben benyújtott vádindítvány akkor is, ha a nyomozás ismeretlen elkövetővel szemben fejeződött be.

Polt Péter mutat rá arra, hogy a jelenleg hatályos szabályozás nem szól arról, hogy el kell utasítani a pótmagánvádat, annak ténybeli vagy jogi alapja nyilvánvalóan hiányzik.¹⁰

A fentiek kapcsán azzal a gyakorlatban viszonylag sűrűn előforduló esettel kell foglalkozni, hogy a sértett feljelentésében tételesen megjelöli az általa bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személyt. Feljelentése sok esetben mindenben megfelel a Be. 117. §-ának (1) bekezdésében foglalt személyi adatok megjelölése igényének, azonban a nyomozó hatóság – a rendelkezésre álló iratokból meg nem állapítható okból – ismeretlen tettel szemben rendeli el a nyomozást és folytat felderítő tevékenységet. A nyomozás során a feljelentésben megjelölt személlyel szemben közvetlen nyomozati cselekményeket nem végeznek, gyanúsított kihallgatására nem kerül sor, legfeljebb a nyomozó hatóság tanúként hallgatja meg őt. A nyomozás lezárását követően a nyomozó hatóság ismeretlen tettel szemben szünteti meg az eljárást. A sértett panaszát követően pedig az illetékes és hatáskörrel rendelkező ügyészség elutasító határozatában szintén ismeretlen személlyel szemben indult eljárást jelöl meg.

Megállapítható ugyanakkor, hogy mind a nyomozó hatóság, mind az ügyész határozatának indokolása – sok esetben szemben a rendelkező részben foglal-

⁸ KARDOS SÁNDOR: A törvényes vádról. Rendészettudományok a közbiztonságért. In NÉMETH ZSOLT – PALLAGI ANIKÓ (szerk.): *Tanulmányok a hatvan éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest: Rendőrtisztai Főiskola, 2010. 97–105.

⁹ *A Büntetőeljárás Törvény magyarázata*. i. m. 800.

¹⁰ POLT i. m. 392.

takkal – a feljelentésben ténylegesen megjelölt személy cselekvőségével foglalkozik – és noha a nyomozás ismeretlen tettel szemben folyt –, a feljelentésben meghatározott személy megnevezésével állapítja meg az eljárás akadályát.

Felettből érdekes tény, hogy az ügyészség a fentiek ellenére határozatának rendelkező részében törvényesen kioktatja a sértettet a pótmagánvádlói fellépés lehetőségére, majd ezt követően a benyújtott vádindítványt a bíróság felé továbbítja.

A bíróságnak a vádindítvány törvényessége vizsgálata során értelemszerűen észlelnie kell, hogy a vádindítvány tartalmazza a Be. 2. §-ának (2) bekezdésében foglaltaknak megfelelően a megvádolt személy megnevezését, ugyanakkor látnia kell, hogy a nyomozás ismeretlen tettel szemben folyt.

Ezen probléma feloldására egyértelmű rendelkezést a törvény nem tartalmaz, illetve felső bírósági iránymutatások sem jelentek meg ezen dilemma feloldására. Abban egyértelmű a gyakorlat, hogy pótmagánvádas eljárásban a bíróságnak elsődlegesen abban a kérdésben kell állást foglalnia, hogy a bírósági eljárás lefolytatásának alaki (eljárásjogi) feltételei fennállnak-e; csak ennek igenlő megválaszolása után, eljárásjogi akadályok hiányában kerülhet sor a büntetőjogi felelősség anyagi jogi megalapozottságának vizsgálatára és a büntetőjogi felelősség tekintetében anyagi jogerő hatással bíró, érdemi határozat meghozatalára. (BH. 2008. 12. sz.)

Ismeretlen tettel szemben folyamatban volt nyomozás alapján benyújtott vádindítvány vizsgálata kapcsán a jogalkalmazó a törvényben nem talál választ az eljárásjogi feltételek megléte, illetve hiánya tekintetében.

Nem lehet vitás, hogy a pótmagánvádló által benyújtott vádindítványnak is meg kell felelnie a törvényes vád tartalmi követelményeinek. (BH.2009. 140. sz.)

A vizsgálandó problémaként megjelölt esetben nehéz helyzetbe kerül a bíróság, hiszen a vádindítvány az elkövető megnevezése mellett hiánytalanul tartalmazza a vád minősítése szerinti büncselekmény törvényi tényállási elemeinek megfelelő konkrét tényeket. Így a pontos elkövetési magatartást, a cselekmény megvalósításának helyét, idejét, módját. Különösen nehéz a bíróság helyzete abban az esetben, ha az elkövetett cselekmény jellegéből következően nem is lehet más az elkövető, mint a vádindítványban vádlottként megjelölt személy. Példaként vethetjük fel azt az esetet, amikor is az elkövető hamis adásvételi szerződés készítésével tulajdonában nem álló ingatlan eladásával követi el a csalást. A szerződést ő maga, de tulajdonosként írja alá. A sértett – értelemszerűen – a feljelentést és a vádindítványt vele szemben terjeszti elő. A nyomozó hatóság azonban – a bíróság számára már nem ismert okból – ismeretlen tettel szemben folytatja a nyomozást. A bíróság számára ilyenkor egyértelmű, hogy a sértett megalapozottan gyanúsítható elkövetővel szemben élt a feljelentés, illetve a vádindítvány benyújtásának jogával. Kérdés: hogy a vádindítvány befogadása vagy törvényes vád hiányában történő elutasítása felől kell-e döntenie? A gya-

korlat – sajnálatos módon – túlnyomó részben az utóbbi álláspontot fogadta el.

Nem lehet kétséges, hogy a törvényes vád követelményeinek az az eset nem felel meg, amikor a sértett olyan cselekmények miatt is vádindítványt nyújt be, melyekkel kapcsolatban korábban nem született elutasító határozat. A probléma azonban akkor jelentkezik, ha a vádindítvány kizárólag a nyomozás során vizsgált tényállás vonatkozásában kerül előterjesztésre, azonban gyanúsítottként ki nem hallgatott személy vonatkozásában.

Aligha vitatható az az álláspont, mely szerint a sértett pótmagánvádlóként történő fellépésének alapvető feltétele, hogy az ügyész meghatározott személy vonatkozásában dönt arról, hogy a közvádat nem kívánja képviselni. Vajon ennek megfelelő döntés-e, ha az ügyész a gyanúsítható személy vonatkozásában álláspontját nem határozata rendelkező részében, hanem annak indokolásában fejt ki?

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a közvádas ügyek általános jellemzője, hogy a nyomozás viszonylag hosszabb időn át ismeretlen elkövetővel szemben folyik, ameddig a nyomozó hatóság nem talál egyértelmű bizonyítékot az „in personam” gyanú megállapítására. Ezt követően folyik általában a nyomozás meghatározott gyanúsítottal szemben. Ilyenkor nem sérti meg a büntetőeljárás szabályait a nyomozó hatóság, ha a későbbi gyanúsítottat korábban akár többször is tanúként kihallgatja. A pótmagánvádas ügyekben is a nyomozás számos esetben hasonló módon történik. Itt azonban nem minden esetben kerül sor gyanúsított kihallgatásra, és ismeretlen személlyel szemben szüntetik meg az eljárást akár a feljelentés alapján, akár hivatalból indult is az.

Megállapítható, hogy egyfajta, a törvény által megkívánt szükségszerű azonosság meg van a nyomozás, illetőleg a vádindítvány között, azonban ez kizárólag a vád tárgyává tett és korábban a gyanú tárgyát képező tények vonatkozásában jelenthető ki kategorikusan.

A kérdés úgy is feltehető, hogy kerülhet-e egy korábban csupán tanúként kihallgatott személy vádemelést követően bírói szakban vádlotti pozícióba, illetve a tisztességes eljárás valamely követelményét sérti-e ilyenkor a vádindítvány elfogadása.

A jogalkalmazó ilyenkor még azt sem mondhatja, hogy a konkrét esettől függ a helyes megoldás, hiszen a törvényi szabályozás ebben a körben hiányos és a jogalkotói akarat sem olvasható ki egyértelműen.

Nyilvánvalóan nem lehet vitás az az eset, ha a sértett bűncselekmény gyanúja miatt ismeretlen személlyel szemben tesz feljelentést, majd ezt követően ismeretlen személlyel szemben nyújtja be a vádindítványt. Ilyenkor nem kétséges, hogy törvényes hiánya okából azt el kell utasítani. (BH.2007. 221. szám)

Nyilvánvalóan más eset azonban, ha a sértett tudja, hogy kit gyanúsít a bűncselekmény elkövetésével, és személy szerint névvel, egyéb személyi adattal megfelelően terjeszti elő a feljelentését, illetve a vádindítványát.

A fenti esettől megint csak különbözik, ha a sértett a hamis vád miatti félelemből nem kívánja, hogy az általa ténylegesen gyanúsított személlyel szemben folyjon az eljárás, vagy éppenséggel a nyomozó hatóság egyfajta „taktikájáról” van szó. Mindkét esetben törvényes vád hiányában kell a vádindítványt elutasítani.

Akkor azonban, ha akár a feljelentésben, akár a vádindítványban személy szerint ténylegesen jelöli meg elkövetőként a sértett azt a személyt, akit gyanúsítottként nem hallgattak ki, és az eljárást ismeretlen személlyel szemben szüntették meg, a vádindítvány elutasítására – lehetséges, hogy – törvénytelenül kerül sor. Ilyenkor ugyanis figyelemmel kell lenni arra, hogy a vádindítvány az alaki és tartalmi kellékeknek megfelel, hiszen a bűncselekmény elkövetőjét vádlottként a sértett megnevezte. A tényállás pedig a feljelentésben foglaltakkal megegyezik, a nyomozó hatóság a nyomozást erre folytatta le, ily módon a vád akár törvényesnek is minősíthető.

Különös nyomatékkaal kell utalni arra, hogy a törvény nem csak a nyomozás megszüntetése, hanem a feljelentés elutasítása esetén is megengedi a pótmagánvádló fellépését, amely esetben nyilvánvalóan szóba sem kerülhet a feljelentett személy gyanúsított kihallgatása.

A legfőbb probléma abban látható, hogy a sértetti jogok kiterjesztésére vonatkozó törvényhozói akarat nem érvényesül, amikor a nyomozó hatóság ismeretlen tétessel szemben folytatja egyértelmű feljelentés alapján a nyomozást, illetve a közvádló ennek megfelelően dönt a panasz elutasításáról. Mindebből az a következtetés is levonható, hogy a nyomozó hatóság és az ügyész nem tesz meg mindent a bűncselekmény felderítése és az eljárás megfelelő lefolytatása érdekében. Egyértelmű, hogy ez az állásfoglalás pedig a pótmagánvádló intézményének a kiüresedéséhez vezethet.

A pótmagánvádlói szerep, illetőleg az ügyészi feladatkör alkotmányos levezetéséből azonban mégis csak arra a következtetésre lehet jutni, hogy a pótmagánvádló elengedhetetlen feltételnek kell lennie, hogy amennyiben a vádemelésre jogosult ügyész úgy dönt, hogy a gyanúsítottal vagy gyanúsítottakkal szemben nem kívánja az állam büntetőigényét érvényesíteni, úgy a nyomozás során meggyanúsított személyek felelősségre vonására irányuljon a vádindítvány. A pótmagánvádló jogintézményének lényegi elemeként fogadható el, hogy csak és kizárólag olyan személy ellen nyújthat be a sértett vádindítványt, akire vonatkozóan az állami büntetőigényt képviselő közvádló, az ügyész egyértelműen úgy nyilatkozik, hogy vele szemben fellépni, azaz vádat emelni nem kíván. Ezen ügyészi állásfoglalás hiányában a pótmagánvádló fellépés kizárt, azaz a vádindítvány elutasítására kerülhet sor – sajnálatos módon –, még olyan esetben is, ha a vádindítvány a törvényes vád alaki kellékeinek mindenben megfelel.

A fentiekből vezethető le az a következtetés, hogy a korábban csupán tanúként kihallgatott vagy ki nem hallgatott személyek bírói szakban terhelti pozí-

cióba nem kerülhetnek – mivel személy szerint velük szemben nem folyt nyomozás –, noha megállapítható, hogy ténybelileg azon cselekményeket vizsgálta a nyomozó hatóság, amelyek elkövetőiként a feljelentés és a vádindítvány őket nevezte meg. Ilyenkor egyértelmű, hogy a sértett bűncselekmény miatt és adott személlyel szemben kívánja az eljárást folytatni.

Mindezek után nem lehet vitás, hogy a pótmagánvádlóként való fellépésnek akkor van helye, ha a hatóság döntése mérlegelésen alapult, és a sértettnek reális lehetősége van arra, hogy a bírósági döntést kikényszerítse.¹¹

Kérdés – természetesen –, hogy a hatóság, nevezetesen az ügyész mit mérlegelt. Ismeretlen tettel szemben folytatott nyomozást megszüntető határozattal szemben benyújtott panaszt elutasító határozatának indoklásában foglaltak minősülnek-e a fentiek alapján a hatóság mérlegelésének, akkor, amikor egyértelműen meghatározott személy cselekvőségével foglalkoznak.

A példákban megjelölt esetek alapján megkockáztatható az a kijelentés, hogy az ügyészség ezekben az esetekben nem az Alkotmány előírásainak megfelelően és a törvényhozói akarathoz igazodóan jár el. Az Alkotmánybíróság mutatott rá arra, hogy: "A tisztességes eljáráshoz való jogot biztosító részgaranciák között jelentősek azok – az ügyészség alkotmányos szerepén alapuló – törvényi rendelkezések, melyek az ügyészt a közvádlói funkcióval is kötelezik a terhelt érdekeinek védelmére."¹²

Nyilvánvaló, hogy amennyiben a jogalkotó a sértetti jogok kiteljesedésének eszközeként teremti meg a pótmagánvádlói fellépés lehetőségét, úgy a nyomozó hatóságnak és az ügyésznek sem szabad figyelmen kívül tartania, hogy a tisztességes eljáráshoz a sértettnek is joga van, és mérlegelni kell, hogy a példákban foglalt esetekben az ismeretlen tettel szemben folytatott nyomozás és panaszt elutasító határozatok esetében a sértett pótmagánvádlóként történő fellépésének jogát csorbítják-e.

Az sem lehet kétséges, hogy a bűncselekmény sértettjének az elkövető megbüntetésével kapcsolatos kívánsága csak korlátozott mértékben játszhat szerepet, azaz az ügyész döntését kötelező erővel nem befolyásolhatja.¹³ Nem lehet azonban törvényi kizártságról beszélni abban az esetben, ha a sértett ténylegesen néven nevezett elkövetővel szemben tesz feljelentést, majd ennek megfelelően nyújtja be vádindítványát.

Ezen tanulmány szerzője – jogalkalmazóként – nem szállhat szembe azon érveléssel, hogy az ügyész meghatározott személyre vonatkozó nemleges nyilatkozata alapozhatja meg a pótmagánvádló fellépését, azonban mint tisztességes eljárásra kötelezett bíró köteles a jogalkotói akaratot kutatni, keresni és

¹¹ 42/2005. (XI.14.) AB Határozat, CD-Komplex Jogtár.

¹² Uo.

¹³ Uo.

értelmezni azon módokat, amelyek megteremtik a pótmagánvádló fellépésének törvényi feltételeit és ezek megléte esetén azok helyes értelmezésével elősegíteni a sértetti jogok érvényesítését. A sértett számára nyilvánvalóan érthetetlen és megmagyarázhatatlan helyzet, hogy a törvény feljogosítja őt pótmagánvádlóként való fellépésre, ő meghatározott személlyel szemben tesz feljelentést és a Be. 2. § (2) bekezdésében foglalt alaki feltételeknek megfelelően nyújtja be vádindítványát – azt követően, hogy az ügyészi határozat őt ennek lehetőségéről kioktatta –, majd a bíróság törvényes vád hiányára hivatkozással vádindítványát elutasítja.

A sértetti szerep téves értelmezése

A jogalkotó, miközben a sértett igényérvényesítési lehetőségeinek és eljárási jogainak szélesítéseként megteremti a pótmagánvád intézményét, adós marad azzal a törvényi szabályozással, melynek feladata kijelölni azon bűncselekmények körét, melyekben a sértett pótmagánvádlóként törvényesen felléphet. A magánvadás eljárás tekintetében a törvény tételesen felsorolja az alapul szolgáló bűncselekményeket. Pótmagánvád esetében azonban megállapítható, hogy alapvetően közvádra üldözendő bűncselekmények esetében van lehetőség a sértetti fellépésre. Nyilvánvaló, hogy minden bűncselekmény esetén a jogalkotó nem kívánta biztosítani a sértett fellépésének lehetőségét. Ezen probléma eldöntéséhez azonban jelenleg az Alkotmánybíróság 42/2005. (XI. 14.) AB Határozata mellett csupán a Legfelsőbb Bíróság „Bírósági Határozatok”-ban közzétett eseti döntései szolgálnak. Törvényi szabályozás hiányában tehát a jogalkalmazónak a Bírósági Határozatokból kell kiolvasnia, hogy melyek azok a bűncselekmények, amelyek esetében sértetti jogosultságról és szerepről beszélni nem lehet.

Nyilvánvaló, hogy a pótmagánvádló fellépésének a lehetőségét tartalmazó jogszabályi feltétel a Be. 229. § (1) bekezdése a vádlói legitimáció kérdéskörében vizsgálандó és ezek hiánya a Be. 231. § (2) bekezdés d) pontjából történő elutasításra ad okot, ugyanis a vád nem törvényes, mert nem volt fellépési jogosultsága a sértettnek.

Nem lehet tehát kiterjesztően értelmezni a Be. 51. §-ának (1) bekezdését, mely szerint, akinek jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény sértette, vagy veszélyeztette. Pótmagánvádlóként a sértett nem léphet fel abban az esetben, ha a bűncselekmény jogát vagy jogos érdekét pusztán közvetve sértette, vagy veszélyeztette. Közel egy évszázados megállapítás, hogy „alig van ugyanis bűncselekmény, amely közvetve végeredményben ne veszélyeztetné az összes állampolgároknak, ha nem is anyagi, de erkölcsi érdekeit, nevezetesen a jogrend, a személy- és vagyonbiztonság, a társadalmi béke követelményeihez fűződő érdekeket. Ebből a szempontból pedig az állam minden polgára közvetve

mindig sértettnek volna tekinthető, ami végeredményben az általános polgári vádjog elismeréséhez vezetne.¹⁴

A gyakorlatban ugyanakkor nehéz eldönteni, hogy a Btk. Különös Részében meghatározott bűncselekmények esetében ki tekinthető sértettnek, másrészt van-e egyáltalán sértett vagy csak passzív alany, és ez utóbbira vonatkozhat-e a pótmagánvádlói fellépés lehetősége. A 4/2004. számú Jogegységi határozat, valamint a 2008. évi 86. számú ítéletáblai döntés szolgálhatnak iránymutatásként a kérdés megválaszolásához.

Összességében azonban kijelenthető, hogy a Btk. Különös Részében található olyan bűncselekmények, melyek esetében a sértett pótmagánvádlóként történő fellépése kizárt.

A gyakorlatban azonban problémát jelent, hogy ezt a kizártságot a bíróságnak kell-e észlelnie a vádindítvány elutasítása körében vagy már a nyomozást megszüntető határozatban, illetőleg a panaszt elutasító ügyészi határozatban foglalkozni kell a sértett fellépésének kizártságával.

Általánosságban állapítható meg, hogy az ügyészi határozatok a pótmagánvádlói fellépés lehetőségére történő tájékoztatást akkor tartalmazzák, ha a határozat indokolása a törvénynek megfelelően foglalkozik azzal, hogy a feljelentő az adott bűncselekmény kapcsán sértettnek nem minősül.

Ebben az esetben nyilvánvaló, hogy a vádindítványt benyújtó személy alappal hivatkozhat arra, hogy őt a hatóságok félrevezették, és a bíróság úgy utasította el vádindítványát, hogy az ügyész őt korábban tájékoztatta, mintegy „biztatta” a vádindítvány betervezésére.

Álláspontom szerint a tévesen értelmezett sértetti fellépés elkerülése érdekében követendő gyakorlat lehet, hogy a nyomozó hatóság és az ügyészség nyilvánvalóvá tegye a feljelentő számára, hogy az adott ügyben az adott bűncselekmény vonatkozásában sértetti jogosultságok nem illetik meg, és ezért pótmagánvádlói fellépésére sem kerülhet sor. Kívánatos lenne, hogy mindezek a határozatokban is egyértelműen megjelenjenek.

Összegezés

A jogállamban a bűnüldözésnek szigorú anyagi jogi és eljárásjogi korlátok, feltételek között kell folynia. A jogállamiság, valamint az alkotmányos büntetőjog követelményei megkívánják, hogy az állam a büntető hatalmát olyan szabályok szerint gyakorolja, amelyek egyensúlyt teremtenek az egyéneket az állammal szemben védő garanciális rendelkezések, ezen belül elsősorban a büntetőeljárás

¹⁴ A Magyar Királyi Kúria K.I. 2839/1928. számú döntésének indokolása. In *Grill-féle új törvénytar.* XXII. kötet. Budapest, 1930. 285.

alá vont személy alkotmányos jogainak védelme és a büntető igazságszolgáltatás megfelelő működésével kapcsolatos társadalmi elvárások között.¹⁵

Úgy vélem ugyanakkor, hogy az egyensúly megteremtésének körében elengedhetetlen feltétel a sértetti jogok olyan biztosítása, amely a törvényhozói akaratnak a jogszabályból kiolvasható biztosításában nyilvánul meg. Aligha minősíthető alkotmányosnak az a helyzet, ha a Btk. Különös Részében meghatározott bűncselekmény törvényben elfogadott sértettje egyértelmű kiválmála alapján sem érvényesítheti pótmagánvádlóként jogait, csupán azért, mert a nyomozás ismeretlen tettel szemben folyt. Ilyenkor a sértettet ismételtelen a kizárólagos tanúi szerepre kárhozzatjuk. Nem lehet vitás ugyanakkor, hogy a fair trial a sértettet is megilleti. A tisztességes eljárás körébe tartoznak olyan jogok, amelyekről valójában nem lehet eltérni semmilyen körülmények között.¹⁶

A sértett jogainak fentiekben megjelölt korlátozása pedig – álláspontom szerint – azért sérti a tisztességes eljárást, mert a törvény feltételei fennállta ellenére sem adja meg a lehetőséget a sértetti jogérvényesítésre.

Nem vitatható megállapítás, hogy ha a vád törvényessége, illetve törvényi kellékének hiánya miatt jogerős megszüntető határozat esetében, illetve ellenére az ügyész ragaszkodik az eredeti vádhoz, akkor ezen igényét csak felülvizsgálat útján tudja érvényesíteni, egyébként pedig elévülési időn belül nyújthat be ismételtelen vádat.¹⁷

A fenti megállapítás azonban nem minden esetben alkalmazható a pótmagánvadás tekintetében. A törvényes vád hiánya okából történt elutasítás ellen ugyanis az egyfokú fellebbezésen kívül más jogorvoslati lehetőség a Be.-ben nincs. A vádindítvány ismételt benyújtására a közvádra indult eljárásokhoz hasonlóan a jogalkotó nem biztosított lehetőséget. A Be. 233. §-ának (4) bekezdése szerint a vádindítvány elutasítása esetén a nyomozás folytatása elrendelésének lehet helye. A gyakorlat alapján azonban rendkívül kicsi az esélye annak, hogy nyomozást megszüntető és panaszt elutasító határozatot követően – új tények felmerülésének hiányában – a nyomozás folytatásáról határozzanak. Lehetséges tehát, hogy a hatóságok törvénysértő jogértelmezési gyakorlata alapján veszít jogot a sértett. Álláspontom szerint a gyakorlat rendkívüli módon igényli a probléma rendezését. Akár jogalkotói, akár felsőbb bírósági iránymutatás (jogegységi döntés vagy kollégiumi vélemény) lenne szükséges az egységes gyakorlat megteremtése érdekében. Ellenkező esetben nem beszélhetünk sem az ügyészi vádmonopólium korrekciójáról, sem pedig a terhelt és a sértett közötti egyensúly megteremtéséről. Erre tekintettel helytálló az az igény, hogy indokolt megszüntetni a pótmagánvadás eljárás széttagozottságát az ál-

¹⁵ 42/2005. (XI.14.) AB Határozat, CD-Komplex Jogtár.

¹⁶ BARD KÁROLY: *Emberi Jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában*. Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó Kft., 2007. 38.

¹⁷ KARDOS i. m. 105.

tal, hogy egyetlen fejezetbe foglalható külön eljárásá emeljük.¹⁸ Mindehhez ugyanakkor – álláspontom szerint – hozzátehető a pótmagánvád jogintézményeinek bevezetése óta eltelt időben felmerült gyakorlati problémák megfelelő rendezése. Enélkül azonban nem marad más, mint a törvény és a jogalkotói akarat gyakorlat által történő értelmezése, amely – miként a fenti példák mutatják – nem minden esetben teremtenek egységes jogalkalmazói gyakorlatot. Nem vitás, hogy a „bírói jogalkotás” kizárólag a jogszabályok értelmezésén alapulhat, a bírói ítélkezési hatalom nem veheti át alapvetően és közvetlenül a jogalkotás funkcióját.¹⁹ Az Alkotmánybíróság fenti megállapítását nem vitatva rá kell azonban mutatni arra, hogy a pótmagánvád számos rendelkezéseinek értelmezése során a jogalkalmazó rendkívüli módon magára marad, és nem minden esetben tudja biztosítani azon jogalkotói akaratot, amely a sértetti jogsultságok kiterjesztésére irányult.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a pótmagánvád ismételt bevezetésével a sértettet sikerült ismét trónra ültetnünk, de megválaszolatlan kérdés maradt, hogy vajon meg is koronáztuk-e.

---

¹⁸ TREMMEL i. m. 439.

¹⁹ 42/2005. (XI.14.) AB Határozat, CD-Komplex Jogtár.

AZ ADÓCSALÁS ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLATÁNAK LEGÚJABB IRÁNYAI¹

MOLNÁR GÁBOR MIKLÓS
mestertanár (PPKE JÁK)

A tisztázatlan gazdasági élet egyik tipikus következménye, hogy az adókikerülés valójában általános jelenség ma Magyarországon. Az adócsalások jelentősége a mindennapi gazdasági életben is rendkívül jelentős. Ma már havonta több olyan visszaélés válik ismertté, melyben egy vagy több milliárd forintos adóelvonás állapítható meg.

Nem kétséges, hogy az adóelkerülés ellen legeredményesebben az adózást inkább serkentő adójogi szabályozással lehet felvenni a küzdelmet, ugyanakkor e téren a büntető jogalkalmazásnak is jelentős szerep jut. Az adóhatóságok mind hatékonyabban lépnek fel e jelenséggel szemben. Egyre több a gyakorlati tapasztalat és egyre nagyobb biztonságot szereznek a jogalkalmazók is az adócsalás tényállásának alkalmazása körében.

A Legfelsőbb Bíróság korábban alig-alig döntött ilyen ügyekben. Az elmúlt évektől fogva azonban már nagyobb számban kerülnek adócsalások a Legfelsőbb Bíróság elé is, így egyre több lehetősége nyílik az egységes ítélkezési gyakorlat előmozdítására, kialakítására ezen a területen is.

A kibontakozó ítélkezési gyakorlat során az is megtörtént, hogy korábban dogmaként tisztelt megoldásokat kellett elvetnünk. A mai jogalkalmazói generáció még dogmaként tanulta meg, hogy az adócsalás speciális bűncselekmény a csaláshoz képest, és ez töretlenül érvényesült a Btk. hatálybalépése óta az ítélkezési gyakorlatban. Ezen a helyzeten hosszú ideig az sem változtatott, hogy 1988. január 1. napjával az új adórendszer bevezetése nyomán hatályba léptek az általános forgalmi adónak az adóvisszatérítésre vonatkozó rendelkezései, amelyek – különösen az adóztatás viszonylagos fejletlensége folytán – jól tipizálható visszaélésekre is lehetőséget teremtettek. A gyakorlat csak nagyon nehezen küzdött meg azzal a problémával, hogy az adócsalás valójában nem speciális bűncselekmény a csaláshoz képest, mert a két bűncselekmény eredménye eltérő. Nagy bátorság kellett azonban ahhoz, hogy ezt kimondjuk. A fogalmi

---

¹ A Tizedik Magyar Jogászgyűlésen (Balatonalmádi, 2010. június 10–12.) tartott előadás szerkesztett változata.

tisztázásban ismét a gyakorlat képviselői jártak az élen. Először csak szakmai előadásokon, zárt körben vetettük fel óvatosan, nehogy megkérdőjelezzék szakmai felkészültségünket. Azután már megjelenhetett az általunk írt egyetemi tankönyvben. Ezt követően még három év kellett ahhoz, hogy a Legfelsőbb Bíróság meghozza az 1/2006 BJE. döntését.

Hosszú, csaknem két évtizedes „ellenállás” után tehát végül a Legfelsőbb Bíróság jogegységi tanácsa is megerősítette, hogy a specialitáson alapuló korábbi gyakorlat meghaladottá vált, és adott esetben a két bűncselekmény akár valódi alaki halmazatban is állhat.

Napjainkban azonban a jogértelmezést igénylő kérdések tömegével szembeülünk az elénk kerülő ügyekben, és bizony sok területen kell új, eddig nem kidolgozott, kiérlelt kérdésekben döntenünk. Ez indokolta eme írásmű konkrét témájának a meghatározását.

A hatályos Btk. szabályrendszerében az adócsalás két helyzetben követhető el:

- adómegállapítás körében – ez a klasszikus adócsalás;
- az adóbehajtás körében – tehát már az adó megállapítását követően.

Ez utóbbi fordulat csak 1993-tól büntetendő.

Ennek megfelelően az adócsalás egy-egy alapesetéhez igazodóan kívánom ismertetni a Legfelsőbb Bíróság legutóbbi döntéseinek lényeges tartalmát abban a reményben, hogy e tapasztalatok átadása is előmozdíthatja az ítélkezési gyakorlat egységét.

I. Az adócsalás első alapesete

Az adómegállapítás körében elkövethető adócsalás miatt indított bűnügyek kapcsán a Legfelsőbb Bíróság az elmúlt időszakban az alábbi kérdésekben foglalt állást.

1. A tényleges költségek elszámolása fiktív számlákkal, vagy számlák nélkül, illetve ennek jelentősége a társasági adó és az Áfa megállapítása körében.

A konkrét ügy (Legf. Bír. Bfv. II. 779/2009/5. szám) tényállásának lényege szerint a volt nagy állami vállalatok gazdasági társasággá való átalakulását követően az egyes társaságok megőrizték tevékenységi körük részben speciális jellegét, így a MÁV járműszerelvények, járműkocsik gyártását, az ehhez szükséges alkatrészek javítását végezte, és hasonlóan speciális tevékenységi kört látott el a HM Gödöllői Harcjármű Technikai Rt. Az állami vállalatok leépítése során a költségek minimalizálása érdekében a nagyvállalatok által foglalkoztatott munkavállalók létszámának jelentős mérvű csökkentésére került sor. A speciális feladatok ugyanakkor továbbra is a betanított, kellő szakismerettel rendelkező korábbi munkaerő bevonását tették szükségessé.

2001 júliusától a Munka Törvénykönyve² bevezette a munkaerő-kölcsönzés fogalmát és meghatározta annak részletes szabályait. Ez a törvénymódosítás lehetővé tette, hogy egyes gazdasági társaságok a megfelelő engedélyezési eljárást követően a társaság tevékenységi körébe a munkaerő-kölcsönzést felvéve, a velük munkaviszonyban álló munkavállalóikat ellenérték fejében munka végzésére a kölcsönbe vevő részére átengedjék.

A terhelt, mint a (kölcsönadó) kft. ügyvezetője a (kölcsönvevő) Rt.-vel kötött munkaerő-kölcsönzésre irányuló szerződésben foglalt kötelezettségeinek teljesítésére a saját bejelentett munkavállalói mellett más gazdasági társaságok munkavállalóit is kikölcsönözte. A kvázi alvállalkozó társaságokkal ún. „vállalkozási” szerződéseket kötött, amelyek szerint a vállalkozók a szerződés tárgyában szereplő (fémmegmunkálásként megjelölt) munkákra vállalkoztak azzal, hogy a szerződések ellentételeként vállalkozási díj került megállapításra a teljesítés-igazolásokon szereplő díjtételek alapján, amely számla ellenében utólag került kiegyenlítésre.

A munkaerő-kölcsönzésből származó díjazás átutalását követően a terhelt a dolgozókról készített nyilvántartás alapján elszámolt a vele vállalkozási szerződést kötött társaságok képviselőivel, akik a dolgozókat közvetlenül – borítékból – fizették ki.

A bíróság a jogerős ítéletében megállapította, hogy az utóbbi vállalkozási szerződések színlelt szerződések, amelyek más szerződéseket, valójában munkaerő-kölcsönzést lepleztek. E szerződések adott formában történt megvalósítása – mivel más gazdasági társaságokkal munkaviszonyban álló személyek kikölcsönzésére vonatkoztak – jogszabályba ütközött.

A terhelt a Kft. könyvelésében a fiktív számlák alapján, azok nettó értékét – alvállalkozási tevékenység címén – költségként, áfatartalmát pedig igénybe vett szolgáltatáshoz kapcsolódó általános forgalmi adóként számolta el. Havi áfabevallásaiban a fiktív számlák felhasználásával, az értékesítést terhelő általános forgalmi adó jogosulatlan levonást eszközölt. A fiktív számlák áfatartalmát beszerzést terhelő levonható, előzetesen felszámított általános forgalmi adóként tüntette fel. Egyidejűleg a társasági adóbevallásaiban a fiktív számlák felhasználásával csökkentette a cég adózás előtti eredményét, így az adóhatóság megtevesztésével a társasági adó tekintetében is csökkentette az adóbevételt.

A jogerős ügydöntő határozat ellen benyújtott felülvizsgálati indítvány szerint az adózás rendjéről szóló 2003. évi XCII. törvény (a továbbiakban: Art.) 1. §-ának (7) bekezdése értelmében a szerződést, ügyletet és más hasonló cselekményeket valódi tartalmuk szerint kell minősíteni. Az érvénytelen szerződésnek vagy más jogügyletnek az adózás szempontjából annyiban van jelentősége, amennyiben gazdasági eredménye kimutatható. Erre a rendelkezésre figyelem-

² A Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény.

mel, ha a számlákon szereplő szolgáltatás ténylegesen nem fémmezmunkálásnak minősül, hanem munkaerő-kölcsönzésnek, úgy a munkaerő-kölcsönzés adóterheit kell alkalmazni. Mivel a kétféle szolgáltatás adójogi megítélése az adóterhek tekintetében azonos, adóhiány fogalmilag kizárt.

A felülvizsgálati ügyben eljáró Legfelsőbb Bíróság a bűnösség és a minősítés vizsgálata körében abból indult ki, hogy tisztán adójogi kérdés annak eldöntése, hogy adólevonás történt-e, és az adójogi szabályozás alapján dönthető el, hogy a bűncselekmény megvalósult-e vagy sem. Másként fogalmazva, ha a terheltnek volt adózási (adófizetési) kötelezettsége, akkor – szándékos bűnösség esetén – elkövette az adócsalást, ha nem volt adókötelezettsége, akkor nem.

A számvitelről szóló törvény³ (a továbbiakban: Szvt.) 166. §-ának (2) bekezdése szerint a számviteli bizonylat adatainak alakilag és tartalmilag hitelesnek, megbízhatónak és helytállónak kell lennie. Számlát csak valós gazdasági eseményről lehet kiállítani. Ezzel szemben az alapul fekvő ügyben az adó megállapításához felhasznált valótlan tartalmú számlák szerinti gazdasági események nem történtek meg. Ennél fogva, a számla valótlansága miatt adott esetben megdőlt minden olyan tény, amelyet a számla hivatott volt igazolni. Miután a felhasznált számlák a számviteli törvény követelményeinek nem felelnek meg, így azok könyvelésben való beállítására és felhasználására sem volt jogszerű.

Az ÁFA tv.⁴ 43. §-ának (4) bekezdése szerint a számlára, az egyszerűsített számlára és a számlát helyettesítő okmányra a számviteli törvénynek a számviteli bizonylatra vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni. Az ÁFA tv. 32. §-a (1) bekezdésének a) pontja szerinti adólevonási jog e tv. 35. §-ának (1) bekezdése alapján kizárólag az előzetesen felszámított adó összegét hitelesen igazoló dokumentum birtokában gyakorolható. Az ÁFA tv. szerint tehát a számviteli törvény előírásai szerinti formai és tartalmi feltételek együttes megléte esetén kerülhet sor az adólevonási jog gyakorlására.

A fiktív számlák könyvelésben való elhelyezésével a Kft. megsértette az ÁFA tv. 32. §-a (1) bekezdésének a) pontját, mivel fiktív számlák alapján az adólevonási jog nem illette meg. A terhelt a fiktív alvállalkozói számlák könyvelésben való szerepeltetésével csökkentette továbbá a tárgyév eredményét és ehhez kapcsolódóan a társaság társasági adófizetési kötelezettségét is. Mivel a számlák nem feleltek meg az Szvt. 165. §-ának (2) és 166. §-ának (2) bekezdésében írtaknak, ezért ezen kiadások nem fogadhatók el költségként.

Az ismertetett jogszabályi rendelkezésekből következően a Legfelsőbb Bíróság is azt állapította meg, hogy – a felülvizsgálati indítvány érvelésétől eltérően – valamely gazdasági esemény megtörténte – a jogszabályban előírt feltételek hiányában – önmagában nem jogosít fel adólevonási jog gyakorlására.

³ A számvitelről szóló 2000. évi C. törvény.

⁴ Az általános forgalmi adóról szóló 2007. évi CXXVII. törvény.

A gazdasági eseményről kiállított számla pedig tartalmilag csak akkor hiteles, ha az abban foglalt gazdasági esemény a számla szerinti felek között, a számla szerinti módon ment végbe és az ellenérték is megfizetésre került.

Eben az ügyben a Legfelsőbb Bíróság adócsalások minősítésének vizsgálata körében – a Be. 423. § (4) bekezdésében megszabott keretek között eljárva – észlelte továbbá, hogy az eljáró bíróságok a Btk. 137. §-ának 8. pontjában meghatározott bünszervezetben történt elkövetés tényét annak ellenére nem állapították meg, hogy feltételei a megállapított tényállás alapján maradéktalanul megállapíthatók. Észlelte továbbá, hogy az irányadó tényállás szerint a terhelt terhére rótt (tettesként elkövetett) bűncselekmények következményeként X forint adót nem fizetett meg, amely vagyonek Kobzás alá esik, de ez nem történt meg.

2. Egy másik ügyben (Bfv. II. 951/2009.) a terheltnek veszteséges voltak a pénzügyi befektetései és a brókere úgy döntött, hogy zsebből kárpótolja őt. A terhelt ezután a jövedelme után nem tett adóbevallást, nem fizetett adót és ezért elítélték.

A terhelt a felülvizsgálati indítványában arra hivatkozott, hogy a bevételének volt jogcíme, az vagy a kártérítés (illetve kártalanítás) vagy az ajándék volt. Ezek adómentessége folytán őt adófizetési kötelezettség nem terhelte, ezért bűncselekményt nem követett el.

A Legfelsőbb Bíróság egyetértett azzal a helyes érveléssel, hogy a fenti bevétel adójogi minősítésének (besorolásának) valóban döntő jelentősége van a terhelt terhére rótt bűncselekmény megállapítása körében. Minden olyan esetben, amikor az adócsalás bűncselekménye nem megtévesztéssel valósul meg – ami önállóan (másként fogalmazva, kizárólag) büntetőjogi jellegű szakkérdés lehetne –, hanem elhallgatással, akkor tisztán adójogi kérdés annak eldöntése, hogy adóelvonás történt-e, és az adójogi szabályozás alapján dönthető el, hogy a bűncselekmény megvalósult-e vagy sem. Másként fogalmazva, ha a terheltnek volt adózási (adófizetési) kötelezettsége, akkor – szándékos bűnösség esetén – elkövette az adócsalást, ha nem volt adókötelezettsége, akkor nem.

A Legfelsőbb Bíróság a következő érvelés mellett hozta meg a döntését. Az Szja. törvény⁵ 1. §-ának (3) bekezdése főszabályként rögzíti, hogy a magánszemély minden jövedelme adóköteles. Ettől eltérő szabályt, az adóból kedvezményt a kivételes célok érdekében – e törvény alapelveinek figyelembevételével – csak törvény állapíthat meg.

A felülvizsgálati ügyben eljáró Legfelsőbb Bíróság e rendelkezés valódi tartalmának meghatározásához a Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiumának,

⁵ A személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény.

illetve a Magyar Köztársaság Alkotmánybíróságának ítélezési gyakorlatát is áttekintette.

Az 1/1998. KJE jogegységi határozat indokolásának IV/1. pontjában foglalt érvelés szerint:

A Magyar Köztársaság Alkotmányának 70/I. §-a kimondja, hogy a Magyar Köztársaság minden állampolgára köteles jövedelmi és vagyoni viszonyának megfelelően a közterhekhez hozzájárulni. Az állampolgárok közterhekhez való hozzájárulásának alkotmányos kötelezettségéből kiindulva alkotta meg az Országgyűlés az Szja.-t, amely a közös társadalmi feladatok ellátásához szükséges adóbevételeket biztosítja. Az Szja. 1. §-ának (1) bekezdése szerint a belső illetőségű magánszemélyt a belföldről származó jövedelme után e törvény alapján adókötelezettség terheli. A törvény ugyanakkor meghatározza azokat a társadalmilag preferált eseteket is, amikor a magánszemély adója – az összjövedelmet csökkentő tételek levonásával vagy adókedvezmény igénybevételével – csökkenthető. A társadalmi igazságosság érvényesítése, az arányos közteherviselés biztosítása érdekében az adófizetési kötelezettség mértékének megállapítása során különös figyelmet kell fordítani arra, hogy a törvényben biztosított jövedelmet csökkentő tételek levonása során, illetve az adókedvezmény igénybevételénél a magánszemély jogát visszaélészerűen ne gyakorolhassa, a törvényi előfeltételeket maradéktalanul teljesítve tegyen eleget adófizetési kötelezettségének. A rendeltetészerű joggyakorlás tehát az adójogviszonyban is olyan általános jogelv, melyet az adózó polgárnak fizetési kötelezettsége teljesítése, a hatóságnak pedig eljárása során érvényesíteni kell.

A Legfelsőbb Bíróság közigazgatási jogegységi tanácsa ilyen indokok mellett foglalt állást akként, hogy az Szja. nem ismeri el az olyan adócsökkentési módszereket, amelyek nincsenek kifejezetten nevesítve a törvényben. Ellenkezőleg. Kifejezetten tiltja azt a magatartást, amikor az adóalany nem kifejezetten az adócsökkentést lehetővé tévő szabály szerint, nem azt pontosan betartva jár el.

Hasonlóan foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság egy konkrét ügyben is, amikor kimondta, hogy a rendeltetészerű joggyakorlás elvét sérti, ha a felek célja kizárólag az, hogy a munkáltató a munkavállalói részére az (önkéntes kölcsönös biztosító) pénztár közbeiktatásával adó- és járulékterhek megfizetése nélkül juttasson jövedelmet (BH 2005/332.). Az Art. 1/A. §-ának (1) bekezdése szerint az adójogviszonyokban a jogokat rendeltetészerűen kell gyakorolni. Az adótörvények alkalmazásában nem minősül rendeltetészerű joggyakorlásnak az olyan szerződés vagy más jogügylet, amelynek célja az adótörvényben foglalt rendelkezések megkerülése. Ilyen esetben az adóhatóságnak az adót az összes körülményre, különösen a rendeltetészerű joggyakorlás esetén irányadó adófizetési kötelezettségre figyelemmel kell megállapítania. Az adóhatóság az Art. 1. §-ának (7) bekezdése alapján jogosult a szerződések, ügyletek és más hasonló cselekmények adójogi minősítésére.

A rendeltetésszerű joggyakorlásra vonatkozó alapvető jogi rendelkezések értelmezésével – már több ízben – az Alkotmánybíróság is foglalkozott. A 724/B/1994. számú határozat meghozatalát egy bíróság kezdeményezte az előtte folyamatban lévő ügyben. A bíróság az Art. 1. §-a (7) bekezdése alkotmányellenességének a kimondását indítványozta, amely szerint a szerződést, ügyletet és más hasonló cselekményeket az adóügyi eljárásban valódi tartamuk szerint kell minősíteni. A bíróság szerint ez a rendelkezés az adóhatóságot olyan jogosultsággal ruhazza fel, amely sérti az Alkotmányban biztosított köztulajdon és magántulajdon egyenjogúságát, egyenlő védelmét és a tulajdonhoz való jogot. A rendelkezés gyakorlati alkalmazása ugyanis lehetővé teszi, hogy az adóhatóság figyelmen kívül hagyja a felek valóságos szerződési akaratát és olyan polgári jogi jogviszonyokat minősítsen, amelyeknek alanyai közül nem mindegyik fél áll egyúttal az adóhatósággal is jogviszonyban, s amelynek következtében az egyenrangúságon és mellérendeltségen alapuló polgári jogi jogviszonyokban az alá-fölérendeltséget vezeti be. Ellentétes továbbá a kifogásolt rendelkezés a Ptk. 7. §-a (1) bekezdésének második mondatával, amely szerint a polgári jogviszonyokból fakadó jogok érvényesítése bírósági útra tartozik. Nem megengedhető, hogy ebbe államigazgatási szerv hatósági minőségében belépjen és a felek szerződési akaratát önkényesen megváltoztassa.

Az Alkotmánybíróság az Art 1. § (7) bekezdésének alkotmányellenességét nem állapította meg. Egyebek mellett kifejtette, hogy az adóügyi és a polgári jogi jogviszony elválik egymástól. Az adóhatóság megállapítása nem hat ki a felek polgári jogi jogviszonyára. Az adóhatóság minősítése kizárólag adóügyi szempontból releváns és az a közjogi jogviszonyban nem álló harmadik személyre kihatással nincs.

Kifejtette továbbá, hogy a jognyilatkozatokat/szerződéseket általánosságban is a tartamuk szerint kell megítélni. Minden olyan szerződés, amely megjelenésében nem a valóságos szerződést tartalmat hordozza, vagyis, ahol a nyilatkozatban kifejeződő akarat a nyilatkozó valódi akaratától eltér, színlelt szerződés. A Ptk. 207. §-ának (4) bekezdése értelmében a színlelt szerződés semmis és a semmisség megállapításához külön eljárásra nincs is szükség, így az adóhatóság is jogosult – a polgári jog általános szabályai szerint – az adóalany szerződéseit a valódi tartamuk szerint minősíteni és azt akár semmisnek is tekinteni. Az adóhatósági minősítés azonban nem módosítja – nem is érinti – a felek közötti polgári jogi szerződést, hanem csak a jognyilatkozat adóügyi minőségét határozza meg.

Az adóhatóság a saját értelmezését hatóságként érvényesítheti az adóügyi jogviszonyban anélkül, hogy annak helyes vagy téves volta kérdésében a bíróság előzetesen állást foglalt volna. Ez azonban a sajátos, alá- és fölrendelt

ségen alapuló adóügyi jogviszony következménye, és éppen úgy érvényes az adóalany egyéb nyilatkozatai, mint szerződesei tekintetében.

Egy másik alkotmánybírószági határozat (1093/B/1997.) foglalkozik a további két releváns jogszabály – az Szja. 1. § (4) bekezdésének, illetve a Tao.⁶ 1. § (2) bekezdésének az alkotmányossági vizsgálatával. Kimondja, hogy e rendelkezések a törvény további részeiben tételesen megjelölt adókedvezmények alkalmazásánál az adózót, illetőleg az adóhatóságot egyaránt kötelező jogalkalmazási alapelveket fogalmaznak meg. Ezeket az elveket azonban nem önmagukban, hanem csak a tételes joganyagban meghatározott adómentességi és adókedvezmény szabályokkal összefüggésben lehet és kell értelmezni.

Az Szja. VIII. fejezete tartalmazza az összevont adóalap adóját csökkentő adókedvezményeket. Az ott meghatározott feltételekből egyértelműen megállapíthatók azok a célok, amelyek megvalósítása érdekében a törvényalkotó adókedvezményt nyújtott. Az Alkotmánybíróság tehát úgy foglalt állását, hogy az Szja. kizárólag az ott felsorolt adókedvezményeket nyújtja, más adókedvezményre nem biztosít törvényes lehetőséget.

Ugyanez irányadó a Tao. esetén is. Annak III. fejezete sorolja fel az adómentességeket. A társaságokra is ugyanaz az elv érvényes tehát, mint az Szja. esetén. Más esetekben nem csökkenthető jogszerűen az adókötelezettség, mint amit a törvény tételesen felsorol.

Az Alkotmánybíróság szerint a jogbiztonság az államtól és elsősorban a jogalkotótól azt várja el, hogy a jog egésze, egyes részterületei és egyes szabályai is világosak, egyértelműek, hatásukat tekintve kiszámíthatók és a norma címzettjei számára [...] előre láthatók legyenek. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az indítványozó által sérelmezett Szja. 1. §-ának (4) bekezdése és a Tao. 1. §-ának (2) bekezdése e feltételeknek megfelel. A két törvényben megfogalmazott alapelvekben foglaltak a tételesen szabályozott adókedvezményekre és mentességekre vonatkozó szabályokkal együtt az adókedvezmények céljait mindenki számára egyértelművé teszik. A feltételek világosak és az érintettek számára előre kiszámíthatóak. Nem állnak tehát ellentétben az alkotmány 2. §-ával.

Az alapelvek mindig általánosan megfogalmazott – a jogalkalmazást segítő – szabályok, amelyek a törvény egyéb rendelkezéseivel összefüggésben és mindig a konkrét adójogviszonyban érvényesülnek. Az adókedvezmény (előny) egyben mindig a főszabály alóli kivételt jelenti. Az abban foglalt feltételek fennállását tehát értelemszerűen a kedvezmény jogosultjának, illetőleg az abban érdekeltnek kell bizonyítania, szemben az adókötelezettséget megállapító szabályokkal, amelyekben a bizonyítási kötelezettség az adóhatóságot terheli.

Mindezekre figyelemmel a Legfelsőbb Bíróság a fenti (Bfv. II. 951/2009/6. sz.) ítéletében megállapította, hogy az adókötelezettséget, az adó mértékét be-

⁶ A társasági adóról és az osztalékadóról szóló 1996. évi LXXXI. törvény.

folyásoló, a magánszemély adójának csökkenését eredményező eltérő szabály, adókedvezmény annyiban alkalmazható, illetőleg érvényesíthető, amennyiben az annak alapjául szolgáló szerződés, jogügylet, más hasonló cselekmény tartalma megvalósítja az eltérő szabály, az adókedvezmény célját. Az alkalmazhatóságot, illetőleg érvényesíthetőséget annak kell bizonyítania, akinek az érdekében áll. Ha a felek akár a szokásos piaci értékektől, árártól való eltérésekkel, akár színlelt jogügyletekkel kívánják érvényesíteni, növelni az adószabályok alkalmazásának előnyeit, akkor azokat az adókötelezettség megállapítása során figyelmen kívül kell hagyni [Szja. 1. § (4) bek.].

Ebből a szabályozásból következik, hogy:

- főszabályként minden jövedelem adóköteles,
- az a kivétel, ha nem, és
- a kivételeket megszorítóan kell értelmezni.

A kivételeket csak a jogrendszer által elismert tartalommal lehet érvényesíteni.

Az adókötelezettség alóli kivételeknek mindig meg kell felelnie azoknak a definícióknak (mint pl. kártérítés, kártalanítás, ajándék), amelyek tekintetében a jog a kivételt biztosítja.

Az adókötelezettség alóli kivételek megállapítása során nem abból kell kiindulni, hogy ami bizonytalan, azt a terhelt javára kell értékelni. Az adójogviszonyban az adózónak kell igazolnia azokat a feltételeket, amelyek alapján az adókedvezményt vagy mentességet érvényesítheti.

A bíróságok a terhelt bevételét adójogi szempontból ún. egyéb jövedelemnek [Szja. 28. § (1) bek.] minősítettek. A Legfelsőbb Bíróságnak ezért e minősítés megalapozottsága tárgyában kellett állást foglalnia.

A Legfelsőbb Bíróság abból indult ki, hogy amennyiben az ún. egyéb jövedelemnek is valamilyen adójogilag beazonosított jogcímen kellene alapulnia, akkor aligha létezne maga ez a kategória. Az egyéb jövedelem adójogi szempontból az a jövedelem, amely nem sorolható be a törvényben nevesített jövedelmek közé. Annak nem kell feltétlenül jogcímet adni még akkor sem, ha rendszerint az ún. egyéb jövedelmek is besorolhatóak valamilyen jogcím alá. Éppen azért, mert a hatóságoknak korlátozottak a lehetőségei a felek között létrejött kifizetések jogcímének a meghatározásában, az adóhatósági eljárásban gyakran nem sikerül pontosan tisztázni a bevételek jogcímét. Ez a körülmény azonban a jövedelmek adóztatását nyilvánvalóan nem akadályozhatja meg.

Mindezekre figyelemmel alaptalannak találta azt a védelmi érvelését, amely a megfelelő tényadatok nélkül a kártérítés, a kártalanítás, illetőleg az ajándékozás jogcímén, adókötelezettség hiányában a terhelt felmentésére irányult.

II. Az adócsalás második alapesete

1. Az adócsalás második alapestének ítélkezési gyakorlatában főként az ún. cégfantomizálások körében merültek fel jogértelmezést igénylő kérdések.

A Legfelsőbb Bíróság már több ügyben is kifejtette: a terheltnek az a magatartása, hogy fiktív üzletrész átruházási szerződéssel az adós gazdálkodó szervezet vagyonát eltüntette, és ezzel az adó behajtását megakadályozta – az egyéb feltételek megléte esetén – alkalmas lehet az adócsalás (második alapestének) a megállapítására. Olyan aktív magatartás, amellyel az elkövető éppen az adó behajtását kívánta megakadályozni. Cselekményével az adóhatóság jogszabályban meghatározott adóbehajtásra irányuló tevékenységére gyakorolt hatást. Ha a fiktív üzletrész-átruházási szerződés megkötésével a terhelt magatartása az adó behajtására irányuló adóhatósági intézkedések ellehetlenítésére irányult és a kft. átruházásának módja és körülményei egyértelműen azt eredményezték, akkor az adó behajtásának megakadályozásával elkövetett adócsalás megállapítható (Legf. Bír. Bfv. II. 837/2008/5.).

A megtévesztés, mint a Btk. 310. §-ának (5) bekezdésében meghatározott adócsalás elkövetési magatartásának az értelmezése kapcsán a Legfelsőbb Bíróság abból indult ki, hogy az adó megfizetésére köteles személy mulasztásban megnyilvánuló magatartása önmagában megtévesztésként nem értékelhető. Tényállászerű cselekményével az elkövető az adó megállapítását követően olyan félrevezető, valótlan és jogellenes helyzetet teremt, amellyel a megállapított adó meg nem fizetése céljából téveszti meg a hatóságot. Ez csak tevékenységgel, aktív cselekvéssel képzelhető el, ezért az adócsalás második alapesete mindig aktív magatartással valósul meg. Pusztán mulasztással e fordulat nem követhető el.

2. A Legfelsőbb Bíróság az adó behajtásának késleltetése, illetve megakadályozása, mint a vizsgált bűncselekmény eredményének meghatározása körében az alábbiakat emelte ki:

Az önadózás rendszerében az adózók az adót maguk kötelesek nem csupán megállapítani és bevallani, hanem önkéntesen kötelesek azt meg is fizetni. Az önkéntes teljesítés elmulasztását a jogrendszer pénzügyi jellegű szankciók kiállításba helyezésével (adóbírság) is ösztönzi. Ha azonban az adózó mindezek ellenére nem fizeti meg önként a megállapított adóját, akkor az adóhatóság intézkedik a behajtása iránt.

Az adó behajtására a végrehajtási eljárás (Art 144–164. §) keretei között kerül sor.

Az Art. 150. §-ának (1) bekezdése szerint az adóhatóság az adó tartozás megfizetésére az adózót, a 35. § (2) bekezdése szerint az adó megfizetésére kötelezett személyt (a továbbiakban együtt: adós) felhívhatja, eredménytelen felhívás

esetén a végrehajtást megindítja. A végrehajtási eljárás a végrehajtási cselekmény foganatosításával indul.

E rendelkezésnek megfelelően, ha az adótartozás megfizetésére történt felhívás nem vezetett eredményre, akkor az adóhatóság elrendelheti az adóvégrehajtást. Az Art. 144. §-a értelmében az adó végrehajtására irányuló eljárást az adóhatóság alkalmazottja folytatja le, de már nem az Art., hanem a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (Vht.) rendelkezéseinek az alkalmazásával. Ennek megfelelően az adóvégrehajtót az eredményes végrehajtás érdekében mindazok a jogok megilletik, amit a Vht. a bírósági végrehajtónak biztosít. A Legfelsőbb Bíróság mindezek alapján egyetértett azzal az érveléssel, amely szerint az adócsalás második alapesetének az elkövetésére rendszerint a már megindított adó-végrehajtási eljárás során kerülhet sor.

3. A Legfelsőbb Bíróság már több ügyben is vizsgálta az adófizetési kötelezettség teljesítésének fedezetét biztosító vagyon jelentőségét az adócsalás második alapesetének a megállapítása körében.

Az ítélkezési gyakorlat alapján azt állapította meg, hogy ez ideig nem vált ismertté olyan döntés, amelyben a bíróság (és az ügyész) az adócsalás bármely fordulata esetén jelentőséget tulajdonított volna a tényállásszerűség megállapítása körében annak, hogy az adósnak volt-e a fizetési kötelezettségének a teljesítésére fedezetül szolgáló megfelelő vagyona.

Az adócsalás második alapesete 1993. május 15. napjától van hatályban, gyakorlata azóta formálódik. Ezt a gyakorlatot bizonyára jelentősen befolyásolta, hogy – legalábbis a Legfelsőbb Bíróság elé kerülő ügyekben – az ügyészség soha nem vizsgálta a vádemelés megalapozása keretében azt a körülményt, hogy az adós gazdálkodó szervezetnek egyáltalán volt-e vagy mennyi volt a vagyona, és ehhez képest az fedezetül szolgálhatott-e az adóbehajtás során, avagy – megfelelő vagyon hiányában – a behajtás eleve kudarcra volt ítélve.

A bíróságok gyakorlata is ennek megfelelően alakult. Az adó behajtásának késleltetésével vagy megakadályozásával elkövetett adócsalás miatt indított bűnügyekben soha nem képezte a vizsgálódás tárgyát az a körülmény, hogy az adós vagyona mennyiben szolgált fedezetet az adótartozás behajtására.

A kérdés vizsgálata körében jelentősége lehet annak is, hogy a számvitelről szóló hazai törvények a vagyon fogalmát nem is határozták meg, hanem a hatályuk alá tartozó ún. gazdálkodók vagyoni, pénzügyi, jövedelmi helyzetének, összességében a gazdálkodás eredményességének a meghatározásához szükséges egységes szabályokat rögzítették. Tény, hogy a gazdálkodó vagyona (alapvetően) az eszközök és a források számszerűsített adataival határozható meg. A számviteli szabályok szerint azonban az adott gazdálkodónak akkor is van vagyona, ha a gazdálkodása nem eredményes, ha a társaság tartozásai és

követeléseit netán pontosan kiegyenlítik egymást, avagy, ha például a tartozásai meghaladják a követeléseit, tehát eladósodott, egyenesen „csődbe ment”.

A Legfelsőbb Bíróság Bfv. II. 1056/2009/8. számú végzésével elbírált felülvizsgálati ügyben az APEH-nél – korábban – adóvégrehajtóként dolgozó terhelt a felülvizsgálati nyilvános ülésen éppen azt hangsúlyozta, hogy volt olyan cég, amelynél már 2000-ben megindult az adó-végrehajtási eljárás, és csak 2003-ban adták el. Önmagában ez a tény is jól szemlélteti, hogy bár az adóvégrehajtást el kellett rendelni, és az megfelelő vagyoni fedezet hiányában 3 év alatt sem vezetett eredményre, az adótartozás behajtása mégsem hiúsult meg véglegesen. Az ilyen és hasonló ügyekben ugyanis az APEH – ésszerű megfontolásokból – nem kezdeményez felszámolási eljárást. Hagyja tovább működni az adós gazdálkodót és egyúttal – pl. inkasszó kibocsátásával, egyezségkötéssel stb. – gondoskodik az állami adóbevételek megfizetéséről. Ez az eljárás egyaránt szolgálja a vállalkozók és az állam érdekét is. Ebben a helyzetben, ha az adóbehajtás késleltetésének vagy megakadályozásának célzatával történik a fiktív cégeladás, akkor a bűncselekmény attól függetlenül megállapítható, hogy akkor éppen volt-e és mennyi vagyona a társaságnak.

A gazdálkodónak ugyanis valójában mindig van vagyona. Ha netán nincs elég pénzeszköze, azt számtalan forrásból (pl. tagi kölcsön, hitelfelvétel, eszközök értékesítése stb. is biztosíthatja, ha szándékában áll a vállalkozás továbbműködtetése. A gazdálkodó vagyona működő vagyon, amely nem csak az eszközök és a források állományával határozható meg.

A Legfelsőbb Bíróság az adócsalás megállapítása körében utalt még arra, hogy a tettes terheltek célja valamennyi esetben az adóbehajtás megakadályozása volt. Ezért választották azt a módszert, hogy az adóhatóság elől megkísérelték eltüntetni, számára megpróbálták elérhetetlenné tenni az adóssággal terhelt cégeket és – ami talán még ennél is fontosabb – e társaságok mögött álló tulajdonosokat. Ez sikerült is. Cselekményükkel az ítéletben részletezett adók behajtását végelegesen megakadályozták.

Ez a legutóbb hivatkozott ügy egyben rávilágíthat az ítélezési gyakorlat differenciálatlanságára is. Miután ugyanis az adós gazdálkodó szervezetnek az adóhatóság a hitelezője volt, és a terhelt a bizonyára fizetéseképtelen társaság vagyonát a fantomizálás révén a hitelező elől elvonta, indokolt lehetett volna megvizsgálni, hogy nem valósult-e meg a Btk. 290. §-ában meghatározott csődbűncselekmény, s ha igen, akkor az, milyen kapcsolatban áll az adó behajtásának késleltetésével vagy megakadályozásával elkövetett adócsalással.

III. A folytatólagosság megállapítása az adócsalás körében

Ma már kevesen vitatják, hogy a folytatólagosság az adócsalás körében is megállapítható. Itt van sértett is, az állam vagy az önkormányzat.

Addig, amíg havi vagy negyedéves az adóbevallás, addig a rövid időköz megállapítása sem okoz gyakorlati nehézséget. Más azonban a megítélése annak, ha egy éves adóbevallás alá esik az adónem. Gyakran visszatérő kérdés, megállapítható-e még a rövid időköz.

Hosszabb ideje megoszlik ebben a kérdésben a bíróságok gyakorlata. Közben egyes bíróságok – nagyon helyesen – megfordították a kérdést. Azért, mert bizonyos adókat csak évente lehet elcsalni, ez önmagában kizárná a folytatólagosság megállapítását. És akik éveken keresztül ugyanazt teszik, illetve nem teszik. Akiknek eszük ágában sincs adózni.

Egyesek szerint valójában a józan, mindennapi megközelítéstől teljesen idegen több rendbeli bűncselekményt konstruálni abból, ami mindenki számára egyetlen gazdasági esemény egységes következménnyel.

A „rövid időköz” a folytatólagosság fogalmában ún. normatív tényállási elem, amelynek tartalmát az ítélkezési gyakorlat állapítja meg.

Nehezíti az egységes ítélkezési gyakorlat kialakítását, hogy az ügyészség gyakorlata sem volt egységes és a Legfőbb Ügyészség nem adott ki egységes iránymutatást. Egyes vezetői azon az állásponton voltak, hogy egy éves adóbevallás alá eső adók esetén a folytatólagosság nem állapítható meg. Ugyanakkor legutóbb már egyenesen a legfőbb ügyész úr indítványozta jogegységi indítványában a folytatólagos bűncselekmény megállapítását abban az ügyben, amikor a prostituált nem fizetett személyi jövedelemadót az egymást követő években.

Tudjuk, hogy a folytatólagosság megállapításának anyagi és eljárási jogi szempontból egyaránt nagy a jelentősége. A folytatólagosság megállapítása folytán az egyes adóévekben keletkezett adóhiány összeadódik, s ha ez az 50 millió forintot meghaladja, akkor ez már a bíróság hatáskörét is érinti.

Nemrég találkoztam egy szép végzéssel, amelyben a PKKB a hatáskörének hiányát állapította meg, és az iratokat áttette a Fővárosi Bírósághoz. Volt az ügyben happy and is. Utóbb a bírót is áthelyezték a Fővárosi Bírósághoz, és most mégis ő tárgyalhatja az ügyet, amelyben a folytatólagosság megállapítása bizonyára nem okoz majd gondot.

IV. Az adócsalás rendbelisége

1. Sajátos módon merült fel a rendbeliség kérdése az ún. számlagyártáshoz kapcsolódó adócsalások esetén. Az a gyakorlat ugyanis, amely szerint, ha a terhelt több gazdasági társaságban kifejtett tevékenységével sérti a költségvetésnek

az adóbevételhez való jogát és a folytatólágosság törvényben írt tartalmi követelményei is fennállnak, a bűncselekmények halmazata az adónemek, nem pedig a gazdasági társaságok számához igazodik (BH 2004/270/I.) értelemszerűen a tettes elkövetők cselekményének a minősítése körében irányadó. A számlagyáros azonban „csupán” részese, bűnsegedé az ily módon elkövetett adócsalásnak.

Az irányadó tényállás szerint a terhelt által rendelkezésre bocsátott hamis számlákat az általános forgalmi adófizetési kötelezettség csökkentésére, illetve áfa-visszaigénylésre több vállalkozás is felhasználta. A vállalkozások eredményének az eltérítése befolyásolta a fizetendő társasági adó és a személyi jövedelemadó összegét is. Ilyen esetben a cselekmények nem minősülhetnek attól függetlenül adónemenként és adóévenként 1 rb. cselekménynek, hogy melyik céghez kapcsolódtak a fiktív számlaadások. A tettes (társtettes) elkövetők esetében valóban ez volna a helyes minősítés. A részesség járulékos jellegéből azonban az következik, hogy a részes cselekményének a minősítése a tetteséhez igazodik, azt nem írhatja felül akkor sem, ha a részesnél a folytatólágosságnak a törvényben meghatározott feltételei egyébként fennállnak. A részes felelőssége tehát annyi rendbeli adócsalásban állapítandó meg, ahány rendbeli tettesi cselekmény elkövetését előmozdította (Legf. Bír. Bfv. II. 416/2008/5.).

2. Az adócsalás rendbeliségét adónemenként és bevallási időszakonként állapítja meg a gyakorlat. Az adócsalás rendbelisége az adónemek szerint állapítandó meg, függetlenül attól, hogy adott elkövető tudja-e a cselekménye elkövetésekor, hogy pl. egyetlen valótlán számla beállításával több bűncselekményt követhet el és egyidejűleg akár a központi költségvetést, valamely elkülönített állami pénzalapot, az egészségbiztosítási és a nyugdíjpénztárt, a helyi önkormányzatot és esetleg még az EU költségvetését is megkárosíthatja. A büntetőügyekben eljáró hatóságok nem is vizsgálják, hogy elkövető tudata mindezt átfogta-e, tehát a tévedés szabályai e körben nem alkalmazhatók (3/2009 BJE).

3. Eretnek gondolat a rendbeliségről.

A következőket ítélezési gyakorlat szerint adónemenként és járulékfajtánként, továbbá adó- és járulék-megállapítási időszakonként külön rendbeli bűncselekmény megállapításának van helye. Ez a gyakorlat az adózás rendjéről szóló jogszabály rendelkezéseire vezethető vissza, ellentétben áll azonban a büntetőjogi gondolkodás alapjaival.

A büntetőjog ott, ahol van sértett, általában a sértettek számához igazodóan állapítja meg a rendbeliséget (lásd pl. emberölés, lopás). Az adócsalásnak van sértettje, az állam vagy az önkormányzat.

Mesterséges és valójában nem indokolható az a megkülönböztetés, hogy amennyiben az elkövető több adónemben rövidíti meg az állami bevételeket,

akkor abból adónemenkénti rendbeli bűncselekményt szerkeszt a gyakorlat. Ez a jogtechnikai megoldás lopás esetén történő alkalmazása esetén azt eredményezné, hogy a lopás attól függően lenne egy vagy több rendbeli, hogy egy természetes személy egy vagy több zsebéből, ruhadarabjából, vagy pl. ruházata mellett a táskájából és/vagy az autójából stb. lopják el az értékeit. Hangsúlyozom, hogy a gyakorlat ebben a kérdésben töretlen, egységes és a megváltoztatása iránt nem merült fel igény. Csupán emlékeztetek rá, hogy ugyanilyen töretlen és egységes volt a gyakorlat az adócsalás és a csalás specialitásának a megítélése körében. És láss csodát! Két évtized elmúltával ledől a dogma. Talán az adócsalás rendbeliségének a megítélése sem örök.

NEMEK ÉS TERRORIZMUS

TAMÁSI ERZSÉBET
tudományos főmunkatárs (PPKE JÁK)

„[...] az emberek azonosulási pontjainak egyike ma is a vallás, azonos államban lakó, azonos nyelvet beszélő, azonos foglalkozást űző emberek képesek egymásra fegyvert fogni az eltérő vallás és az abból eredő eltérő kultúra teremtette ellenszenv, lenézés és bizalmatlanság okán.”

/Békés Imre: Gondolatok a bűnről és a bűncselekményről/¹

Az internet legkeresettebb szava a szex után a terrorizmus. A hír okozta pillanatnyi megrendülésen túl, mást alig őriz meg az emlékezet. Néha tudjuk, milyen nációhoz tartoztak, többnyire a korukat sem közlik, nevüket, ha van is, meg sem jegyezzük, nemük csak akkor hír, ha nők. És mégis, miért a férfiterroristákra emékszünk gyakrabban, és nem a kiemelten hangsúlyozott nők nevére? Kevesebben voltak, annál inkább megjegyzendő lehetne. A hírekben ők a sztárok, a memóriákból rendre kiesnek. Leila Kaled, Patty Hearst, Gudrin Ensslin, Vafa Idrisz, Danu, Fuszako Sigenobu, Hava Barajeva. Nők, fegyveres akciók részvevői, akad közöttük szervezetvezető, elnökgyilkos, öngyilkos merénylő, gépelterítő, bankrabló és túszejtő is, a világ számára ők is terroristák.

Terrorizmusnak nevezik és végletesen erőszakos cselekményként tartják számon – a világ egy részén. Véletlenül sem használják ezt a szót azok, akikre vonatkoztatják; számukra szabadságharcot, önvédelmet, végső eszközt jelent. Harc a gazdasági, politikai hatalom megszerzéséért, megtartásáért vagy éppen ellene? Férfiak csatáznak férfiakkal, de mi közük mindehhez a nőknek? Áldozatok, segítők, tevékeny résztvevők, vagy éppen értük, miattuk történik minden? Mit tudunk, mit tudhatunk, és mit akarunk tudni a harcos férfiak és nők jelenkori, korántsem veszélytelen világáról?

Írásomban annak járok utána, miért gondolkodunk másként, miért beszélünk másként, egyszóval, miért teszünk különbséget női és férfiterrorista között. Tényleg annyira különböznek, vagy csak így akarjuk látni, láttatni a férfi és a

---

¹ BÉKÉS IMRE: Gondolatok a bűnről és a bűncselekményről. *Belügyi Szemle*, 2001/6. 8.

női harcost? Milyen érdekek fűződhetnek ahhoz, hogy azt mutassák nekünk, amit látnunk kell?

A tudomány komolyságát elvárók számára így hangzik a kérdés: *miként jelennek meg a terrorizmus kapcsán a nemi szerepek, a velük kapcsolatos társadalmi elvárások, és milyen értelmezési keretben tárgyalja ezt a tudomány és a közgondolkodást irányító média?*

Egyenjogúság az erőszakban is

A képlet ősidők óta változatlanok és egyszerűnek tűnik: általában az erőszak, így a terrorizmus, a háború is, a férfiak világa. Alkalomadtán pusztítanak, rombolnak, meg sem lepődünk, sőt elvárjuk. A nők ezen a terepen idegenebbül mozognak, de mi más várható az „életet adóktól és a békesség őrzőitől”? A kép durván leegyszerűsített ugyan, ezért számtalan magyarázatra szoruló ellentmondás tarkítja.

A férfiak többlet testi erőt kaptak a természettől, ezt a társadalom igénye akár erőszakká is nemesítheti, de éppen olyan természetesen és elismerten bünteti is. Eközben a női erőszak már biológiájában is inkább a csillapításra és védekezésre berendezett, és ez társadalmi kontextusában sem megegedett. Egyszerűbben: míg a férfiak fizikai ereje a nők és a gyerekek testi és anyagi biztonságának megteremtésére, védelmére, helyenként és időnként megszerzésükre elismert és engedélyezett, addig a nők támadó ereje kifejezetten tiltott. Ezt a bevészt szabályt feszegetjük, amikor a mai modern, emancipált, erős és önálló nő számára még a gondolatát sem nem tartjuk elfogadhatónak a nemek közötti bármilyen különbségnek. Mulatságosnak látszik, de a nők, esetleg némely hatalomra aspiráló vagy már ezzel bíró önkinevezett képviselőik még a női erőszak társadalmi birtoklására és elismerésére is igényt tartanak.

Lehet ez is az oka annak, hogy az elmúlt évtizedben a női terroristák megjelenéséről nemcsak a média hírek, de a tudományos vizsgálódások is jelentősen gyarapodtak. A tengernyi írás közös jellemzője a *meglepődés*. A terrorista nő, különösen, ha másokkal együtt önmagát is elpusztítja, nemcsak igen jól eladható kuriózum, de magasabb „hírértékű” információ, mintha a terrorista „csak” férfi lehetne. A tudományos elemzések sokasága is jelzi, milyen hálás téma a női terrorista. A lassan már könyvtárnyi gender- és terrorizmus-szakirodalom is szinte kivétel nélkül a nőekkel foglalkozik, mindeközben egy kézen megszámálhatók a terrorizmus és a férfiak kapcsolatát feszegető írások.

A női terroristákról szóló források kiindulási és végpontja, mondhatni, vezérfonala az ismert „női paradoxonra” épül. Nevezetesen arra a dilemmára, hogy a cselekmény elkövetője *nő vagy terrorista*, azaz terrorista nőről szólva

az egyik vagy a másik fogalmat hangsúlyozzák, együtt a kettő szinte soha sem szerepel.² Azt is mondhatjuk, hogy a „terrorista nő” nemcsak a köztudatban, de a kérdéssel foglalkozó szakírásokban is képtelenségként, ellentmondásként értelmezett, jobbára elfogadhatatlan fogalom pár.

Kérdezhetnénk, hogy miért baj ez? A társadalmi tudat és a közvélekedés a nők nemi szerepétől egyaránt idegennek tartja az erőszakot, a bűnelkövetést, miközben a mindennapi életben nők sokasága, igaz lényegesen kevesebben, mint a férfiak, követ el erőszakos bűncselekményt, vagy bizonyul véresen agresszívnek. A nőkkel foglalkozó szakírók többsége szerint azonban a nők számára különösen hátrányos a nők kockázatvállalást, nyílt agressziót kerülő, védelmet igénylő, békésebb természetének társadalmi szentesítése, mert nem kívánt sztereotípiát erősít. Véleményük szerint ez a kép a nőkről a gyenge, kiszolgáltatott, a férfiak oltalmára szoruló tradicionális mintát rögzíti, és ez nemcsak hamis, de akadályozza teljes emancipációjukat, egyenlő esélyeiket, de – és a háttérben gyakorta ez a fő mozgatóerő – leginkább erős gát a nők *hatalomhoz vezető útján*. Egyszerűen „ide a nőknek az erőszak felét”, körülbelül ez derül ki mindazokból az írásokból, amelyek feltárni igyekeznek a terrorizmus és a nők kapcsolódását.

Számomra az igazi kérdés, hogy a kutatók és a média valóban a terrorizmus lényegét és benne a nők szerepét kívánja-e megvilágítani, természetesen a lehetséges, mindenki számára jó, azaz békés megoldáshoz közelebb vivő módszerrel. Vagy a terrorizmus és a nők kérdése csak ürügy, meg nem emésztett sztereotípiákkal leöntve, hogy eltakarjon csak kevesek számára fenntartott hatalmi érdekeket?

Nem nehéz megelni a közvetlen és nyilvánvalóan fontosabb kérdést, amely a Patyomkin-fál előtt áll, és igazolja a téma jogosságát: *mi a jelentősége a terrorizmus elleni harcban annak, ha többet tudunk a terrorista nőkről?* A megválaszoláshoz tagadhatatlanul *reális* ismeretekre van szükség. Csakhogy...

Források és terrorizmus. A „terrorológia”³

Milyen ismereteink vannak a terrorizmusról? Jó néhány félreértést eloszlathat, mielőtt az ellentmondásosnak látszó téma ismertetésébe kezdenék, ha megismerkedhetünk mindazokkal a forrásokkal és értékükkel, nemkülönben hitelességükkel, amelyek a terrorizmusról általában szólnak. Néhány alapvető jel-

² TALBOT, RHIANNON: Myths in the Representation of Women Terrorists. *Journal of Irish Studies*, vol. 35. (2001), nos. 3–4. 165–186.

³ Ezt a rendkívül találó és szellemes kifejezést Barker könyvében (BARKER, JONATHAN: *A terrorizmus*. Budapest: HVG, 2003.) olvastam, úgy gondolom, hogy egyértelműen a fordító, Árokszállási Zoltán érdeme.

legzetesség igencsak meghatározza a források milyenségét. Rögtön elsőnek az a tény, hogy a terrorista csoportok titkosan működnek, így az ellenük harcolók sem verik nagydobra a róluk megszerzett adataikat.

Ha jól meggondoljuk, meglehetősen nehezen hozzáférhető „objektív” ismeretek *hiányáról* beszélhetünk, miközben elképesztő mennyiségű elemzést, tanulmányt, könyvet, elméletet és „adatokat” felvonultató munkákon kell átrágnia magát annak, aki ismerkedni akar a terrorizmussal, hát még annak, aki a kérdéssel mélységében foglalkozni kíván, sőt *harcolni akar ellene*.⁴

Az ismeretek első számú forrása, a *média*, a terroristák számára létszükséglet,⁵ ahogy az ellenük folyó harcról, a veszélyekről és teendőkről a politika is a médián keresztül tájékoztat. Ez a forrás azonban nemcsak a média „torzító” hatása, de a közlők és közlendők irányítotttsága, célzatossága miatt sem elegendő mélyebb összefüggések, törvényszerűségek megállapítására, azaz tudományos megismerésre.⁶

A terrorcselekményekről megjelenő híryanagok is tartalmaznak információkat, de miután ezek esetlegesek, alkalmiak, forrásértékük inkább véletlenszerű és mennyiségi, semmint minőségi.

Másodlagos forrás a számos biztonsági szakértő, biztonságpolitikus elemzése, bár információik származhatnak operatív, titkos forrásokból, értékeléseik többsége sokkal inkább irányít, mint tájékoztat.

A valódi elsődleges források igen ritkák, a legtöbb adatot újságírók szereztek, akik sikertelen terrorakciók szereplőivel és azok hozzátartozóival készítettek interjúkat. A terrorista nőkről szóló első könyvek alapja is számos börtönbeli beszélgetés volt.

Tagadhatatlan, hogy az elmúlt két-három évtizedben nemcsak újságírók, de tudományos kutatók is hozzájárultak volt terroristák életútjának tanulmányozásához.⁷ Nem lebecsülendők a különböző számszerűsített adatok, statisztikák,

⁴ „Minden egyes valódi tudományos kutatómunka mellett sok száz bárgyú, hasznavehetetlen vizsgálat sorjázik. Sok-sok ezer konferenciát szerveznek évente – többnyire Acapulcohoz vagy Hawaiihoz hasonló népszerű tudományszervező helyen –, és tudományos cikkek ezrei jelennek meg különféle alig ismert folyóiratokban. Ezeket soha senki nem olvassa, és egyetlen céljuk, hogy a szerkesztők és a barátaik publikációs listáit gyarapítsák. De mindaddig, amíg a tudományos módszerek külső kereteit tiszteletben tartjuk, igen nehéz megkülönböztetni az értékes munkát az értéktelentől.” – írja CSÍKSZENTMIHÁLYI MIHÁLY: *A fejlődés útjai. A harmadik évezred pszichológiája*. Budapest: Nyitott Könyvműhely, 2007. 147–148.

⁵ A média és a terrorizmus egymásra utaltságát tárgyaló munkák közül kiemelem PALETZ, DAVID L. – SCHMID, ALEX P. (eds.): *Terrorism and the Media*. (London: SAGE Publications, 1992.) című könyvét és a magyarul is hozzáférhető összefoglalást: SÜKÖSD MIKLÓS: A terror színháza, avagy a publicitás oxigénje. *Belügyi Szemle*, 1999/12.

⁶ PALETZ, DAVID L.: Researchers Perspectives. In PALETZ–SCHMID i. m. 6–28.

⁷ A múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben készült vizsgálatok főként pszichológiai indíttatásúak voltak, köztük az olyan nagyszabású tanulmány, mint például a nyugatnémet belügyminisztérium által támogatott projekt, amely az 1980 és 1983 között 227 baloldali és 23 jobboldali

akárcsak a technikai információk. Akárhogy nézzük is azonban, a terrorizmus-sal kapcsolatos ismereteinknek alig van tudományosan értékelhető alapjuk, a források igencsak gyérek, esetlegesek, véletlenszerűek és meglehetősen szubjektívek.⁸

És ez még nem minden. Nemcsak a források minősége és mennyisége hagy súlyos kívánnivalókat maga után, de a kutatás tárgyához való viszony is problematikus.

A terrorizmus kutatása és a terrorizmus elleni harc gyakorlata mélyen és elv拉斯ztatlanul összefonódik. A magát demokratikusnak tartó világunk szigorúan megszabja az erőszak határait, kijelöli, hogy mely formáit tartja elfogadhatónak. A szabályszegőket pedig abnormálisnak, deviánsnak bélyegzi. Csakhogy ezt a morálisan is alátámasztott (emberi jogok, humanitás, az élet védelme stb.) elvet és a kívánt gyakorlat irányát is egyetemessé teszi, a világ minden kultúrájára érvényesíteni igyekszik. A kimondott cél nem kevesebb, mint a demokrácia védelme és világméretű terjesztése, és mert a terrorizmus eme intézményt fenyegeti, az ördögöt, a veszélyt, a korlátlan erőszakot jelenti. Érthető, hogy a terrorizmus elleni küzdelemnek ez a szemlélet az alapja.

A tudomány célja azonban nem a közvetlen harc, különösen akkor nem, ha a források, az információk még a jelenség megközelítően pontos leírását sem teszik lehetővé. A tudománynak talán inkább nem *előírónak*, hanem *leírónak* kellene lennie.

Számos kutató figyelmeztetett már eddig is, hogy „ideális az volna, ha a terrorizmussal foglalkozó szakirodalom apolitikus és moralitástól mentes lenne. A tudományos szakirodalom nyolcvan százaléka nem kutatásokon alapul, hanem elbeszélő, leíró és mindenekfelett elítélő.”⁹ Mások szerint a legtöbb kutató elhatárolódik saját kutatási témájától, és hiányzik belőlük a tárgy megértésének szándéka.¹⁰

---

extremistával készült interjúra alapozva sokban módosította az addig uralkodó terrorizmus-elméleteket: JAGER, HERBERT – SCHMIDTCHEN, GERHARD – SÜLLWOLD, LIESELOTTE: *Analysen zum Terrorismus. Bd. 2. Lebenslaufanalysen*. Westdeutscher Verlag, Opladen, 1981. Mindennek ellenére az effajta vizsgálatok sokkal inkább „benyomásokra”, semmint tényekre szorítkoztak, és ahány pszichológus, annyiféle következtetést vontak le. VICTOROFF, JEFF: *The Mind of the Terrorist. A Review and Critique of Psychological Approaches*. *Journal of Conflict Resolution*, vol. 49. (2005), no. 1. 9.

⁸ BRANNAN, DAVID W. – ESLER, PHILIP F. – STRINDBERG, ANDERS N. T.: Talking to „terrorists”: Towards an Independent Analytical Framework for the Study of Violent Substate Activism. *Studies in Conflict and Terrorism*, vol. 24. (2001), no.1. 3–24.

⁹ SCHMIDT, ALEX P. – JONGMAN, ALBERT J.: *Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories and Literature*. New Brunswick: Transaction Books, 1988. 179–180.

¹⁰ HOFFMAN, BRUCE: Current Research on Terrorism and Low-intensity Conflict. *Studies in Conflict and Terrorism*, vol. 13. (1992), no. 1. 28.

A terrorizmust nem társadalmi jelenségként – mint bármely más erőszakos köntösben megjelenő folyamatot –, hanem előre *meg- és elítélt veszélyként* vizsgálják, stigmatizálják.¹¹ Mindez akadályozza a megismerést, a megértést, és nem utolsósorban képtelen segítséget nyújtani a békés, erőszakmentes végki-fejlethez.

Nem segíti a terrorizmus megismerését az sem, hogy a kutatások sokkal inkább a *terroristákra*, ritkábban a tőlük nyert információkra alapozva, a *terrorista csoportokra* irányulnak, és a szerzők ezek alapján állítják össze elméleteiket a *terrorizmusról*.

Az ok nyilvánvaló: az értékelhető források döntő többsége egyedi információ, interjú hús-vér emberekkel, volt vagy éppen börtönben lévő személyekkel. A leginkább érdeklődésre számot tartó kérdésekre adhatnának választ: kik és miért követik el a terrorcselekményeket? Csakhogy sokkal inkább kudarcot vallott, félelemmel teli emberi érzésekről értesülhetünk, vagyis arról kapunk képet, amilyennek ezek az emberek pillanatnyi helyzetükben és érdekeik szerint látszani *akarnak*.¹²

Kézenfekvő, hogy a lehetséges válaszokból összeállítható *elméletek* fontos és számos csoportját az úgynevezett *biológiai és pszichológiai teóriák* adják. A szerzők pszichológusok vagy az élettan kutatói, akik másodkézből kapott, esetleges információk alapján, a már meglévő biológiai és pszichológiai ismereteket kísérlik meg a terroristákra „formázni”. Az így készített, nemritkán „pszichanalitikus” profilok¹³ azonban bárkire illenek, aki erőszakos módon viselkedik, legyen az verekedő, rabló vagy éppen gyilkos. Az általános emberi gének, agyműködés, férfihormonok, egyszerűen az agresszió és a bűnözés kölcsönhatásáról feltételezett, vitatott ismeretek alapján állapítanak meg olyan általánosságokat, amelyek természetesen akár még egy terroristára is passzolhatnak.¹⁴

Hasonló eredménytelenséggel kecsegtetnek a szociálpszichológiai elméletek. A mindenre ráhúzható szociális tanuláselmélet szerint a terrorista akciója tanult magatartás, a frusztrációs teória, a relatív deprivációs koncepció, de az elnyomás- és kontroll-elméletek is magyaráznak egy és mást. Arra a kérdésre azon-

¹¹ BRANNAN–ESLER–ANDERS–STRINDBERG i. m.

¹² ZEDALIS, DEBRA D. : Beyond the bombings. Analyzing female suicide bombers. In NESS, CINDY D. (ed.): *Female Terrorism and Militancy. Agency, utility, and organization*. New York: Routledge, 2008. 49–68.

¹³ Hogyan lehetséges mélylélektani kijelentéseket tenni olyan egyénekről, akikkel soha nem volt kapcsolatunk? Mekkora az érvényessége egy személy morális szabályairól állítottaknak, akivel személyesen soha nem kommunikáltunk? – teszik fel a kérdést Brannan és munkatársai.

¹⁴ Magyarul is olvasható összefoglaló a terrorizmus biológiai és pszichológiai elméleteiről. Póczik Szilveszter jobb ügyhöz méltó igyekezettel gyűjtött össze ezekből egy jó csokorral, és idézi is azokat a szerzőket, akik szerint ezekkel az elméletekkel nemhogy egy terrorista motivációi, de még az erőszakos viselkedés általában is csak fenntartással magyarázható: PÓCZIK SZILVESZTER: A terrorizmus biológiai és pszichológiai elméletei. *Világosság*, 2007/5. 25–41.

ban nem adnak választ, hogy miért csak egy kis csoport vagy néhány egyén az, aki terrorcselekményt követ el, miközben százak és ezrek élnek fanatikus vallási közegben, milliók tengődnek mélyszegénységben, sőt ugyanazon családból, csoportból sem válik mindenki terroristává.¹⁵

A *pszichoanalitikus elméletek* a nárcizmus-fanatizmus beállítódástól az önpusztító, pszichopatológiás lelkialkaton át a hatalomvágytól vezérelt személyiség-típusig, mindenféle magyarázattal képesek szolgálni a terrorista viselkedésére.¹⁶

Nincs min csodálkozni, a terrorista speciális jellemzőinek megállapítása sikertelennek mondható, a „terrorista személyiség” nem összeállítható, mint ahogy „bűnözői karaktert”, „született bűnözőt” sem sikerült a tudományoknak mostanáig igazolniuk.

Néhány szociálpszichológiai elmélet a terrorista csoportokhoz való csatlakozás indítékai felől kísérel meg magyarázatot találni. A stratégiaiválasztás-elmélet¹⁷ például a hatalom iránti vágyat és az egyén racionális döntését tartja a terrorizmus központi motívumának. Nem visznek sokkal közelebb a megértéshez a terrorizmust a terrorista és közönsége közötti kommunikációként értelmező elképzelések sem,¹⁸ ahogy a globális cselekményközpontú megközelítés is inkább csak érdekes.¹⁹ Természetesen nem lehet feladni a megismerést.

Jó néhány kutató szerint a szervezetek felmérése és nem az egyéni életutak feltérképezése a megoldás kulcsa.²⁰ Mégis, a szociológiai vagy társadalmi elméletek összeállítóinak sincs más lehetőségük, mint a szűkös és bizonytalan források alapján komponálni általános elméleteket a terrorizmusról.²¹

¹⁵ TAYLOR, MAXWELL – QUAYLE, ETHEL: *Terrorist Lives*. London: Brassey's Defence Publisher, 1994.; SAGEMAN, MARC: *Understanding Terror Networks*. University of Pennsylvania Press, 2004.

¹⁶ A terrorizmussal foglalkozó klasszikusok írásai jobbra erre a pszichopatológiás elméletre alapoznak, ld. POST, JERROLD M.: Terrorist psycho-logic: Terrorist behavior as a product of psychological forces. In REICH, WALTER (ed.): *Origins of Terrorism. Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*. Washington: W. Wilson Center Press, 1998. 25–40.; LAQUEUR, WALTER: *Terrorism*. London: Weidenfeld and Nicholson, 1977., sőt még a 2004-ben megújított *Dictionary of Terrorism* is így ír a terrorista karakteréről: „A terrorista alapvetően szociopata.” THACKRAH, JOHN RICHARD: *Dictionary of Terrorism*. London: Routledge, 2004. 212.

¹⁷ CRENSHAW, MARTHA: An Organizational Approach to Analysis of Political Terrorism. *Orbis*, vol. 29. (1985), no. 3. 465–489.

¹⁸ TUMAN, JOSEPH S.: *Communicating Terror. The Rhetorical Dimension of Terrorism*. Thousand Oaks–London–New Delhi: SAGE Publications, 2003.

¹⁹ LIZARDO, OMAR: Defining and Theorizing Terrorism: A Global Actor-Centered Approach. *Journal of World-Systems Research*, vol. 14. (2008), no. 2. 91–118.

²⁰ ZEDALIS i. m. 58.

²¹ Jelen esetben nem kívánok foglalkozni a terrorizmus definíciójának kilátástalan polémiáival, sem pedig a definíciók számával megközelítőleg azonos mennyiségű elméletek értékelésével. Még a legfrissebb írások sem képesek túljutni azon, hogy óriási erőfeszítéssel bizonyítsák: igenis van és kell egységes terrorizmus-értelmezés és –definíció. Ld. LIZARDO i. m.

A *társadalmi identitás elmélete*²² nem a terrorizmussal kapcsolatosan született ugyan, de többen úgy látják, hogy sokkal közelebb vihet a terrorizmus társadalmi jelenségként való megértéséhez.²³ Az elmélet alapja az egyén és a csoport közötti viszony értelmezése. A csoportban tanuljuk meg, kik vagyunk, és kérdésünkre a választ a közösségünk adja meg, a kialakított normák nyomása így befolyásolja az egyén önképét. Az a hit, hogy az adott közösség valamilyeni tagja gondolkodásában, kultúrájában viselkedésében hasonló, különösen a közel-keleti terrorakciók hátterének megértéséhez járulhat hozzá.²⁴ A kultúrák ütközésének elmélete²⁵ vagy a Hofstede által kidolgozott teória²⁶ azon a tényen alapul, hogy az emberi közösségeknek csak kisebb része gondolkodik individuálisan, a nagyobbik hányada, majd kétharmada a közösségi ideákat preferálja. Vagyis a világ nagyobb részén a csoport szabályai döntően meghatározzák az egyén viselkedését, aki alárendeli magát a helyi törvényeknek, szokásoknak, és nem kevésbé mentesülhet a felelősség alól, egyúttal megszabadul az őt személyesen terhelő döntési kényszerektől is. Tagadhatatlan, hogy a csoportdinamika és az egyén helyzete nélkülözhetetlen a terrorizmus leírásához, nem teszi láthatóvá azt a folyamatot, amelyben a békés csoporttagból öngyilkos terrorista lesz. Arról nem is szólva, hogy ezek az elméletek sem szisztematikus kutatások, helyi, autentikus csoportokban zajló történések megfigyelése, leírása alapján születtek.

Összefoglalva a terrorizmus kutatásának *megkezdésekor* felvetődő korlátokat, elmondható:

1. Az elemzésekhez, a koherens elméletekhez szükséges források ellenőrizetlenek, véletlenszerűek. A levont következtetések szubjektív interpretációk, az elméleti előfeltevéseket tényként kezelik, ezért erős szűrőn, értékelésén kellene átesniük.
2. A terrorizmus tudományos vizsgálata és a terrorizmus elleni harc ösztömosása azt idézi elő, hogy a kutatók inkább a fenyegetést, mintsem a társadalmi jelenséget akarják megérteni.
3. A vizsgálat tárgyával kapcsolatos előítélet prejudikált kutatáshoz vezet.
4. A terroristákról szerzett ismeretekből csak fenntartásokkal következtethetünk a terrorizmus általános törvényszerűségeire.

²² Az elmélet Henri Tajfel írásaihoz köthető. TAJFEL, HENRI: Az előítélet gyökerei: néhány megismeréssel kapcsolatos tényező. In CSEPELI GYÖRGY (szerk.): *Előítéletek és csoportközi viszonyok*. Budapest: KJK, 1980. 25–69.

²³ BRANNAN–ESLER–ANDERS–STRINDBERG i. m.

²⁴ SAGEMAN i. m.

²⁵ HUNTINGTON, SAMUEL P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest: Európa, 1998.

²⁶ HOFSTEDE, GEERT: *Masculinity and Femininity. The Taboo Dimension of National Cultures*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 1998.

5. A terrorizmusról szerezhető információk nehézkessége miatt az elemzésekben és híradásokban sztereotípiákkal helyettesítik az érdemi következtetéseket.

Nemek és sztereotípiák

A női terroristák ábrázolása szempontjából a leggyakrabban elhangzó kifejezés, mondhatni, szitokszó, a *sztereotípi*a.²⁷ A sztereotípi, mint minden más emberek között zajló jelenség, tértől, időtől, kultúrától függ. A nemi sztereotípiákat a magát modernnek és fejlettnek tételező világ mainstream ideológiája esküdt ellenségnek tekinti. Az idegen szavak szótára szerint, hozzáteszem, a köznapi értelemben, „merev egyformaság, gépiesség, változatlan ismétlődés”, elkoptatott kifejezés. A mindennapokban használt nemi sztereotípiákat nagyjából fedi is a meghatározás.

„A nő más, mint a férfi. A férfihoz igazítjuk a világot, ettől aztán a nő értéktelenebb. Minden hatalom a férfié. A nő csak másodrangú polgár. A nők ugyanazon képessége nem ér annyit a társadalmi piacon, mint a férfiaké. A hatalom csúcsán egészségtelenül több a férfi, mint a nő. Vannak női és férfifoglalkozások, és ez nem jó. A nemi szerepek nem átjárhatók. A nők jobbak, mint a férfiak. Minden rossz a férfitől ered. Az erőszak a férfi hatalomgyakorlásának természetes eszköze, a nő csak védekezik” – és sorolhatnám könyvszámra a nemi sztereotípiáknak nevezett kijelentéseket. Ha azonban megkérdezzük, mi a rossz ezekben a sztereotípiákban, és mi közük a valósághoz, a mindennapi élethez, akkor számtalan ellentmondó kijelentést teszünk.

1. Rossz a nőknek, ha a női munkát nem tartjuk olyan értékesnek, mint a férfiakét – rossz az egyenlőtlen fizetés, a nem fizetett munka, a harmadik műszak.

²⁷ A sztereotípiákat szívesen emlegetjük, de jelentésüket kevésbé tudatosítjuk. A sztereotípi, mint „információfeldolgozási paradigma” (ld. HUNYADY GYÖRGY: *Sztereotípiák a változó közgondolkodásban*. Budapest: Akadémiai, 1996. 6.) semleges fogalom, absztrakció, amely az információk feldolgozását a közös elemek, sajátosságok csoportosításával, kategóriákba rendezésével segíti. Ld. HUNYADY GYÖRGY – NGUYEN LUU LAN ANH (szerk.): *Sztereotípiakutatás. Hagyományok és irányok*. Budapest: ELTE Eötvös, 2001. Az embereknek folyamatosan külföldre információkat kell értelmezniük, rendezniük ahhoz, hogy tudják, mit tegyenek, kik a segítők és az ellenérdekelték. Ez nem megy másként, csak az ismeretek leegyszerűsítésével, rendszerezésével. Az ember számára a legfontosabb saját embertársainak viselkedését előre kiszámítani, azaz hogy egyes tulajdonságok, viselkedési formák milyen más jellemzőkkel és megnyilvánulásokkal járnak együtt. A kutatások szerint a köznapi ember egyáltalán nem pontos ezeknek az együtt járásoknak a felismerésében, miután makacsul ragaszkodik élete korai szakaszában tanult csoporttapasztalataihoz. Viselkedésünket alapvetően meghatározza, hogy azokat az embereket, akiket sztereotipizáltunk, saját elvárásaink szerint ítéljük meg, és ezzel megvalósítjuk a sztereotípiát. Ez is magyarázhatja a sztereotípiák önfenntartó és önbeteljesítő voltát. ATKINSON, RITA E. ET AL. (szerk.): *Pszichológia*. Budapest: Osiris, 2003. 499–502.

2. Rossz a nőknek, ha ők nagyobb felelősségre kötelezettek a férfiakkal a családi élet, a gyerekgondozás területén – mert ezt nem a közös társadalmi kasszából fizetjük (vagy csak minimálisan, mint például a gyes, gyed).
3. Rossz a nőknek, mert a politikai és gazdasági hatalom csúcsán lényegesen kevesebbet szerepelnek – mondván, az egyenlőség legyen egyenlőség.
4. Rossz a nőknek, mert választaniuk kell család és karrier között.
5. Jobb a nőknek, mert egészségesebbek, tovább élnek, mint a férfiak.
6. Jobb a nőknek, a társadalmi morál és gyakorlat szerint is, mert őket tartjuk a „jóknak”, a békésebb, a gyengédebb, a fontosabb nemnek. Ennek következtében az elvi, a jogi, az ideológiai támogatások a nőknek járnak (segélyek, szabadságok, pozitív diszkrimináció, kvótarendszer, erőszak elleni védelem stb.).
7. Jobb a nőknek, mert a szexualitás és a reprodukció minden vonatkozásában privilégiumaik vannak. Ők határozzák meg, kivel, mikor, hogyan és hányszor milyen formában kívánnak szexuális kapcsolatot létesíteni, szabadon rendelkeznek a testükkel, ők szabják meg a gyerekvállalás időpontját. *Minden, ami akarattukon kívül történik, jogi büntetéssel jár és erőszaknak számít.* (Gondoljuk végig, csak tréfából, mindez a férfiak esetében fel sem merül, és egyetlen férfinak sem jut eszébe, hogy kvótát követeljen a szexuális érintkezés fele-fele arányos hozzájárulásához. A trendet pedig láthatjuk, ha a magát apának érző férfi a válás után jogot formál saját gyerekének nevelésére, és az abortuszhoz sem osztanak lapot a férfiakkal.)

Mindent összevetve, a *makacs nemi sztereotípiák mögött makacs hajtóerő rejlik: minden az utódok szempontjai körül forog.* A férfiak a túlélésért felelősek, a források megszerzéséért, a nők és a gyerekek fizikai védelméért. A nők egyetlen helyettesíthetetlen feladata a terhesség és a szülés. Mindegy, hogyan és mennyit változnak az emberek körülményei, környezetük, gondolkodásuk. Az alapkövetelmény, a túlélés és szaporodás nemi elosztásának *biológiai és lelki hajtóereje* mozdulatlanak tűnik, és ezért olyan ingerlő, elfogadhatatlan és megváltoztatására kényszerítő. S hogy miért pont a nők azok, akik ennek a tradicionális sztereotípiának a megváltoztatását sürgetik és állandóságát nehezményezik? Miért tűnik úgy, mintha a férfiakkal ez a felállás kényelmes volna? A válasz egyszerű: történelmünk folyamán alapvetően változott a reprodukció struktúrája, az életkilátások, az élet hossza és az életminőség átalakulásával a nők sokkal szabadabbak lettek a szaporodás biológiai nyomásától, a terhesség, a gyerekszám, a szexualitás feletti döntés joga teljes egészében az egyik nem, a nők hatalmi hatáskörébe került.

Nagyon egyszerűen fogalmazva: a nők életét nem tölti ki az utóddal kapcsolatos biológiai és lelki elfoglaltság, köznapi megjelenését hívhatjuk *klasszikus*

női szerepek is. A férfiak életét viszont ma is, teljes egészében és változatlanul a túlélés stratégiái, a források megszerzése és a nők és gyerekek közösségi és egyéni védelme alakítja, hívhatjuk egyszerűbben *klasszikus férfiasságnak*. Hogy a nők rosszabbul viselik saját helyzetüket, az természetesen nézőpont kérdése: észre kell vennünk, hogy nem a férfiak viszonyítják elsődlegesen magukat a nőkhez, hanem a nők a férfiakhoz.²⁸

Lássuk, mi az, amit rosszabbnak tartunk: rosszabb a nők helyzete a munka világában, a családban, a társadalmi javak elosztásában, a morális értékrendben, az egészség és életkilátások területén? Csakhogy minden devianciában a férfiak vezetnek, legyen az bűnözés, hajléktalanság, alkoholizmus. Több a munkanélküli férfi, a beteg férfi, mint nő, a válás kezdeményezői jelentős többségében nők, és ilyenkor a gyerek és vele a gyerektartás a nőké. A férfiak életkilátásai csaknem egy évtizeddel rosszabbak, mint a nőké, így a nyugdíjas nők száma lényegesen magasabb, vagyis ennyivel több jut a társadalmi javakból a nőknek. Olyan apróságokról nem is szólva, mint a családi költségvetések személyre bontása. Ki jár többet fodrászhoz, orvoshoz, ki vásárol több és drágább ruhát, kozmetikai szereket stb., ki olvas több drága női lapot, könyvet és sorolhatnám.

Ám ennél is fontosabb a társadalmi morál. Vitathatatlanul a nőket tartjuk a világ szebbik és jobbik nemének, a férfiak a gonoszság, az erőszak megtestesítői. És mit gondolnak, melyik nem mondja magát boldogabbnak?²⁹

Mielőtt bárki azt gondolná, hogy „szegény férfiakra” és „kizsákmányoló nőkre” fordítom az általános sztereotípiát, inkább felteszem a kérdést: a férfiak a nőkéhez hasonló, legalább olyan nehézségű életét miért értékeli a társadalmi közgondolkodás sztereotípiája mégis irigylésre méltóbbnak, jobbnak?

Az egyetlen, amit úgy tűnik, a nők – mégpedig igencsak markánsan körülhatárolható és hangadó csoportjai – még nem voltak képesek a férfiakhoz hasonlóan megszerezni, az *a hatalom*. Hatalom munkában, politikában, családban. A nemi sztereotípiák elleni harc mögött döntően azonban nem (női) csoportos, hanem individuális hatalmi pozíciók megszerzését megkönnyítő technika áll.

²⁸ Aligha talál az olvasó olyan gender-irodalmat, amelyben ne polemizálnának a szerzők arról, hogy a férfiidentitás lényege, hogy tagadja a benne rejlő nőiességet, vagy éppen a nőnek kell férfiasodnia a társadalmi elismertséghez. Connell szerint: „A férfiasság csak a nőiséggel kontrasztban létezik.” CONNELL, ROBERT WILLIAM: *Masculinities*. Cambridge: UK Polity Press, 1995. 68. Úgy tűnik, az nem elég „tudományos”, hogy a két nemnek nincs más választása, mint egymáshoz viszonyítani magát. Az ivaros szaporodás nagy úr.

²⁹ A férfiak és a nők boldogságszintje a legtöbb országban hasonló, a nők azonban mindenütt valamivel boldogabbnak mondják magukat. LAYARD, RICHARD: *Boldogság. Fejezetek egy új tudományból*. Budapest: Lexecon, 2005. 47. A magyar felmérések szerint a negyvenévesnél fiatalabb nők boldogabbnak tartják magukat, mint a hasonló korú férfiak. A tendencia később megfordul, és a középkorú (főként az elvált és özvegy nők) boldogtalanabbak, mint a hasonló korú férfiak. KOPP MÁRIA (szerk.): *Magyar lelkiállapot 2008. Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban*. Budapest: Semmelweis, 2008. 73–77. A férfinélküliség tán mégsem mindig kívánatos...

*Egyenlőséget tenni a politikai gyengeség és a morális ártatlanság között,*³⁰ úgy tűnik, kifizetődő, ám hosszú távon hiba. A hierarchiák magasabb fokára kerülni kisebb befektetéssel, kevesebb erőszakkal, megtakarított fáradsággal és csökkentett felelősséggel, hiszen nők vagyunk. Elnyomottak, több műszaktól vérzők, a család felelősségével terheltek, vagy éppen egyedül. Vagyis kicsik, védtelenek, gyengébbek, békésebbek, és ráadásul tudunk annyit, mint a férfiak. Egyértelmű, hogy nagyobb előny jár nekünk, mert nők vagyunk. A valóságban mindez leginkább csak szlogen és újdonsült sztereotípiája a fejlett világ hatalomban érdekelt nőtagjainak. Nincs is ebben semmi kivetnivaló, de csodálkozni sem kell azon, ha a nők – általában és tömegesen – nem csatakoznak és nem is érdeklődnek a hatalom férfi vagy női módra való megszerzése iránt.

Ám, ha a nők mégis olyan férfibirtokra vágynak, ahol nőként működni igen csak kétértelmű,³¹ megakad a sztereotípialemez. Az egyik ilyen terület az erőszakkal függ össze. *A kérdés egyszerű: hogyan operálhat a nő az erőszakkal úgy, hogy közben ártatlan maradjon?*

Nézzük, milyen, ha a nőnek engedélyezett lehetősége van az erőszakra, ha megteheti azt, amit a férfi! Lehesen katona, ismerjék el az ehhez kellő képességét, mehessen harcba, és ezen ne csodálkozzon senki, ne csak markotányosnő, kíségető, férfitámogató, de valódi harcos lehessen, mert nincs szüksége kíméletre, védelemre. Tehát *ölhessen is*, pontosan úgy, mint egy férfi³². És ugyanolyan elismerést szerezhessen érte, lehessen akár tábornok is.

³⁰ Az idézet eredetije: „A feminizmus alapvető problémája, hogy egyenlőséget tesz a politikai gyengeség és a morális ártatlanság között.” PEARSON, PATRICIA: *When She Was Bad. Violent Women and the Myth of Innocence*. Canada: Random House, 1997. 20.

³¹ Nem foglalkozom a nők politikai hatalomban szereplésének problematikájával, bár az ambivalencia itt is tetten érhető. A kérdésről Koncz Katalin könyve bőséges információval szolgál: KONCZ KATALIN: *Nők a politikai hatalomban. Számvetés a rendszerváltástól napjainkig*. Procter and Gamble – Magyar Nők Karrierfejlesztési Szövetség, é. n.

³² Elshtain könyvében (ELSHTAIN, JEAN BETHKE: *Women and War*. New York: New York University Press, 1987.) több katonanő kijelentését idézve igazolja, hogy az ellenség megölése a nők számára (sem) számít kegyetlenségnek vagy bűnnek. A szovjet Nadja Popova jelenti ki: „A háború megköveteli az ölés képességét.” 1994-ben a ruandai mészárlás perének első népirtással vádolt női résztvevője Pauline Nyramasuhuko volt. Az 58 éves volt családügyi miniszter személyesen biztatta a hutu katonákat, hogy válogassák ki a csinosabb tutszi nőket, és kivégzés előtt feltétlenül erőszakolják is meg őket. HARMAN, DANNA: A woman on trial for Rwanda's massacre. *The Christian Science Monitor*, 2003. March, 7. <http://www.csmonitor.com/2003/0307/p09s01-woaf.html>; DEVINE, MIRANDA: The rise of the women warriors. *The Sidney Morning Herald*, 2004. <http://www.smh.com.au/articles/2004/09/08/1094530691850.html> Amikor 2004-ben az iraki Abu Graib börtönben három amerikai női katona is részt vett iraki férfi foglyok szexuális kínzásában, óriási botrány tört ki, a bántalmazás képei bejárták a világsajtót, döbbenet konstatalhatta a világ, hogy a minősített gonoszság nem csupán a férfiak privilégiuma. SJOBERG, LAURA – GENTRY, CARON E.: Mothers, Monsters, Whores: Women's of Terrorism/Terrorism Studies. *International Relations*, vol. 23. (2007), no.1. 58–87.; SJOBERG, LAURA: Feminist Interrogations Violence in Global Politics. London–New York: Zed Books, 2009. 70–72.

És ha írott törvénybe ütközik az erőszak? Akkor nyilvánvalóan bűnöző. Tényleg ugyanazt jelenti a női bűnöző, mint a férfi?

Kriminológia és női bűnözés

A kriminológiában nem újdonság a nő elkövető-áldozat dichotómiájának gondolata.

Az elméleti sémák szerint a női bűnöző nem konzisztens női mivoltával, olyat tesz, ami nőtől nem várható. Az erőszakot alkalmazó nő, aki gyereket, férjet, hozzátartozót bánt, ellentétes a gondozó, életet adó, szerető, gyengéd női szerepével, és az erre adandó társadalmi válasz szinte egyidejűleg a *megdöbbenés és a felmentés*. A csecsemőgyilkost mentheti magárahagyottsága, szegénysége, tudatlansága, a férjgyilkost az önvédelem kényszeríti, még a sorozatgyilkos nőnek is lehet mentsége, például szörnyű gyerekkora. A nő, aki lop, sikkaszt, rabol, a családjáért teszi, a prostituáltat a férfiuralom kényszeríti. A női kriminalitást mind a mai napig medikalizáljuk vagy enyhébben büntetjük, mint az ugyanazon bűncselekményt elkövető férfiakat.³³ Az elkövető nők egyben áldozatok is, ha nem sorsuké, múltjuké, körülményeiké, akkor jobb esetben a társadalomé, de modern mainstream álláspontunk szerint valamiképp mindig az éppen regnáló férfiaké is. A nők tehát védelemre szorulnak, ma már nem apjuk-férjük védelmére, hanem többnyire a *férfiakkal szembeni* védelemre, *jogi-társadalmi védelemre*, az áldozattá válástól való védelemre, támogatásra, pozitív diszkriminációra, harc nélküli hozzáférésre a hatalomhoz. Természetesen nem azért, mintha gyengébbek, férfivédelemre szorulók lennének, hanem mert a férfiak hatalomféltek és erőszakosak, nem adják ki a *jogosan járó juss felét*.

Ha mégis van olyan bűnöző nő, akinek egyetlen mentsége sincsen, és ez igen ritkán adódik, az átkerül a „férfi” kategóriába, bestiává, boszorkánnyá, méregkeverővé avanzsál, a „kísértő gonosz” megtestesülése lesz.

A terrorizmus emberi életet követelő, erőszakos bűncselekmény, ehhez kétség sem fér, elkövetője – a demokráciák törvényei alapján – nemre való tekintet nélkül bűnöző. Csakhogy. Mi van akkor, ha az egyik csoport önvédelmét-érdekét egy másik közösség ellenségesnek értelmezi? Általában háború vagy terrorizmus, nézőpont kérdése. Akkor lesz az emancipált katonalányból terrorista.

³³ Nagyon is úgy tűnik, hogy a nők bünelkövetését más mértékkel mérjük, mint a férfiakét. Miután az enyhébb és a szigorúbb büntetésre egyaránt lehet adatokat gyűjteni, a leginkább elfogadott magyarázattal szolgáló álláspont szerint a nőket szigorúbban ítéljük meg, ha eltérnek a nőiesnek tartott általános normáktól, és enyhébben, ha nőiségük védelmében teszik ugyanezt. HEIDENSOHN, FRANCES M.: *Women and Crime*. London: Macmillan, 1985.

Jó néhány kutató véleménye szerint a nők sokkal jobban fanatizálhatóknak tűnnek, mint a férfiak. Szerintük a nőket az érzelmeik befolyásolják, a politikai érdekeket és a végrehajtandó parancsokat morális érzellemmel töltik meg, sokkal inkább átélik az „ügy” lelki, érzelmi fontosságát. Tapasztalt terrorrelhárító szerint ezért alig bizonytalanodnak el akció közben, nem hezitálnak, ha cselekvésre kerül sor, sokkal megbízhatóbbak és rendíthetlenebbek, mint a férfiak. A nő az, aki először használja a fegyvert, ezért a figyelmeztetés, hogy „női terroristára lőj először”.³⁴

Heindensohn szerint³⁵ a terrorista nőt azonban pontosan azzal a technikával azonosítjuk, mint általában a női bűnözőket. Ha a nemiségén van a hangsúly, a női oldal a fontos, akkor érzelmi alapon cselekvő, naiv nőnek tartjuk, akit személyes okok befolyásolnak. A kriminológusnő úgy véli, vannak szubkultúrák, amelyek dominánsan férfiakra épülnek, mint a galerik, ahol a fiúk megtanulják a vezetés, irányítás szerepét. „Téves, hogy a nők nem képesek a »klubtagságra«, de az igaz, ha ilyen közösségekben kívülállónak érzik magukat, mert nem ismerik azokat a szerepeket, viselkedési formákat, amelyeket a fiúk már gyerekkorukban elsajátítottak. Ezért kompenzálnak, ezért vonzódnak az olyan félelmetes dolgokhoz, amelyekkel bizonyíthatják, hogy vannak olyan jók, mint a férfiak. Sok középosztálybeli lány nem tanulhatta meg a harcos szerepet, így felnőttként úgy érzik, hogy az erőszakkal megteremthetik az utat a csoport-hoz.”³⁶ A kutató véleménye szerint a nők jobban viselik a fájdalmat, és erősebb bennük a belső önkritikától való félelem, mint az erőszak kiélésének ereje. Terroristának lenni egy nő számára nagyobb konfliktusforrás, mint a férfiak esetében. A nők fizetik az árát annak, hogy brutálisnak, természetellenesnek tartják őket.³⁷ Heindensohn szerint: „a nők büntudatosak azért, mert duplán deviánsak. Egyszer amiatt, amit ténylegesen tesznek, másodsorban, mert mindenki azt kérdezi, hogy tehet ilyet egy nő. A férfi, ha találkozik egy jó asszonnyal, az képes megmenteni saját magától, de a nő hiába találkozik egy jó férfival, az nem fordíthatja meg őt. A bűnös nő megváltozásában senki sem hisz, a nők

³⁴ „A nők nem tétovázna, lönek, ha sarokba szorítják őket, Annak, akinek kedves az élete, a legjobb, amit tehet, a női terroristára lőjön először” – tanácsolja Christian Lochte, német alkotmányjogász, a Baader-Meinhof-csoport elleni vizsgálatok egyik vezetője. MACDONALD, EILEEN: *Shoot the Women First*. London: Fourth Estate, 1991, 223.

³⁵ HEINDENSOHN i. m. 115.

³⁶ MACDONALD i. m. 237–238.

³⁷ A börtönből szabaduló palesztin terrorista nők otthoni fogadtatása jelzi, hogy sikertelen akciójuk miatt többé nem számítanak nőknek, férfiakká lettek, és elveszítették korábbi megbecsültségüket. EREZ, EDNA – BERKO, ANAT: Palestinian Women in Terrorism: Protector or Protected? *Journal of National Defence Studies*, 2008/6. 109. A jelenség, a börtönből szabaduló nő elfogadhatatlansága, nem ismeretlen a női bűnözés szakirodalmában sem. TAMÁSI ERZSÉBET: Egyférfinyira a hajléktalanságtól. *Esély*, 2004/3. 40.

stigmatizálása nagyon mély, a nő és az ő bűne között megfordíthatatlan a kapcsolat”³⁸(UO).

Láthatjuk, hogy a nő *meglepetés*, ha erőszakkal él, vagy *mentséget* találunk a viselkedésére, mert nő, vagy *megvetjük* kegyetlensége miatt, mert nő, esetleg mert éppen olyan, mint egy férfi. A terroristanő esetében is a maszkulinitása a döntő, tehát a női merénylő is lehet agresszív és kegyetlen, de akkor már „némber”. A férfi terroristák egyszerűen csak gonoszak, kegyetlen szadisták, örültek, akik élvezetből ölnek, más szóval: a „férfiak disznók”.³⁹

És ezzel ismét a sztereotípiáinknál vagyunk.

Ha felvetődik is a kérdés, miért a férfiak jelentik a terrorizmust, a válasz olyanira triviális, hogy tudományosan nem is értelmezett. A férfi, ha terrorista, elvetemült, kíméletlen, véres agresszor. Egyszóval férfi, legfeljebb pszichopata férfi, de ez nem mentség. A férfi terroristával szemben nincs sem erkölcsi, sem szakmai kétségünk.

A képességek és felhatalmazások

A Nobel-díjas Gary Becker szerint⁴⁰ elég, ha az emberek velük született képességei csak kicsit térnek el egymástól ahhoz, hogy óriási legyen a különbség hatása abban, mivel foglalkoznak majd életük folyamán. A férfiak és a nők között ez *a kis eltérés* nemcsak egymástól élesen elváló munkamegosztást, de másfajta szocializációt, eltérő társadalmi szerepet, hierarchiát, hatalomelosztást idézett elő. „A biológiai tények körülhatárolják az egyes ember társadalmi lehetőségeit, de az egyes ember előtt már létező társadalmi világ körülhatárolja azt, amire a szervezet biológiailag képes lenne”⁴¹ Olvasva és átgondolva mindazokat az írásokat, amelyek a nemek és a terrorizmus kapcsolatát érintették, végső soron az idézett alapállást kérdőjelezik meg: a nők és a férfiak közötti csekély különbség *következményeit*.

Miről is szólnak az értekezések? *A nők és a férfiak közötti erőszak eltérő kife-*

³⁸ Uo.

³⁹ A kifejezés önmagában érthető, de történet is fűződik hozzá. David Buss evolúciós pszichológus aziránt érdeklődött egyik vizsgálatában, hogy a férfiak és a nők milyen rövid idejű ismeretség után feküdnének le egy kívánatos partnerrel. A nők határozott nemmel választottak egyheti ismeretség esetén, míg a férfiak „valószínűleg igen” választ adtak ugyanezen időre vonatkozóan. Buss egyetemi előadásán mindezt a szexuális szelekció és a szülői befektetés alapján magyarázta, ám egyik hallgatózó egyszerűbben fogalmazott: „A férfiak disznók” – mondta. PINKERS, STEVEN: *Hogyan működik az elme*. Budapest: Osiris, 2002. 437.

⁴⁰ BECKER, GARY S.: *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*. Chicago: The University of Chicago Press, 1993.

⁴¹ BERGER, PETER L. – LUCKMANN, THOMAS: *A valóság társadalmi felépítése*. Budapest: Józsefvég, 1998. 247.

jezésének jogosságáról, társadalmi elfogadottságáról. Szabad-e a nőknek erőszakot alkalmazniuk, ugyanúgy, ugyanabban társadalmi mezőben, ugyanolyan céllal? A válasz hol igen, hol nem, vagy mindkettő egyszerre. A hezitálás és a bizonytalanság oka, hogy minden tudományosan elfogadott ismereteink ellenére képtelenek vagyunk a velünk született, biológiai adottságainkat és a ráépített kulturális világunkat egymást azonos dimenziókban és kölcsönösen befolyásoló, állandóan változó folyamatnak tekinteni. És, *amire véégképp nem mutatunk hajlandóságot, bizonyos nehezen vagy egyáltalán nem mozduló adottságainkat változtathatatlanak elfogadni.*

Ellenőrzésünk alatt tartani a világot, bizony ez áll minden ember vágyainak központjában. Finomabban szólva, hatással lenni a környezetünkre, a körülményeinkre, másokra, és ami legkevésbé megy, önmagunkra. Még érthetőbben, kreatitásnak, teremtésnek nevezzük, és enélkül semminek érezzük magunkat, tehetetlennek, erőtlennek, kiszolgáltatottnak. Ha nem lehetünk hatással saját világunkra, vagy menekülünk, vagy támadunk. Ez a Teremtés törvénye.

Jó nagy bajban vagyunk, ha a velünk született vagy adaptív képességeinkről van szó. Foggal-körömmel harcolunk azért, hogy cáfolhassuk a biológiai determinizmust.

Mintha vakok lennénk, nem vesszük észre, hogy a természetet, a biológiánkat jobban ismerjük, és bizonyos határokon belül, de kiszámíthatóan változtatni is képesek vagyunk. Az orvostudomány, a genetika, a mikrobiológia hosszabb életet, legyűrt betegségeket és elképesztően sikeres szaporodási lehetőséget adott az emberiségnek. Miközben az általunk fabrikált körülményeinket, társadalmi kilátásainkat, civilizációnk törvényeit nem ismerjük igazán, ezek váratlanok, megjósolhatatlanok. Még az időjárást is könnyebb kiszámítanunk, mint egy társadalmi változást előrejeleznünk. Ahogy Joshua Goldstein írja: „Nagyon szerencsések lennénk, ha kiderülne, hogy a háború és a szexizmus százszázalékosan biológiailag meghatározott. Megtalálhatnánk azt a hormont vagy neurotranszmittert, amely ezekért a szerencsétlen viselkedésekért felelős, aztán a vízhez adnánk, mint a fluort. Instant béke. Vízben feloldva.”⁴² Nem véletlen, hogy bizonyos nyelvekben csak a természettudományt tisztelik meg a „tudomány” (science) címmel, a többi, a társadalomról szóló ismeretek tára a „művészet” (art) kategóriájába tartozik.

Csíksszentmihályi Mihály szívemből szól, amikor a dilemmát összefoglalja. Az ember evolúciója a férfiak számára a „produkálást”, a nőknek a reprodukálást írta elő. A mai modern társadalmakban az emberek közötti egyenlőség a fő szabály, és kultúránk úgy alakult (vagy alakítottuk), hogy nincs szükség a férfiak nagyobb fizikai erejére, dominanciájára. Hajlamosak vagyunk azt gondolni, sőt harcolni is érte, hogy a nők lehessenek és legyenek is ugyanannyira erősza-

⁴² GOLDSTEIN, JOSHUA S.: *War and Gender. How Gender Shapes the War System and Vice Versa.* London: Cambridge University Press, 2001. 131.

kosak és dominánsak, mint a férfiak.” Csakhogy: „Bizonyos, alapvető velünk született késztetéseket nem lehet figyelmen kívül hagyni, és ha nem tudjuk értelmes, kreatív módon kezelni őket, akkor más, ellenőrizhetetlen módon jutnak érvényre. Nem érdemes úgy tenni, mintha bármivé válhatnánk függetlenül a bennünk zajló fiziológiai folyamatoktól.”⁴³

Más szóval: Minden ember *képes erőszakra*, annak minden formájára, a káromkodástól a kegyetlenkedésen át a gyilkossáig. A kulturális szokásaink, törvényeink vagy hitünk, morális előírásaink szabályozzák, kinek *mit szabad kezdenie az erőszakkal*. A reguláció alapja pedig változatlanul a nők és férfiak közötti csekély, de alapvető különbség. A mondás szerint: „Az angol parlament mindent megtehet, kivéve, hogy rávegye a férfiakat a szülésre.”

Ráadásul, úgy tűnik, igen nagy nehézségbe ütközik a férfiakat rávenni, hogy hathatósabban vegyék ki részüket a reprodukcióból, míg a nők sokkal inkább megtalálják a „produkálásban” a számukra megfelelőt. Az egyik fél ragaszkodik az eredetileg bevésett szerepéhez, a másik fél rugalmasabb, mindkét szerepből válogatna. Nemcsak egyenlő esélyt kér, hanem magának kívánja megszerezni a döntés jogát, *mindkét* nem felett.⁴⁴

Békés galambok és anyatigrisek

Ezzel át is tértünk a női, férfisztereotípiák virágzásának másik fontos tényezőjére, a hatalom kérdésére. A követelés morális bázisa, a nők békésebb természete, azaz milyen szép is lenne a világ, ha nők vezetnék. Ahelyett, hogy felidéz-ném Merle *Védett férfiak* (férfi) rémálmát a nők uralta világról, néhány elismert kutatót citálok a nők és a békesség sztereotípiájának kifejtésére. *Fukuyama* – van-e, ki e nevet nem ismeri – tudományos port kavaráó esszéjében⁴⁵ azt fejte-

⁴³ CSÍKSZENTMIHÁLYI i. m. 76.

⁴⁴ Az új férfiaság, a gyermekgondozási szabadságra menő, pelenkát cserélő apa képe még mindig jobban tetszik a nőknek, mint a férfiaknak, a profeminista férfimozgalmak minden fáradozása ellenére.

⁴⁵ A *Foreign Affairs* 1998–1999-ben megjelenő számaiban lezajlott vita a nők és a háború kérdéséről a nemek közötti erőszak különbségéről az unalomig ismert köznapi sztereotípiákat variálja. Biológiai eredetű-e az erőszak különbsége a nemek között? FUKUYAMA, FRANCIS: Women and the Evolution of World Politics. *Foreign Affairs*, vol. 77. (1998), no. 5., Sep./Oct. 24–40.; EHRENREICH, B. – K. POLLITT, ET. AL.: Fukuyama’s Follies: So What if Women Ruled the World? *Foreign Affairs*, Vol.78. (1999), no. Jan./Febr. 118–129.

Majd folytatódott a polémia, amelyben azt mérlegelték, hogy a nőké vagy a férfiaké legyen a hatalom, mi a különbség erőszak és háború között és vajon tényleg a férfiaké-e a világhatalom? LING, LILY H. M.: Hypermasculinity on the Rise, Again: A Response to Fukuyama on Women and World Politics. *International Feminist Journal of Politics*, vol. 2. (2000), no. 2. 277–286.; TICKNER, J. ANN: Why Women Can’t Run the World: International Politics according to Francis Fukuyama. *International Studies Review*, vol. 1. (1999), no. 3. 3–11.

geti, hogy a társadalom minden téren megjelenő, de a biológiában gyökeredző férfierőszakot a női természetből fakadó békésebb energiák csendesíthetik le. Azaz, a nőké a következő történelmi feladat: genetikai örökségük segítségével társadalmi pozícióik megerősítésével erőszakmentesebbé tenni a világot. Miközben sem a férfiaknak, sem a nőknek nem kell elveszíteniük alapvető természetüket, csak más csatornákat kell találniuk az öröklött erőszak levezetésére. A több nő a hatalomban = nagyobb békesség-elv a „nők morálisan jobbak” ősi sztereotípiát elevevén szentesíti. A tétel bizonyítására statisztikák ezrei sorolhatók, igazolva, hogy ahol az emancipáció magas szintű (azaz, ahol a nők politikai pozíciói számszerűen a férfiakéhoz közelebb vannak), ott kevesebb az erőszak, gyilkosság, háború stb.⁴⁶ Ezt a tételt nemcsak a tudomány, de a napi pénzügyi és politikai gyakorlat is magáénak fogadta el – néhány esetben. 2001-ben a Világbank egyik felmérésének megállapítása szerint a nemek közötti egyenlőség hatással van a nemzetgazdaságra. Minél magasabb a nők részvétele a politikai és a gazdasági életben, annál kisebb a korrupció. 2005-ben Uganda esetében megállapították, hogy a GDP kétszázalékos növekedésével számolhatnak, ha csökkennek a nemek közötti különbségek.⁴⁷ Tanítani a nőket, bevonni őket a munka világába – és a következmény: kevesebb gyerek, több személyes jövedelem és gazdasági fellendülés az országban. Ismerős? No comment.

A nők számának megnövelése az erőszakszervezetekben, különösen a hadseregben, ugyanezt a kérdést feszegeti.⁴⁸ Mi történne a svéd hadseregben, ha a nők 3,6 százalékos aránya legalább harminc százalékra emelkedne? Számolhatnának a hegemon maszkulinitás csökkenésével, azaz a katonák egyetemesen belül és a civilek ellen, de a saját családjukban is (talán közel harminc százalékkal) kevesebb szexuális erőszakot követnének el. Legalább ilyen arányban csökkenne a prostituáltak igénybevétele, és a női energia békésebb légkört idézne elő kaszárnán belül és kívül.

A nők az egyenjogúság morális tartalma szerint mindent ugyanúgy szeretnének (szigorúan fele-fele alapon), ami a férfiak erejének, hatalmának kifejeződése. Valamennyi „férfiaknak fenntartott területen”, ahol hatalom, pénz, erő összpontosulhat, így a politikában, a gazdaságban és a szentesített erőszak világában. A férfiak viszont korántsem vágnak ugyanolyan intenzitással az intim szférának és a nőinek fenntartott mezőkre. Miért is tennék, amikor a

⁴⁶ HUDSON, VALERIE M. – BOER, ANDREA DEN: A Surplus of Men, a Deficit of Peace. Security and Sex Ratios in Asia's Largest States. *International Security*, vol. 26. (2002), no. 4. 5–38.; FUKUYAMA i. m.

⁴⁷ BYRD, MIEMIE WINN – DECKER, GRETCHEN: Why the U.S. Should Gender its Counterterrorism Strategy. *Military Review*, 2008/July–August, 98.

⁴⁸ GUSTAFSSON, DANIEL (2007): Masculinity, sexual harassment and male demand for commercial sex: The case of the Swedish Armed Forces in the post Cold War era. In <http://www.ruc.dk/isg/forskning/skoler/velfaerdsstatogforskellighed/seminarer-kurser/masculinities/papers/D.Gustafsson/>

nők maguk értékelik le „nem fizetett” világukat, ha kifejezetten terhesnek és megerőltetőnek bélyegzik a házimunkát, idegőrlőnek és energiaigényesnek a gyereknevelést, függésnek, szolgaságnak a házasságot. Úgy látszik, legalábbis a nemek közötti hatalmi harc sztereotípiájának szemszögéből, mintha a férfivilágban létezni csupa előnnyel járna. Természetesen a nők nem azért küzdenek, hogy (szigorúan fele-fele arányban) bányászok, szemetesek, hullamosók, esetleg mészárosok lehessenek, hanem csúcspdipomaták, parlamenti képviselők, cégfőnökök, bankigazgatók, tábornokok. Érthető, ha a férfiak sem tülekednek a takarítónői, óvónői, kozmetikusai, gépirónői állásokért.⁴⁹ Szóval, Petőfivel szólva: „Ide a rózsza néhány levelét / S vegyétek vissza a tövis felét!”

Az erőszak skizofréniája

A terrorizmus kapcsán pedig tetten érhető a kettészakítottság. A nők, a férfiakhoz hasonlóan, szeretnének felhatalmazást kapni az erőszakra, ha az hatalommal jár. Mentséget, megértést, megbocsátást kapni, ha büntetendő az erőszak. A terrorista nő cselekedete nem azért meglepetés, mintha nem lenne képes erőszakra, hanem mert a nők számára a fizikai erőszak minden formája társadalmilag erősen nehezményezett vagy kifejezetten tiltott. Leginkább azért, hogy gyerekkihordásra, szülésre teremtett testük védve legyen, és ez nem pusztán az elnyomó férfierdek számlájára írható. A női test ma is ugyanolyan sérülékeny, mint régen volt. Sőt ma, amikor a nők többsége egyetlen gyereket hoz a világra, még inkább (ön)védelemre szorul. Talán ezért olyan makacsul ragadós a gyenge, védtelen, védelemre szoruló nő és a harcoss-erőszakos, kegyetlen, szörnyeteg sztereotípiája. A férfiert kevésbé sirunk – a természet pazarlóan bánik a spermákkal –, a „nők és gyerekek mindenekelőtt” elve nincs kihálófélben.

Nemi szabálysértések

A nők önálló döntési képessége és az ezzel együtt járó felelősség között is vannak ellentmondások. Mindemögött megint csak az a bizonyos férfi-nő közötti kis eltérés fedezhető fel. A bűnöző nő lelki sérült, ezért cselekedete nem önálló döntés, hanem döntési kényszer, így felelősség sem terheli – szól a sztereotípiára. Az erőszakos terrorista nő kettős szabályt hágott át, egyszer megtöri a nemi sztereotípiát (a nő békés, védelemre szoruló áldozat), másrészt nő lété-

⁴⁹ A férfiterületen (rendőr, katona stb.) működő nők iránti előítéletekről sokat értekezünk, de szinte sosem esik szó a nők közé keveredő férfiak elleni női reakciókról (érti ezt mindenki, aki volt már olyan női problémákkal kapcsolatos konferencián, ahová egy-két férfi is betévedt). Az előítéletek kölcsönösek, de nem jogosak.

re törvényt sértett, bűnöző lett, a férfivilágba *tévedt*. A férfi bűnözőnek, így a terroristának, szabad választása, megfontolt döntése a cselekmény elkövetése. Egyszerűen bűnöző vagy terrorista, aki felelős a tetteiért. Azaz férfi, nem több és nem kevesebb.

Az erőszak hatalma

Mit szeretnénk a nemek között jelenleg fennálló viszony helyett? A társadalmi közgondolkodás ismerje el a nő önálló döntési jogát mint immanens képességét az élet minden területén, legyen az akár az erőszak világa. Semmi megbélyegzés, semmi lekezelés, de nincs kivételezés és enyhítés sem. Teljes nagykorúsítás és felelősségvállalás, szóval egyenjogúság. *Vagyis ide nekünk az erőszak felét.* Csakhogy az élet, a valóság makacsul ragaszkodik az eredeti felálláshoz. Talán mert eleddig mindenki számára így tapasztaltuk biztonságosabbnak. A nők a férfiakhoz hasonlóan képesek minden jóra és rosszra egyaránt, mégis a társadalmi gyakorlatban, ha úgy tetszik, az élet minden területén, arra törekszünk, hogy az emberek általában is, de a nők különösen, minél kevésbé fejezhessék ki agressziójukat, legyen az engedélyezett, támogatott vagy éppen büntetett formában. Vannak nők, akik ezt maradiságnak, női elnyomásnak, diszkriminációnak tartják, és ebben a vonatkozásban és értelemben talán az is. Csakhogy ez a fajta, tiltáson alapuló megkülönböztetés sok esetben védőfaktor, „pozitív diszkrimináció”. A gyerekek még nem képesek felfogni és kivédeni a veszélyeket, az öregek már nem tudják elkerülni és megvédeni magukat, a nők teste több kíméletre szorul. Miközben senki sem tagadja, hogy a gyerekeknek, az öregeknek és a nőknek is megvan a magukhoz való eszük és képességük, csak a fizikai erő/szak veszélyes számukra, nemcsak az ellenük szemben alkalmazható, de a bennük rejlő is. Az erőszak ugyanis sok mindent szül, leggyakrabban, jó néhány veszélyes, beteges lépcsőn keresztül (félelem, magány, indulatok, tudatlanság, irigység és hatalomvágy) visszavágást, fizikai erőszakot. Mindannyian így vagyunk ezzel, gyerekek, nők, férfiak és öregek egyaránt. Az egyenlőség ebben a vonatkozásban teljes. *Kockázatos harcolni egyszerre az erőszak birtoklásáért, ha azt mások ellen fordíthatom, és tiltakozni, ha ugyanaz az erőszak ellenem irányul.* A nők és a férfiak terrorizmushoz fűződő kapcsolata csepp a tengerben. Annak *fatális kockázatnak* a következménye, amelyet a természet és a civilizáció együtt kevert-rázott veszélyes, mérgező eleggyé.

Ki véd kitől és mit?

Így, a vége felé, nem sok jó hírem maradt. A terrorizmus jelenségének kutatása ellenőrzött és szisztematikusan gyűjtött információk és adatok hiányában számtalan torzítás forrása. Márpedig, ha biztosat nem tudunk, hát találgatunk, viszonyítgatunk és érzelmi indíttatásból ítélkezünk. Zsigerből visszavágunk,

legtöbbször megrögzött, beszűkült sztereotípiáink alapján, és azoknak igazán nem vagyunk szűkében.

A veszélyhelyzet, úgy tűnik, a legegyszerűbb és legősibb, így a legbiztonságosabbnak tűnő társas kapcsolatokat hívja elő. Például *a nemi hierarchiát, amikor azonban az önvédelem és a csoport védelmét garantáló férfiak száma és ereje megcsappan, helyükre lépnek a nők*. Generációk nőnek fel az állandósult félelem, tehetetlenség, szegénység, bizonytalanság, halál légkörében, és esélytelenek fatalizmusával és fanatizmusával választják a menekülés vagy az erőszak pusztító és önpusztító végső megoldását.

Kilátások

Irakban 2008 az öngyilkos terrorista nők éve volt. Amíg 2004-ben egyetlen esetről sincs tudomás, a következő évben már négy, 2007-ben húsz, 2008-ban pedig már 34 öngyilkos merényletet hajtottak végre nők, 295 halottat és 731 sebesültet hátrahagyva. Ez lenne a női terrorizmus jövője? Számos biztonságpolitikai szakértő aggódik a nők fokozott fegyveres szereplése miatt, és a merényletek gyors növekedését jósolja. Az elmúlt két év nem cáfol rá a borúlátó jóslatokra. Bár nincs újabb „feketeözvegy”-akció, igaz, 2009 júniusában, Ingusföldön feltehetően női öngyilkos merénylet támadta meg az ingus elnök kocsiját. Az utolsó tamil női merénylet 2009. január 2-án volt. 2010. február 13-án egy iraki zarándokok között robbantotta fel magát egy merényletlő, 54 halott és közel 120 sebesült a végeredmény. A 2010. évben is szomorú az öngyilkos merényletek statisztikája.⁵⁰ 2010. december 25-én, Pakisztán északi részén, egy ENSZ segélyelosztó helyen, hagyományos burkába ötözött nő két kézigránát dobott a közel 300 fős várakozó tömeg közé, majd működésbe hozta a derekára szerelt robbanóanyaggal teli övet. Az első pakisztáni női öngyilkos merénylet 46 embert megölt és közel száz sebesültet hagyott maga után. Emlékszik erre valaki? A hírekben egyre ritkábban bukkanunk női öngyilkos merényletlőkre. Megszokhattuk? Sokszor hallatuk, már nem is számít „hírnek” ...

Az írás mottójában Békés Imre professzor megállapítása szomorúan igaz. Nemcsak a hitre, vallásra, de a nemekre éppúgy igaznak tűnik, és nehezen megváltoztatható ténynek bizonyul, még a 21. században is.

Talán mégsem adhatjuk fel a reményt egy biztatóbb változatban...

⁵⁰ 58 terrorista 687 ember halálát okozta két hónap alatt. List of terrorist incidents. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_terrorist_incidents,_2010-03-01

UTAK, ÖSVÉNYEK ÉS „CSAPÁSOK” A VISSZAESÉS BÜNTETŐJOGI SZABÁLYOZÁSÁBAN

TÓTH MIHÁLY
egyetemi tanár (PPKE JÁK)

Írásom apropóját a „három csapás” néven elhíresült Btk.-novella bűnisméltésre vonatkozó rendelkezései és annak közvetlen előzményei adták,¹ ám a (nagy-részt aggódó) bíráló indokolja a kérdéskör tágabb összefüggésbe helyezését, s a visszaesés néhány történeti és elvi kérdésnek rövid áttekintését is.

Történelmi adalékok²

Az a felismerés, hogy az ismételt bűnelkövetőkkel szemben – különösen a harmadik alkalommal a bűn útjára lépőkkel – szigorúbb büntetőjogi szankciók indokoltak, több ezer éves múltra tekint vissza a magyar jogtörténetben is.

Szent István király dekrétumainak második könyve világos rendelkezést tartalmaz arra nézve, ha „szabad ember lop egyszer, kétszer és háromszor”:

„Szabad embernek, ha lopásban vétkezik, ily törvényt szerzettünk bűnhődésére: hogy egyszer váltsa meg magát, ha tudja; ha pedig nem, adják el szolgálásra.

1.§ Ha eladatván lopand, a szolgálk törvénye alá vettessék.

2.§ Ha másodszor is, ugyanazon törvény teljék be rajta. Ha pedig harmadszor, élete veszszen.”

Szolgálk esetében szigorúbbak voltak a következmények:

„Valamely szolga először követend el lopást, adja vissza a mit lopott és váltsa meg az orrát öt tinóval, ha tudja; ha pedig nem, vágják le.

¹ A 2010. július 23-án hatályba lépett 2010. évi LVI. törvényről van szó. Feleslegesnek vélem annak az etimológiai és sportszabály-ismereti vitának a felidézését, amely a „three strikes” kifejezés hibás értelmezése illetve fordítása kapcsán sokszor elvette az időt az érdemi kérdések megvitatásától. A fogalom, mondhatni „intézmény” most már egyébként is „három csapás” néven vonult be a köztudatba, s ezen nem is igen lehet változtatni.

² A visszaesés törvényi szabályozásának alakulását – kitérve a bírói gyakorlatra is – alaposan ismerteti a kezdetektől a 2009. évi CXXX. törvény hatálybalépéséig BALLA LAJOS: Adalékok a visszaeső bűnelkövetők megítéléséhez a magyar büntetőjogban c. tanulmányában. (www.debreceniitotabla.hu/doc/bunteto/VisszaesoBunelkovetok.pdf (2010. december 20.))

Ha vágott orral újra lop, váltsa meg a fülét öt tinóval, ha tudja; ha pedig nem, vágják le a füleit. Ha harmadszor lopott, haljon meg.”³

Később évszázadokon keresztül a visszaesést általában a büntetés kiszabása során értékelték.

A XVII. század második felében – elsősorban a Praxis Criminalis⁴ hatására – a hazai ítélkezési gyakorlatban „a büntetést enyhítő körülmények közül előfordult a tettes büntetlen előélete és jó híre [...] a súlyosítók közül a rossz előélet, az ismételt elkövetés...”⁵

Röviddel később a „különös visszaesés” nyomatékosabb súlya is megfigyelhető.

Hajdu Lajos az 1700-as évek végének ítélkezési gyakorlatát vizsgálva megállapítja, hogy a bíróságok „a büntetés nemének, illetve nagyságának megállapításakor [...] legtöbbször azt értékelték (életkortól függetlenül) hogy a vádlott első botlását követte-e el, vagy bármilyen ok miatt összeütközésbe került-e már a törvénnyel.[...] Az ítélőszékek súlyosbító körülménynek tekintették, ha a vádlott hasonló cselekmény elkövetéséért már volt büntetve (speciális visszaesés)”⁶

A reformkortól kezdve a kérdéskör szabályozásában ismét szerepet kapott a jogalkotó. Az 1843. évi törvényjavaslatban megjelent a visszaesés tételkeretbővítő következménye és a mai fogalmakhoz hasonló különös valamint a többszörös visszaesés is:

„A ki azon büntetttbe, melyért már büntetve volt, vagy ahhoz hasonneműbe ismét visszaesik, tetteért [...] a visszaesés tekintetéből súlyosabban büntetetik, mintha azt csak akkor először követte volna el, sőt büntetése fölöttébb terhelő körülményeknél, különösen többszöri visszaesésnél, a törvény által azon büntettre rendelt ideigleni büntetésnek kétszeres mértékéig is emeltethetik...”⁷

A javaslat kilenc pontban sorolta fel a „hasonnemű” bűncselekményeket (pl. a hamisításokat, a személy elleni erőszakos bűncselekményeket vagy a vagyon elleni bűncselekményeket) s még arra is gondja volt, hogy a visszaeső gyilkosokat és gyújtogatókat holtig tartó rabsággal fenyegetse, ám csak ugyanolyan korábbi bűncselekmény elkövetése esetén.

Bizonyos bűncselekmények esetén kombinálta a különös és többször visszaesés következményeit első büntető törvénykönyvünk, a Csemegi-kódex is.

³ *Magyar Törvénytár 1000–1526. évi törvényczikkek.* Budapest: Franklin 1899. 39. László király később már a második lopást halállal büntette. Uo. II. könyv, 2. fejezet, 67.

⁴ „Forma processus iudicii criminalis seu P.” III. Ferdinánd császár 1656 dec. 30-án szentesített, Magyarországon is kiadott törvénye, amely a hazai ítélkezési gyakorlatot hosszú ideig jelentősen befolyásolta.

⁵ BÓNIS GYÖRGY: *Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után (1686–1708).* Budapest: Akadémiai, 1962. 178.

⁶ HAJDU LAJOS: *Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában.* Budapest: Magvető, 1985. 198–199.

⁷ 93. § In *1843-ik magyarbüntető törvénykönyvi javaslat.* Kiadja Kugler Adolf pesti könyvtáros, 1865. 25–26.

A törvény minősített esetnek tekintette, ha az elkövető rablás, zsarolás, lopás, sikkasztás vagy orgazdaság miatt már két ízben meg volt büntetve (az előző bűncselekmények értelemszerű módosításával ugyanez vonatkozott a sikkasztókra és orgazdákra), és utolsó büntetése kiállításától 10 év még nem telt el.⁸ Csalás esetében viszont a súlyosabb felelősséget csak két korábbi csalás miatti elítélés alapozott meg.⁹ Végül a rablás súlyosabban minősült már egyetlen rablás vagy zsarolás miatti korábbi elítélés esetén is.¹⁰

A Csemegi-kódex következő évtizedekben született Novellái – a büntetés felfüggesztéséről (1908), a közveszélyes munkakerülőkkel (1913), illetve a megrögzött büntetésekkel szembeni fellépésről (1928) – bizonyos kérdésekben a korábbi szabályoknál szigorúbb következményeket fűztek a bűnismétléshez.¹¹

1948-ban a III. Büntető Novella némiképp egyszerűsítette a visszaesés szabályozását, ám a következményeket tekintve még bármely (nemű és súlyú) korábbi ítéletet figyelembe vett: „a jelen § alkalmazása szempontjából visszaeső az, aki lopás, rablás, zsarolás, sikkasztás, orgazdaság vagy csalás büntette vagy vétsége miatt már két ízben meg volt büntetve, feltéve, hogy legutolsó büntetésének kiállása óta tíz év még nem telt el.”¹²

Először az 1950. évi 30. tvr. helyezkedett arra, a ma is követett álláspontra. – igaz csak a devizabüntettek esetében – hogy visszaesést csak korábbi (bizonyos súlyú) végrehajtandó szabadságvesztés alapozhat meg. Eszerint súlyosabb büntetés alá esett a devizabüntett, ha az elkövetőt korábban már legalább egy évi szabadságvesztéssel sújtották és a büntetés kiállításától öt év még nem telt el.

Második Btk.-nk, az 1961. évi V. tv. az értelmező rendelkezések körében a visszaesést már csak a szándékos bűncselekményekre korlátozta, s csök-

⁸ 1878. évi V. tc. 338, 357, 371. §.

⁹ 381. §.

¹⁰ 349. §.

¹¹ Az 1908 évi XXVI. tc a felfüggesztés kedvezményéből kizárta, azt, aki előzőleg büntett miatt jogerősen el volt ítélve, vagy tíz éven belül fogház- vagy egy hónapot meghaladó elzárásbüntetés volt ellenében jogerősen megállapítva, kivéve, ha az királyi kegyelem útján elengedtetett. Az 1913. évi XXI. tc. pl. előírta, hogy „az a keresetre utalt munkaképes egyén, aki munkakerülésből csavarog vagy egyébként munkakerülő életmódot folytat” szigorúbb fogházbüntetésre számíthat, „ha már két ízben meg volt büntetve és a cselekmény elkövetésekor utolsó büntetésének kiállása óta két év még nem telt el.”

A törvény hatálya alá tartozó bűncselekmények elkövetői hasonló visszaesés alapján fogházbüntetés kiszabása nélkül dologházba utalhatóak voltak. (2.§ illetve 6 §)

Az 1928. évi X. tc. 36. §-a úgy rendelkezett, hogy „a bíróság ítélettel határozott tartalmú szabadságvesztés büntetés kiszabása nélkül szigorított dologházba utalja azt a büntettest, aki az élet, a szemérem vagy a vagyon ellen különböző időben és egymástól függetlenül legalább három büntetett követett el és a törvény értelmében halálbüntetés kiszabásának nincs helye, ha megállapítja róla, hogy az utolsó és az azt közvetlenül megelőző büntetett öt éven belül követte el és hogy bűncselekményeket üzletszerűen követ el vagy bűncselekmények elkövetésére állandó hajlamot mutat (megrögzött büntettes).”

¹² 1948. évi XLVIII. tv. 35. §.

kentette a korábbi bűncselekményhez kapcsolódó intervallumot. A jogalkotó visszaesőnek tekintette azt az elkövetőt, akit büntett elkövetését megelőzőleg szándékosan elkövetett ugyanolyan büntettért már szabadságvesztésre ítélték és a büntetés kiállításától vagy végrehajthatósága megszűnésétől az újabb büntett elkövetéséig öt év még nem telt el.¹³

A visszaesés a továbbra is a törvény a különös részében felsorolt egyes (bár a korábbinál jóval tágabb körű szándékos) bűncselekmények – pl. zugírászat, garázdaság, közveszélyes munkakerülés, üzérkedés, árdrágítás, kábítószerrel visszaélés – minősített esete volt, s a szigorúbb fenyegetettséget részben ugyanolyan, részben – például a vagyon elleni vagy élősdínek minősített bűncselekmények esetén – a hasonlóan minősített bűncselekmények korábbi elkövetése alapozta meg.

A ma is hatályos harmadik Btk., az 1978. évi IV. törvény

- szakított azzal a korábbi töretlen elvvel, hogy a visszaesés csak egyes különös részi bűncselekmények esetén jöhet szóba, a visszaesést tehát valamennyi szándékos (és vegyes bűnösség mellett elkövethető) bűncselekményre kiterjesztette,
- megalkotta a visszaesők három kategóriáját, fokozatosan súlyosabb következményeket fűzve az „egyszerű”, a különös és a többszörös visszaeséshez.

E jelenleg is lényegében változatlan szabályok részletezése felesleges, elegendő néhány a következő évtizedekben bekövetkezett változásra utalni.

A visszaesés megállapításához szükséges időtartam a hatálybalépéskor öt év volt, ezt az 1993. évi XVII. törvény „indokolatlanul hosszú időnek” tekintette (figyelemmel arra is, hogy annak kezdő időpontját megelőzi a büntetőeljárás és a szabadságvesztés végrehajtása) és három évre enyhítette.¹⁴

A különös visszaesésről a Legfelsőbb Bíróságnak a Btk. hatályba lépésével szinte egyidejűleg megjelent 14. számú irányelve rendelkezett,¹⁵ hat csoportba sorolva a visszaesés szempontjából hasonlóan minősített bűncselekményeket. Az irányelvet azonban a 1994. márciusától a 23. sz. Irányelv igen sajátos, sommás érveléssel hatályon kívül helyezte.

Eszerint „a visszaesés kérdéseivel foglalkozó 14. számú Irányelv revízióját az 1993. év, május 15. napján hatályba lépett 1993. évi XVII. törvény teszi szükségessé. Az anyagi büntetőjog szabályai jelentősen módosultak. A különös és a többszörös visszaesés elvesztette azt a kiemelkedő jelentőségét, amivel a korábbi büntetőjogi szabályozás felruházta.”¹⁶

¹³ 1961. v. tv. 115. §

¹⁴ Lásd az 1993. évi XVII. Törvény 34. §-ához fűzött miniszteri indoklást.

¹⁵ *Bírósági Határozatok* 1979. július.

¹⁶ *Magyar Közlöny* 1994/32.

Azt lehet mondani, hogy ekkor kezdődtek a különös visszaesés szabályozásában azok a megoldatlan ellentmondások, amelyek hatásait – mint később, a hatályos előírások kritikája kapcsán látni fogjuk – a mai napig érzékeljük.

Az irányelv hatályon kívül helyezésével lényegében egyidejűleg a jogalkotó csokorba gyűjtötte azokat a bűncselekményeket, amelyeket a különös visszaesés szempontjából az emberöléssel hasonlóknak kell tekinteni,¹⁷ s előírta, hogy valamennyi (értelemszerűen szándékos) vagyon elleni bűncselekmény is hasonlóknak tekintendő.

1998-ban e két csoporthoz egy újabb csatlakozott. Ennek indokait a törvényhozó a következőkben összegezte: „ a különös visszaesés szempontjából [...] hasonlóként indokolt meghatározni azokat a bűncselekményeket, amelyeknek akár az alapesetében, akár a minősített esetében tényállási elemként szerepel a fegyveres elkövetés például az emberrablás, és a magánlaksértés súlyosabban minősülő esetei, a tiltott határátlépés, illetve azokat, amelyek elkövetési magatartásai vagy a védett jogi tárgy kapcsán nagyfokú rokonságot mutatnak e két bűncselekménnyel például a közveszélyokozás, a nemzetközi jogi kötelezettség megsértése, a visszaélés radioaktív anyaggal.”¹⁸

Ez az újabb csoport azonban nem élte meg a tíz évet sem: a jogalkotó a fegyvercsempészet önállóságának megszüntetésével együtt – indokolás nélkül – „mellőzte a különös visszaesésre, valamint ezzel összefüggésben a hasonló jellegű bűncselekmények meghatározására vonatkozó rendelkezéseket.”¹⁹

S ezzel gyakorlatilag eljutottunk az új évezred első évtizedének utolsó éveéhez, amikor a kérdéskör átfogóbb áttekintése ismét napirendre került.

Az előző kormány büntetőjogi hattyúdala

Az előző választási ciklus vége felé közeledve mind határozottabban érzékelhető vált, hogy a közvélemény jelentős része támogatta, sőt erősítette az akkori ellenzéknek a visszaesés áttekintését is célzó szigorító elképzeléseit. A Kormány megtehetette volna, hogy az új Btk. előkészítése során képviselt többé-kevésbé következetes álláspont alapján – melynek végtermékeként elkészült egy (sokadik) új Általános rész is, továbbra is az átfogó kodifikációt, támogatja – még akkor is, ha ennek befejezésére ideje már nem maradt – ahelyett, hogy egy új Novellával felkarolja a közvélemény kétes szakmai megalapozottságú igényeit. Megtehetette volna, hogy következetesebb és erőteljesebb kommunikációval rá

¹⁷ 1993. évi XVII. tv. 36. §.

¹⁸ Lásd az 1998. évi LXXXVII. tv. 57–58. §-ához fűzött miniszteri indokolást.

¹⁹ Lásd a 2007. évi XXVII. tv. 11–12. §-ához fűzött miniszteri indokolást.

mutat: azok az indokok, amelyekkel a büntetőjog sürgős és drasztikus szigorítását indokolják, csak igen kevésbé megalapozottak.²⁰ Nem ezt tette.

2009 márciusában vitára bocsátottak egy módosító csomagot, melynek értelmében generálisan és igen drasztikusan szigorítani kívánták a visszaesés jogkövetkezményeit.²¹

Ez az első javaslat a visszaesővel szemben már alkalmazható súlyosabb jogkövetkezmények mellett (az ilyen elkövető vétség esetén is börtönbe kerül, esetében a próbára bocsátás és a felfüggesztett szabadságvesztés próbaideje alatt kötelező a pártfogó felügyelet) a próbára bocsátás lehetőségét teljesen kizárta.

A különös visszaesővel szemben – azon kívül, hogy már korábban sem volt vele szemben alkalmazható a tevékeny megbánás intézménye, a büntetési tétel felső határa a felével emelhető volt, s a büntetés enyhítésére csak különös méltánylást érdemlő esetben kerülhetett sor – teljesen megszűnt volna az enyhítés lehetősége.

Végül a többszörös visszaeső már ki volt zárva a mediáció lehetőségéből, vele szemben a kétévi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztést is fegyházban kellett végrehajtani; nem lehetett a büntetés felének kitöltése után feltételes szabadságra bocsátani; kizárt volt a próbára bocsátás alkalmazhatósága; a büntetési tétel felső határa vele szemben is felével emelkedett, s a büntetés enyhítésére csak különös méltánylást érdemlő esetben volt lehetőség – szintén nem részesülhetett volna a feltételes szabadságra bocsátás, az enyhítés és a felfüggesztés kedvezményében.

A Tervezet ezen kívül bevezetett egy új visszaesői kategóriát, az erőszakos többszörös visszaesők csoportját, s az e körbe vonható bűncselekményeket tételesen fel is sorolta.²²

²⁰ Az ellenzék pl. a kormány tervezetével közel egy időben előterjesztett törvényjavaslata (T. 8875. 2009 február) általános indokolásának bevezetőjében azt állította, hogy „a súlyos, erőszakos bűncselekmények számának drámai emelkedése újabb területen tette világossá, hogy a Kormány kudarcot vallott, és mielőbbi távozása nélkül a közbiztonság nem állítható helyre Magyarországon.” (kiemelés tőlem) Eltekintve attól, hogy a hasonló politikai deklarációk törvényjavaslatok indoklásában némiképp szokatlanok, az állítást az erőszakos bűnözés statisztikai mutatói egyáltalán nem támasztották alá.

²¹ Ebből utóbb T 9554 számon, 2009 áprilisában készült törvényjavaslat.

²² Erőszakos többszörös visszaeső az a többszörös visszaeső, aki mindhárom alkalommal személy elleni erőszakos bűncselekményt követ el. Személy elleni erőszakos bűncselekmény az alkotmányos rend elleni erőszakos szervezkedés [139. § (1)–(2) bekezdés], a lázadás [140. § (1)–(2) bekezdés], a népirtás (155. §), az apartheid [157. § (1)–(3) bekezdés], a polgári lakosság elleni erőszak [158. § (1)–(2) bekezdés], a bűnös hadviselés (160. §), a hadikövet elleni erőszak (163. §), az egyéb háborús büntett (165. §), az emberölés [166. § (1)–(3) bekezdés], az erős felindulásban elkövetett emberölés (167. §), a testi sértés [170. § (1)–(6) bekezdés], a kényszerítés (174. §), a lelkiismeret és vallásszabadság megsértése (174/A. §), a közösség tagja elleni erőszak (174/B. §), az egyesülési, a gyülekezési szabadság, valamint a választási gyűlésen való részvétel jogának megsértése (174/C. §), a személyi szabadság megsértése (175. §), az emberrablás [175/A. § (1)–(5) bekezdés], az emberkereskedelem (175/B. §), az erőszakos közöszlész (197. §), a

A végül hatályba lépett 2009. évi LXXX. tv. ehhez képest néhány kérdésben visszalépett: nem zárta ki a különös és többszörös visszaesőt az enyhítés lehetőségéből és továbbra is lehetővé tette többszörös visszaesővel szemben is a feltételes szabadságra bocsátást. az erőszakos többszörös visszaesés szabályozásából azonban nem engedett. Erőszakos többszörös visszaesőnek tekintette a Novella azt, aki mindhárom alkalommal személy elleni erőszakos bűncselekményt követett el, s ehhez a kategóriához társította a legsúlyosabb következményeket: (a többszörös visszaesés következményein túlmenően) az enyhítés és a feltételes szabadságra bocsátás kizárását, valamint a büntetési tétel alsó határának emelését.

A módosítás három egymást követő időben lépett hatályba, ám valószínűnek látszott, hogy az utolsó, 2010. május 1-jei hatálybalépés után röviddel az új Kormány beváltja korábbi „három csapás” néven propagált ígéreteit.

A 2010. évi LVI. törvény

Így is lett. Az újonnan megalakult Országgyűlés a mindössze néhány szakaszból álló, önálló képviselői indítványként beterjesztett törvényt alig néhány nap alatt elfogadta, s az 2010. június 23-án hatályba is lépett.

E módosítás – ami lényegében figyelembe vette a korábbi Novella szigorító rendelkezéseit is – egyetlen, ám igen jelentős kérdésben tért el a korábbi szabályoktól: az erőszakos többszörös visszaesés esetén a büntetési tétel alsó határának emelése helyett a felső határ kétszeresére történő emelését, legsúlyosabb esetben pedig életfogytig tartó szabadságvesztés kötelező kiszabását írta elő.²³

---

szemérem elleni erőszak (198. §), a bántalmazás hivatalos eljárásban (226. §), kényszervallatás (227. §), jogellenes fogva tartás (228. §), a hivatalos személy elleni erőszak [229. § (1)–(6) és (8) bekezdés], a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak (230. §), a hivatalos személy támogatója elleni erőszak (231. §), a nemzetközileg védett személy elleni erőszak [232. § (1)–(2) bekezdés], a terrorcselekmény [261. § (1)–(5) és (7) bekezdés], a légi jármű, vasúti, vízi, közúti tömegközlekedési vagy tömeges áruszállításra alkalmas jármű hatalomba kerítése [262. § (1)–(3) bekezdés], az önbíráskodás [273. § (1)–(2) bekezdés], a rablás (321. §), a zsarolás (323. §), a zendülés minősített esetei [352. § (2)–(4) bekezdés], és az előljáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak (355. §). (A bűncselekmények körét 2011. január 1-jei hatállyal a 2010. évi CLXI. törvény terjesztette ki a jogellenes fogva tartásra és a kényszervallatásra is.)

²³ Btk. 97/A. § (1) Az erőszakos többszörös visszaesővel szemben az erőszakos többszörös visszaesőkénti minősítést megalapozó, súlyosabban büntetendő személy elleni erőszakos bűncselekmény büntetési tételének felső határa szabadságvesztés esetén a kétszeresére emelkedik. Ha a büntetési tétel így felemelt felső határa a húsz évet meghaladja, vagy a törvény szerint a bűncselekmény életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető, az elkövetővel szemben életfogytig tartó szabadságvesztést kell kiszabni.

(2) Az erőszakos többszörös visszaesővel szemben a 38. § (3) bekezdése alkalmazásának nincs helye.

(3) Az erőszakos többszörös visszaesővel szemben a büntetés enyhítésének nincs helye.

Ennek alapján a hatályos előírások szerint a visszaesés különféle formáihoz kapcsolható következményeket a következő táblázatban foglalhatjuk össze:

A bűnismétlés következményeinek összefoglaló táblázata

	visszaeső	különös	többszörös	erőszakos többszörös
fokozat	vétség: börtön	vétség: börtön	vétség: börtön legalább 2 év: fegyház	vétség: börtön legalább 2 év: fegyház
szabadságvesztés mértéke	(nincs előírás, súlyosító körülmény)	felső határ felével emelkedik	felső határ felével emelkedik	felső határ kétszeresére emelkedik (életfogyt. lehet!)
enyhítés	lehet	csak különös méltánylást érdemlő esetben	csak különös méltánylást érdemlő esetben	nem lehet
felfüggesztés, feltételes szabadság	lehet	lehet kötelező pártfogó	lehet	nem lehet
próbára bocsátás	lehet	lehet	nem lehet	nem lehet
tevékeny megbánás	lehet	nem lehet	nem lehet	nem lehet
legfeljebb 3 éves feny. esetén enyhébb szankciók	lehet	lehet	lehet	nem lehet

A visszaesés új szabályainak elfogadása óta lényegében egyetlen konkrét értelmezési kérdés vetődött fel: miként viszonyuljon a személy elleni erőszakos bűncselekmények elkövetésének időpontja a szigorúbb következményeket előíró új szabályok hatályba lépéséhez.

A Legfelsőbb Bíróság ennek kapcsán hangsúlyozta, hogy „az erőszakos többszörös visszaesés a többszörös visszaesés speciális esete, úgy is felfogható, mint egy különös többszörös visszaesői kategória az erőszakos személy elleni bűncselekmények körén belül. A 137.§ 17. pontja szerinti meghatározás tehát szükségképpen magába foglalja a többszörös visszaesőkénti elítélés minden elemét azzal a többlettel, hogy már a visszaesést megalapozó egy korábbi elítélés is személy elleni bűncselekmény miatt történt. A lényeg a visszaesőkénti

elkövetés ténye, amely feltételezi a törvény által megkívánt 3 éves időbeli kapcsolatot is.”

Ebből viszont következik, hogy „az erőszakos többszörös visszaesés megállapításához szükséges, de egyben elegendő, ha a 137.§ 17. pontjában a minősítéshez megkívánt ’mindhárom’ alkalom közül a harmadik személy elleni erőszakos bűncselekmény elkövetése valósul meg úgy, hogy a korábbi két – alap, és visszaesőkénti elítélés – az új törvény hatálybalépése előtt történt, de az augusztus 9-e után²⁴ megvalósítható képest a második elítélésben kiszabott szabadságvesztés kiállításától, vagy végrehajthatóságának megszűnésétől a legújabb személy elleni erőszakos bűncselekmény elkövetéséig a 3 év még nem telt el.”²⁵

A hatályos szabályozás kritikája

A hatályos szabályozással szemben – bár kétségtelen, hogy alkalmasságát az idő igazolhatja vagy cáfolhatja – alkotmányossági, kriminológiai, büntetőjogi, de akár törvényszerkesztési szempontok alapján is kifogások támaszthatók–

a) Az előterjesztők részéről a harmadik súlyos bűncselekmény (kötelező) életfogytig tartó szabadságvesztéssel történő fenyegetésének az volt az egyik leggyakrabban és leghatározottabban hangoztatott indoka, hogy e módszer számos országban – az USA egyes tagállamaiban és Szlovákiában – bevált, és a bűnözés jelentős csökkenéséhez vezetett.

Tény azonban, hogy a hasonló állítások gyakran hiányosak, egyoldalúak, leegyszerűsítik a helyzetet, s nem ritkán tévesek is.

Az európai gondolkodásmódtól, jogi hagyományoktól sok tekintetben jelentősen eltérő amerikai felfogás számunkra aligha lehet megfelelő minta. Az USA számos tagállamában a társadalmi hagyományok, a bűnözés gyökerei és tradicionális struktúrája még elkötelezett demokratikus viszonyok között is tolerálják például a halálbüntetést, és a százezer lakosra jutó börtönnépesség esetenként ötszöröse a magyar börtönpopulációénak. Ám abban egyetértenek még az ottani mértékadó jogtudósok is, hogy a parttalan szigor mindenütt csupán átmeneti javulást eredményezett, a bűnözés súlya és jellege hosszú távon kizárólag szigorításokkal, kampányszerű „csapásokkal” vagy „dobásokkal” nem kezelhető.²⁶

²⁴ 2009. augusztus 9-én léptek hatályba a 2009. évi LXXX. törvény erőszakos többszörös visszaesés fogalmát és következményeit (elsőként) megalkotó 2009. évi LXXX. törvény rendelkezései.

²⁵ Legfelsőbb Bíróság BK 83. www.lb.hu/buntvel.html (2010. december 20.)

²⁶ Lásd erre vonatkozóan pl. KERTÉSZ IMRE: Új törvény az erőszakos bűnözés ellenőrzéséről az USA-ban. *Belügyi Szemle*, 1995/9. 11.; UTASI JUDIT: A zérótolerancia-politika. *Belügyi Szemle*,

A reaktivitás, preaktivitás nélkül, vagy akár az utóbbit háttérbe szorítva, a bűnüldözés területén sem megoldás.

Szlovákia helyzete némiképp alaposabb vizsgálatot igényel. Szomszédunkban 2003-ban vezették be az ott „háromszor és elégnek” nevezett büntetőjogi szigorítást.

A minket leginkább érdeklő statisztikai adatok ezután a következőképpen alakultak:²⁷

	2003	2004	2005	2006	2007
Összes ismert bűncselekmény	112 000	131 000	123 000	115 000	111 000
Emberölés	146	122	106	89	89
Rablás	1900	2100	1900	1600	1500
Szabadságvesztést töltők száma	8500	9400	8800	8200	8000
25 évi szabadságvesztés (életfogyt. helyett)	47	48	50	73	89
Életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték	16	18	20	25	29

Szlovákia lakossága 5,7 millió fő. (Ha hozzávetőlegesen azonos bűnözési és bűnüldözési helyzetet feltételeznénk tehát, akkor a magyar adatok kb. 50 %-át kellene figyelembe venni.) Ehhez képest az ismertté vált bűncselekmények száma csak egyharmada a magyar ismertté vált bűncselekményekének. A rablások száma viszont már a vizsgált időszak előtt is mintegy 2/3-a volt magyar rablásokénak. Hasonló az arány az emberölések esetében is.²⁸ A szlovák helyzetet tehát alacsonyabb ismertté vált bűnözés ugyanakkor nagyobb arányú erőszakos ismertté vált bűnözés jellemezte, ami indokolhatott bizonyos szigorítást. Ezt követően a rablások száma kétségtelenül jelentősen csökkent, s lassan csökken (inkább stagnál) az emberöléseké is. Nálunk hasonló tendenciák – különösen az emberölések esetében – „három csapás-szerű előírások” nélkül is már hosszabb

2001/12. 48.; a külföldi elemzések közül pedig HELMUT KURY – MARTIN BRANDENSTEIN – TOSHIO YOSHIDA: Kriminalpräventive Wirksamkeit härterer Sanktionen. Zur neuen Punitivität im Ausland (USA, Finnland und Japan). *ZStW*, 121. (2009) Heft 1. 190–238. Jellemző, hogy az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága a néhány tagállamban – bár nem azonos módon – alkalmazott „three strikes law”-törvényeket csak 5:4 arányban találta az USA alkotmányával összeegyeztethetőnek.

²⁷ *Statisticka Rocenka Slovenskej republiky. Statisticky úrad Slovenskej republiky*. Bratislava, 2008.

²⁸ 2008-ban Szlovákiában 94, 2009-ben 84 emberölés vált ismertté.

ideje megfigyelhetők voltak.²⁹

Nem juthatunk a hazai szigorítást egyértelműen igazoló következtetésekhez a legszigorúbb büntetések visszatartó hatását vizsgálva sem. Az életfogytig tartó szabadságvesztések száma Szlovákiában alig – bár egyenesen – nőtt. Ám nagyobb arányban nőtt az e helyett 25 évre ítélt büntetése. Vagyis: ha feltételezhető is kedvező hatás – pl. a rablások esetében – az nem feltétlenül a „háromszor és elég” elve alapján kiszabott örökös fogságoknak köszönhető, mert ennek alapján a bíróságok nem számottevően több életfogytig tartó büntetést szabtak ki.

Az adatokon kívül talán még fontosabb, hogy a szlovák törvény rendelkezéseit, tényleges hatókörét Magyarországon szinte mindig hiányosan és pontatlanul idézték.

Az említett, 2003-ban elfogadott Novella a szlovák Btk. 43. §-át módosította, előírva, hogy azt, akit bizonyos súlyos erőszakos bűncselekmények miatt³⁰ korábban már kétszer szabadságvesztésre ítélték és büntetéseit legalább részben letöltötte, újabb ugyanilyen bűncselekmény elkövetése esetén életfogytig tartó szabadságvesztésre kell ítélni, feltéve, hogy adottak e büntetési nem Btk. 29. § (3) bekezdésében írt „általános” feltételei.

Az általános feltételek vizsgálata (pl. bizonyos kirívó tárgyi vagy személyi körülmények, enyhébb büntetés feltehető kilátástalansága) tehát módot adott a szlovák bírának arra, hogy mérlegelési körben eltekinthessenek az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásától, és helyette 25 évi szabadságvesztést szabjanak ki. Igaz, a 2006-ban hatályba lépett új szlovák Btk. mellőzte az általános feltételekre utalást, így – a hatályos magyar szabályozáshoz hasonlóan – a bűnisméltés tényének megállapításakor átmenetileg valóban elengedhetetlenné tette a legsúlyosabb büntetés kiszabását. Ez a helyzet azonban csak néhány évig tartott,³¹ és számottevően nem hatott ki a bűnözés alakulására. 2010. január 1. napjától a bíróság az erőszakos többszörös visszaesők esetében ismét csak akkor szabhat ki az életfogytig tartó szabadságvesztést, ha

- ezt a társadalom hatékony védelme feltétlenül indokolja,
- nincs rá remény, hogy 25 éves büntetéssel is elérhetőek legyenek a büntetés céljai.³²

²⁹ Magyarországon az emberölések száma a hasonló időszakban folyamatosan csökkent (394, 347, 341, 329, 292), a rablásoké stagnált (3227, 2982, 2709 3119, 3128).

³⁰ Ezek – nyilván kisebb eltérésekkel – megegyeznek a magyar személy elleni erőszakos bűncselekményekkel. Figyelemre méltó azonban, hogy a szlovák törvény ide sorolja pl. a kábítószerrel visszaélést (szlovák Btk. 187. §), vagy a gyermekpornográfia kapcsán született büntetőjogi előírásokat (205/B. §).

³¹ Ez alatt az időszak alatt a szlovák bíróságok mindössze 2 vádlott esetében helyezkedtek arra az álláspontra, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésnek mind az általános, mind a különös feltételei adottak.

³² 576 Zákon z 3 decembra 2009 6. A Novella témánkat érintő rendelkezése a szlovák Btk. 47. §

Azt csak a teljesség kedvéért jegyzem meg, hogy vannak olyan vélemények Szlovákiában, amelyek még ezt, a bíró mozgásterét visszaadó szabályozást is ellentétesnek tartják az emberi jogokról és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény számos rendelkezésével és a Szlovák Köztársaság alkotmányával is.³³

Összességében tehát az a hivatkozás, hogy az erőszakos többszörös visszaesőkre vonatkozó hazai szabályok indokoltságát Szlovákia azonos előírásainak pozitív tapasztalatai is igazolják, nem látszik alaposnak.

b) Áttérve a hazai alkotmányos aggályokra, mindenekelőtt szögezzük le, hogy az erőszakos többszörös visszaesők „kemény magja” esetében az életfogytig tartó szabadságvesztés csak „tényleges élethosszig tartó rabság” lehet, hiszen a törvény e körben kizárja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét is. Mindez azonban alaptörvényünk szellemét és konkrét rendelkezéseit tekintve is több szempontból aggályos. A bírói mérlegelés teljes kizárása (nem csak a büntetési nemet, hanem annak mértékét tekintve is) sértheti a büntetések arányosságának és egyéniesítésének jogállami elvét, valamint a bírói hatalmi ág integritását, a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkotmányos alkalmazhatósága pedig ettől függetlenül erősen kétséges.

Az a nyilvánvaló jogállami igény, hogy a jogalkotó nem vonhatja el teljes mértékben a bíróság értékelő, mérlegelő, az ügyek szükségszerű egyediségét szem előtt tartó tevékenységét, tehát hogy nem boríthatja fel a hatalmi ágak közötti egyensúlyt, számos, ma már szinte etalonként idézett alkotmánybírói döntésben olvasható.

Ezek közül talán a 13/2002 (III.20) AB határozat tartalmazza a legfontosabb megállapításokat.

A döntés leszögezi, hogy egy-egy „konkrét ügyben szóba jöhető, a törvényben meghatározott büntetés kiszabási szabályok és az ítélkezési gyakorlat által kialakított további elvek összemérése csakis a bíróság feladata lehet., mert „kizárólag a bíróság jogosult annak mérlegelésére: milyen büntetési nem és ezen belül milyen mértékű büntetés áll arányban az adott bűncselekmény súlyával, az elkövető társadalomra veszélyességével, a bűnösség fokával és a büntetés kiszabása során figyelembe veendő bűnösségi körülményekkel.” Ebből az is következik, hogy az olyan szabályozás, amely ezt a lehetőséget elvonja, mintegy lehetetlenné teszi az egyéniesítést, az nem tekinthető alkotmányosnak. Igazolják mindezt a határozat további okfejtései is: „a büntetőjogi szankciórendszer ala-

---

második bekezdését módosítja.

³³ Dr. judr. ANTON FÁBRY, címzetes egyetemi docens, Komensky Egyetem, Bratislava: *A „harmadszor és elég volt” büntetési elv és ennek tapasztalatai Szlovákiában.* (kézirat, az előadás elhangzott a Magyar Büntetőjogi Társaság 2010. október 20-i ülésén.)

kításában, éppen a büntetés mértékének megállapítása tekintetében a jogalkotó mérlegelési joga mellett a bírói mérlegelés lehetőségének alkotmányos értéket is hordozó és ezért védelmezendő szerepe van. Az egyéniesített büntetés kiszabás, és ezen keresztül az alkotmányosan is igazolható preventív büntetési célok érvényre juttatása ugyanis ténylegesen csak ezen keresztül valósulhat meg”.³⁴

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés általános alkalmazhatóságának alkotmányos kérdései túlmutatnának e tanulmány keretein. Tény, hogy az örökös rabság intézményét sérelmező beadványokkal Alkotmánybíróságunk már évek óta foglalkozik, el is készült egy határozattervezet, döntés azonban az ügyben nem született.³⁵

A talán rövidesen mégis meghozandó döntéstől függetlenül elmondható: mind a nemzetközi tapasztalatok, mind a hazai alkotmányos gyakorlat alapján nagyon nyomatékos érvek hozhatók fel az ellen, hogy az elitélteket a szabadságuktól életük végéig, a szabadulás reménye nélkül megfosszák.³⁶

c) Régi tapasztalat, hogy a tételkeretek felső határának emelése csupán a jogalkotó látványos elszántságának igazolására alkalmas, tényleges szigorodással eddig alig járt. A felső határ kétszeresére emelése a bíróságok számára csak lehetőség, s tudjuk, hogy eddig a másfélszeres emeléssel is – halmozat, valamint különös és többszörös visszaesés esetén – csak igen kivételesen (alig ki-mutatható mértékben) éltek. A probléma – mint láttuk – a felemelt felső határ 20 évet meghaladó esetei kapcsán kiszabandó kötelező életfogytig tartó szabadságvesztés kapcsán vetődik fel. Anélkül azonban, hogy részletes prognózisba bocsátkoznánk, igen valószínűnek látszik, hogy ez olyan csekély számú (és a korábbi eszközökkel is kellő szigorral kezelhető) elkövetői kört érint(hetne), hogy kérdés, érdemes volt-e a jogalkotónak ezzel vállalnia a megalapozottnak látszó szakmai szemrehányásokat.

A kétszeresére emelt felső határ ugyanis a mai tételkeretek rendszerében csak a legalább 15 évi szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények esetében haladja meg a 20 évet. (10 évi szabadságvesztés-maximum esetében csupán eléri azt). Ez a személy elleni erőszakos bűncselekmények köréből gyakorlatilag csak az emberölést és a rablás – igen ritka – halmozottan súlyos eseteit érinti.

³⁴ AB közlöny 11/3. sz.

³⁵ A kérdést érintően 2004 márciusában érkezett indítvány az Alkotmánybírósághoz. Az indítvány kérelmet tartalmaz egyebek mellett a Btk. 47/A. § (1) bekezdés II. fordulatának és a Btk 47/C. § (2) bekezdés, első mondatának megsemmisítésére, valamint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel zárult büntetőeljárások felülvizsgálatára. Az Alkotmánybíróság 2010. április 19–20-i teljes ülésének egyik napirendi pontja volt az ezzel kapcsolatban készült határozat-tervezet megvitatása.

³⁶ Lásd pl. NAGY FERENC: A feltételes szabadon bocsátás hazai problematikájáról. In NAGY FERENC: *Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához*. Budapest: HVG-Orac, 2005. 207–212. és JUHÁSZ ZOLTÁN: Jog a reményhez. *Fundamentum*, 2005/2.

(Ráadásul, mint már utaltam rá, e két kategória esetében a bűnözés eszkalálódása a szigorító rendelkezések előtt sem volt megfigyelhető.) Ilyen cselekményeket összesen százas nagyságrendben követnek el, többszörös visszaesőként azonban emberölést egyáltalán nem, rablást elenyésző számban.³⁷

Ezzel szemben az első határ emelése jóval nagyobb számú veszélyes bűnözőt érinthet(ett volna) és kézzelfogható szigorodást eredményezhet(ett volna).

A 2010. évi LVI. törvény azonban a felső határ emelését kimondó rendelkezést nem a korábbi, az alsó határ emelését előíró 97/A. § mellé, hanem a helyett iktatta be.

Igaz, az erőszakos többszörös visszaesők bűncselekményei esetén az enyhébb szankciók és a felfüggesztés, valamint az enyhítés kizártsága garantálja legalább az alsó határnak megfelelő végrehajtandó szabadságvesztés kiszabását (s ebből feltételes szabadságra bocsátásnak sincs helye), ez azonban nem olyan súlyos következmény, mint az alsó határ felemelésének korábbi kötelezettsége.

d) A 97/A § hatályos szövege azt tartalmazza, hogy a felső határ „az erőszakos többszörös visszaesőkénti minősítést megalapozó súlyosabban büntetendő személy elleni erőszakos bűncselekmény büntetési tétele” kapcsán emelendő.

A „súlyosabb” jelző azonban a „súlyos” névszó középfoka, s csak két különböző súlyú bűncselekményt feltételez, egy súlyosat és egy súlyosabbat. Ám mi a helyzet, ha három, különböző súlyú bűncselekménnyel állunk szemben? Ekkor is érzük be a súlyosabbal, miként ez az egyértelmű törvényszövegből következik? Nem azt kellett volna írni, hogy a „legsúlyosabb” büntetéssel fenyegetett tételkeretekből induljunk ki?

„Az erőszakos többszörös visszaesőkénti minősítést megalapozó személy elleni erőszakos bűncselekmény” pedig ettől függetlenül tautológia: erőszakos többszörös visszaesést csak személy elleni erőszakos bűncselekmény alapozhat meg, ezt tehát az amúgy is bonyolult meghatározásban felesleges volt megismételni.

e) Végül általánosságban meg kell fogalmaznom azt a kritikát, hogy nem szabadott volna az erőszakos többszörös visszaesés kategóriáját úgy elfogadni – s ez részben az előző kormány és parlament kritikája is – hogy az erőszakos bűnözés körében meg sem kísérelték megoldani a különös visszaesés szabályozását.

³⁷ Évente kb. 110 000 elkövető válik ismertté. A többszörös visszaesők száma kb. 4000-4500, az összes elkövető kb. 3-4 %-a. Az erőszakos, garázda jellegű bűncselekményt elkövetők száma évek óta kb. 30 000 körül mozog. Esetükben is hasonló arányú többszörös visszaesést számolva kb. 1000-1200 főről van szó, ám a többszörös visszaesést megalapozó legsúlyosabb bűncselekményeket mértéktartó becslések szerint is ez utóbbiaknak csak néhány százaléka követi el. Minden esetre, figyelemre méltó, hogy noha a 2009. évi LXXX. törvény erőszakos többszörös visszaesőket érintő rendelkezései 2009 augusztusában hatályba léptek, a bűnügyi statisztika az év végéig mindössze 5 ilyen elkövetőt regisztrált. (<http://crimestat.b-m.hu> 2011. január 20.)

A legsúlyosabb problémát abban látom, hogy a hatályos előírások eredményeképpen bizonyos esetekben markánsan eltérő súlyú következmények társulhatnak az „egyszerű” visszaeséshez és az erőszakos többszörös visszaeséshez. Egyes esetekben felborulni látszik az eddig viszonylag jól érzékelhető fokozatos szigor, amely a bűnisméltlés enyhébb formáitól a súlyosabbak felé haladva megfigyelhető volt. Ennek okát a következőkben kereshetjük.

Ma az ugyanolyan bűncselekmények minden további nélkül megalapozzák a különös visszaesést, (így annak következményeit is), ám a hasonló cselekmények mindezt csak két jól körülhatárolt körben teszik lehetővé: egyes élet elleni deliktumoknál és a vagyon elleni fejezetbe foglalt bűncselekményeket esetében. (A történeti visszapillantás keretében láttuk, hogy a fegyveresen illetve a fegyverrel elkövetett bűncselekmények különös visszaesői kategóriáját a jogalkotó néhány év után megszüntette.) A személy elleni erőszakos bűncselekmények eszerint a különös visszaesés szempontjából nem hasonló bűncselekmények.³⁸

Így könnyen előfordulhat, hogy akit pl. három éven belül újabb nagyobb értékre elkövetett vagyon elleni bűncselekmény miatt állítanak bíróság elé, azt különös visszaesőnek kell tekinteni, ám aki például egymás után hivatalos személy elleni erőszakot majd önbíráskodást, máskor pl. személyi szabadság megsértését, később zsarolást követ el, „csak” visszaesőként felel. Ezek a bűncselekmények ugyanis nem „hasonlóak”. Ha azonban e különös visszaesőnek nem minősülő erőszakos bűnisméltlők egy harmadik erőszakos cselekményt is elkövetnek, hirtelen „egyszerű” visszaesőből egyszeriben erőszakos többszörös visszaesővé válnak, ennek összes következményeivel együtt.

A jogalkotó tehát a jelek szerint bizonyos esetekben szinte közömbös a másodikként megvalósított súlyos erőszakos tettekkel szemben. Azt nem tartja igazán veszélyesnek, ha bizonyos személy elleni erőszakos bűncselekmények bizonyos időközön belül újra előfordulnak, a szigorú fellépést csak a harmadik

³⁸ Általában elmondható, hogy a különös visszaesés szempontjából a „hasonlóság” kérdése hosszú ideje (a nem tökéletes, de annakidején legalább használható 14. számú irányelv hatályon kívül helyezése óta) megoldatlan. Lehet azt mondani, hogy a kérdést a bírói gyakorlatra kell bízni, ekkor azonban feleslegesek a törvényi előírások. Lehet úgy is állást foglalni, hogy jogbiztonsági szempontból helyesebb, ha a hasonló csoportokat jogszabály tartalmazza. (Az 1998. évi LXXXVII törvény 37–38. §-ához fűzött miniszteri indokolás egyszer már úgy foglalt állást, hogy „a büntetőjog előre meghatározottságának alkotmányos követelménye sérülne, ha a törvény a bírói gyakorlatra bízna annak eldöntését [...] a különös visszaesés szempontjából mi tekinthető hasonló jellegű bűncselekménynek). Egyetlen út azonban biztosan nem járható: ha a hasonlóságot egyaránt meghatározhatja a törvény is és a bírói gyakorlat is. Ha tehát a törvény állást foglal a hasonlóság kérdésében (márpedig, mint láttuk, ezt két helyen is megteszi), akkor ebből a szempontból csakis az ott szereplő csoportok vehetők figyelembe. Ám eszerint ma egy szerzői jogsértés és egy rablás hasonló (hiszen mindkettő a XVIII. fejezetben van), egy erőszakos közösülés és egy szemérem elleni erőszak viszont nem, hiszen a törvény nem mondja ki (az egyébként nyilvánvaló) hasonlóságot. A kérdést tehát az új Btk.-ban generálisan meg kell oldani. Most azonban legalább a személy elleni erőszakos bűncselekmények tekintetében kellett volna kodifikálni a hasonlóságot.

esetében véli fontosnak. Ám mindez nem vall túlságosan preventív gondolkodásmódra, amire pedig szükség lenne.

Úgy vélem, a megoldás a fokozatos szigor elvének érvényesítése lenne, s ezt csak úgy lehetne megoldani, ha a személy elleni erőszakos bűncselekményeket a különös visszaesés szempontjából hasonlóan nyilvánítanánk, s így az „egyszerű” visszaeséshez képest már második esetben valamivel súlyosabb következményeket fűznénk e bűnisméltési formához.

Szükséges lenne tehát kimondani, hogy a különös visszaesés szempontjából hasonló bűncselekményeknek minősülnek a mindkét alkalommal elkövetett személy elleni erőszakos bűncselekmények is.

S ekkor egyértelmű helyzetet lehetett volna teremteni például a következő megfogalmazással:

„Azzal a többszörös visszaesővel szemben, akit korábban személy elleni erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt különös visszaesőként ítélték el, az általa megvalósított legsúlyosabb bűncselekmény büntetési tételének felső határa szabadságvesztés esetén a kétszeresére emelkedik...”

A fokozatosság megteremtésével meggyőződésem szerint nagyobb esély lenne a megelőzésre, a „harmadik csapás” elkerülésére is. Ez pedig ösztársadalmi érdek.

A JOGOS VÉDELEM ÉS A VÉGSZÜKSÉG ELHATÁROLÁSI KÉRDÉSEI

UJVÁRI ÁKOS
adjunktus (PPKE JÁK)

Minden jog magában foglal képességet saját védelmére is, de mégis, az első sorban védelmi jogra hivatott tényező a közhatalom. A jog, a természetes védelmi igény megkívánja: ha a közhatalom nincs jelen lépjen elő a magánvédelem.

Ezért jogszerű a végszükség során kifejtett magatartás.¹

A végszükség – gyűjtőfogalom, amely egymástól nagymértékben eltérő helyzeteket takar. Két – jelentőségében kiemelkedő – típusa: a veszélyközösség és a veszélyáthárítás. Előbbinél két jog oly módon forog veszélyben, hogy vagy az egyiknek az elpusztítása árán menekülhet a másik, vagy mindkettő elpusztul. Utóbbinál a veszélyben forgó jog csak egy korábban nem veszélyeztetett jogi tárgy megsértése révén tartható fenn.

Bizonyos tipikus esetekkel a jogalkotó eleve számol: az ilyen helyzetbe került jogalanyt kifejezetten feljogosítja rá, hogy – amennyiben kisebb kár okozásával elkerülheti a nagyobbat – idegen jog megsértése árán mentse a sajátját. Ha a tárgyi jog ilyen szükségjogosítványt konstituál, ezzel megszünteti a cselekmény jogellenességét, amely tehát nem végszükségi jellegű többé.

A végszükség a büntetethetőséget kizáró okok jogos védelemmel azonos csoportjába tartozik. A végszükség keretei között véghezvitt cselekményből éppúgy hiányzik a társadalomra veszélyesség, mint a jogos védelmi helyzetben megvalósított diszpozíciószerű tetteből. (Mindenesetre a tudomány képviselőinek túlnyomó többsége szerint, a végszükség a cselekmény társadalomra veszélyességét zárja ki.)

Azonban míg a jogos védelem esetében „a jogtalanság áll szemben a joggal,”² addig „végszükség esetén jog áll szemben joggal.”³ Ez indokolja azt a jogalkotói

¹ F. CARRARA: *A büntető jogtudomány programja*. I. köt. Budapest: MTA Könyvkiadó Hivatala, 1878. 189.

² TOKAJI GÉZA: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Budapest: KJK, 1984. 248.

³ TOKAJI i. m. 266.

döntést, mely szerint a végszükségben cselekvőnek szigorúbb arányossági követelményekhez kell igazodnia.

A jogos védelmi cselekményt azzal szemben foganasítják, aki a jogosultat támadja vagy közvetlenül veszélyezteti. A végszükségi cselekmény viszont olyan személy jogát sérti meg, aki nem tanúsított jogellenese magatartást.

A jogos védelem ellentámadás a jogtalansággal szemben, és ennek megszűntetése. A végszükség menekülés a jogtalanság elől, más jogos érdekének sérelme árán.

A Csemegi Kódex 80.§-a szerint:

Nem büntetetik a cselekmény, ha az a tettes, vagy hozzátartozói életének, vétlenül származott, más módon el nem hárítható, közvetlen veszélyből való megmentése végett végszükségben követtetett el.

A Csemegi Kódex az életveszélyes helyzetekre korlátozta a végszükségben kifejthető magatartások körét. Az ilyen minőségű veszélynek ezen felül is közvetlennek kellett lennie. A másként el nem háríthatóság alatt ekkor is azt kellett érteni, hogy a veszélyhelyzet más módon, mint a büntetendő cselekmény megvalósítása által nem hárítható el. Ha más menekülési mód van azt kell igénybe venni, a diszpozíciószerű magatartás kifejtéséhez csak a legvégső esetben szabad folyamodni.⁴

A végszükséget a ma hatályos Btk. az alábbiak szerint rendezi:

30. § (1) Nem büntethető, aki a saját, illetőleg a mások személyét vagy javait közvetlen és másként el nem hárítható veszélyből menti, vagy a közérdek védelmében így jár el, feltéve, hogy a veszély előidézése nem róható a terhére, és a cselekménye kisebb sérelmet okoz, mint amelynek elhárítására törekedett.
- (2) Nem büntethető az sem, aki azért okoz akkora vagy nagyobb sérelmet, mint amelynek elhárítására törekedett, mert ijedtségből vagy menthető felindulásból képtelen felismerni a sérelem nagyságát.
- (3) A büntetés korlátlanul enyhíthető, ha az ijedtség vagy a menthető felindulás az elkövetőt korlátozza a sérelem nagyságának felismerésében.
- (4) Nem állapítható meg végszükség annak javára, akinek a veszély vállalása hivatásánál fogva kötelessége.

A jogos védelem jogsértések elhárítására szolgál, s ez a tulajdonság emeli ki a büntethetőséget kizáró okok köréből. A jogos védelmet kifejtő egy oldalon áll az államhatalommal, szemben a jogsértők tömegével. A végszükségi cselekmény sértettje, elszenvedője nem vétett a jog ellen, addig a jogos védelem passzív alanya mások személyét, javait vagy a közérdeket támadta vagy támadással közvetlenül fenyegette.

⁴ FINKEY FERENC: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest: Grill, 1914. 215.

A jogos védelem és a végszükség közötti lényegi különbséget Székely a következőkben látja: „az előbbi a társadalom számára kétszeres előnyt jelent nem csak a fenyegetett jogot óvja meg, hanem egyben a jogtalanságot is elrettenti vagy sújtja.”⁵ A végszükségben cselekvő pedig adott esetben sérelmet okoz jogtalan magatartást nem tanúsító személynek, személyeknek, hiszen „a veszélyt, melyből az egyik fél a másiknak okozandó sérelem útján menekülni kíván, nem ez a másik fél okozta.”⁶

Nem minden jogrendszerben ilyen egyértelmű az elvi különbség a két büntetőjogi felelősséget kizáró ok között. Érdekességgént megjegyzendő, hogy az angol jogi gondolkodás szerint a mi fogalom-kultúránkban használt jogos védelem és végszükség fedik egymást.

Glanville⁷ írja: „Az önvédelem és a szükséghelyzet bizonyos mértékig fedik egymást. Az önvédelem szabálya alapján valakinek joga van arra, hogy ne csak magát védje, hanem másokat is, a mások védelmét azonban a szükséghelyzet példájának is lehet tekinteni, minthogy ennek lehet tekinteni az önvédelmet is.”

A római-germán gyökerű, kontinentális jogi gondolkodásunk számára a fenti érvelés szokatlanul hangzik. Nálunk kimondatlanul is erősek az elvi-kontúrok a két felelősséget kizáró ok között. Az angol jogi kultúra alapvetően más paradigmákon nyugszik, mint a miénk. A kontinentális és a common law érvelés teljes körű, jogi hagyományokat, előfeltevéseket is bemutató összehasonlító elemzése a fejezet kereteit túlfeszítené.

Jól példázza a két gondolkodásmód különbözőségét, hogy hazánkban olyannyira nem tekintették egyazon kategóriának a jogos védelmet és a végszükséget, hogy az 1978. évi IV. törvény előkészítése során felmerült az a később elvetett ötlet, miszerint a végszükségben való cselekvés a magatartás jogellenességét nem zárja ki.

Míg a jogos védelmi cselekmény a veszélyt annak a rovására szünteti meg, aki azt okozta, a végszükségi cselekmény „ártatlant” sújt. Emiatt jogpolitikai szempontból sem helyes mindkettőt a jogosság szintjére helyezni, mert a közérdek mindig a jogrendet fenyegető veszélyforrások semlegesítést diktálja, nem pedig azt, hogy – míg áldozataik egymás vagy harmadik személy rovására menekülnek – ezek háborítatlanul veszélyeztessék tovább a közbiztonságot.⁸

Álláspontom szerint, gyakorlati szempontból is releváns és egyúttal a legkomolyabb dogmatikai kérdést a végszükségben cselekvővel szembeni védekezés lehetőségének problémája veti fel. Mint a fentiekből is kitűnt, a jogos védelmi helyzetnél teljességgel indokolható a passzív alany (támadó) tűrési kötelezettsé-

⁵ SZÉKELY JÁNOS: *A jogos védelem*. MTA doktori értekezés. Budapest, 1971. 1–9.

⁶ Uo. 203.

⁷ WILLIAMS L. GLANVILLE: *Criminal Law. The General Part*. London: Stevens and Sons, 1953. 573.

⁸ LÁSZLÓ JENŐ (szerk.): *Az 1978. évi IV. törvény (Btk.) előkészítés*. II. kötet. Igazságügyi Minisztérium, 162.

ge (köteles túrni jogtalan támadása elhárítását), a végszükség esetén az egyébként jogtalan magatartást nem tanúsító sértett vonatkozásában ez a kötelezettség nehezen indokolható.⁹

Általánosan elismert nézet szerint a végszükség keretei között cselekvő jogosan cselekszik, magatartása hiába tényállásszerű nem veszélyes a társadalomra.

Azért nem jogtalan ez a cselekmény, mert annak megvalósítására jogszabály ad felhatalmazást.¹⁰

Ha a cselekmény nem jogellenes azzal szemben nem jöhet létre jogos védelmi helyzet. Azonban a szükséghelyzet folytán jogait gyakorló személy szükségképpen azon személy jogait sérti, akinek nem róható a terhére a szükséghelyzet létrejötte. Ennek ellenére túrni köteles az ellene megvalósított tényállásszerű, de jogszerű magatartást?

A kérdésre a jogirodalom különböző válaszokat kínál, azonban a helyzet minden szempontból megnyugtató rendezésére egyik sem alkalmas.

Tokaji tétele szerint, a végszükségben lévővel szemben a végszükség szabályai szerint lehet védekezni. Ez oda vezethet, hogy a két egymással szembeesülő, jogilag méltányolható érdeket érvényesítő, végszükségben lévő között a „vitát” lényegében a nyers erő döntené el.¹¹

Tokaji fenti tézise már Gerőcz érvelésében is felbukkant.¹² „A végszükség fogalmának a magva: a jogos érdekösszeütközés.”¹³ A végszükségi helyzet folytán egymásnak feszülő, érdekeiket érvényre juttatni kívánó személyek mindegyike jogosan gyakorolja az állam által biztosított cselekvési szabadságát.

Vezérelv ekkor csakis az lehet, hogy az adott helyzet mindkét fél számára minél csekélyebb veszteséggel legyen megoldható.

„Hogy végszükség esetében mások életét és vagyonát veszélyeztetjük, az a tények hatalmának elismerése a büntetőjogban [...] heroismust a jog senkitől sem kívánhat”¹⁴ Wlassics őszinte szavaival ma is egyet lehet érteni, dogmatikailag konzekvens válaszokat kell adni a feltett kérdésre, azonban a büntetőjogilag felróható magatartás nélkül elszenvedett érdeksérelem bekövetkezése elkerülhetetlennek tűnik.

Álláspontom szerint, nyomós érvek szólnak amellett, hogy kimondjuk: a végszükségben elkövetett cselekmény jogszerű, ezért az nem eredményezhet jogtalan támadást. Ha a végszükségben végrehajtott magatartás nem minősül jogtalan támadásnak, akkor azzal szemben nem nyílhat meg a jogos védelem

⁹ SZÉKELY JÁNOS: *Jogos védelem*. Igazságügyi Minisztérium, 1983. 207.

¹⁰ FÖLDVÁRI JÓZSEF: *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Budapest: Osiris, 1997. 138.

¹¹ SZÉKELY (1983) i. m. 192.

¹² GERŐCZ KÁLMÁN: *A büntetőjogi végszükség*. Budapest: Grill, 1914. 214–215.

¹³ Uo. 24.

¹⁴ WLASSICS GYULA: *Büntetőjogi jegyzetek*. Budapest: Grill, 1892. 365.

adta védekezés lehetősége sem.¹⁵ A fenti kristálytisza dogmatikai érven túlmenően rögzíthető: amennyiben a végszükségben cselekvővel szemben is jogos védelmet állapítanánk meg, ez úgy kiterjesztené a jogos védelem területét, hogy benne abszorbeálódnék a végszükség is.

Ennek ellenére elismerendő, hogy a végszükségi cselekmény elleni védekezés jogszerű, de nem a jogos védelem szabályai szerint, hanem a végszükség szabályai alapján. A fentiek jogelvi indokát kifejezően írja le Gerőcz: „Mindkét összeütköző jog által érdekelt félre a végszükség állapota vétklenül állott be.”¹⁶

A fenti nézeteket összefoglalva: a végszükségi helyzet kizárja az ezzel szembeni jogos védelmi helyzetet, de nem zárja ki a végszükségi cselekmény „elleni” „védekezést” a végszükség szabályai szerint.

Angyal Pál szerint a végszükség esetén a törvény csak a büntetést engedi el, de hogy a cselekményt jogosnak vagy jogtalanak tekinti-e nem állapítható meg.¹⁷ Ezen érvelés alapján nem kapunk választ arra a kérdésre, hogy ez esetben helye van-e védekezésnek vagy sem, ha helye van, akkor milyen jogcímen.

Másfelől a kontinentális jogi gondolkodásunk a „jogszerű-jogellenes” dichotómiájára épül, nehezen képzelhető el olyan megoldás, amely esetén ki mondható, hogy az adott magatartás nem jogszerű, de nem is minősül jogellenesnek, azaz jogilag indifferens.

Hogyan oldható fel az az ellentét, mely a végszükség keretei között jogszabályi felhatalmazás alapján eljáró büntetlensége, és a végszükségi cselekményt vétklenül elszenvető jogos érdekei között fennáll?

Érdekesnek találom, a felvetett probléma megoldását szorgalmazó, Székely János által kínált okfejtést. A végszükségi cselekmény esetén nem a társadalomra veszélyesség a kétséges, hanem az elkövető büntetést érdemlősége, vagyis e tekintetben egyetért Székely Angyal Pál érvelésével. Ugyanakkor Székely megmarad a magatartások „jogellenes-jogszerű” felosztásánál, az alábbiak szerint. Ha az adott cselekmény veszélyes a társadalomra, akkor ezzel szemben megnyílik a jogos védelem lehetősége. A végszükségben cselekvő büntetethetőségét – a kényszer és fenyegetéshez hasonlóan – a bűnösség hiánya zárhatná ki, hiszen az elkövetőre a szükséghelyzet hasonló pszichés hatást gyakorol, mint a kényszer vagy a fenyegetés esetében. Ebből kifolyólag cselekményének társadalomra veszélyessége megmarad, aminek következtében a sérelmet elszenvető jogos védelmi helyzetbe kerülhet.¹⁸

A fenti megoldás esetén az eredetileg végszükségben cselekvő kerül méltánytalan pozícióba.

¹⁵ Ezen az állásponton van GERŐCZ is, i. m. 213–216.

¹⁶ Uo. 214–215. Azonos állásponton van: FAYER LÁSZLÓ: *A magyar büntetőjog kézikönyve*. I. köt. Budapest, 1910. 330.

¹⁷ ANGYAL PÁL: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest: Atheneum, 1909. 440.

¹⁸ SZÉKELY (1971) i. m. 208.

Magam úgy gondolom, némely konkrét esetben nehezen tartható, hogy az adott végszükségi cselekményből hiányzik a társadalomra veszélyes jelleg, hiszen nem áll fenn minden-egyébként a Btk.-ban meghatározott végszükség fogalmi kereteibe illő esetben olyan társadalmi érdek, mely az adott tényállás-szerű cselekményt jogossá tenné, megfosztaná társadalomra veszélyes jellegétől. Ugyanis az esetek túlnyomó többségében a végszükségi cselekmény, vétlen személyek személyét, vagy vagyonát sérti avagy veszélyezteti. (Ezáltal ez a magatartás, a Btk. 10. szakasz (2) bekezdésében megfogalmazott társadalomra veszélyes cselekmény definíciójába illik.)

Míg a jogos védelem esetén a védekező, ha a saját érdekében lép is fel, közvetve akkor is a társadalom védelme érdekében jár el, addig ez nem mindig mondható el a végszükségben cselekvőről, az ő magatartása nem feltétlenül mutat túl saját önös érdekén.

Ezek alapján megfontolandó Székely azon véleménye, miszerint „az egyén inkább szenvedje el a reá zúduló sorscsapást, mintsem hogy – a büntető törvényben tiltott cselekménnyel – ártatlanra hárítsa át.”¹⁹

A végszükség témaköréhez kapcsolódik még az kérdés, hogy amennyiben elfogadjuk, hogy a végszükségben cselekvő magatartása nem veszélyes a társadalomra így azzal szemben jogos védelemnek helye nincs, mi a helyzet akkor, ha a passzív alanynak nincs tudomása a végszükségi helyzet létrejöttéről csupán annyit észlel, hogy ellene vagy javai ellen támadás indult? Ennek a kérdésnek a vizsgálatára-a vélt jogos védelemmel való összefüggésekre tekintettel nem itt, hanem a vélt jogos védelem fejezetben térek ki.

Az elmúlt 30 év bírói gyakorlatának vizsgálata során megállapítható, hogy összesen három eseti döntés érinti a végszükséggel kapcsolatos jogi problémákat.

Végszükség miatt nem büntethető, és a rongálás miatt emelt vád alól felmentése indokolt annak a terheltnek, aki – daganatos megbetegedése miatti rosszulletével sürgősségi orvosi ellátás érdekében – a saját személygépkocsijával szállítja édesanyját kórházba, majd az 500 forint – objektív lehetőségek hiányában ki nem egyenlíthető – belépési díj ki nem fizetése miatt, az előtte emelt, belépését akadályozó sorompót áttöri, és ezáltal 16 000 forint kárt okoz. (BH 2006/1). Az ítéleti tényállás szerint: Sz. H. vádlott 2002. május 20. napján 19 óra 45 perc körüli időben a K. M. Megyei Kórházhoz kísérte az édesapja, Sz. I. által vezetett személygépkocsiban, daganatos betegségben szenvedő édesanyját rosszullete miatt, akinek minden rosszullete alkalmával azonnali életmentő beavatkozásra volt szükség. Vádlott a sértetti kórház főbejáratánál a személygépkocsiból kiszállva több alkalommal kérte a portán szolgálatot teljesítő rendszereket a sorompó felnyitására, mivel súlyos beteget hoztak.

¹⁹ Uo. 207.

A rendész a hatályos belső kórházi szabályzat alapján az arról informáló, a bejáratnál levő sorompóra kifüggesztett táblára is hivatkozva felhívta a vádlottat 500 forint behajtási díj megfizetésére. Vádlott a pénztárcáját elővéve észlelte, hogy nincsen nála 500 forint és ismételten kérte a sorompó felnyitását, majd mivel ez nem történt meg, a kórház főbejáratánál lévő sorompót oldalról befelé tolt kézzel, melynek következtében a sorompó két helyen eltört. Ezt követően a vádlott beszállt a személygépkocsiba, majd a járművel a kórház területére az onkológiához hajtottak.

A vádlott a cselekményével 16 000 forint kárt okozott a sértettnek, mely nem térült meg.

A terhelt magatartása a rongálás vétségének tényállását kimerítette. Az viszont már vizsgálendő, hogy milyen ok indította erre.

Az ítéleti tényállás megállapította, hogy a terhelt édesanyja daganatos betegségben szenvedett. Korábbi rosszullétei alkalmával azonnali életmentő beavatkozásra volt szükség. A gyors kórházba jutás és az azonnali segítségnyújtás érdekében az 500 forintot is ki akarta fizetni, de erre nyomban nem volt lehetősége. Ezt követően került sor a bűncselekmény megvalósítására.

A városi bíróság az ítéletben foglalkozott a végszükség, mint büntethetőséget kizáró okkal. Azt azonban nem látta megállapíthatónak, mert álláspontja szerint a veszélyhelyzetet nemcsak a rongálás törvényi tényállását megvalósító cselekménnyel lehetett volna elhárítani.

Ez a jogi megítélés a Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint téves. Az adott helyzetben és körülmények között az orvosi segítség igen gyors elérését a terhelt csak a fenti módon tudta biztosítani.

A 16 000 forint összegű károkozás pedig lényegesen kisebb sérelmet okozott, mint amelynek elhárítására törekedett.

Az irányadó tényállás alapján, az ügyet a maga teljesen konkrét voltában vizsgálva, a Btk. 30. §-ának (1) bekezdésében meghatározott végszükség megállapításának feltételei maradéktalanul megvalósultak.

A terhelt ugyanis az édesapja által vezetett személygépkocsival, orvosi segítségnyújtás érdekében szállította édesanyját a K. M. Megyei Kórházba, mivel daganatos betegségben szenvedő édesanyjának a hirtelen bekövetkezett rosszulléte miatt azonnali életmentő beavatkozásra volt szüksége.

Sz. I.-né közvetlen életveszélyből mentése tehát már a kórházba szállítással megkezdődött.

A beszállítás során – jóllehet Sz. I.-né sértettnek azonnali életmentő beavatkozásra volt szüksége – a terhelt úgy mérte föl, hogy a bejáratnál a lezárt sorompónál a gépjárműből kiszállva a kórházi rendnek megfelelően, kéri a sorompó felnyitását, közölve azt is, hogy súlyos beteget hozott.

A terhelt pénztárcáját elővéve ekkor észlelte, hogy nincs nála 500 forint. Amikor a rendész, ismételt kérésére ezután sem nyitotta fel a sorompót, úgy

ítélte meg a helyzetet, hogy édesanyjának életmentő orvosi ellátása reménytelen lesz, ha a belépés elhúzódása miatt időben nem jutnak be az ellátó onkológiai osztályra.

Ezért, kizárólag avégett, hogy édesanyjával a gépjármű behajthasson, a bejáratú sorompót erőszakkal eltolta. Ennek során azt, két helyen eltörve használhatatlanná tette.

Az adott helyzetben a Sz. I.-né életét közvetlenül fenyegető veszély elhárításával csak a behajtás akadályának megszüntetésével volt lehetőség.

Figyelemmel arra, hogy a terhelt közvetlen életveszélyben lévő édesanyját mentette, a 16 000 forintos kárt okozó rongálás elenyésző sérelmet okozott ahhoz képest, mint amelynek elhárítására törekedett.

Mindebből egyértelműen következik tehát, hogy a veszélyt az időközben elhunyt Sz. I.-né betegsége idézte elő, és fel sem merülhet, hogy így a veszély előidézése nem róható a terhelt terhére.²⁰ Mégis utalni kell még a következőkre:

Az ügy megítélésén nem változtat, hogy akár a terhelt és hozzátartozói, akár a sértettet folyamatosan ellátó és a mentőszolgálat igénybevétele helyett életveszély esetén a magángépkocsival beszállításhoz hozzájáruló orvosok egyaránt intézkedhettek volna a kórházba belépést ilyen esetben akadálytalanul és igen rövid idő alatt lehetővé tevő igazolások beszerzésére, vagy biztosítására. Ugyanígy a terhelt is gondoskodhatott volna arról, hogy gépjárművel a kórházi főkapun át történő bejutáskor a kifizetendő összeggel rendelkezzen. Ezeknek azonban semmilyen jelentősége nincs abból a szempontból, hogy életveszélyben lévő, azonnali orvosi ellátásra szoruló beteget a kórházi porta – a jármű ellenőrzése mellett –, semmilyen módon nem tarthat fenn. A gyógyintézményeknek megfelelő utasítások kiadásával biztosítani kell, hogy az ilyen beteg a lehető legrövidebb időn belül akkor is az illetékes egészségügyi részleghez jusson, ha nem a Mentőszolgálat, hanem magánszemélyek szállítják a kórházba.

A fenti döntvény támpontként szolgálhat a „másként el nem háríthatóság” megítélése szempontjából.

Az alábbi határozat plasztikus példája annak, amikor a veszély előidézése az elkövető terhére róható, így a büntethetőséget kizáró ok megállapítása szóba se jöhet.

Végszükség nem állapítható meg, ha a veszélyhelyzetet az elkövető szándékos magatartásával, öncsonkítási cézzal maga idézte elő. (BH1981/ 303.)

A megállapított tényállás lényege a következő. A terhelt a büntetés-végrehajtási intézetben szabadságvesztés büntetését töltötte. A vádbeli napon a fegyelmi büntetesként magánzárkában tartózkodó terhelt közölte az egészségügyi bv. dolgozóval, hogy lázas beteg. A kapott lázmérő higanyos részét a szájába vette

²⁰ Gondolom, ez csupán elírás a Legfelsőbb Bíróság részéről, mivel a teljes érvelés éppen az ellenkezőjét bizonyítja. A mondat helyesen így volna: „fel sem merülhet, hogy így a veszély előidézése a terhelt terhére lenne róható”.

és megkérdezte, hogy annak kettéharapása és lenyelése esetén a magánelzárását félbeszakítanák-e. Az egészségügyi bv. őr azonnal értesítette a bv. törzsőrmestert az esetről, aki a helyszínre sietett. A lázmérőt időközben a terhelt kettéharapta. A bv. törzsőrmester felszólította a terheltet a hőmérő darabjainak kiköpésére, s mivel az nem engedelmeskedett, megragadta a nyakát, hogy így kényszerítse utasításának a teljesítésére. Ez az eljárás sem vezetett azonban eredményre, mivel a terhelt a lázmérő darabjait lenyelte, eközben pedig jobb kezével, kisebb erővel, három alkalommal gyomor-, illetve oldaltájékon megütötte a bv. törzsőrmestert.

A megyei bíróság a járásbíróság határozatát megváltoztatta és a terheltet az ellene emelt vád alól a Btk. 30. §-ának (1) bekezdésében meghatározott végszükség mint büntethetőséget kizáró ok miatt felmentette. A felmentést akként indokolta, hogy a megalapozott tényállás szerint a terhelt részére az adott helyzetben váratlan körülményt jelentett, hogy a bv. törzsőrmester a lázmérő lenyelését nyakának megszorításával akarta megakadályozni. A saját helyzetét ösztönösen védő és abból menekülni kívánó terhelt cselekménye az adott helyzetben indokolt volt, az általa okozott cselekmény pedig nem róható a terhelt terhére. Ilyen körülmények mellett végszükségben cselekedett, így a bűnössége nem állapítható meg.

A megyei bíróság tévesen jutott arra a következtetésre, hogy a terhelt végszükségben cselekedett. Ezt arra alapította, hogy a terhelt akkor került testi épségét veszélyeztető helyzetbe, amikor a sértett a nyakát megszorította.

A megyei bíróságnak ez az álláspontja azért téves, mivel a terhelt egészsége akkor volt közvetlen veszélyben, amikor a törött lázmérő higanyal telt végét abból a célból vette a szájába, hogy követelésének nem teljesítése esetén azt lenyeli. A bv. törzsőrmester éppen a terhelt által létesített veszélyhelyzet elhárítására törekedett, azért szorította meg a terhelt nyakát, hogy a hőmérő darabját és a köztudottan mérgező hatású higanyt kiköptesse vele.

Az irányadó tényállás alapján egyértelműen megállapítható, hogy a veszélyhelyzetet szándékos magatartásával a terhelt idézte elő. Ebből következik az a jogi következtetés, hogy a terhelt a cselekményét nem végszükségben valósította meg. Figyelemmel azonban arra, hogy a sértett erőszakos magatartása indította a terheltet a bántalmazásra, azt is vizsgálni kell, hogy a sértett cselekménye jogszerű volt-e. Abban az esetben ugyanis, ha a hivatalos személy felismerhetően és nyilvánvalóan jogszerűtlenül cselekedett volna, a terhelt magatartása az őt ért támadás elleni védekezésnek minősülne, s így arra a következtetésre kellene jutni, hogy a terhelt jogos védelmi helyzetben cselekedett.

A tényállásból kitűnően a sértett, amint a terhelt tervezett cselekményéről tudomást szerzett, azonnal a helyszínre sietett, s miután ott látta, hogy a terhelt már a szájában tartotta a lázmérő törött darabját, őt előbb felszólította a cselekményének az abbahagyására, majd miután ez nem vezetett eredményre,

megragadta a nyakát abból a célból, hogy megakadályozza a lázmérő lenyelését. Mindezekből pedig helyesen az következik, hogy a bv. törzsőrmester cselekménye nem volt jogszerűtlen, mivel magatartásával a terhelt testi épségét közvetlenül veszélyeztető helyzet megszüntetésére törekedett.

A kifejtettekre figyelemmel tehát megállapítható, hogy a terhelt cselekményének elkövetésekor nem volt jogos védelmi helyzetben.

A következő legfelsőbb bírósági határozat – amely egyébként még az 1961. évi V. törvény azonos tartalmú rendelkezésein alapul – jól tükrözi, milyen esetben nem róható a veszélyhelyzet előidézése az elkövető terhére. Végszükség okából nem büntethető a gépkocsi utasa, ha a vezető szabálytalansága miatt fenyegető frontális ütközést a kormány félrerántásával hárítja el, s ennek során az előzött motorkerékpárt az úttestről leszorítja. (BH1978/ 227.) Az első fokú bíróság által megállapított tényállás lényege a következő. A vezetői igazolvánnyal rendelkező vádlottak személygépkocsival haladtak. A járművet az I. r. vádlott vezette, mellette, mint utas ült a II. r. vádlott. Az I. r. vádlott folyamatosan előzte az út jobb szélétől 60-70 cm-re haladó motorkerékpárt. Az előzéshez szükséges teljes távolságot az I. r. vádlott, nem látta be, mert előttük egy ismeretlen személygépkocsi előzött egy tehergépkocsit, ezen felül még jobbra ívelő enyhe kanyar is volt. Az I. r. vádlott az előzés közben nem tért át teljesen a baloldalra, a motorkerékpárt még nem érte el a járműve, amikor előttük az előzés már lezajlott, és feltűnt egy szembejövő személygépkocsi.

A II. r. vádlott a szembeütközés veszélyétől tartva a vezetésbe beavatkozott, a kormányt megrántotta, amitől a gépkocsi jobbra tért, utolérte a motorkerékpárt és azt az árokba lökte. Annak vezetője 8 napon belül – utasa 8 napon túl – gyógyuló sérülést szenvedett.

A megyei bíróság úgy találta, hogy az első fokú bíróság által megállapított tényállás részben hiányos [Be. 239. § (2) bek. b) pont], ezért a Be. 274. §-ának

(1) bekezdése felhívásával, a per anyagává tett és nem vitatott gépjárműszakértői vélemény alapján a tényállást azzal egészítette ki, hogy ha a II. r. vádlott nem rántja jobbra a kormányt, az I. r. vádlott szabálytalan előzése folytán a közlekedésben legveszélyesebb és a legsúlyosabb eredménnyel is járható, frontális ütközés következett volna be a szembejövő járművel.

I. A megyei bíróság az ítéletet az így megállapított tényállás alapulvételével bírálta felül és álláspontja szerint a II. r. vádlott bűnösségének a megállapítása téves.

A II. r. vádlott a saját, illetve más személyét közvetlen és általa másként el nem hárítható veszélyből mentette. A veszélyhelyzetet nem ő idézte elő, hanem az I. r. vádlott és a cselekménnyel nem okozott súlyosabb sérelmet, mint amelynek elhárítására törekedett. A cselekményt tehát végszükségben követte el, ennél fogva, az 1961. évi V. törvény (Btk) 26. §-ának (1) bekezdése értelmében nem büntethető.

Utal a megyei bíróság arra a következetes ítélkezési gyakorlatra (BJD 4118), mely szerint a más által előidézett váratlan veszélyhelyzetben az elhárítás módjának nem a legszerencsésebb módon történő megválasztása esetén nincs alap a bűnösség megállapítására.

Mindezekre figyelemmel a megyei bíróság a járásbíróság ítéletét a Be. 260. §-ának alkalmazásával megváltoztatta és a II. r. vádlottat az ellene emelt vád alól a Be. 214. §-a (3) bekezdésének c) pontja alapján büntethetőséget kizáró okból felmentette.

A TANÚVÉDELEM ÉS A TISZTESSÉGES ELJÁRÁS

VARGA ZOLTÁN
mestertanár (PPKE JÁK)

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. cikke szól „A bíróság előtti tisztességes eljáráshoz való jog és döntés a büntetőjogi felelősségről.”

A 6. cikkely 3/d. pontja szerint: „Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy kérdéseket intézzen vagy intéztesen a vád tanúhoz és kieszközölhesse, éspedig ugyanolyan feltételek mellett, mint a vád tanúi esetében a mentő tanúk megidézését és kihallgatását;”

Az Egyezségokmány egyes rendelkezéseit tekintve túlzás nélkül állítható, hogy a 6. cikkely az, amely a leggyakrabban szenvedhet sérelmet, illetve amely leggyakrabban kerül a strasbourgi bíróság elé és ebből következően, amellyel a leggyakrabban foglalkoznak az Európa Tanács szakemberei.

Ha lehet azt mondani, hogy az igazságszolgáltatási rendszer legsebezhetőbb pontjait foglalja egybe az Egyezmény 6. cikkelye.

Rendkívül lényeges szabály azonban, hogy a 6. cikkely sérelméről kizárólag akkor lehet beszélni, ha a büntetőeljárás már megindult, és a büntetőeljárás eredményeként vádat emeltek. A 6. cikkely összességében felöleli mind a nyomozás, mind az első és a másodfokú bírósági eljárás törvényességét is.

Ugyanakkor természetzerűleg vannak olyan eljárások, amelyre az Egyezmény 6. cikke nem alkalmazható, mégpedig azokban az esetekben, amikor nem a vád megalapozottságáról, illetve az eljárás törvényességéről van szó. Ennek megfelelően nem vonatkoznak a tisztességes eljárás Egyezményben rögzített alapelvei általában a bűnügyi jogsegéllyel kapcsolatos eljárásokra, a kegyelmi, perújítási, felülvizsgálati eljárásokra, mivel adott esetben ez utóbbi eljárások döntő többségében már feltételeznek jogerős bírói határozatot.

Ilyen körülmények között ezekben az esetekben a felülbírálati eljárásnak nem a vád, hanem az ügyben hozott jogerős határozat törvényessége a tárgya.

Az Egyezmény 6. cikk 3. pontja alapvetően a fegyveregyenlőség alapelveit rendezi gyakorlatilag több pontba, amelyben a d) pont megkülönböztetett szerepet játszik a tanúk kihallgatása, illetve a tanúk védelme szempontjából.

Amennyiben a fegyveregyenlőség szempontjából vizsgáljuk a tanúvédelem témáját, úgy megállapítható, hogy minél jobban igyekszik a törvény a tanút védelemben részesíteni, annál inkább kiteszi magát az Egyezményben foglalt

alapelvek megsértésének, amely gyakorlatilag a strasbourgi bíróság eljárását vonhatja – és sok esetben vonja – maga után. Ebből a szempontból vizsgálva, a büntetőeljárás törvény nem csupán a tanúvédelem keretében, hanem a tanú kíméletére megalkotott jogszabályok körében is lehetőséget adhat a tisztességes eljárás alapelveinek sérelmére.

Ez a sérelem alapvetően és általában az eljárások kontra diktórius jellegének megsértéséből fakadhat, nevezetesen abból, hogy vagy a tanú nem vesz részt a tárgyaláson lefolytatott bizonyítási eljárásban, vagy a vádlott nem lehet jelen a tárgyaláson felvett bizonyítási cselekménynél, nevezetesen a tanú kihallgatásánál.

Mindkét esetben a vádlott azon joga szenvedhet sérelmet, hogy a tanúkhöz kérdéseket intézhessen vagy intéztethessen.

Ennek megfelelően a tanúvédelem egyes intézményeinek alkalmazásánál, illetve a tanú kímélete érdekében tett intézkedéseknél azt a kettős feladatot kell megoldani, hogy egyrészt ne sérüljön a bizonyítási eljárás törvényessége, másrészt ne szenvedjenek sérelmet a vádlotti alkotmányos jogok.

Ilyen körülmények között ez a kettős feladat mindig csak a konkrét ügy kapcsán dönthető el, hogy adott esetben a bíróság él-e azokkal a tanúvédelmi vagy tanú kíméleti lehetőségekkel, amelyeket a törvény lehetővé tesz, vagy pedig a vádlotti jogok érvényesülését előtérbe helyezve lemond a tanú védelméről, illetve kíméletéről, kockáztatva ezáltal a bizonyítás eredményességét.

A kérdés tehát úgy is felvethető, hogy meddig mehet el a jogalkotás a tanúvédelem kodifikálása során úgy, hogy ne sértse azokat a terhelti jogokat, amelyeket a magyar Alkotmány, illetve az Emberi Jogok Európai Egyezménye biztosít.

A tanúvédelem terén jelentős előre lépést jelentett az 1998. évi LXXXVIII. tv., amely az Európa Tanács ajánlásainak jelentős részét szem előtt tartva az igazságszolgáltatás alapvető igényeit és érdekeit is átfogó tanúvédelmi szabályokat alkotott. Ugyanakkor viszont nem hagyható figyelmen kívül, hogy a tanúvédelem jelenlegi szabályozásának alkalmazása bizonyos esetekben sértheti a tisztességes eljáráshoz való jogot.

Az Alkotmány 57. § (1) bekezdése kimondja, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.

A tisztességes eljáráshoz való jog alkotmányos megfogalmazása maradéktalanul összhangban van az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikkében írtakkal. A már említett Egyezmény 6. cikk 3/d. pontja rögzíti, hogy „minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van legalább arra, hogy kérdéseket intézzen vagy intézhessen a vád tanúihoz és kieszközhessen – és pedig ugyanolyan feltételek mellett, mint a vád tanúi esetében – a mentő tanúk megidézését és kihallgatását”.

Az Egyezmény gyakorlatilag a vád és védelem egyenlőségének elvét fogalmazza meg a kérdések intézése vagy intéztetése jogának deklarálásával.

Az Alkotmány és az Egyezmény szabályaival összhangban a hatályos Be. több rendelkezésben is biztosítja a terhelti és védői jogok érvényesülését többek között azért, hogy a tárgyaláson kihallgatott tanúkhöz kérdések feltételére, sőt a Be. 295. § (1) bekezdés b) pontja szerint a tanú közvetlen kikérdezésére is lehetőséget biztosít.

Mindezekkel az elvekkel ellentétesnek tűnhetnek a hatályba léptetett tanúvédelmi rendelkezések, ugyanis a modern büntető eljárásban természetesnek tűnik, hogy a terhelt és a védő a terhelő bizonyítási eszközök, nevezetesen a tanúvallomások hitelt érdemlőségét megkérdőjelezhesse, amelynek viszont alapvető feltétele lehet a tanú személyének valamilyen szinten való ismerete. A strasbourgi Emberi Jogi Bíróság egy határozatában kifejtette, hogy a nyomozás során tett vallomások felhasználása önmagában még nem ellentétes az Egyezmény 3/d. pontjában írtakkal abban az esetben, ha a terheltnek és a védőnek az eljárás valamely stádiumában lehetősége van a vallomás hitelt érdemlőségének megkérdőjelezésére. Ugyanakkor viszont a tisztességes eljárás alapvető sérelmét jelentheti, ha a bíróság a terhelt bűnösségét kizárólag olyan védett tanú vallomására alapítaná, akik a tárgyaláson nem voltak jelen, így hozzájuk a terhelt és a védelem részéről kérdések sem voltak intézhetők.

Látható tehát, hogy az anonim, különösen védett tanú vonatkozásában alapvetően két körülmény okoz problémát, nevezetesen az egyik, hogy a terhelt a tanúnak nem tehet fel kérdéseket közvetlenül, a másik pedig az, hogy a tanú személye ismeretének hiányában a szavahihetőség kérdése sem vizsgálható.

E körben a hazai jogalkotás a maga részéről igyekezett mindent megtenni annak érdekében, hogy e kettős követelménynek megfelelően egyrésztől garantálja a tanú védelmét, másrészt biztosítsa a terhelt védekezési szabadságát, ezáltal a fegyveregyenlőség követelményét, mint a tisztességes eljárás alapkövetelményét.

Ilyen megfontolásból került be a hatályos eljárásjogi törvénybe, hogy lehetőséget biztosított a vádlottnak és a védőnek, hogy a különösen védett tanú vallomásáról készült jegyzőkönyvi kivonat megtekintését követően írásban kérdéseket tegyen fel. (Be.263. § (3) bekezdés)

Kétségtelen, hogy a törvény szigorú szabályokat állapított meg e körben, hogy a kérdések nem irányulhatnak a tanú személyazonosságának közvetett vagy közvetlen felfedezésére.

E szabályozás úgy tűnik formálisan megfelel a VI. cikk 3/b. pontjában írt követelményeknek, mely szerint joga van, hogy kérdéseket intézzon vagy intéztesen a vád tanúihoz.

Kétségtelen, hogy ennek egyetlen egy korlátja van, nevezetesen az, hogy e kérdések feltételére nem a kontradiktórius tárgyalás keretében közvetlenül, hanem áttételesen, az ügyet tárgyaló bíró intézkedésén keresztül a nyomozási bíró közreműködésével.

A fegyveregyenlőségnek legfeljebb annyiban nem felel meg a hazai jogalkotás, hogy a vád képviselője a különösen védetté nyilvánított tanú kihallgatásán személyesen jelen van (Be. 213. § (2) bekezdés), ugyanakkor viszont a vádlott védője nem képviselteti magát, mivel a különösen védetté nyilvánítás egyik feltétele, hogy a védő előtt a különösen védetté nyilvánítandó tanú személye és tanúi minősége ne legyen ismert. (Be. 97. § c/ pont)

Úgy tűnik, ezen a ponton felborulni látszik a fegyveregyenlőség ténye, amely megfontolandó kérdést vet fel a tekintetben, hogy mi lehet az akadálya, milyen elvi és gyakorlati megfontolásból rekeszti ki a vádlott védőjét a különösen védetté nyilvánítás procedúrájából.

Látható, hogy az Emberi Jogi Bíróság jobban elfogadja a vádlott védője részvételével történt különösen védetté nyilvánítást és annak jogi konzekvenciáit.

Ezen túlmenően ismeretes egy olyan előzetes eljárás, amelyben a vádlott védőjét aktív résztvevőként bevonják, hogy a tárgyalás további menetében személye legyen a garancia a különösen védetté nyilvánítás eljárásjogi és anyagi jogi feltételei meglétének.

A másik kérdéskör ezzel kapcsolatosan, amely problémát okozhat az a tanú szavahihetőségének, illetve vallomása hitelt érdemlőségének kérdése.

Az anonim tanú jogintézménye nem ad lehetőséget arra, hogy az eljárásban résztvevők közvetlenül vizsgálhassák a tanú szavahihetőségét és vallomásának hitelt érdemlőségét.

Ennek a követelménynek igyekezett eleget tenni a törvény, amikor a különösen védett tanú kihallgatását végző nyomozási bírónak megkülönböztetett jelentőségű feladatává tette, hogy a különösen védett tanú kihallgatása során tárja fel – adott esetben segítséggel – a tanú szavahihetőségét, tudomásának megbízható voltát és mindazokat a körülményeket, amelyek a vallomás hitelt érdemlőségét befolyásolhatják. (Be. 213. § (2) bekezdés)

Ezen túlmenően a jogszabály a nyomozási bíró kötelességévé teszi azt is, hogy e vizsgálódás eredményét a kihallgatásról készült jegyzőkönyvben tüntesse fel, vagyis nem csupán saját belső meggyőződésének kialakítását szolgálja a törvényi rendelkezés, hanem majdan a különösen védett tanú vallomását értékelő bíró számára is iránymutatást adjon.

Rendkívül lényeges szabály azonban e körben, hogy a nyomozási bíró a tanú szavahihetőségével kapcsolatos információit a kihallgatásról készült jegyzőkönyvben tünteti fel és nem abban a kivonatban, amely a bizonyítási eljárás során a terhelt és a védő számára is nyilvános, tanulmányozható okirattá válik.

Ugyanakkor viszont az ügyben eljáró bíró, amennyiben a különösen védett tanú vallomását az ügyész bizonyítási eszközként felhasználja, beszerzi az eredeti jegyzőkönyvet, amelyből meggyőződhet és informálódhat a tekintetben, hogy a nyomozási bíró a tanú szavahihetőségét, vallomásának hitelt érdemlőségét milyen tényekre és körülményekre alapozta.

Ez azért megkülönböztetett jelentőségű, mert nyilvánvaló, hogy az ügyben eljáró bíró számára erre már nincs lehetőség, hiszen a bizonyítási eszközök sorában mindössze a kihallgatásról készített jegyzőkönyvi kivonat áll rendelkezésére.

Ezek a garanciális szabályok voltak hivatottak kiküszöbölni azt az eljárásjogi helyzetet, hogy a bíróság olyan bizonyítási eszközöket értékel határozatának meghozatalakor, amelyekkel nem kerül közvetlen kapcsolatba.

Az anonim tanúk strasbourgi megítélése

Figyelemmel arra, hogy változatlanul nem eldöntött tény, hogy a strasbourgi Emberi Jogi Bíróság miként foglal állást a tanúvédelem, azon belül az anonim tanú és az Emberi Jogok Európai Egyezségokmányának 6. cikk 3/d. pontjában írt jogok ütközése esetén, mennyiben fogadja el az anonim tanú létét és bizonyítási eszköz szerepét, illetve mennyiben veti el, mint a büntetőjogi felelősség önálló alapját.

Abban az esetben, ha arra a kérdésre keresünk választ, hogy a tanúvédelem szempontjából hol van az a határ, amely nem sérti a már többször hivatkozott Egyezmény 6. cikk 3/d. pontját, nehéz helyzetben vagyunk, ugyanis az Emberi Jogi Bíróság is konkrét ügyekben eltérően foglalt állást.

Ennek alátámasztására vegyünk szemügyre néhány konkrét strasbourgi ítéletet.

1. Lüdi Svájc elleni ügyében (Lüdi v. Switzerland Judgment of 15. june 1992, series A no. 238.) a bíróság a (3) bekezdés d/ pontjába ütközőnek találta a svájci bíróság azon eljárását, miszerint a kábítószer-kereskelemmel vádolt terhelt semmilyen formában nem kapott lehetőséget, hogy a beépített ügynökök írásos, nyomozati tanúvallomásán túl a bíróságok az ügynököt tanúként megidézzék. Ennek következtében az ügynökök személyazonossága mindvégig ismeretlen maradt, így a védelem előtt kizárólag a beépített ügynökök írásos nyomozati vallomása állt rendelkezésre, amelynek következtében a személyazonosság ismerete hiányában nem volt lehetőségük a vallomás megkérdőjelezésére.

A rendelkezésre álló adatok szerint a vád gyakorlatilag a beépített ügynökök írásos vallomására épült.

A strasbourgi bíróság megítélése szerint Mr. Ludwig Lüdi svájci állampolgár ellen indított büntető ügyben a telefonbeszélgetések lehallgatásával párosulva a fel nem fedett titkos ügynök általi manipulálásával megsértették a tisztességes eljáráshoz való jogát, azt a jogot, hogy a terhelő tanúkat a tárgyaláson kihallgassák és vele szembesítsék.

A bíróság arra hivatkozott, hogy a fel nem fedett titkos ügynök vallomására alapított bűnösség megállapítása nem fogadható el, amennyiben nem volt lehetőség az eljárás során arra, hogy a vádlottat szembesítsék az ügynökkel és azt meghallgassák.

2. Hasonlóképpen foglalt állást a bíróság Saidi ügyében (Saidi v. France Judgment of 20. september 1993, series A no. 261-C.), amikor is a kábítószer bűncselekménnyel vádolt kérelmező esetében megállapította, hogy a vádlottnak sem a nyomozati, sem a bírósági szakban nem volt lehetősége semmilyen formában kérdéseket intézni az elítéléséhez kizárólagos alapot szolgáltató tanúkhöz.

3. A Kostowski-ügyben (Kostowski v. the Netherlands Judgment of. 20. november 1989, series A no. 166.) a bíróság ugyancsak megállapította a 6. cikk 3/b. pontba ütköző jogsértést az anonim tanúk alkalmazásával kapcsolatosan, ugyanis a bíróság álláspontja szerint sérti a védelem jogait, ha a terhelt előtt ismeretlen személyazonosságú tanúkat a nyomozati eljárás során kihallgatják, majd anélkül használják fel vallomásaikat a bírósági szakban, hogy a védelem lehetőséget kapna akár csak közvetett módon is a kikérdezésükre.

A holland bíróság ugyanis két olyan tanúnak a rendőrségen, illetve a vizsgáló bíró előtt tett korábbi vallomását használta fel a bűnösség megállapítása során, akiknek a személyazonosságát az eljárás során a védelem előtt nem fedték fel, így a vádlott nem tudott kérdéseket intézni hozzájuk.

A határozatában szögezte le a bíróság, hogy „az igazságszolgáltatás megfelelő működése nem áldozható fel az alkalmi céloknak”.

4. A Van Mechelen-ügyben (Van Mechelen and Others v. The Netherlands Judgment of. 23. april 1997, reports 1997-II, p691) a bíróság ismételt kimondta az Egyezmény 6. cikk 3/b. pontjának megsértését, mivel a holland bíróság – kétségtelenül egyéb más bizonyítékok mellett – tizennégy anonim tanú vallomására alapította a bűnösséget megállapító ítéletét. Az eljárási szakban az anonim tanúkat a bíróság a tárgyalásra nem idézte meg, viszont a tárgyalóterem és a különösen védett tanú kihallgatására szolgáló szobák között akusztikai összeköttetést létesített, amelynek eredményeként mind a vádlott, mind a védő kérdéseket tehetett fel az egyébként kivétel nélkül rendőr tanúk számára. Kétségtelen tény, hogy ezek a kérdések nagy részben megválaszolatlanul maradtak.

A bíróság megállapította, hogy a védelem jogai abszolút korlátozhatatlanok és a vádlott meg volt fosztva annak lehetőségétől, hogy a tanúk személyazonosságát megállapíthassa és attól is, hogy a vallomások hitelt érdemlőségéről közvetlenül feltett kérdések formájában meggyőződhessen.

A bíróság ez esetben még azt is leszögezte, hogy az állam fegyveres erőihez tartozó személyek anonim tanúkénti meghallgatása szigorúbb szabályok alá esik, mivel az ő feladatuk a végrehajtó hatalom iránti feltétlen engedelmesség.

5. Az Unter Pertinger-ügyben (Unter Pertinger v. Austria Judgment of 24. november 1986. series A no. 110.) a bíróság többé-kevésbé hasonló álláspontot foglalt el arra hivatkozással, hogy a vádlottnak megfelelő alkalmat kell biztosítani ahhoz, hogy a vád tanújának vallomását vitathassa vagy a vallomás megtételekor vagy később kérdéseket intézhessen a vallomást tevőhöz. Ezen ügyben az eljárt bíróságok megsértették a 6. cikk 3/b. pontját, mert az osztrák bíróság a vádlott testi sértés miatti elítélését két olyan tanúnak a korábban a rendőrségen tett vallomásra alapította, akik a bíróság előtt megtagadták a vallomástételt, amelynek következtében a vádlottnak nem volt lehetősége kérdéseket intézni a tanúkhöz.

6. T. S. – Németország elleni ügyében (Eur. Court. H.R., case of TS v. Germany Judgment of. 20. december 2001.) az Európai Bíróság megállapította, hogy az Egyezmény 6. cikkének 3/d pontját az Egyezmény 6. cikkének 1. pontjával összefüggésben megsértették a német bíróságok azáltal, hogy döntő mértékben a sértett édesanyja és a sértettet kihallgató rendőr vallomása alapján ítélték el a panaszost erőszakos közöszlés miatt annak ellenére, hogy a kérelmező a tárgyaláson közvetlenül nem intézhetett kérdéseket a sértetthez a büntetőeljárás során, mivel a bíróság a kislány erkölcsi fejlődésének védelmére hivatkozással úgy döntött, hogy nem hallgatja ki a tárgyaláson a sértettet. Ezzel a bizonyítási eljárás során a védelemhez való jogot olyan mértékben korlátozták, hogy a panaszos nem részesült az Egyezmény értelmében meghatározott „tisztes tárgyalásban”.

Ennél az ügynél fontos kiemelni, hogy a sértett kislány, akinek a kihallgatását hiányolta a strasbourgi bíróság, 9 éves volt akkor, amikor a vádlottat elítélték.

A bíróság álláspontja szerint a védelemhez való jogot nagymértékben korlátozták azáltal, hogy a bíróság a sértettet egyáltalán nem hallgatta meg, hanem kizárólag vagy legalább is döntő mértékben olyan személy tanúvallomásán alapult az ítélete, akihez a vádlott sem közvetlenül, sem közvetetten nem intézhetett kérdéseket.

Megjegyzendő, hogy a strasbourgi bíróság is megállapította, hogy a kiskorú tanúk érdekeinek védelmére feltétlenül szükség van a bírósági eljárásokban, különösen ilyen jellegű bűncselekmények esetén, ám a bűncselekmény elkövetésekor hozzávetőlegesen 7 és fél éves gyermek szavahihetőségével kapcsolatosan mintegy másfél évvel később készítették pszichológiai szakvéleményt

7. *Wisser Hollandia elleni ügyében* (Eur. Court H.R. Case of *Wisser v. the Netherlands Judgment of. 14. february 2002.*) az Emberi Jogok Európai Bírósága ítéletében megállapította, hogy megsértették az Egyezmény 6. cikkének 1. és 3/d. pontját (tiszteséges tárgyaláshoz való jog), mert a fellebbviteli bíróság annak ellenére is a holland állampolgár panaszos bűnössége mellett szóló bizonyítékként értékelte a védelem előtt ismeretlen személyazonosságú tanú terhelő vallomását, hogy sem a vizsgáló bíró, sem a fellebbviteli bíróság nem vizsgálta kellő körülményekkel a tanú személyes fenyegetettségének indokait. Megsértették a 6. cikk 1., továbbá 3/d. pontját továbbá azért is, mert kérelmező elítélése „túlnyomórészt ezen a védelem számára nem azonosítható forrásból származó vallomáson alapult.”

A bíróság ekkor már több Hollandiát érintő ügyben is eljár, mint például a *Doorson*, illetve a *Van Mechelen* esetében. Ennek megfelelően a *Wisser* Hollandia elleni ügyében az ítélet meghozatalakor messzemenően figyelembe vette az e tárgyban korábban meghozott határozatait. A bíróság emlékeztetett a *Van Mechelen*- és a *Doorson*-ügyben kialakított elvre, amely szerint „a bizonyítékok értékelésének rendjét első sorban a nemzeti jog és a hazai bíróságok határozzák meg. A bíróságnak nem lehet feladata, hogy pontos szabályokat alkosson, az egész bizonyítási eljárás tisztességes voltát azonban vizsgálnia kell.”

A fenti két ítélet kitért arra is, hogy „általában minden bizonyítékot nyilvános tárgyaláson, a terhelt jelenlétében kell megvizsgálni, hogy a védelem vitathassa azokat”. Ez alól csak annyiban engedhetők meg kivételek, amennyiben „nem sértik a védelemhez való jog lényeges tartalmát”.

Lüdi Svájc elleni ügyében hozott határozatában a bíróság kiemelte, hogy „a 6. cikk 1. és a 3/d. pontja alapján a védelem számára hatékony és kellő számú lehetőséget kell biztosítani arra, hogy akár a tanú meghallgatásakor, akár az eljárás későbbi szakaszában kérdéseket tehesen fel a terhére szóló vallomást tevő tanúnak és kifogásolhassa a vallomást.”

A különösen védett tanú vallomásának a vádlott terhére történő értékelése tehát nem minden esetben ellentétes az Egyezménnyel, bizonyos feltételek megtartása esetén összeegyeztethető a 6. cikkel. E feltételekről a bíróság a *Doorson* esetben fejtette ki véleményét: „A 6. cikk valóban nem, az Egyezmény más rendelkezései azonban védik a tanúk egyes kiemelkedő érdekeit, így élethez, biztonsághoz és személyi szabadsághoz való jogukat a 8. cikk alapján is tiszteltni kell tartani. A szerződő államoknak ezért úgy kell szabályozniuk a hazai büntető eljárásokat, hogy az imént felsorolt értékeket ne fenyegetse veszély. Természetesen a védelemnek a tisztességes tárgyalás alapelveinek megfelelően biztosított jogai és a tanúk (sértett-tanúk) érdekei közötti egyensúly fenntartása elengedhetetlen követelmény. A vád tanújának anonimitása olyan rendkívüli nehézségeket okozhat a védelemnek, hogy a 6. cikk 1. és 3. pontja megsértésének elkerülése érdekében a bíróság előtti bizonyítás során az ezzel járó hátrányokat

hatékonyan kiegyenlítő eljárási garanciák érvényre juttatására van szükség. S nem árt ismételt hangsúlyozni azt sem, hogy a bűnösség megállapítása nem nyugodhat „egyedül vagy döntő mértékben” egy védett tanú vallomásán. Mivel egy demokratikus társadalomban a tisztességes igazságszolgáltatás elvéből az is következik, hogy a védelemhez való jogot csak a szükséges mértékben lehet korlátozni, ezért a legkisebb beavatkozással járó, de a cél elérésére még éppen alkalmas intézkedést kell megtenni.

A túlnyomó részt a nem nyilvános tárgyaláson meghallgatott tanú vallomásán alapuló elítélések esetén a 6. cikk 3. pontja megköveteli, hogy a tanúnak kesztkérdéseket lehessen feltenni vagy feltetetni. (Delta – Franciaország, Asch – Ausztria, Parkhner – Ausztria és Saidi – Franciaország elleni ügye.)

A bíróság rámutatott arra is, hogy a vád tanúinak anonimitása által a védelemnek okozott rendkívüli hátrányokat kiegyenlítő eljárási garanciák hatékonyságát annak fényében kell megítélni, hogy a védett tanú vallomása mekkora szerepet játszott a bűnösség megállapításában. A jelen ügyben a tanú azt állította, hogy fél a megtorlástól, mert Wisser egyik vádlott-társa hírhedt volt az erőszakosságáról és a vádbeli bűncselekményt is bosszúból követték el.

A bíróság szerint tehát a vizsgálóbíró ugyan figyelembe vette e vádlott-társ általános rossz hírét, de ugyanakkor nem vizsgálta a tanú személyes fenyegettségének konkrét indokait sem a rendőrségen, sem évekkel később a bíróság előtt tett vallomása idején, sőt ezzel a fellebbviteli bíróság sem foglalkozott, hanem elfogadta a titkos tanú vallomását a vádlott terhére.

A bíróság külön felhívta a figyelmet arra is, hogy az elítélés túlnyomó részt a különösen védett tanú vallomásán nyugodott, vagyis túlnyomó részt nem a védelem részéről is azonosítható forrásból származó bizonyítékokra támaszkodva született meg az ítélet és mások számára megállapítható eredetű bizonyítékokra még a fellebbviteli bíróság határozata sem hivatkozott, így a tanú ismeretlen volta a védelemnek rendkívül komoly hátrányokat okozott.

Mindezek alapján ítélte úgy a bíróság, hogy Wissner ügyének tárgyalása nem volt „tisztességes”, ezért megsértették az Egyezmény 6. cikkének 1. és 3/b. pontjait.

8. Doorson Hollandia ellen indított ügyében (Eur. Court H. R., Case of. Doorson v. the Netherlands, Judgment of. 26. márch. 1996.) 1996. március 26-án kelt ítéletében az Emberi Jogok Európai Bírósága úgy foglalt állást, hogy nem sértették meg Hollandiában az Egyezmény 6. cikke 1. pontját a 3/d. ponttal összefüggésben (a tisztességes eljáráshoz való jog – a vád tanúinak és mentő tanúknak a megidézése és kihallgatása) azzal, hogy az első fokú bíróság figyelembe vette a vizsgáló bíró által a kérelmező ügyvédje jelenlétében kihallgatott két, személyazonosságát fel nem fedő (anonim) tanú által tett vallomást, valamint olyan, név szerint megnevezett tanút, aki az előzetes vizsgálat során tett vallomást

és akihez a védelemnek nem állt módjában kérdéseket intézni, továbbá olyan ugyancsak név szerint megnevezett tanúét, aki a rendőrségi nyomozás során tett vallomását a nyilvános tárgyaláson visszavonta.

A bíróság szerint azzal sem sértette meg az ítéelő bíróság a rendelkezést, hogy visszautasította a védelem által felkért szakértő kihallgatását, miközben az ügyészség által kihallgatni indítványozott rendőr szakértőt elfogadta.

A bíróság álláspontja szerint a védelem fegyveregyenlőségének joga nem jelenti azt, hogy bármely kérdésben, bármely szakértő – tanú – kihallgatását quasi alanyi jogon kérhetné a bíróságon. A bíróság előjáróban leszögezte, hogy korábbi gyakorlatának megfelelően a bizonyítékok elfogadhatóságáról a nemzeti jogszabályoknak kell rendelkezniük és elvben a nemzeti joghatóság feladata az összegyűjtött bizonyítékok értékelése.

Az ítélet a továbbiakban leszögezte, hogy az Egyezmény 6. cikke kifejezetten nem kívánja meg, hogy általában véve a vallomástételre felhívott tanúk és az áldozatok érdekeit figyelembe vegyék. Mindezek ellenére ezt megkövetelheti életük, szabadságuk vagy biztonságuk miatt – mint általános módon az Egyezmény 8. cikkében foglaltak szerint. Fontos érdekek elviekben a tanúk és az áldozatok hasonló érdekeit az Egyezmény más rendelkezései védik, amelyek magukban foglalják azon követelményeket, hogy a szerződő államok büntető eljárási jogukat úgy alakítsák ki, hogy az említett érdekeket jogtalanul ne veszélyeztessék.

A tisztességes eljárás elvei ugyanakkor megkövetelik, hogy megfelelő esetben a védelem érdekei egyensúlyban legyenek a vallomástételre felhívott tanúk vagy áldozatok érdekeivel.

A bíróság indokolása szerint a Doorson -ügyben a tanúkat a fellebbezési eljárásban olyan vizsgáló bíró hallgatta ki a kérelmező védőjének jelenlétében, aki előtt személyazonosságuk ismert volt, még ha a védelem előtt nem is voltak ismertek. A vizsgáló bíró jelentésében jelezte azokat a körülményeket, amelyekre alapítva a fellebbviteli bíróság levonhatta a tanúk szavahihetőségére vonatkozó következtetéseket. Nem csak jelen volt azonban a kérelmező ügyvédje, hanem lehetősége volt arra is, hogy a védelem érdekét szolgáló összes kérdést feltegye kivéve azokat, amelyek a személyazonosságuk felfedését eredményezték volna a tanúknak és mindezekre a kérdéseire választ is kapott.

9. Az ún. Delta-ügyben (Delta v. France Judgment of 19. december 1990., series A no. 191-A) a bíróság ítéletében megállapította, hogy nem ellentétes az Egyezmény 6. cikke 1., illetve 3/d. pontjával az, ha a bíróság a tanúnak a nyomozás során tett vallomását használja fel, feltéve, hogy a védelem jogai nem szenvednek csorbát, azaz a terheltnek és a védőjének módja van arra, hogy az eljárás valamelyik szakaszában megvizsgálja a tanú szavahihetőségét, illetve a vallomás hitelt érdemlőségét.

Michael Sophie Deltát a bíróság rablásban mondta ki bűnösnek, ám döntését kizárólag egy olyan polgárőr tanú vallomására alapozta, aki nem látta az eseményeket, viszont a gyanúsítottat igazoltatta a sértett és barátnője jelenlétében.

A bírósági eljárásban a sértettet és a barátnőjét, aki a nyomozati eljárásban vallomást tett, tanúként a tárgyalásra megidézték, ám azon nem jelentek meg, ezért a bíróság anélkül, hogy a meg nem jelent tanúkkal szemben bármilyen kényszerítő eszközt alkalmazott volna a nyomozati vallomást használta fel a tárgyaláson.

10. Solakov Macedónia elleni ügyében (Eur. Court H. R. Case of Solakov v. Macedonia, Judgment of 31. october 2001.) a bíróság megállapította, hogy nem sértették meg az Egyezmény 6. cikkének 1. és 3/d. pontjait (tisztességes tárgyaláshoz való jog) azzal, hogy a kérelmező vádlott nem tehetett fel kérdéseket a távollétében külföldi bíróság előtt kihallgatott tanúknak, mert elítélése alapjául nem kizárólag a kifogásolt tanúvallomások szolgáltak, a tanúk szavahihetőségét a nemzeti bíróság körültekintően megvizsgálta és a meghatalmazott védők nem a nemzeti hatóságok hibájából nem vettek részt az Egyesült Államokban tartott tárgyaláson.

Nem sértették meg a 6. cikket azzal sem, hogy a védelem tanúinak a meghallgatására vonatkozó bizonyítási indítványt a bíróság elutasította, mert a panaszos az indítvány megtételével alapos ok nélkül késlekedett, azt először akkor terjesztette elő, amikor a két tanú már ismeretlen helyen tartózkodott.

A bíróság az ítéletben megállapította, hogy Blagoj Solakov mindkét védőjét megidézték az Egyesült Államokbeli tárgyalásra. Az idézést a panaszos állításával szemben a később meghatalmazott ügyvéd részére is szabályszerűen kézbesítették, amelyen nem változtat az a körülmény, hogy a védő rossz helyen írta alá a tértivevényt. A bíróság egyetlen olyan körülményt sem fedezett fel az ügyben, amely arra utalt volna, hogy bármelyik védő valóban kérdéseket akart feltenni az USA-ban meghallgatott tanúknak, pedig 1994. december 4-én a kérelmező még azt mondta a vizsgáló bírónak, hogy meg vannak az anyagi eszközök a második védő kiutazásához. Ami az első védőt illeti, ő soha nem pótolta a vízum engedélyezéséhez szükséges hiányokat, ezért vonta vissza a panaszos a megbízást.

A bírósági eljárás első szakaszában Solakov egyszer sem kifogásolta, hogy idő vagy megfelelő információ hiányában nem tehetett fel kérdéseket a tanúknak, ezt először csak a második tárgyaláson sérelmezte és kifejezetten nem is kérte a tanúk megidézését, sőt sokáig nem is vitatta a tanúvallomásban előadottakat.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága megállapította, hogy a kérelmező nem kifogásolta a vallomásokat rögzítő jegyzőkönyvek azon fordításainak állítóla

gos pontatlanságát és nem kérte az Egyesül Államokbeli tárgyalásokról készült hangfelvételek meghallgatását.

Rámutatott arra, hogy a tanúk eskü alatt, szakképzett tolmács közreműködésével tettek vallomást.

Ami Solakovnak a védelem tanúinak meghallgatására irányuló indítványának elutasításával kapcsolatos panaszát, illeti a bíróság leszögezte, hogy már a nyomozati szakban és később az 1998. január 12-én és 13-án megtartott tárgyaláson is indítványozhatta volna megidézésüket, ezzel a lehetőséggel azonban először csak 1998. január 22-i tárgyaláson élt.

Akkor tehát, amikor a kérelmező indítványt tett a tanúk megidézésére, a tanúk már ismeretlen helyen tartózkodtak és meggyőző indokát sem tudta adni az indítványának.

A bíróság hangsúlyozta, hogy a vádlott bűnösségét megállapító ítélet meghozatala során a hazai bíróságok nem kizárólag a terhelő tanúvallomásokat, hanem az azokat megerősítő egyéb bizonyítékokat is felhasználták.

Mindezek alapján a bíróság egyhangúlag úgy találta, hogy Solakov számára megfelelően biztosították a hatékony védekezés lehetőségét és a két mentő tanú meghallgatásának megtagadásával nem korlátozták a védelem jogait, az Egyezmény 6. cikkének 1. és 3/d. pontjai (tisztesleges tárgyaláshoz való jog) megsértéséhez szükséges mértékben.

Összességében az idézett jogesetekből megállapítható az is, hogy a jogalkalmazás során is iránytűnek számító strasbourgi bíróság döntései sem egyértelműek és következetesek a tekintetben, hogy az eljáró hatóságok meddig mehetnek el a tanúvédelem terén.

Az Európa Tanács Szakértői Bizottságának ajánlásában ez a határ a következőképpen került megfogalmazásra: „Amikor abban a kérdésben kell határozni, hogy az anonimitást engedélyezni kell-e vagy sem, feltétel az, hogy más helyettesítő bizonyítékokat is vegyenek számításba. Ha úgy tűnik, hogy a bizonyítékok más eleme nem áll rendelkezésre, az érintett anonim tanú által szolgáltatott bizonyíték megerősítésére, úgy választani kell annak lehetősége között, hogy az eset nem kerül a bíróság elé vagy aközött, hogy a tanú anonimitása elutasításra kerül. Ha a tanú anonimitása már engedélyezett, és ha az ítélet kizárólag az anonim tanú vallomásán alapulna, a bíróságnak a vádlottat fel kell mentenie.”

Gyakorlatilag ezek az elvek kerültek megfogalmazásra a bíróság ítéleteiben, amely szerint büntető ítéletet nem lehet sem kizárólag, sem döntően anonim tanúk vallomására alapozni.

A probléma nemzetközi jelentőségét is bizonyítja, hogy a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság az 1999. szeptember 5–11. között Budapesten megrendezett XVI. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszusán is felvetette a terhelti jogok és a tanúvédelem kibékíthetetlennek látszó problémáját, majd végül is hosszas

vita után úgy foglalt állást, hogy a nemzetközivé váló szervezett bűnözés elleni hatékony fellépés érdekében a jogállami elvek tiszteletben tartása mellett elkerülhetetlenül szükséges a különösen veszélyeztetett tanúk eljárásjogi védelme.

E körben azonban változatlanul kiemelkedő jelentőséget tulajdonított a védelmi jogok érvényesülésének és biztosításának.

A Kongresszus egyértelműen és félreérthetetlenül állást foglalt a tekintetben is, hogy az anonim tanúk igénybevételére csak törvényben meghatározott szigorú feltételek esetén kerülhet sor. Az elfogadott határozat ezzel kapcsolatosan lezögezte, hogy „A védelemnek megfelelő eszközöket kell biztosítani, hogy kérdéseket tehessen fel az anonim tanúnak és részt vehessen annak kihallgatásán.”

A védett tanúk vallomásának a felhasználása rendkívüli és különleges helyzetet teremt, amelyből következik az is, hogy nem csupán a szabályozás mikéntje, hanem alkalmazásának a módja fogja biztosítani az alkotmányos rendelkezések érvényesülését.

GONDOLATOK A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS MEGÚJÍTÁSÁHOZ

VÓKÓ GYÖRGY
egyetemi tanár (PPKE JÁK)

A bűnözés, mint társadalmi jelenség, a bűnelkövetés, mint személyiségbeli probléma, a bűnözővé válás okai, háttere, mint az egyén és környezete közötti kapcsolat konfliktusa ősidők óta foglalkoztatja az embereket. Viszonyunk e jelenséggel kapcsolatban mindmáig ellentmondásos, mert a kriminalitás alakulásában sok tényező bonyolult összefüggésben játszik szerepet. A bűn általános erkölcsi, illetőleg valláserkölcsi fogalom. A mindenkor mértékadó, elvárt vagy elfogadott értékek, normák, szokások, törvények megsértését jelenti.

Különböző korszakokban, de egyes történelmi korokon belül is az eltérő kultúrák, vallások, társadalmi rétegek más és más értékeket, normákat, magatartásformákat tartottak követendőnek. A büntetések és a végrehajtásuk minden korban szorosan összefüggött az általános társadalom-felfogással, valamint a mindennapi élet körülményeivel. Az emberiség civilizációja a hosszú évszázadok során vajon kellő fontossággal gondolt-e arra, hogy mire való a bűn büntetése? A hétköznapi lét sajátosságai és lehetőségei jelentősen befolyásolták az alkalmazott büntetéseket is. Mondják, hogy a bűnelkövetők aligha a büntetési elméletek ösztökélésére rettentek el a büntől, és még kevésbé valamilyen büntetési teóriák hatására léptek a társadalom szempontjából a megjavulás útjára. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy az elmélet segítségéről le lehet mondani.

A tudományos eredmények és a gyakorlati tapasztalatok közös többszöröseire van szükség, amelyek mellett és ellenük is felsorakoztathatók továbbgondolkodásra készíthető érvek. A csalhatatlannak vélt kinyilatkoztatásokról is utólag derült ki nem egyszer, hogy a történelem, a társadalom túllépett rajtuk. A tudomány és a gyakorlat összehangolása, együttműködése, együttgondolkodása nélkül nincs előrelépés.

A tudományos életben mind több az „interdiszciplináris” kérdés. A társadalom életében is mind több az intézmények szokott működési körén kívül eső, azaz több intézmény hatáskörének metszőpontjain, mezsgyéjén feltorlódo gond. Az ambivalens és összetett folyamatok és lehetséges következményeik a korábbiaknál is sürgetőbben vetik fel az interdiszciplináris kutatások, vizsgálá-

tok tartásának, összehangolásának fontosságát. A bűnözés elleni küzdelem a maga komplexitásában igyekszik vizsgálni világszerte és feltárni az okokat a kiküszöbölésük érdekében. Ebből a szempontból is helyeselhetően mindinkább megfelelő figyelem fordul a bűn szankcionálására, a szankció végrehajtásának a büntető felelősségre vonás folyamatában betöltött szerepére, hogy minden büntetés vagy büntetőjogi intézkedés hatékonysága nagymértékben függ a büntetés-végrehajtási szervek tevékenységének színvonalától is.

Rendszeressé vált és viszonylag rövid időközönként történik a Büntető Törvénykönyv módosítása, valamint a büntetőeljárásról szóló törvényé is.

Kezdetét vette egy új büntetés-végrehajtási törvény megalkotása. Ilyen időszakban nem haszontalan az elgondolkodtató kérdések felvetése sem, javaslatok a jobbá tételre, az időszerű feladatok megoldására. A gyakorlati kérdések felismerése a tudomány művelőit, a jogalkotókat és jogalkalmazókat, a jogkövetőket a szakmai kérdések legjobb megoldására ösztönzi.

A tudománytól a tájékozódást is szolgálni alkalmas műveket igényel a társadalom, nemcsak elvont, spekulatív törvényszerűségek, általános elvek kutatását és kritikáját, jogszabályok dogmatikus elemzését, hanem a jogintézmények rendszerbe foglalásával, fejlődésüket is bemutató világos leírásával a jog exkluzív birodalmába bevezetést, s egy-egy részterületét – lehetőleg minden érdeklődő számára – hozzáférhetővé tenni. A cél eléréséhez több jó út is vezethet.

Az egyes tudományágakon belül a kutatási tapasztalatok gyarapodásának következményeképpen a megismerés határai kiterjednek, a társadalmi gyakorlat újabb követelményei jelentkeznek. E körülmények kölcsönhatásban vannak és azzal az igénnyel járnak, hogy bizonyos jelenségeket speciális elemzésnek vessünk alá. Így az egyes tudományágak szárnyai alól új tudományágak bontakoztak és bontakoznak ki, amelyek új nézőpontból sajátos módszerekkel végzik a megismerési tevékenységüket.

Ha a büntetőjog azzal tudja betölteni társadalmi szerepét, hogy büntet és véd, akkor a büntetés-végrehajtási jog is csak akkor tudja betölteni társadalmi szerepét, amennyiben ezt érvényesíti. Úgy kell ezt tennie, hogy eredményes, hatékony legyen, ugyanakkor megfeleljen a jogállamiság követelményeinek is. A tágabb értelemben vett büntetőeljárás, a büntető felelősségre vonás folyamatában egymáshoz szorosan kapcsolódó szakaszokról van szó, melyek közül bármelyik szerepének – így a nyomozásnak, a bíróság ítélezésének, de a szankció végrehajtásának is – az elhanyagolása, továbbá a kapcsolódás lazulása az egyes szakaszok között, az egész folyamat határfokát ronthatja le. Mit ér a nyomozás vagy a tárgyalás által esetleg kiváltott „morénói pszichodráma”, ha az elítélt nem részesül további pozitív ráhatásban a büntetés végrehajtása alatt, ha nem kap segítséget szabadulása után a társadalomba beilleszkedéshez.

Nagyon időszerű és megalapozott tudományos törekvést tükröz, hogy a büntetőeljárás megindulásától az utógondozás megszűnéséig tartó folyamatot, mint

egységes egészet vizsgáljuk, mint olyant, amely a társadalommal összeütközésbe kerülő személyt hivatott a társadalomba újra visszavezetni, ott elismertetni, éppen a társadalom védelme érdekében. A jogállamiság követelményeinek teljesítésével az új viszonyokhoz kellett és továbbra is kell alakítani a büntető felelősségre vonás egészét, benne a büntetés-végrehajtást is. A jövőben a gyakorlatnak jobban figyelembe kell vennie a tudomány jelzéseit, és fordítva szintén. Jobb együttműködésre van szükség a büntető felelősségre vonás egyes szakaszaiban működő szervek és más szakaszokban feladatukat teljesítő szervek között.

A büntető felelősségre vonás a társadalomra legveszélyesebb normasértéséért történik, ezért a hatékonyság és törvényesség kérdései itt mutatkoznak meg a legélesebb határvonalon. Úgy kell hatékornak lennie a büntetés-végrehajtásnak, hogy megfeleljen a jogállamiság követelményeinek is.

A büntetőtörvény alkotmányossága iránti igény vonatkozik a büntetés-végrehajtási törvényre is. „Az alkotmányos jogállam a jogsértésekre csak jogállami módszerekkel reagálhat, és így senkitől sem tagadhatja meg a jogállami garanciákat. Ezek a garanciák ugyanis alapjogként mindenkit megilletnek. Jogállami értékrend alapján garanciák mellőzésével még igazságos követelés sem érvényesíthető. Az igazságosság és erkölcsi indokoltóság lehet ugyan motívuma a büntetendőségnek, büntetést érdemlőségnek, de a tényleges megbüntetés (büntetethezesség) jogalapjának alkotmányosnak kell lennie...”

Törvényes büntetőjogi felelősségre vonási eljárás garantálja csak a jogállam igazságos büntető hatalom gyakorlását.”¹

Amint büntetés nélkül nincs büntetőjog, büntetés-végrehajtási jog nélkül pedig nincs tényleges büntető felelősségre vonás, mert nélküle parttalanná, önmagáért valóvá válna az egész büntető felelősségre vonási folyamat. A drámairodalomban már több mint 2500 éve így fogalmazódott Aiszkhülosz, Euripidész és Szophoklész tragédiájában: „Ha a bűnt nem követi büntetés, nincs többé törvény. S, ha nincs törvény, a világ sem világ, az ember sem ember” – mondja az Elektrában Oresztész, de nemcsak mondja, hanem hiszi is kezdettől fogva.

A hatékonyság kérdése, a fejlődés gátjainak felszámolása a figyelem középpontjában áll, a megújulásnak minden intézményrendszeret érintenie kell.

A megváltozott Büntető Törvénykönyvünk a mai büntetőelveknek megfelelően „keményen” bünteti a súlyos bűncselekmények elkövetőit, azonban az enyhébb súlyú bűncselekmények esetében nagyobb mozgási teret ad az igen költséges fogva tartáson kívüli büntetési nemek alkalmazására.

A büntetőpolitika nemcsak azt határozza meg, hogy milyen magatartásokat kell büntetendővé nyilvánítani, továbbá, hogy az ezeket elkövetőket milyen mértékben kell büntetni, hanem egyben – helyeselve – megmutatja

¹ SZABÓ ANDRÁS: Jogállami forradalom és a büntetőjog alkotmányos legitimitása. In NÉMETH ZSOLT (szerk.): *Tiszteletkötet Sárkány István 65. születésnapjára*. Budapest: Rendőrtiszti Főiskola, 2010. 116–117.

a bűncselekmények következményeivel kapcsolatos végrehajtási feladatokat is. Ennek keretében alakítja ki a büntetés-végrehajtás rendszerét, rendjét, valamint ellátja a bűnmegelőzés állami feladatait. Emellett gondot kíván fordítani a bűncselekmények által okozott sérelmek, a sértettek és a bűncselekmény miatt életminőségükben veszélybe került személyek társadalmi, morális és anyagi kárainak az enyhítésére is.

A XXI. században a büntetőjog arra törekszik, hogy az emberek egyenlő méltósága és szabadsága mellett a biztonságot és békét is biztosítsa, illetve ha ez megbomlott, azt helyreállítsa. Tehát az igazságosság megvalósításán túlmutató szerepe is van a büntetőjognak. Elsősorban a társadalmi béke helyreállítása érdekében a cselekménnyel sérült szabadságjogokat kell megerősítenie, akár a történt jogsértés formális helytelenítése révén is, az egyes büntetésekre való ráhatással (special prevenció), másrészt az egész társadalomra való ráhatással (general prevenció). Napjainkban már nem mulasztható el, hogy jóvátételt kell nyújtani a jogaiban megsértett áldozatnak.

Világszerte jelennek meg napjainkban is publikációk a büntetőjog és a büntetés-végrehajtás hatékonysága kérdéseiről. Alapvetően közös bennük a jogállamisághoz, a törvényesség elvéhez, mint alaptételhez való ragaszkodás. Előtérbe kerül emellett minden területen a hatékonyság kérdése, így azoknak az intézkedéseknek a hatékonysága is, amelyek célja a fejlődés gátjainak felszámolása. Ennek megoldása nem kis jelentőségű feladat. A hatékonyságot meg kell követelni a jogalkotástól és a jogalkalmazástól, a jog intézményeitől és a jogrendszer valamennyi területén. A korszerűsítés, a megújulás minden intézményrendszert kell, hogy érintsen, magában kell foglalnia a büntető végrehajtó szervek egész rendszere, a büntetés-végrehajtási szervezet, valamint a büntetés-végrehajtási jog további korszerűsítését is. E nélkül a demokratikus jogállam teljes körű kiépítése sem képzelhető el.

Az egész rendszer megismerése lehet az az alap, amelyből kiindulva kell vizsgálni a működését. Így lehet választ kapni az olyan kérdésre, hogy összességében hatékony-e vagy részleteiben, és hol szükséges a rendszerben a javítás.

A büntető igazságszolgáltatási rendszerek hatásossága és hatékonysága a rendszeren belüli költséghatásoktól determinált, a büntető igazságszolgáltatásban közreműködő valamennyi szerv munkaterhét az eljárás megelőző szakaszaiban más szervek által hozott döntések határozzák meg.

„Hiába az anyagi jog tudományos művelése, a büntetésről vallott teóriák kidolgozása és hirdetése, a kiszabás elveinek kidolgozása, ha minden elképzelések megbuknak a diszfunkcionális végrehajtáson”² – fogalmazta meg az 1800-as évek első felében Deák Ferenc tiszti ügyészi tapasztalatait rögzítve a büntetés-végrehajtás jelentőségét.

² Idézi VÓKÓ GYÖRGY: *Büntetés-végrehajtási jog*. JPTE ÁJK, 1996. 5.

A büntető végrehajtó vagy a végrehajtásban közreműködő szervek a bűnelkövetőkkel, a tettesekkel kerülnek kapcsolatba, jogviszonyba, mégpedig büntetés-végrehajtási jogviszonyba. A büntető felelősségre vonás e szakaszában a tettesre esik már nagyobb figyelem. Jóllehet, a büntetési és büntetés-végrehajtási elmélet filozófiai alaptételei összecsengenek, a konkrét büntetés és annak végrehajtása elemzésénél a különbségek válnak egyre hangsúlyosabbakká.

Közismert tény, hogy az Európai Unió tagállamainak büntető igazságszolgáltatási rendszerei nagymértékben különböznek egymástól. A szabadság, jog és biztonság kiépítése hatékony, szervezett igazságügyi együttműködést igényel, beleértve a schengeni információs rendszer adataihoz hozzáférést, az igazságügyi hatóságoknak a dublini egyszerűsítés szerinti közvetlen kapcsolatát is. A lojalitás követelményéből adódik, hogy a megkeresett állam haladéktalanul tájékoztatja a megkereső államot. Ugyanahhoz az igazságszolgáltatáshoz tartoznak az ügyészek, bírák és a büntetés-végrehajtás is.

A jogi szabályozás harmonizációjának, az együttműködési gyakorlat megvalósításának ütemét, tartalmát mindenütt komoly mértékben befolyásolta és befolyásolja a bűnözés helyzete is. A bűnözésre adott válasznak mindenkor tiszteletben kell tartania a büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog társadalmi funkcióját; igazodnia kell ezek hagyományos értékeihez és a jogállamiság megkívánta feltételekhez, azaz az elkövetett bűncselekmény súlyához igazodó büntetés keretei között csak az individualizációval lehet a speciális prevenció szempontjait érvényesíteni. Ugyanakkor figyelembe kell venni a sértettek szükségleteit, de a lakossági elvárásokat is.

A bűn megelőző hatást lényegesen emelheti az elkövető kilétének felderítése, a szankcionálás elkerülhetetlensége, az eljárás és a végrehajtás foganatba vételének időszerűsége, a szabadságelvonás alkalmazásának célzott – bizonyos elkövetői csoportokkal szemben történő – alkalmazása. Régi mondás, hogy nem a büntetés kegyetlensége, hanem az elkerülhetetlensége az, ami visszatart a bűnelkövetéstől.

A jövő emberközpontú büntető igazságszolgáltatása szempontjából a szankcionálás feltételei és formái mellett fontos az eljárás és a büntetés-végrehajtás is. A büntető anyagi jog fenyeget, a bíróság ezt a törvényben szabályozott eljárás során szabja ki, az állam pedig végrehajtó szervének eljárása során azt végrehajtja. Mindegyik koncepciója és szerkezete középpontjában – mint tettesnek és sértettnek egyaránt – az ember védelmének és tiszteletének kell állnia, melyből levezethető szabadságának korlátja is, amelyet csak annyiban gyakorolhat, és amelynek tiszteletben tartását csak annyiban igényelheti másoktól, amennyiben embertársainak ugyanolyan és éppúgy tiszteletben tartandó szabadságába és jogaiba nem ütközik.

Nem szabad eltérni, hogy következmény nélküli legyen a normasértés, elmaradjon a végrehajtás, a cselekmény által megbolygatott szabadságkorlátokat és védelmi köröket újból meg kell szilárdítani, mégpedig a hatékonyság érdekében

gyorsan és nyilvánosan. A bűnelkövető emberben ugyanakkor nemcsak az individuumot, hanem az embertársat is látnunk kell.

A büntetés-végrehajtás a büntető felelősségre vonás harmadik fő szakasza, amelynek során megvalósul a jogerős bírósági ítéletben vagy más hatóság határozatában megjelölt büntetőjogi szankció, büntetőeljárás-jogi kényszerintézkedés vagy más hatósági, így igazgatási szankció tényleges tartalmát képező jogfosztás, jogkorlátozás, mégpedig a törvényekben meghatározott mértékben, módon és határig. Ha a gyakorlati végrehajtás ennél kevesebb, annullálja a törvényt, az azt alkalmazó bíróságot vagy más hatóságot, ezek eljárását, a sértettet, a társadalom védelméhez fűződő alkotmányos követelményt és nem felel meg a jogállamiságnak sem, szinte hiábavalóvá válik minden addigi munka. Ha viszont a végrehajtás során a jogkorlátozásban és a módszerben akár egy hajszállal is a jogállamisági határon túllépnek, szintén a törvényesség, a jogállamiság megsértését jelenti, tekintélyfosztó, a kitűzött célok ellen ható, mert nem lehet senkit a törvények betartására késztetni törvénysértő módon. Amennyiben a jogállam hatóságai, szervei, tisztségviselői nem tartják tiszteletben a törvényt, sőt, nem példamutatóak a betartásában, nehezen vezet eredményre az egész büntető felelősségre vonás mindhárom szakasza, nem váltja ki a törvények iránti tiszteletet. Jogállamban a norma mögött ott van a közakarát is. Régi latin mondás: *Serva legem et lex servabit te*. Óvd meg a törvényt, s majd szelleme téged is megóv. Törvényesség nélkül nincs jogállamiság sem. Nagyon fontos, nagyon éles határról van szó; mégpedig a társadalmi, a jogi élet változásával változó határról. Kellő odafigyelést, felkészültséget igényelnek az e szakaszban lévő feladatok is, ezért szerveztem meg a rendszerváltozás idején, hogy jogi szakvizsgatárgy, majd egyetemi tantárgy legyen a magyar büntetés-végrehajtási jog.

A büntetés-végrehajtási jog a bűnügyi tudományok „mostohagyermeké” volt az 1989-1990. évi rendszerváltozásig, holott nem vitásan a jogi kultúra része. A büntetőjog egyik hatásmérőjeként is jellemezték olykor. A jogot, a jogi szabályozásra szoruló intézményeket az életben felmerülő szükségesség hozza létre.

A büntető felelősségre vonás harmadik szakaszában, a végrehajtás szakaszában működő szervek rendszerét és működését meghatározó szabályok összességét a büntetés-végrehajtási jog öleli fel, amely valamennyi büntetésre és intézkedésre nézve meghatározza a végrehajtás elveit, célját, módszereit, a végrehajtásban szereplő személyek és szervek jogi helyzetét, a jogok és köteleességek érvényesítésének módját. Egy speciális jogterületről van szó, amely egyrészt speciális szabályok ismeretét igényli, ugyanakkor széles körű jogalkalmazást jelent, amelyhez nélkülözhetetlen több jogág alapos ismerete, újabban a nemzetközi követelményrendszer, a kriminológiai és kriminalisztikai, statisztikai és számítógép-alkalmazási, pedagógiai és pszichológiai kutatások legújabb eredményeinek naprakész ismerete is.

Az európai ellenőrző szervek pozitívan értékelték minden eddigi látogatásuk alkalmával, ahogyan a magyar hatóságok, tisztségviselők – ebbe beleértik a büntetés-végrehajtást is – viszonyulnak a fogva tartottakkal kapcsolatos európai emberi jogi követelmények megvalósításához. Példaként említették a büntetés-végrehajtás hazánkban működő széleskörű jogállami garanciarendszerét, benne az ügyészi törvényességi felügyeletet, a széleskörű büntetés-végrehajtási bírói hatáskört, az ombudsmanhoz fordulási jogot, a társadalmi ellenőrzést és a nemzetközi ellenőrzést.

A jogállam „tisztségének fokmérőjét” jelenti az, ahogyan a – bármilyen címen szabadságában korlátozott – fogva tartottakkal bánnak. Kihívás a jogállammal szemben, hogy törvényszegőinek is meg tudja mutatni saját emberségét és méltóságát.

Winston Churchill az 1910-es brit kormány belügyminisztereként még a következőt mondta: „A nagyközönség hangulatára és vérmérsékletére tekintettel; arra, hogy miképpen bánnak a bűnözőkkel, az egyik legtévedhetetlenebb tesztje bármely ország civilizációjának.”³

Fjodor Dosztojevszkij szerint – aki oly kimerítően írt a börtönbüntetésről⁴ – „Egy ország civilizációjának normáit úgy lehet megítélni, hogy kinyitjuk börtönei ajtóit.” A harmadik aforizma újabb keletűként az egyik leghíresebb volt rabtól származik, aki a közelmúltig a Dél-Afriai Köztársaság elnöke volt és így fogalmazott: „Úgy mondják, hogy nem ismer valaki igazán egy országot, amíg nem látta belülről annak börtöneit. Egy országot nem arról kell megítélni, hogy miképpen bánik a legnagyobb rangú polgáraival, hanem a legalacsonyabb sorban lévőkkel.”⁵ Gartner írja, hogy „Ahol az egyes országok alapjogai korlátozás alá esnek, a legmesszebbmenőkig védelmet kell nyújtani a visszaélések ellen.”⁶

Ahhoz, hogy a büntető végrehajtás jogállami követelményeknek megfelelőségéről átfogó képet kaphassunk, a büntető felelősségre vonás hatálya alá került személyek jogi helyzetének vizsgálatán keresztül célszerű közelítenünk. Ezt követeli meg a személyiség és általában az emberi jogok megnövekedett jelentősége.

A büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személy jogi helyzete az elmélet és a gyakorlat fontos kérdését képezte mindig, hiszen az állampolgári jogokban és kötelességekben változás áll be, sajátos jellegű jogok és kötelességek is keletkeznek.

A büntetőjogi büntetések és intézkedések végrehajtása – bármely büntetésről vagy intézkedésről legyen is szó – egyrészt a legérzékenyebb beavatkozást

³ Belügyminisztériumi Jegyzetjelentés H. C. Viták. 5. sorozat, 19. kötet.

⁴ *A holtak háza*. 1915.

⁵ N. MANDELA: *Hosszú menet a szabadság terén*. London: Little Brown és Co., 1994.

⁶ H. G. GANTER: *Die Spruchpraxis der Europäischen Kommission für Menschenrechte auf dem Gebiet des Strafvollzuges. Zugleich eine Untersuchung zum Verhältnis des kommenden deutschen Strafvollzugsgesetzes zu dem europäischen Mindeststandard*. Bonn: Röhrscheid, 1994.

jelenti az állampolgárok magánéletébe, másrészt pedig a végrehajtás törvényességéhez alapvető jogállami érdekek is fűződnek, ennél fogva jelentősége semmivel sem kisebb, mint más büntető jogágazatoké.

A jogerős elítélés hatásait csak akkor tudjuk helyesen értékelni, ha figyelembe vesszük az állampolgár általános jogi helyzetét és ehhez viszonyítva vizsgáljuk az elítélés tényének az állampolgári jogi helyzetre gyakorolt hatását; az elítélés ténye a jogi helyzetben milyen változást okoz. A büntetés hatékonyságának feltételei közé tartozik, hogy a büntetéssel összefüggő negatív mellékhatásokat kizárják, vagy legalábbis a legkisebb mértékre korlátozzák. Éppen ezért az emberi jogokat, az állampolgári jogokat csak olyan mértékben szabad korlátozni, amilyen mértékben törvényi szintű rendelkezések megengedik és ez elkerülhetetlen. A bűnöző, az igazságszolgáltatási és ezen belül a büntetés-végrehajtási szervek tevékenységének minősége, jogszerűsége alapvető feltételként befolyásolja a büntetés eredményességét. A büntetés-végrehajtás törvényes, ezáltal a jogállami követelmények szerinti működése, az érvényes és helyes jogszabályi előírások hatályosulása alapvető érdeke nemcsak a bűnöző és igazságügyi szerveknek, hanem minden állampolgárnak is.

A büntetés-végrehajtási jogszabályok természete és tartalma, valamint az állam büntetőpolitikájának lényege legvilágosabban abban jut kifejezésre, hogy meghatározásra kerül a büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személy jogi helyzete.

A jogerős ítélettel kiszabott büntetés, a büntetőjogi intézkedés, eljárásjogi kényszerintézkedés, határozattal elrendelt más szabadságkorlátozó intézkedés végrehajtásának ideje alatt a jogerős határozat utáni általános állampolgári jogi helyzet változásának mértéke természetesen attól függ, hogy milyen büntetés, intézkedés végrehajtásáról van szó.

Nem lehetünk közömbösek aziránt, hogy milyen fokon képzett személyekből álló szervezet hajtja végre ezt a jogkorlátozást. Széchenyi István, a „legnagyobb magyar” intő szavai szerint „nem mindegy, hogy olyan emberek értelmezik és hatják-e végre a törvényt, akiknek élete ugyanannak a törvénynek élő megvalósulása, vagy olyanok, akiknek minden tette megcáfolja azt, amit szavuk hirdet.”⁷ Az alapvető emberi jogoknak, a humanizmusnak, a társadalom védelmével szinkronban történő érvényesülését biztosítani a jogállamiság, a törvényesség egyik legkényesebb területe.

A büntetés-végrehajtási jogot már a XX. század elején Finkey Ferenc a büntetőjog-tudomány olyan önálló ágának tekintette, amely a büntetési és megelőzési intézkedésekkel foglalkozik. Finkey munkássága nyomán is a börtönügy jogtudománnyá vált. Elismerten uralkodó felfogás Nyugat-Európában, amely a büntetés-végrehajtási jogot az anyagi jog és eljárási jog mellett harmadik jogte-

⁷ Idézi VÓKÓ GYÖRGY: *A büntetés-végrehajtás törvényességének, hatékonyságának tényezői.* Kézirat. 1989. 4–5.

rületnek tekinteti a bűnügyi jogon belül, a büntetés harmadik pilléréként említi.

Az Európa Unió joggyakorlat a szankció-végrehajtás ismérvei közül hangsúlyt helyez az „ésszerű hatékonyság kritériumára”. Az arányos, de ugyanakkor hatékony, sőt elrettentő szankció gyakori meghatározási forma az unió gyakorlatban. Szem előtt kell tartani az „asszimiláció kritériumát”, melynek értelmében az alkalmazandó szankciók skálájának összehasonlíthatónak kell lennie. A szigorúság kritériuma a szabadságvesztési tételek különféleségeit foglalja magában, hogy megfelelően hatékony, elrettentő legyen a törvényesség, a jogállamiság keretei között.

A cél tehát a bűncselekmény folytán megbomlott jogi egyensúly helyreállítása, amely a büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személy részére cselekményéért hátránnyal járó következményt jelent, de egyben a társadalomba visszavezetésével, reszocializálásával vagy integrálásával a megbomlott egyensúly helyreállításának fő követelménye is érvényesül.

Fontos jóvátételt nyújtani a jogaiban megsértett egyénnek, még ha csak oly módon is, hogy a büntetés jellege ne zárja ki a jóvátétel lehetőségét. Pl. a pénz-büntetésekből befolyt összegeket elsősorban az áldozatok kártalanítására kellene fordítani és a szabadságvesztést is oly módon végrehajtani, hogy az elítéltet a sértett kártalanítására is sarkallja. Ezt már 1990-ben is javasoltam. Nem olyan távoli jövő, hogy a hazánkban szépen beindult mediáció a büntetés-végrehajtási szakaszban is szerephez jusson.

A büntetés-végrehajtási jog, a büntetés-végrehajtási tevékenység nagyon fontos szerepet tölt be az emberi jogok védelmét kiemelt helyen kezelő európai közösségben. Ezzel kapcsolatban igen jelentős joganyag és jogeset gyűlt össze az európai integráció fejlődése, erősödése közben, amelyre szeretném ráirányítani a figyelmet, mint olyan eredményre, amely befolyásolja a tagországok, az egész kontinens, ennek minden polgára élet- és társadalmi viszonyait, és nem hanyagolható el a kihatása más kontinensekre sem.

A jelenlegi helyzet elemzéséhez nélkülözhetetlen az Emberi Jogok Európai Bírósága, az Európai Közösségi Bíróság, valamint az Európa Tanács kínzás és más kegyetlen, embertelen, megalázó büntetések vagy bánásmódok megelőzésére alakult bizottsága (CPT) gyakorlati állásfoglalásainak, ajánlásainak, az európai unió szabályoknak és határozatoknak az ismerete.

„Az államok jogrendje közötti közelítésnek nem utolsó sorban a büntetés-végrehajtás szabályait is érintenie kell, mivel egyre több külföldi személy kerül nem a saját államában börtönbe, és ez a külföldi fogva tartottak nagyfokú izolációjához vezethet.”⁸ Ha az emberséges viszonyokat és pozitív bánásmódot biztosító minimum követelményeket mindenhol betartják, akkor a nemzetkö-

⁸ H. JUNG – H. J. SCHROTH: Das Strafrecht als Gegenstand der Rechtsangleichung in Europa. *Goldsammer's Archiv für Strafrecht* 1983. 241–272. Idézi: KARSAI KRISZTINA: *Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései*. Budapest: KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2004. 36.

zi bűnügyi együttműködés köréből ismert jogintézmény, a kiszabott büntetés (vagy intézkedés) végrehajtása átadásának elsődleges célja valóban az elítélt reszocializációja lehet. Kétségtelen, hogy az európai büntetés-végrehajtási jog fogalom alatt nem egy klasszikus értelemben vett jogágot kell érteni, hanem inkább az európai jogfejlesztő folyamatok összefoglaló megjelölését. Az Európa Tanács, az Európai Emberi Jogi Bíróság - korábban Bizottság is - joggyakorlata, másfelől az Európa Tanács Nemzetközi Egyezményei, a Miniszterek Tanácsa ajánlásai, illetve más szervei tevékenysége integrációt szolgáló „normarendszert” tartalmaznak. Nyilvánvaló, hogy a büntetőjog, valamint a büntetés-végrehajtási jog területén a közvetlen uniós jogalkotás jelenleg még az út elején jár, illetve egy-egy részterületen működik. Vitathatatlan és egyértelmű azonban, hogy a büntető jogterületen kívül közvetlenül érvényesülő uniós szintű jogalkotás a büntetőjog és büntetés-végrehajtási jog területére is begyűrűzik.

A büntetés-végrehajtási tevékenység során is az alkotmányos alapelveknek és jogoknak, a nemzetközi emberi jogi elvárásoknak, követelményeknek érvényesülniük kell. A büntetés-végrehajtási jogtól függ a büntetőjogi szankció, az eljárási kényszerintézkedés tartalmát képező és más értékektől, érdekektől való ideiglenes, átmeneti, arányos jogfosztás gyakorlati megvalósulása.

A büntetés-végrehajtási jog szabályozásának megújítását szükségessé teszi a gyakorlati igények mellett a büntetőjogi szankciók megváltozása, az új büntető törvénykönyv, a büntetőeljárásról szóló törvény, ennek esetleges megújítása, a nemzetközi követelményekben beállt és várható változás.

Az egyes országok között a legfontosabb különbségek – ha vannak – nem is a szabályozásban és talán nem is a szakmai technológiák között, hanem elsősorban a fejekben rejlenek; az attitűdökben, a szemléletben és a munkastílusban. A társadalmi megrendelés a jogszabályokon szűrődik át a politika rendszerén. A gyakorlattal vagy a szakmai technológiákkal kapcsolatban a legnagyobb hatású a pénznek, a forrásoknak a megléte, illetve hiánya, ideértve a humán erőforrást és az infrastruktúrát is. A szemléletmód és a munkastílus változásához alapvetően fontos a vezetés minden szintjének a motiváltsága és az elkötelezettsége a személyi állomány gondolkodásának, attitűdjének megváltoztatásához.

A magyar büntetés-végrehajtás hosszú, kitérőktől sem mentes fejlődési utat tett meg az évszázadok során. Napjainkban egy új szakaszhoz érkezett, amikor meg kell erősíteni újabb jogállami feladatai ellátása, rendeltetése érdekében.

Az egyes választások után az új kormányok által minden esetben különböző elnevezéssel kidolgozott, jól hangzó fejlesztési programok nem, vagy csak részben valósultak meg, hosszú távra szólóak voltak, a rövidebb távú kriminálpolitika nem sorolta előbbre a teljesítés felgyorsítását a költségvetési források hiányosságára hivatkozással. Eredményeket a szerves fejlődés hozhat a büntetés-végrehajtásban is, szervesen Európához tartozva ezen a téren is. Minden egyes rendszerben meg vannak a másikból elemek. Ha jogintézménye-

ket, gyakorlatokat e nélkül, külső nyomásra köteles befogadni egy-egy ilyen szervezet, akkor azokat – fontosabb elemét legalábbis – előbb-utóbb kilöki magából. Több figyelmeztetést kaptunk már, hogy nem másoljuk szolgai módon más országok megoldásait, hanem ültessük át a mi gyakorlatunkba olyan módon; azok értelmesek legyenek a mi rendszerünkön belül is.

A büntetések tartamának növekedése, a visszaesőkkel és a többszörös visszaesőkkel szembeni büntetés szigorítása azt eredményezi, hogy hazánkban, de másutt is, a börtönök túlnépesedése erősen ránehezedik a büntető intézmények működésére, és a szabadságvesztést visszasüllyesztheti arra a szintre, ahol csak a nemkívánatos személyek bezárására, „elraktározására” telik. Meg kellene előznünk, hogy egyáltalán ilyen helyzet kialakuljon nálunk.

A közrenddel, az emberi értékekkel, a közösségi érdekek és az egyéni jogok gyakori összeütközésével kapcsolatos társadalmi és erkölcsi problémák növekvő aggodalmat váltottak és váltanak ki, a szabadságvesztés szerepének újraértékeléséhez vezettek. Ez egyaránt érintette a szabadságvesztésnek, mint a társadalmi korlátozás eszközének értelmezését és a börtönöknek a társadalmi intézmények között betöltött szerepét. Jelentős elmozdulás történt az átneveléssel, a magatartás befolyásolásával szemben az olyan modellekkel, amelyek a társadalomba való sikeres újra-beilleszkedés kilátásait javító szociális készségek és az egyénben rejlő erőforrások fejlesztésének elősegítésén alapulnak. Az átmeneti csökkenés után az egyre súlyosabb bűncselekményeket elkövetők megterhelik a börtönöket, ezért a hatóságoknak feltétlenül reagálniuk kell a társadalom növekvő aggodalmaira. Felmerülhet a kérdés; ha a büntetőjog szigorít a büntetéseken, az a büntetés-végrehajtási jog szabályozásának, gyakorlatának szigorítására is kötelező-e, avagy vannak az utóbbinak ezzel kapcsolatban határai? Fennáll-e egy szükségszerűség, avagy más utakon is elérheti a nagy célt, elősegíteni a bűnözés elleni küzdelem eredményességét, a visszaeső bűnelkövetés megelőzését? Ez fokozott figyelmet irányít az olyan kérdésekre, mint a büntetés hatékonysága, fizikai és erkölcsi normák a börtönökben, a büntetés-végrehajtás hatékonyabb pályára állítása, az igazgatás hatékonysága, az alkalmazottak szakmai és erkölcsi személyes elvárásainak támogatása.

A börtönigazgatás szintjén megfigyelhető volt az elmúlt évtizedekben egyrészt a börtönfeltételek és kezelés kifinomultabbá válása, másrészt a fokozódó működtetési és irányítási nehézségek. Mindkét folyamatot ösztönözte, illetve súlyosbította a fogva tartott népesség jellegében végbement változás, a megnövekedett társadalmi érdeklődés, valamint a büntetési problémák intenzívebb tudományos kutatása.

Az Európa Tanács komoly erőforrásokat fordított ezeknek a kérdéseknek vizsgálatára és arra, hogy határozatok és ajánlások, javaslatok formájában útmutatást adjon.

Cél a nemzetközi dokumentumok jobb megértése mellett az érdeklődés előmozdítása hatásuk és eredményességük iránt, a kedvező változások ösztönzése. Az emberi értékeknek és a társadalmi kritériumoknak kell a vezérfonalat alkotniuk.

Az emberi tényezőkre, a színvonalas vezetésre, a világosabban meghatározott célokra, a jogállami felügyeletre, a nemzetközi együttműködésre kell a hangsúlyt helyezni, mint a jobbítás és a jövő fejlődés ösztönzésének eszközeire a büntőigazgatás és a büntőkezelés terén hazánkban és Európában is.

Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény, az Európai Emberi Jogi Bíróság a fogva tartottak alapjogainak védelméről meghozott ítéleteinek gyűjteménye, valamint a Kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok megelőzésére létrehozott Európa Bizottság (CPT) által a fogva tartottakkal való bánásmódról kiadott követelményei meghatározó szerepet játszottak a fejlődésben.

A biztonság és a biztonságosság a helyes rend, a köteleességek teljesítésének és a jogok érvényesülésének, a jogi helyzet fenntartásának nélkülözhetetlen feltétele. Lehet-e egy büntetés-végrehajtási jogpolitikának hátrább sorolni – akár anyagi okokra hivatkozással is – ennek, de az egész büntetés-végrehajtási tevékenységnek a fejlesztési kérdését, hogy majd a munkába bevont társadalmi erők – ha vannak –, de egyébként is erre alkalmatlanok- segítenek megoldani a feladatokat?

A jövőben fontosnak tűnik jóvátételt nyújtani a jogaiban megsértett egyénnek, még ha csak oly módon is, hogy a büntetés jellege ne zárja ki a jóvátétel lehetőségét. Például a pénzbüntetésekből befolyt összegeket majd elsősorban az áldozatok kártalanítására kellene fordítani és a szabadságvesztést is oly módon végrehajtani, hogy az elítéltet a sértett kártalanítására is sarkallja. Nem olyan távoli jövő, hogy a hazánkban szépen beindult mediáció a büntetés-végrehajtási szakaszban is szerephez jusson. A szankció hatékonyságának feltételei közé tartozik az is, hogy az alkalmazásával összefüggő negatív mellékhatásokat kizárják, vagy legalábbis a lehető legkisebb mértékre korlátozzák. A büntetés-végrehajtási szervek tevékenységének minősége, jogszerűsége, alapvető feltételként befolyásolja a szankcionálás eredményességét.

A jogok mellett meg kell követelni a köteleességek teljesítését is. A kontroll szervei közül ebben az ügyészség egyedül maradt. Minden más jogvédő társadalmi és állami szerv „a fogva tartottnak jár” egyoldalú szemléletű intézkedéseket követelt. A magyar büntetés-végrehajtás irányultságát, stratégiáját tekintve egy „sodródó”, a mindenkori kormányzati ad hoc célkitűzéseket végrehajtani próbáló, önálló arculattal nem rendelkező, nehézkesen és költségesen működő szervezetté vált, amelyből a jelenlegi jogszabályi keretek között nem is lehet kilépni és a továbbfejlődés útjára lépni, eredményét tekintve döntő változásokat eszközölni. Az egész szervezetet összehangoló, összefogó, rendszerszemléletű

működés megvalósulása több esetben csorbát szenved, és az elnehezült szervezeti, jogszabályi keretekhez – másra nagyon lehetőség nincs – igazítják az elérhető célokat, és nem fordítva.

A fogva tartottak foglalkoztatásának fontossága, társadalmi hasznossága, a büntetés-végrehajtási rezsimen belüli feszültségoldó hatása nem vitatható. A megvalósításhoz új munkahelyeket kell létrehozni a büntetés-végrehajtási intézeteken és az elítélt munkáltatással foglalkozó kft-ken belül is.

Ennek egyik Nyugat-Európában is gyakorolt módja, hogy az állami költségvetés számára szükséges eszközöket, berendezéseket (bútor), ruházatot (kórházi, elítélt, stb.) gyárt, és ebbéli szükségleteket elégíti ki. (Példának okáért: Dániában egy köztisztviselő – beosztásától függően – az arra adaptált „bútorkatalógusból” választhatja ki irodai berendezését, amelyet fogva tartottak állítottak elő.)

Azon kifogások, amelyek szerint az elítélt nem képes minőségi munkát végezni, nem valósak, legfeljebb intézkedéseinkkel, munkáltatási mechanizmusainkkal, módszereinkkel nem gyakorlunk kellő késztetést a megvalósíthatóság irányába. Ezen negatív kinyilatkoztatás pontosan abból a „rendszerváltás” nélküli megkövesedett szemléletből fakad, amely bénítja és nem engedi az innovatív megoldásokat felszínre hozni, mert a jogszabályi keretstruktúra nem ezen gondolkodásmódot preferálja kellőképpen.

A büntetés újabb keletű kibontakozását láthatjuk az utóbbi évtizedekben a világon. Bármilyen különbözőek is az európai és az amerikai államok által használt módszerek, mégis egyazon kérdésre válaszolnak az Atlanti-óceán mindkét partján. A fogva tartottaknak a köz érdekében történő munkavégzését, mint a polgári norma imperatívuszát meg kell szervezni. Az európai országokban bíróság elé kerülők szociális helyzete és a rájuk kiszabott szankciók közötti összefüggésről szóló összes rendelkezésre álló kutatás egybehangzóan azt tükrözi, hogy az óceán mindkét partján a munkanélküliséget és a szakmai bizonytalanságot a bíróságok egyéni szinten ugyanolyan szigorúan ítélik meg.

A kriminogén személyek a munka alóli kibúvást helyezték tevékenységük fókuszába; szemléletük, hogy ami kötelező, az kényszer, ez pedig kerülendő. Az, hogy a civil szférában a munkahellyel való rendelkezés nem törvényi előírás, a bv. intézeten belülről nem hatolhat be, itt kell lennie munkahelynek, hozzá kell tartozni a fogva tartáshoz. A „munka nélkül is meg tudok élni” a járandóságomból elve semmilyen késztetést nem nyújt arra, hogy a fogva tartott akár a bv. intézetben tartózkodása alatt, akár a szabadulását követően munkavégzésből próbálja eltartani, fenntartani magát. Sok esetben így a civil életben inkább választja a segélyből élés és mély szegénységben maradás életfilozófiáját, mely több esetben bűnismétléshez is vezet. A nyugat-európai modellekben (természetesen itt sem minden tökéletes) az elítélt csakis a munkavégzése, tanulása eredményeképp jut az alapellátáson túli szolgáltatások megszerzésének lehetőségéhez. Aki ezen elveket elveti – munkavégzési kötelezettség nélkül is – az

kizárólag az ún. minimál standardot kapja (pl. ágy, ruha, napi háromszori étkezés, orvosi ellátás). A tanulás egyenértékű a munkavégzéssel, mivel mindkettő reszocializációs szerepe hasonló, hiszen ugyanúgy rendszerességre, felelősségvállalásra, célkitűzések megvalósítására sarkall.

A büntetés-végrehajtási szervezet hosszú távon csakis nehézkesen és költségesen működhet a jelenlegi módon. A jogi szabályozás változására és annak függvényében szervezési intézkedésekre van szükség.

A tudományos eredmények és a gyakorlati tapasztalatok közös többszöröse mellett és ellene is felsorakoztathatók továbbgondolásra készíthető érvek. Az ambivalens és összetett folyamatok és lehetséges következményeik a korábbiaknál is sürgetőbben vetik fel az interdiszciplináris kutatások összehangolásának fontosságát. Elmélet és gyakorlat legszorosabb összetartozását kell kimunkálni; az alapelveket konkrét esetekhez, példákhoz kötni. Gregorius mondása volt, hogy „a jó élet tudomány nélkül tetszésre talál, de a tudomány az élet nélkül nem teljes” (*Vita bona sine doctrina gratiam habet, doctrina sine vita itenqritatem non habet*).

A közérdek védelme mellett kell figyelembe venni az egyéni jogok szükségleteit és egyensúlyt tartani a követelmények között. Az emberközpontú európai normák és ajánlások megvalósításához és jogállami kontrolljához megvannak a lehetőségek hazánkban is. Minden olyan módszer, amely segíti a bűnelkövetők társadalmi integrációját, akadályozza a bűnismétlést és egyben a bűnmegelőzést is szolgálja. Ezért csökkenteni kell a börtönártalmakból származó, bűnismétlésre ösztönző veszélyeket. A büntetés tartama alatt növelni kell a foglalkoztatás, a szakképzés, a nevelés, a közoktatás, az egészségmegőrzés lehetőségeit. A bűnismétlés csökken, ha az elítélt szembesül az általa elkövetett cselekmény következményeivel, alkalma van a sértett kártalanítására, a közösség kiengesztelésére. A büntetést követő utógondozás a társadalmi integrációs szándékot erősíti és megteremti az azok realizálásához szükséges objektív feltételeket is (a lakhatás biztosítása, a családi kapcsolatok helyreállítása, a foglalkoztatás elősegítése). A börtön egy ideig védi a társadalmat a bűnelkövetőktől, de nem megőrző hely, a reszocializációt elősegítő emberjavító intézmény és ezt mozdítja elő hazánkban a pártfogó felügyelet új szervezete.

Megismételt kutatásaim, tapasztalataim szerint a visszaesés a szabadulás utáni első évben a legnagyobb. Ekkor kell tehát megtenni valamennyi, a bűnmegelőzés érdekében szükséges intézkedést, támogatni a szabadult elítéltet a beilleszkedésben. A fogva tartottak helyzete, így különösen a jogi helyzete akkor lesz tökéletesebb, ha a büntetés-végrehajtás működése is hatékonyabb, tökéletesebb lesz.

„Az elítéltek jogi helyzetének átgondolása, a hatályos rendelkezéseknek a továbbfejlesztés igényével történő áttekintése összhangban kell, hogy legyen büntetési rendszerünk fejlődési irányvonalával, az állampolgári jogok fokozott védelmének igényével, hiszen ez a demokrácia kiteljesedésének egyik alapfelté-

tele. A végrehajtás nem lehet az önkényesség eszköze, mindig a jogszabálynak megfelelően, a törvényesség betartásával kell funkcióját teljesítenie. Csak így biztosítható, hogy az állampolgári jogok korlátozása ne haladja meg a szükséges mértéket, ne lépje túl a büntetés, intézkedés célját. Az elítéltek jogi helyzete kifejezi az egész büntetés-végrehajtási rendszer lényegét, és egyben szintjelzője a jogállamiságnak. Vitathatatlan, hogy az utóbbiról csak akkor beszélhetünk, ha teljes, minden hatóságra, szervre, állampolgárra, a társadalom minden egyes tagjára kiterjed, így a megbélyegzettekre, az elítéltekre is”.⁹

A jövő emberközpontú büntető igazságszolgáltatása szempontjából a szankcionálás feltételei és formái mellett fontos az eljárás és a büntetés-végrehajtás is. A büntető anyagi jog büntetéssel fenyeget, a bíróság ezt a törvényben szabályozott eljárás során szabja ki, az állam pedig a végrehajtó szervének eljárása során azt végrehajtja. Mindegyik koncepciója és szerkezete középpontjában – mint tettesnek és sértettnek egyaránt – az ember védelmének és tiszteletének kell állnia, melyből levezethető szabadságának korlátja is, amelyet csak annyiban gyakorolhat, és amelynek tiszteletben tartását csak annyiban igényelheti másoktól, amennyiben embertársainak ugyanolyan és éppúgy tiszteletben tartandó szabadságába és jogaiba nem ütközik.

A büntető felelősségre vonás egyes szakaszainak elhatárolása és a többi szakaszra figyelem nélküli vizsgálata nem hozhat olyan eredményt, mintha mindhárom szakaszra figyelemmel történe. Hiszen mindhárom szakaszban az emberről, a bűnelkövető emberről van szó, ő az alany, akit büntet a többi ember, a közösség, amelynek ő is tagja. S ez a közösség, ez az állam, tagja egy még nagyobb közösségnek is. Mindegyikük szabályokat alkotott a védelmükre, és a polgáraik védelmére is.

Nem szabad eltúrní, hogy következmény nélkül maradjon a normasértés, elmaradjon a végrehajtás, a cselekmény által megbolygatott szabadságkorlátokat és védelmi köröket újból meg kell szilárdítani, mégpedig a hatékonyság érdekében gyorsan és – nyilvánosan. A bűnelkövető emberben nemcsak az individuumot, hanem az embertársat is látnunk kell. A büntető felelősségre vonás ebben a harmadik, ún. büntetés-végrehajtási szakaszában már a tettről a tettesre esik nagyobb figyelem, bár a büntetési és büntetés-végrehajtási elméletek összecsengenek. A büntetés-végrehajtás a büntető felelősségre vonás harmadik fő szakasza, amelynek során megvalósul a jogerős bírósági ítéletben vagy más hatóság határozatában megjelölt büntetőjogi szankció, büntető eljárásjogi kényszerintézkedés vagy más hatósági, így igazgatási szankció tényleges tartalmát képező jogfosztás, jogkorlátozás, mégpedig a törvényekben meghatározott mértékben, módon és határig. Ha a gyakorlati végrehajtás ennél kevesebb, annulálja a törvényt, az azt alkalmazó bíróságot vagy más hatóságot, ezek eljárását, a sértettet,

⁹ VÓKÓ GYÖRGY: Az elítéltek és az előzetesen letartóztatottak jogállása. *Börtönügyi Szemle*, 1990/3. 5.

a társadalom védelméhez fűződő alkotmányos követelményt és nem felel meg a jogállamiságnak sem, szinte hiábavalóvá válik minden addigi munka, költség, idő. Ha viszont a végrehajtás során a jogkorlátozásban és a módszerben akár egy hajszállal is a jogállamisági határon túllépnek, szintén a törvényesség, a jogállamiság megsértését jelenti, tekintélyfosztó, a kitűzött célok ellen ható, mert nem lehet senkit a törvények betartására készíteni törvénysértő módon. Amennyiben a jogállam hatóságai, szervei, tisztségviselői nem tartják tiszteletben a törvényt, sőt, nem példamutatóak a betartásában, nehezen vezet eredményre az egész büntető felelősségre vonás mindhárom szakasza, nem váltja ki a törvények iránti tiszteletet. Törvényesség nélkül nincs jogállamiság sem. Nagyon fontos, nagyon éles határról van szó; mégpedig a társadalmi, a jogi élet változásával változó határról. Kellő odafigyelést, felkészültséget igényelnek az e szakaszban lévő feladatok is, ezért is támogattam a rendszerváltozás idején, hogy jogi szakvizsga tárgy, majd egyetemi tantárgy legyen a magyar büntetés-végrehajtási jog. Meg kell ehelyütt említeni, hogy hazánkban lett Európában is először tantárgy az európai büntetés-végrehajtási jog, mégpedig Magyarország Európai Unióhoz csatlakozása évében. Nagy aquis, kötelező joganyag van és precedens. A tudományos és oktatói munkában elért eredményeinknek kedvező a visszhangja nemcsak hazánkban. Az európai ellenőrző szervek pozitívan értékelték minden eddigi látogatásuk alkalmával, ahogyan a magyar hatóságok, tisztségviselők viszonyulnak a fogva tartottakkal kapcsolatos európai emberi jogi követelmények megvalósításához. Példaként hozták fel a büntetés-végrehajtás hazánkban működő széleskörű jogállami garanciarendszerét, benne az ügyészi törvényességi felügyelettel, a széleskörű büntetés-végrehajtási bírói hatáskörrel, az ombudsmanhoz fordulási joggal, a társadalmi ellenőrzéssel és a nemzetközi ellenőrzéssel.

A bíróságnak kiemelt szerepe van a jogállam garanciarendszerében, azaz nem végrehajtói tevékenységet végez, alkotmányos, független feladata az igazságszolgáltatás. Ha más feladatokkal is terhelik – mint hazánkban jelenleg a pénzbüntetés, elkobzás, vagyonelkobzás végrehajtásával és ennek felelősségével, támadhatóságával –, az a valódi alkotmányos funkciója rovására mehet.

Büntetés-végrehajtási rendszerünk továbbfejlesztésének összhangban kell lennie jogéletünk fejlődési irányvonalával, az emberi és állampolgári jogok fokozott védelmének igényével, a demokrácia egyik feltételét jelentő törvényesség követelményeivel.

A jogbiztonság követelménye és az emberi jogok védelme érdekében úgy kell megőrizni a büntető igazságszolgáltatás hagyományos, garanciákban gazdag rendszerét, hogy ne rendelődjen alá rövid távú büntetőpolitikai igényeknek. A büntető igazságszolgáltatás, beleértve a hozzá kapcsolódó büntetés-végrehajtás fejlesztését is, hosszabb távú gondolkodást tesz szükségessé. A különböző érdekek között konfliktusokat okozó diszfunkció lehetséges korrekciója a jogalkalmazás során történhet meg a tételes jogszabályok betartásával. Cél, hogy a for-

mális jogbiztonság megtartása és az emberi jogok védelme mellett az igazság érvényre juttatása a leghatékonyabban történjék. A közérdek védelme mellett figyelembe kell venni az egyéni jogok szükségleteit, és egyensúlyt tartani a követelmények között.

Végezetül Cesare Beccaria gondolatát idézem, amelynek mának szóló üzenete is van:

„Meg akarjátok előzni a büntetteket?

Tegyétek, hogy a törvények világosak, egyszerűek legyenek, és hogy a nemzet egész ereje

Azok védelmére összpontosuljon, s egyetlen része se használtassék fel megsemmisítésükre.

Tegyétek, hogy a törvények ne annyira az ember osztályait, mint inkább magukat az embereket szolgálják.

Tegyétek, hogy az emberek tartsanak tőlük, de csak is tőlük tartsanak. A törvényektől való félelem üdvös, de végzetes és melegágya a bűnösnek az embernek embertől való félelme.”¹⁰

A fejlődésért, még korszerűbb és hatékonyabb, a humánusot szolgáló állami és jogi intézményrendszerért dolgozunk, ezen belül ugyanilyen büntetés-végrehajtási rendszerért, magyar és egyben európai büntetés-végrehajtásért, ezt előmozdító büntetés-végrehajtási jogért. Az eredeti felismerések elérésén túl eredményeinket is bátran bemutathatjuk, de a világ tudományos tevékenységének eredményeit is közvetíteni kell.

Közel száz évvel ezelőtt még jogos felháborodás kísérte, ha valaki bíró, ügyész vagy ügyvéd lehetett anélkül, hogy a börtönügyről behatóbb fejtegetéseket hallgatott, vagy modern fegyházat látott volna. Már akkor kívánatosnak tartották volna nálunk is kötelező tárggyá tenni a joghallgatók tanrendjében a börtönügyet.

Ez a PPKE-n Békés Imre tanszékvezető működése alatt már megvalósult. Az elődöknek tisztelettel azt a tájékoztatást adhatjuk, hogy ez a XX. század végén, 1990-től – jogállamiság kezdetétől – megtörtént a század-, az ezredfordulóra, s azóta minden évben megújítjuk; a tudomány új eredményeivel bővítjük; szolgálva az oktatás és a gyakorlat hatékonyságát, a jogállamiságot.

¹⁰ CESARE BECCARIA: *A bűnökről és a büntetésekről*. Eötvös Kiadó, 1999.

BÉKÉS IMRE SZAKMAI ÉLETÚTJA

Békés Imre Budapesten született 1930. október 31-én. Amikor a váci piaristáknál megkezdte gimnáziumi tanulmányait, már két éve pusztított a világháború. Később tanulmányait a Budapesti Piarista Gimnáziumban folytatta, de az érettségit az egyházi iskolák államosítása miatt már az állami Ady Endre Gimnáziumban tette le 1949-ben. Még ez évben felvették az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára. Egyetemi tanulmányait 1953-ban fejezte be. Mivel 1951-ben eltörölték a jogászok egyetemi doktori titulusát, okleveles jogászként került az akkori időkben dívott kötelező egyetemi elhelyezési rendszerben a Budapesti Központi Járásbírósághoz fogalmazónak. A Központi Járásbíróságnak kerületi bíróságokra történt szétaprózása során – 1953 őszén – a budapesti XI. kerületi Bíróság elnöki titkára lett.

Néhány hónap elteltével, 1954 tavaszán Kádár Miklós és Móra Mihály professzor urak kiváló hallgatói teljesítményei alapján Békés Imrét meghívták a budapesti kar Büntetőjogi Tanszékére. 1954. április 13-án – áthelyezéssel – a Büntetőjogi Tanszékre került, ahol egyetemi tanársegédnek nevezték ki.

Ahogy arról már szó esett, 1951-ben eltörölték a Magyarországon hagyományos doktori titlust a jogászok és az orvosok tekintetében. 1955-ben a végzett ifjú jogászok kezdeményezni kívánták a doktori cím visszaállítását és ennek érdekében akcióbizottságot hoztak létre, amelynek elnökévé Békés Imrét választották. A tárgyalások az egyre forradalmasodó politikai helyzetben sikerre vezettek, és az Elnöki Tanács végül visszaállította a doktori címet. A titulus nélkül végzett öt évfolyam jogászeit visszamenőleg avatták doktorrá. Így adódott, hogy Békés Imrét 1957 februárjában avatták doktorrá *summa cum laude*.

Békés Imre a budapesti jogi karon végigjárta az oktatói grádicsokat. Egyetemi tanársegéd volt 1954-től 1961-ig, egyetemi adjunktus 1961-től 1971-ig, egyetemi docens 1971-től 1982-ig, tanszékvezető egyetemi docens 1982-től 1994-ig. 1994-ben habilitált, ekkor egyetemi tanárrá nevezték ki és 1994-től 1996-ig tanszékvezető egyetemi tanár volt. 1982-től 1988-ig, két cikluson át az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos és nemzetközi ügyeket intéző dékán-helyettese volt.

Tudományos fejlődése és világlátása szempontjából nagy hatást gyakorolt rá, hogy első ízben 1963-ban ösztöndíjasként részt vehetett a strasbourgi Faculté Internationale de Droit Comparé kurzusán, majd ezt követően további három cikluson át sikerrel folytatott tanulmányaival elnyerte a Felsőfokú Összehasonlító Jogi Diplomát. Bekapcsolódott a nemzetközi tudományos életbe. Az Association Internationale de Droit Pénal (AIDP) magyar nemzeti csoportjának elnökségi tagja 1974 óta, és társszerzőként nemzeti referense volt az AIDP 1979. évi hamburgi, 1984. évi kairói és 1989. évi bécsi kongresszusának. 1991-ben kutatói ösztöndíjat kapott a freiburgi Max Planck Intézetben. Ugyanebben az esztendőben előadói körútra hívták meg Olaszországba Király Tiborral együtt. Előadást tartott a messinai, a sienai, a torinói és az alessandriai egyetemen. 1992-ben előadás tartására hívták meg az olasz büntetőjogász professzorok taorminai konferenciájára, 1993-ban pedig ismét meghívást kapott a messinai egyetemre.

1993. október 22-én az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága a Parlamenti Közgyűlés irodájának előterjesztésére Békés Imre professor urat az Emberi Jogok Európai Bizottságának tagjává választotta. E minőségben évente nyolcszor két hetet dolgozott Strasbourgban a bizottság tárgyalási ülészekain. Ő volt a bizottság első és egyben egyetlen magyar tagja, megválasztásától 1999. október 31-ig, több mint hat esztendőn keresztül. Ez a bizottság ugyanis az Európai Emberi Jogi Egyezmény 11. számú jegyzőkönyvének hatálybalépésével 1999. október 31-én megszűnt. Az Emberi Jogok Európai Bizottságának tagjaként a legfőbb európai közjogi méltóságok szűk köréhez tartozott. E minőségben 1996 őszén a főtítkárnak megbízásából képviselte az Európa Tanácsot Taorminában és felszólalt a szervezett bűnözésről tartott nemzetközi konferencián.

1994-ben felkérést kapott a magyar Katolikus Püspöki Kartól arra, hogy vegyen részt a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának az alapításában és a karon belül szervezze meg a Bűnügyi Tudományok Intézetét és az azt alkotó három tanszéket: a Büntetőjogi, a Büntetőeljárás-jogi és Kriminológiai Tanszéket.

Legjelentősebb munkája mind a mai napig a gondatlanságról írott monográfiája, amely 1974-ben jelent meg és a gondatlanságból elkövetett bűncselekményekre új bűnösségfogalmat és új bűncselekménytant munkált ki. A gyakorlati jogalkalmazók közül a legtöbben mégis az 1961. évi Btk.-hoz 1966-ban írt és Halász Sándor által szerkesztett *Kommentár*, majd az 1978. évi Btk.-hoz 1986-ban írt és László Jenő által szerkesztett *Magyarázat* bűncselekménytani részének a szerzőjeként ismerik. Az ezekben a kommentároknak leírtak maradandó hatást gyakoroltak a jogalkalmazói praxisra. Nagy népszerűségnek örvendtek

az egyetemi hallgatók körében azok a büntetőjogi kézikönyvek, amelyek az 1961. évi Btk.-hoz készültek 1963-ban és 1973-ban, majd az 1978. évi Btk. közvételét követően közreadott egyetemi tankönyv, melyben Földvári Józseffel és Tokaji Gézával együtt szerepelt szerzőként. Említésre méltó munka a budapesti Büntetőjogi Tanszék által 1972-ben közreadott büntetőjogi egyetemi jegyzet is, amelynek bűncselekménytani részét ő írta. Egyik szerzője és több éven át szerkesztője volt a HVG-Orac gondozásában megjelent Büntetőjog Általános rész tankönyvnek, amely a jogalkalmazók körében is méltán vált elismert szakirodalmi műnek.

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán a nappali tagozaton 1954 és 2010 között 56 évfolyam, és mellettük számos esti és levelező tagozatú évfolyam végzett, 2000-ben pedig doktorrá avatták a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen is az első végzett évfolyamot. Legtöbbjük számára Békés Imre professzor úr a magával ragadó, kitűnő egyetemi előadót jelenti, a katedrai ékesszólás mesterét és művészt. Másfél évtizeden keresztül a Rendőrtiszti Főiskolán is oktatott kurzusvezető tanárként. Előadóként különös becsvágy hajtotta: célja mindig a nagyon jó előadás volt, és az, hogy hallgatói élvezetesnek tartsák az előadásait. A hallgatóság elismerése jeléül rendre Békés professzor urat választotta meg a tanév legjobb előadójának. Előadóként a büntetőjog általános és különös részéből tartott előadásokat, a hozzá legközelebb álló tárgykör mindazonáltal a bűncselekmény tana volt. 70. életévének betöltése után az ELTE, majd a Pázmány Péter Katolikus Egyetem is professor emeritussá nevezte ki, amely lehetővé tette számára, hogy még 2010 tavaszán is előadásokat tartson az általa annyira szeretett hallgatóságnak.

Az egyetemi oktatás mellett – bölcs önkorlátozással – joggyakorlati tevékenységet is folytatott: évente néhány ügyben bűnügyi védőként járt el a Békés-Németh-Vékás ügyvédi Iroda tagjaként. Ennek érdekes előzménye, hogy az 1896. évi Bünvádi Perrendtartás szerint bűnügyi védői eljárásra feljogosított jogtanárokat a háború utáni törvényhozás ebből a lehetőségből kizárta. Az egyetemi oktatók régi törekvése volt, hogy ügyvédi tevékenységet is folytathassanak. Békés Imre professzor úr volt az 1984-ben, aki vállalkozott arra, hogy bizottságot szervezzen az ügyvédi gyakorlat engedélyezése és intézményesítése ügyében. A bizottság sorozatos tárgyalásai sikerre vezettek, és 1986 nyarától törvényerejű rendelet tette lehetővé egyetemi oktatók számára az ügyvédi gyakorlat folytatását.

Amilyen mozgalmas volt az a történelmi időszak, amelyre Békés Imre professzor úr hazai tevékenysége esik, ő mégis gondosan ügyelt arra, hogy kellő és illő távolságban tartsa magától a politika világát. A munkájával elért kitün-

etések egyetemi oktató munkáját ismerik el: 1977-ben a Felsőoktatás Kiváló Dolgozója, 1987-ben az Oktatásügy Kiváló Dolgozója kitüntetést kapta meg, 1988-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetem arany-éremmel itélték oda részére, 1999-ben pedig elnyerte a Szentgyörgyi Albert díjat. 2005 évben a Köztársasági Elnök a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetést adományozta neki. Ugyanezen évben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának oktatói és hallgatói szavazatai alapján Pro Facultate díjat kapott, illetve az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara 2010-ben posthumus Aranygyűrűvel fejezte ki Professzor úr életpályája előtti tiszteletét.

Noha Békés professzor úr sohasem lépett be politikai pártba és távol tartotta magát a politikai rendezvényektől, 1989 tavaszán mégis egészen közel került az országban végbemenő politikai átalakulás hajtóerejéhez, az Ellenzéki Kerekasztalhoz, amely az ő engedélyével tartotta a maga történelemformáló rendezvényeit a Büntetőjogi Tanszék könyvtárszobájában (az ún. Fayer szemináriumban). A Büntetőjogi Tanszék adott szállást az 1989-1990-ben működött Halálbüntetést Ellenzők Ligájának is, amely azonban az Alkotmánybíróság nevezetes 1990. októberi döntését követően a működését lényegében beszüntette. A Liga egyik alapító tagja Békés Imre tanár úr volt.

A politikai rendszerváltozás mellett a jogi rendszerváltozás fontos és jellegzetes dokumentuma volt az a szakvélemény, amelyet Antall József miniszterelnök úr kért a jogtudományok hazai kiválóságaitól. A Békés Imre által megfogalmazott szakvélemény a jogállam és a büntetőjog témakörében több olyan megállapítást tett, amelyre a békés átmenet épült. *Nomen est omen*.

Kiváló katedrai előadóként és sikeres jogi íróként módja volt az elismerés sokféle formáival megismerkedni, jogi pályájának csúcsát mégis a strasbourgi bizottsági tagságban látta.

Gellér Balázs

BÉKÉS IMRE TUDOMÁNYOS MUNKÁINAK JEGYZÉKE

BÉKÉS IMRE: A hozzátartozó (tanúskodási kötelezettség alóli) mentességi jogának néhány kérdéséről. *Jogtudományi Közlöny*, 1954/9. 303–306.

BÉKÉS IMRE: A garázdaság. *Magyar Jog*, 1955/2. 329–333.

BÉKÉS IMRE: A joghallgatók IV. Országos Diákköri Konferenciájáról. 1958. április 24-26. *Jogtudományi Közlöny*, 1958/13. 181–184.

BÉKÉS IMRE – BODNÁR ZOLTÁN: A joghallgatók IV. Országos Diákköri Konferenciájának margójára. *FOSz*, 7. 1958/7. 373–376.

BÉKÉS IMRE: A bűncselekmény egység és halmazat. *Rendészeti Szemle*, 1958/6. 743–752.

BÉKÉS IMRE – BARNÁ PÉTER – BODNÁR ZOLTÁN: Jogesetek a büntetőjog általános és különös részéből. Budapest: Tankönyvkiadó, 1961.

BÉKÉS IMRE: A büntetőjogi felelősség helyettesítésnek elvi kérdései a magyar büntetőjogban. *Jogtudományi Közlöny*, 1961/16. 510–519.

BÉKÉS IMRE: Az új Btk. általános részéről. *Rendészeti Szemle*, 1962/16. 111–127.

BÉKÉS IMRE: Barna Péter: A szocialista állam büntetőjogi védelme. Ismertetés. *Jogtudományi Közlöny*, 1962/17. 179–182.

BÉKÉS IMRE: Fondorlat a csalásnál és más vagyon elleni bűntetteknel. *Rendészeti Szemle*, 1962/10. 50–59.

BÉKÉS IMRE: *A magyar büntetőjog kézikönyve. I. Általános rész.* Budapest: BM Tanulmányi Főcsoport Főnökség, 1963. 281.

BÉKÉS IMRE: II. fejezet. In *A Büntető Törvénykönyv Kommentárja*. Budapest: KJK, 1966. 49–196.

BÉKÉS IMRE: A büntetőjog dogmatikájáról. *ELTE Acta*, 1968/10. 119–131.

BÉKÉS IMRE: A büntetőjogi és büntetőeljárás jogi tudományok története. In SINKOVICS I. (szerk): *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története (1945–1970)*. Budapest: KJK, 1971. 281–311.

BÉKÉS I. – BODGÁL Z. – GYÖRGYI K. – MOLNÁR J. – PINTÉR J.: *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Egyetemi jegyzet. Budapest: Tankönyvkiadó, 1972

BÉKÉS IMRE: *Magyar büntetőjog (kézikönyv). Általános rész*. Budapest: BM Tanulmányi és Propaganda Főcsoport Főnökség, 1973. 527.

BÉKÉS IMRE: A luxuria. *ELTE Acta*, 1973/15. 17–41.

BÉKÉS IMRE: *A gondatlanság a büntetőjogban*. Budapest: KJK, 1974. 457.

BÉKÉS IMRE: A magyar büntető-jogtudomány fejlődése a felszabadulástól. *Áll. jogtud. fejl.* (1975), 263–272.

BÉKÉS – GYÖRGYI – PAPP: *Magyar büntetőjog. I. Általános rész*. Államigazgatási Főiskolai jegyzet. Budapest, 1979.

BÉKÉS IMRE – FÖLDVÁRI JÓZSEF – TOKAJI GÉZA: *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Egyetemi tankönyv. Budapest, 1981.

BÉKÉS IMRE: Kádár Miklós, 1904–1971. Megemlékezés. *Jogtudományi Közöny*, 1982/10. 816–818.

BÉKÉS IMRE: Büntetőjogi alapfogalmak. Főiskolai jegyzet. (KÖZDOK) Budapest: Pénzügyi és Számviteli Főiskola, 2. kiadás, 1983.

BÉKÉS IMRE: Dogmatika és büntetőpolitika. *Jogtudományi Közöny*, 1986/11. 593–597.

BÉKÉS IMRE: *A Büntető Törvénykönyv magyarázata*. II–III.köt., Budapest: KJK, 1986. 36–104.

BÉKÉS IMRE: *Büntetőjogi alapfogalmak*. (KÖZDOK) Budapest, 1986. 129.

BÉKÉS IMRE – BIHARI MIHÁLY – KIRÁLY TIBOR – SCHLETT ISTVÁN – VARGA CSABA – VÉKÁS LAJOS: Szakvélemény az 1949 és 1990 között elkövetett, a társadalmi igazságérzetet sértő magatartások, illetve előnyök megítélésének, a felelősség megállapításának elveiről és jogi feltételeiről. *Magyar Jog*, 1991/11. 641–645.

BÉKÉS IMRE: Az Alkotmánybíróság határozata a visszamenő ítélkezésről. In *A múlt feldolgozása a jogállam eszközeivel*. [Nemzetközi] jogtudományi konferencia előadás-gyűjteménye. Budapest, 1992. május 15–16. (Alapítványi Kiadványok 3.) Budapest: Konrad Adenauer Stiftung, 1992. 6–9.

BÉKÉS IMRE: *Az igazságtétel lehetősége az Alkotmánybíróság határozata után*. OTKA tanulmány, 1993.

BÉKÉS IMRE: *A bűncselekménytan mai aktuális kérdései. Nyugat-európai hatások a magyar jogrendszerben*. Budapest: ELTE ÁJK, 1994. 204.

BÉKÉS IMRE: A jogállami büntetőjog bűncselekménytani alapjai. In KISFALUDI A. – MARGITÁN É. (szerk.): *Nyugat-európai hatások a magyar jogrendszer fejlődésében*. Budapest: ELTE ÁJK, 1994. 9–30.

BÉKÉS IMRE: A magyar jogtudományi gondolkodás helye Európában. In ERDEI ÁRPÁD (szerk.): *Tények és kilátások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére*. Budapest: KJK, 1995. 109–122.

BÉKÉS IMRE: Gondolatok a bűnről és a bűncselekményekről. *Belügyi Szemle*, 2001/6. 5–12.

BÉKÉS IMRE: *A terrorizmus büntetőjogi megközelítése*. Budapest: Országgyűlési Képviselők Hivatala, 2001. 25–38.

BÉKÉS IMRE – BELOVICS ERVIN – BUSCH BÉLA: *Büntetőjog. Általános rész*. Második, hatályosított kiadás. Budapest, HVG-Orac, 2003. 15–57.; 81–134.; 491.

BÉKÉS IMRE: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a Streletz, Kessler és Krenz kontra Németország elleni ügyben. In GELLÉR BALÁZS (szerk.): *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*. Budapest: HVG-Orac, 2004. 53–68.

BÉKÉS IMRE: A büntetőjogi dogmatikáról. In LIGETI KATALIN (szerk.): *Wiener A. Imre ünnepi kötet*. Budapest: HVG-Orac, 2005. 29–39.

BÉKÉS IMRE: 1., 2., 4. fejezetek. In BUSCH BÉLA (szerk.): *Büntetőjog. Általános rész.* [Tankönyv] 3. kiad. Budapest: HVG-Orac, 2006.

Idegen nyelven megjelent munkák

IMRE BÉKÉS: *Les Droits Economiques et Sociaux.* Bruxelles, 1971. 30–52.

IMRE BÉKÉS: La luxure. *Annales*, 1973., no. 14. 3–28.

IMRE BÉKÉS: *The Legal Problems of Hiacking and Taking of Hostages International Terrorism in the Contemporary World.* Connecticut–London: Greenwood Press Westport, 1978. 346–423.

IMRE BÉKÉS: *La rôle des principes généraux du droit dans le droit pénal. Thésés. 5èmes journées juridiques franco-hongroises.* Budapest, 13–17 octobre 1980. Budapest, 1980, házi soksz

IMRE BÉKÉS – TIBOR HORVÁTH– GÉZA TOKAJI: Crimes of omission –omissive offences and penal responsibility because of omission. 13 Congrès International. *De droit pénal*, 1983. 143–176.

IMRE BÉKÉS– TIBOR HORVÁTH– GÉZA TOKAJI: Infractions d’omission et responsabilité pénale pour omission, 13 Congrès international. *De droit pénal*, 1983. 5–39.

IMRE BÉKÉS– TIBOR HORVÁTH – GÉZA TOKAJI: Hungarian National Report for the 13th International Congress of Penal Law. *Annales*, 1983., no. 24. 3–21..

IMRE BÉKÉS: *Problemi Attuali di Diritto Penale Ungherese.* Edizioni Progresso, 1992.

IMRE BÉKÉS: *Wesentliche Strafbarkeitsvoraussetzungen einer modernen Strafgesetzgebung.* Max-Planck Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht. 1994. (Előzetes ismertetés a Zeischrift für die Gesamte Strafrechtswissenschaft, 1993. no.2.)

IMRE BÉKÉS: *Les Questions Actuelles du Caractere d’Etat de Droit en Hongrie.* Messina , 1994.

IMRE BÉKÉS: *L'article 13 de la Convention Européenne des Droits de l'Homme. Liber Amicorum Carl Aage Norgaard*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1998. 15–59.

IMRE BÉKÉS: Deux Études sur la Convention Européenne des Droits de l'Homme. In KISS DAISY – VARGA ISTVÁN (ed.): *Magister artis boni et aequi. Studia in honorem Németh János*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2003. 77–97.

A KÖTET SZERZŐI

BÁRÁNDY Gergely *országgyűlési képviselő*
BÁRD Károly *egyetemi tanár, ELTE ÁJK*
BÉKÉS Ádám *egyetemi adjunktus, PPKE JÁK*
BELOVICS Ervin *tanszékvezető egyetemi docens, PPKE JÁK*
BUSCH Béla *habilitált egyetemi docens, ELTE ÁJK*
CSÁK Zsolt *kollégiumvezető-helyettes tanácselnök Fővárosi Bíróság*
DOMOKOS Andrea *habilitált egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem*
GELLÉR Balázs József *habilitált egyetemi docens, ELTE ÁJK*
GYÖRGYI Kálmán *egyetemi docens, ELTE ÁJK*
MOLNÁR Gábor Miklós *mestertanár, PPKE JÁK*
SINKU Pál *mestertanár PPKE JÁK*
TAMÁSI Erzsébet *tudományos főmunkatárs, PPKE JÁK*
TÓTH Mihály *tanszékvezető egyetemi tanár, PTE ÁJK*
ÚJVÁRI Ákos *egyetemi adjunktus PPKE JÁK*
VARGA Zoltán *mestertanár, PPKE JÁK*
VÓKÓ György *egyetemi tanár, PPKE JÁK*

A *Tanulmányok* sorozat eddig megjelent kötetei:

1. SCHANDA BALÁZS – VARGA Zs. ANDRÁS (szerk.):
Láttelel közjogunk elmúlt évtizedéről
Budapest: PPKÉ JÁK, 2010. 424.
ISBN 978-963-308-010-8
2. FRIVALDSZKY JÁNOS – POKOL BÉLA (szerk.):
Rudolf von Jhering és jogelméletének hatása
Budapest: PPKÉ JÁK, 2011. 258.
ISBN 978-963-9206-93-9
3. VARGA Zs. ANDRÁS – FRÖHLICH JOHANNA (szerk.):
Közérdekvédelem – A közigazgatási bíráskodás múltja és jövője
Budapest: PPKÉ JÁK – KIM, 2011. 136.
ISBN 978-963-308-019-1
4. TÓTH TIHAMÉR – SZILÁGYI PÁL (szerk.):
A versenyjog múltja és jövője. Jubileumi kötet a modern magyar versenyjog 20 éves fennállására.
Budapest: PPKÉ JÁK, 2011. 224.
ISBN 978-963-308-024-5

2010 tavaszán a PPKE JÁK büntetőjogi tanszékén elhatároztuk, hogy Békés Professor Úr közelgő születésnapja tiszteletére ünnepi könyvet szerkesztünk. A tanszék oktatói nagy lelkesedéssel vettek részt a munkában, ám a nyár derekán váratlan dolog történt, Békés Professor Úr kórházba került. A munkát folytattuk, ismerve akaraterejét, bízunk felgyógyulásában.

A sors azonban másként döntött, Békés Imre 2010. június 27. napján visszavonhatatlanul itt hagyott bennünket. 2010. november 5-én szakmai konferenciával tisztelegtünk el nem múló emléke előtt.

A tervezett ünnepi könyv helyett immár emlékkönyvet tart az olvasó a kezében.

2011. március

a szerkesztők

